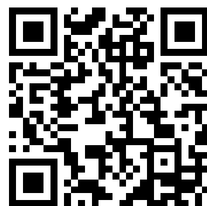

Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet. 1.

SAMLAREN

TIDSKRIFT FÖR SVENSK LITTERATURHISTORISK FORSKNING

Ny följd. Årgång 5

1924

UPPSALA 1924

ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI-A.-B.

INNEHÅLL

PALMBLAD OCH BROCKHAUS

NÅGRA ANTECKNINGAR UR EN BREVVÄXLING

AV

RUBEN G:SON BERG

Vilhelm Fredrik Palmblad, uppsalaromantikernas praktiska försyn, började redan som ung student driva affärsverksamhet. I kompani med Axel Stenhammar inköpte han 1809 det akademiska boktryckeriet i Uppsala, vilket de tillträdde 1 juli 1810. Samtidigt upprättade han bokhandel och började utöva förläggarskap. Det var tack vare denna Palmblads tredubbla verksamhet, som Auroraförbundet kunde skratta åt alla hinder och hån och trots de mäktiga motståndarnas intriger ge ut »Phosphoros» och sina andra verk, tack vare hans praktiska förstånd, outtröttliga järnflit och oegennyttiga självuppoffring, som »Svensk literaturtidning» kunde upprätthållas i tolv år. I sin vackra minnesteckning över vännen berättar Atterbom ett exempel på Palmblads jättestarka arbetskraft, fasta karaktär och ensamstående förmåga att på en gång sammanhålla de mest olikartade arbetsuppgifter, nämligen hans beredelse till examen för magisterpromotionen 1815: »Under en tidpunkt, då han för detta ändamål knappt fick använda tvenne timmar af dygnet och då han tillika inom sig bar en för de flesta förborgad börda af stora ekonomiska bekymmer, skötte han sina tentamina med samma jemnmod som sitt författarskap och sin alltmera utvidgade boktryckeri- och förlagsrörelse — af hvilka ingendera genom dem syntes lida något intrång.» Det var en jättebörda av omtankar, arbeten, strävanden, förtroenden och företag, som den anspråkslöse och osjälviske mannen bar under mer än fyra årtionden. Om en

del av hans mödor och bekymmer, hans ansträngningar och initiativ förtäljer utförligt och uppriktigt den samling brev, som han 1820—50 skrev till den stora förläggarfirman Brockhaus i Leipzig och ur vilken följande anteckningar äro hämtade.

Brevsamlingen förvaras i firmans utomordentligt stora och väl vårdade arkiv, där min hustru och jag våren 1909 fingo taga avskrifter av den vidlyftiga korrespondensen, beredvilligt understödda av professor H. H. Houben. Till utdragen ur Brockhausbreven har jag här fogat mera enstaka notiser ur Hartmansdorffska brevsamlingen på Riksarkivet, Hammarsköldska brevväxlingen och Lindhska förlagets korrespondens i Kungliga biblioteket.

* * *

Det andra årtiondet av Palmblads verksamhet som boktryckare och bokförläggare hade gått in, och han kände sig hågad att vidga omfattningen av sina förbindelser. Han var då redan i affärsgemenskap med ett par tyska förlag, bl. a. det ansedda Reimerska, men önskade att även få samarbete med ett stort tyskt förlag, som vid denna tid var statt i rik utveckling, nämligen F. A. Brockhaus. Ursprungligen förlagd till Amsterdam, hade den 1805 av Friedrich August Brockhaus grundlagda förlags- och sortimentsbokhandeln raskt vunnit betydenhet och 1818 överflyttats till Leipzig. Dess viktigaste förlagsartikel var det av Brockhaus själv redigerade »Conversations-Lexikon», som började utges 1812 och hade en utomordentlig framgång. Men även en mängd andra förlagsartiklar fingo snabbt spridning också utanför Tysklands gränser, väckte uppseende och blevo liksom konversationslexikonet mönster för liknande företag i andra länder, t. ex. »Zeitgenossen» (1816 ff.), levnadsteckningar av samtidens ryktbara personligheter, »Hermes, oder kritisches Jahrbuch der Litteratur» (1819 ff.), redigerad av Brockhaus själv liksom »Literarisches Conversationsblatt» (1820 ff., 1826 kallat »Blätter für literarische Unterhaltung»). Baggesen och Œhlenschläger tillhörde som författare på tyska Brockhaus' förlag, vilket utom periodiska skrifter, konversationslexikonet, vetenskapliga och politiska arbeten även intresserade sig för vittra verk. I trots av att Brockhaus var en för sin liberalism av preussiska och österrikiska regeringarna illa sedd och förföljd man, har han utan tvivel blivit livligt uppskattad av Palmblad, som icke var trångsint och vars prak-

tiska läggning räddade honom från att låta politiska meningsskiljaktigheter hindra ett samarbete, som han annars fann önskvärt.

Den 14 april 1821 vände sig Palmblad till Brockhaus med en längre skrivelse, vars ton och uttryckssätt äro synnerligen kamratliga och självsäkra: »Sie erlauben uns, wiewohl ganz unbekannt, wegen einiger Geschäften, die für uns gegenseitig, unseres Bedünkens, nützlich werden können, an Sie zu wenden», börjar brevet, varpå Palmblad omedelbart övergår till själva affärsföretagen. Först och främst vill han låta verkställa och trycka en tysk översättning av Linnés nyss funna självbiografi (som gavs ut 1823 av Adam Afzelius), vilken han erbjuder Brockhaus att övertaga förlaget av. Översättningsarvodet beräknade han till 1 louisdor arket, och tryckeriet skulle lämna varje tryckt ark till ett pris av 3 louisdorer för det första tusendet ex. Endast en tredjedel av betalningen krävdes i kontanter; det övriga kunde betalas med i Sverige säljbara förlagsartiklar från Brockhaus. — Vidare föreslog han Brockhaus byte av böcker mellan förlagen. Palmblad erbjöd som särskilt lockande varor den store Wahlenbergs »Flora Upsaliensis», en upplaga av Schellings »Sämmtliche Werke» (»ist als kein Nachdruck zu betrachten, weil die Schriften chronologisch sind» o. s. v.), som Tyskland inte egde maken till, samt editioner av Nya testamentet och latinska klassiker, vilka antingen överträffade eller åtminstone voro jämställda med de tyska. Brevet var undertecknat: »Vilh. Fr. Palmblad, Phil. Doct. u. Universit. Buchdrucker».

Brockhaus svarade avböjande.

Palmblad lät emellertid inte avspisa sig så lätt. Efter något betänkande kom han med nya uppslag, och man skulle rent av kunna tro, att dessa senare initiativ lågo honom ännu mera om hjärtat än de först framställda, ehuru han ansett det mest praktiskt att börja med dem. I det andra brevet, av den 13 oktober 1821, framlägger han nämligen följande utförliga förslag, som visar, att det romantiska högkvarteret i Uppsala vid denna tid kände sig starkt och ville framträda inför världen.

»Ich stehe mit allen hiesigen Gelehrten in vertrauten Verbindung, besonders mit dem berühmten Dichter Atterbom; uns wäre es sehr lieb, dass die Fortschritte unserer Literatur auch im Auslande näher bekannt würden; für mich selbst beabsichtige ich gar keinen Vortheil, aber diejenige meiner Freunde die sich nicht in unabhängigen finanziellen Umständen befinden, könnten zugleich für einen Ihnen

werthen Zweck arbeiten und dabei einigen Verdienst haben, falls Sie meine jetzige Propositionen zusagend finden.

1:o. Ich proponiere Ihnen erstens, dass Sie eine Zeitschrift verlegten, unter dem Titel *Svea u. Dana*, welche sich ausschliessend mit schwed. u. dän. Literatur beschäftige (denn die Norrmänner besitzen gar keine eigene Literatur). Diese Zeitschrift sollte Uebersetzungen liefern von allem Merkwürdigen, was hier erscheint und was besonders für einen grösseren, gebildeten Publikum Interesse hat. Ohne Anmassung dürften wir sagen, dass wir verschiedene Abhandlungen u. Schriften besitzen, welche auch im Ausland Theilnahme finden würden. Wollte der Unternehmer auch eigentlich *gelehrte* Sachen (z. B. Uebersetz. aus die Verhandl. der Königl. Wissenschafts Academie u. and. Societäten), so eröffnete sich ein noch grösseres Feld. Vielleicht wäre doch die schöne Literatur mit Einschluss der Geschichte, Alterthümer u. s. w. für sich hinreichend.

2:o. Wollten Sie aber darin nicht eingehen, so will ich mich verbindlich machen Ihnen gute und anziehende Abhandlungen oder Aufsätze zu verschaffen, über solche Gegenstände die unseren Norden, sei es unsere Geschichte oder Literatur betreffend, entweder für Ihren Hermes oder Ihren Suppl. zu Conversat. Lex. So könnten Sie eine gedrängte aber gehaltvolle Geschichte unserer Literatur haben; ein Gemählde des jetzigen Zustandes der Schwed. Liter. u. s. w. nach Ihrer eigenen Wahl und in welcher Scala Sie wünschen.»

Palmblads tredje förslag innehöll, att han i varje fall ville börja en regelbunden korrespondens och lämna artiklar för Brockhaus' litterära veckoblad. Som provbit och början sände Palmblad ett kortare meddelande, som han av fruktan att synas för vidlyftig hållit mycket ordknappt.

För det fjärde frågade Palmblad, om Brockhaus ville ta en tysk översättning av den reseskildring från Tyskland och Italien, som den ovannämnde skalden Atterbom om några veckor skulle låta lägga under pressen. »Författaren har stått i förtroligt umgänge med fru von Helvig, Helmina von Chezy, Steffens, Schelling, Fouqué, Tieck m. fl. och kommer att meddela mycket om dessa berömda författare, så långt hans tacksamhet och delikatess tillåta». Palmblad tillade en bön, att Brockhaus, innan han beslöt något med anledning av Palmblads förslag, ville tala med skalden W. Müller, nära vän med såväl Brockhaus som med Atterbom, vilken

medsände ett brev till honom. Slutligen försäkrade Palmblad, att om Brockhaus saknade litterära förbindelser i Köpenhamn, skulle det gå lätt att bilda en förening där, något som bleve nödvändigt, om tidskriften »Svea und Dana» komme till stånd.

Denna stolta plan grusades emellertid helt och hållet genom svaret från Brockhaus. Förhoppningarna på att kunna framträda i stort måste skrinläggas, men för övrigt vann Palmblad framgång och uttryckte också i sitt nästa brev till Brockhaus ($^{11}/_{1}$ 1822) sin glädje över, att denne tillmötesgått hans önskan om en litterär förbindelse och icke avböjt en merkantil. Den tyska firman satte emellertid helt andra intressen i första rummet än vad Palmblad hade gjort. Brockhaus' förnämsta intresse var att finna avsättning för sina förlagsartiklar och han sökte i Palmblad få en agent. Denne hade frågat, om det skulle främja hans förslag, ifall han förbunde sig att i böcker från Brockhaus' förlag taga hälften av de honorar hans litterära arbeten åt Brockhaus inbragte. Men Palmblads patriotiskt litterära syften kunde endast i ringa mån göra sig gällande, och han fick dyrt betala vad han lyckades uppnå på det området. Brockhaus fäste sig mindre vid, att Palmblad i första rummet var boktryckare och förläggare, än att han även var bokhandlare, och ville, att Palmblad skulle upprätta ett bokhandelsetablissemang för tyska böcker. Denne måste svara, att Uppsala var icke tillräckligt stort för ett dylikt företag, och i Stockholm fanns det redan två personer, som sysslade med försäljningen av tysk litteratur, Emanuel Bruzelius (vars affär Palmblad emellertid sade vara stadd i sjunkande) och en driftig utlänning, Ernst Gräff. Den sistnämnde köpte Palmblads latinska böcker och lämnade tyska i stället, enligt ett nyligen avslutat kontrakt. Vidare ville Palmblad påpeka, att han överhuvud icke kunde hoppas att få sälja mycket av Brockhaus' förlagsartiklar. Palmblads kunder voro mestadels studenter, och »diese verlangen meistens Auctoren und wissenschaftliche Schriften; Ihre Artikeln bestehen aber in elegante Sachen und das was die schöne Welt am liebsten hat.» I liten skala ville emellertid Palmblad bli hans kommissionär, men mer än 2 remissor om året lönade det icke att sända och — »Viel darfen Sie, wenigstens für dies Jahr, aus gesagten Ursache nicht erwarten». Samtidigt sände Palmblad två biografier (över Berzelius och Brinckmann) och erbjöd sig att lämna dylika för »Zeitgenossen» över t. ex. Swedenborg, Forskål och Ehrensvärd (»ein schwedischer Lessing», som Palmblad kallade

honom i detta brev, i ett senare fick han heta »ein schwedischer Winckelmann»).

Därmed var nu förbindelsen inledd, och i nära trettio år fortfor Palmblad att på olika sätt samarbeta med Brockhaus icke bara på ett utan på flera olika områden. För bättre översikts skull vill jag här följa varje verksamhetsgren för sig.

Mesta arbetet och de största bekymren förde naturligtvis bokhandeln och kommissionärskapet med sig. Bokhandeln — och bokförlaget — arbetade ju i vårt land ännu under ganska svåra förhållanden: de ekonomiska möjligheterna i landet voro skrala, kundkretsen var mycket liten och till på köpet mestadels föga bemedlad, utländska böcker föreföllo svenskarna ganska dyra, gingo böcker förlorade under transport, hölls man icke skadeslös genom något slags försäkring o. s. v. I Palmblads vidlyftiga brevväxling får man en fyllig kännedom om de olika slags besvär och förluster, som han var utsatt för i sin rörelse. Den 5 september 1820 berättade han sålunda för sin trogne vän och medarbetare Lorenzo Hammarsköld ett färskt olycksbudskap: »Ganska tråkigt är, att vi genom ett skepp, som strandet vid Vaxholmen, förlorat böcker (egna förlager) för 498 R B:o; de voro destinerade till Finnland», och i breven till Brockhaus äro meddelandena om de täta konkurserna inom yrket med åtföljande förluster talrika. Som boktryckare hade han åtskilliga personliga obehag och svårigheter dessutom; han hade svårt att uttrycka sig något så när lent, skrev han 19 okt. 1820 till Hammarsköld, då vännerna voro oense, »helst när man derunder måste från krogen hemleda supande sättare». Naturligtvis led Palmblads affärsverksamhet av att han samtidigt sysslade med så mycket annat, i främsta rummet det vetenskapliga och kritiska författarskapet, som tog en så väsentlig del av hans tid och intressen, men man torde likväl ingalunda kunna beskylla honom för att ha vanskött sin borgerliga näring. Han töjde på tiden med envis och seg arbetslust och fick den därigenom att räcka till för alla sina olika sysselsättningar, ehuru ingen fick honom helt och han tillstod gärna själv, att han hade för många olika saker om händer. Den 27 dec. 1828 skrev han sålunda uppriktigt nog:

»Übrigens danke ich Sie sehr für Ihre grosse Pünktlichkeit und wollte gern dieselbe zum Vorbild nehmen. Da ich aber meine meiste Zeit literarischen Arbeiten widme, so kann ich nicht immer die nöthige Zeit haben alles in dem mercantilischen Geschäft so

ordentlich zu regulieren, wie ich es gern haben wollte, und muss noch ferner Ihre gütige Nachsicht in Anspruch nehmen.» Och en annan gång, då det var tal om den slutliga uppgörelsen för de arbeten, som Palmblad övertagit från Bruzelius för att söka sälja i Sverige och som befunno sig i delvis mycket dåligt skick, defekta o. s. v., skrev han utan affärsgnidighet: »Sollten sich in meinem Abschluss einige Irrthümer eingeschlichen haben, bitte ich darum um Verzeihung. Dieses Geschäft ist sehr weitläufig, auch muss ich meine Zeit vielfach theilen, so dass ich, wenns nur auf Kleinigkeiten ankommt, lieber einiges zu meinem eignen Schaden rechne, als in langwährige und langweilige Berechnungen einzugehen.»

Från och med 1822 köpte Palmblad böcker av Brockhaus för att avyttra här, dels Brockhaus' egna förlagsartiklar, dels från andra förlag. På de förra fick Palmblad 33 %, på de senare 25 %. Från början måste Palmblad söka dämpa den tyske förläggarens iver, som var i färd med att översvämma den svenske kommissionären med varor. Palmblad vidhöll hårdnackat, att mer än två boksändningar om året finge det inte bli — med undantag av tidskriftshäften, som det vore önskvärt att få oftare —, ty det skulle inte bära sig, och publiken var alldeles nöjd med en vår- och en höstimport. Därför sände Palmblad beställningslistor endast två gånger om året, men var dess angelägnare, att Brockhaus skulle sända det beställda i så god tid, att det var i Uppsala i början av maj, eller åtminstone före denna månads utgång, och senast under november. Gång på gång inskärpte han hos Brockhaus, att detta var nödvändigt, emedan studenterna, hans förnämsta kunder, i allmänhet lämnade staden 1 juni och 1 december, och det för Palmblad spelade en stor roll, om hans lager bleve liggande ett halvt år längre än nödigt. Egendomligt nog tycks detta ha varit det allra omöjligaste att få till stånd. Knappast något enda år kommo de båda boksändningarna inom utsatt tid, och Palmblads ständiga klagomål över de ekonomiska bryderier, vari dessa försummelser satte honom, voro utan tvivel befogade, även om förseningarna ibland förorsakades av yttre hinder, som icke kunnat förutses eller övervinnas — i avseende på dröjsmålen med boksändningarna från utlandet stod ännu allt på samma punkt som då Benjamin Höijer klagade över dem i Uppsala universitets konsistorium 1809 (se Warburg, Ill. sv. litt.-historia, 2:a uppl., III: 83). Den vanliga transportvägen, den som Palmblad rekommenderade för Brockhaus, gick då från Leipzig

till Lübeck (»der Weg über Lübeck ist wohl der bequemste; mit Stralsund haben wir fast keinen Handel»), därifrån med skutskeppare till Stockholm, där speditören L. A. Ramström tog hand om godset och sände det vidare båtledes till Uppsala.[1] Både i Lübeck och Stockholm kunde bokpaketen bli liggande rätt länge, vare sig de sändes från Leipzig till Uppsala eller tvärtom, och det gällde framför allt att inte dröja för länge på hösten. Den boklår Brockhaus avsände från Leipzig den 20 augusti 1824 mottog Palmblad först den 10 oktober, och den, som avgick från Leipzig den 19 november 1825 kom för sent till Lübeck för att hinna befordras till Stockholm, medan det ännu var öppet vatten, och kvarlåg därför i Lübeck till påföljande vår. En gång nödgades Palmblad be Brockhaus vara vänlig att packa böckerna i smärre lårar, ty för de väldiga lådjättar han senast brukat voro knappast skutorna på Uppsala avpassade och alldeles icke stadens fordon. Fraktkostnaderna spelade en mycket stor roll, och därför var det Palmblad till stor molest, att Brockhaus inte nöjde sig med att endast sända vad som beställts utan oförtrutet skickade även andra verk, som han ansåg, att hans kommissionär borde kunna avyttra, men till vilka denne ej fann köpare. Det hände, att Palmblad slumpade bort böcker till 20 procent av värdet för att slippa kosta på återfrakt (»Ich bedaure, dass ich so wenig Glück mit dem Absatz Ihrer Verlagen finde, wie wohl ich diese so wohl in Stockholm als Åbo feil geboten. Die Haufen thürmen sich immer mehr auf, und der Transport kostet mehr als der Absatz werth ist, wann es zur Zurücksendung kommt»). Under dessa förhållanden var det naturligtvis av vikt, att man på båda hållen iakttog den största noggrannhet vid expeditionen. Men detta brast på båda hållen, och den långvariga, utförliga brevväxlingen upptages till icke ringa del av klagomål och besvär över motpartens bristande noggrannhet. Palmblad klagade särskilt över de defekter i serierna, som uppstodo litet emellan

I sitt brev av den 23 april 1822 skrev Palmblad, att han blott sedan fyra år tillbaka sysselsatte sig även med tysk bokhandel, men att då det nu syntes vara slut med de två stockholmska bokhandlare — Em. Bruzelius och Gräff —, som mera livligt egnat sig åt

[1] Redan 1823 var det tal om en ny och snabbare förbindelse med ångfartyg Stralsund—Ystad—Stockholm, så att boktransporten blott skulle komma att ta sex veckor.

detta, fanns det endast en svensk bokhandlare till, som ännu arbetade i detta fack, en hederlig men långsam herre i Stockholm. Den beställningslista han sände på samma gång vittnade också om, att han verkligen tilltrodde sig att kunna avyttra jämförelsevis mycket. Den upptar nämligen ungefär 300 verk. Hur liten avsättningen emellertid var av varje särskild artikel framgår av, att han icke önskade sig mer än på sin höjd 5 ex. av något arbete. I en parentes under bokförteckningen skrev han: Sie können aus dieser Angabe an den hier herrschenden Geschmack schliessen, och listan är verkligen rätt symtomatisk. Jag gör ett urval: »4 Calderon spanisch u. deutsch, 3 Malsburgs Gedichte, 2 Platen, Lyrische Blätter, 3 Rückerts östl. Rosen, 5 frau Stael, Zehn Jahr in Verbann., 2 Horn über Shakespeare, 5 Oken, Naturgeschichte, 1 Schopenhauer, Die Welt, 2 Byron, Manfred, 3 Hagen, Heldenbuch, 2 Karamsin, Romant. Erzähl., 3 Nibelungen Lied, 2 Scott, Schottische Balladen, 1 Shakespeare, v. Voss, 2 Werner, der 24 Februar, 5 Ast, Gesch. der Philosophie, 3 Tieck, Sämmtl. Gedichte, 2 Richter, Vorschule der Æstetik, 1 Jean Paul, Levana, Goethes und Tiecks Bildnisse gez. v. Vogel», åtskilliga verk av Steffens och Schelling. Även två av »överste Gustafssons» arbeten möta på listan. Som Gräff hade legat i energiskt för att skaffa prenumeranter på Brockhaus' konversationslexikon (den fortsättning, som skulle börja ges ut i 4 band och vari Palmblad ju sedan kort tid var medarbetare), trodde han sig inte kunna ta mer än 4 ex. av detta arbete. Senare fick han 12 subskribenter på en ny upplaga och hoppades komma upp ända till 25. Följande år beställde Palmblad icke mindre än 5 ex. av Steffens' »Oryktognosie», 3 av Schellings »Mythologie» och 2 av den obetydlige Streckfuss' »Gedichte» och 2 av Beers »Trauerspiele», Klopstocks »Messias» och Fichtes »Wissenschaftslehre» m. fl. äldre och nyare arbeten i enstaka exemplar. Mycket påfallande är, att redan dessa första år beställde Palmblad många engelska böcker, och snart stegrades siffrorna för dessa högst avsevärt. Åtskilliga engelska författare, framför allt naturligtvis Shakespeare, köptes visserligen i tysk översättning, men flertalet var dock på originalspråket. I första rummet Walter Scott, vidare Thomas Moore, Washington Irving (»om möjligt allt» skrev Palmblad 1825) och J. F. Cooper äro hela tiden livligt uppmärksammade. 1827 gjordes stora beställningar, och de högsta talen gällde Walter Scott (28 ex.), Goethe och Schiller (24 av varje), Byron (13) och Cooper (10).

Den tyska romantiska och klassiska litteraturen är annars i det stora hela absolut härskande; vad som går därutöver är ytterst obetydligt. Om Wilhelm Müllers »Griechische Lieder» anmärkte Palmblad 1823 »hier sehr beliebt» och beställde 5 exemplar. Av Tiecks noveller »Der Geheimnisvolle» och »Die Gemälde» tog han 1824 tre ex., på samma gång som han köpte Fouqués »Don Carlos», Tiecks »Gedichte», Uhlands »Gedichte» och »Herzog Ernst»; nästa år var det Tiecks noveller, sagor och Zaubergeschichten samt »Die Gesellschaft auf dem Lande», som stodo främst; 1826 Herders »Sämmtliche Werke» och Schillers arbeten med supplement, som även rekvireras 1827 tillsammans med Jean Pauls Werke (i 4 ex.), Körners Werke (3 ex.), Novalis' Schriften» (4 ex.), Tiecks »Aufruhr in den Cevennen», vidare arbeten av Goethe, Lessing, Klopstock och Heinzes »Ardinghello». 1828 voro engelsmännen i absolut flertal, även Chaucer beställdes då, vidare Herders Werke (3 ex.), Friedrich Schlegels »Sämmtliche Werke», Novalis' »Schriften» och Schillers »Gedichte». Tiecks och F. H. Jacobis »Sämmtliche Werke» beställdes 1829 och nästa år, vid sidan av Uhlands »Gedichte», Steffens' »Die vier Norweger» och Goethe-Schillers brevväxling, för första gången ett ex. av Heines »Reisebilder». 1834 beställdes Chamissos och Schwabs »Musenalmanach», Tiecks »Novellenkranz» och Bulwers romaner, 1835 är Das junge Deutschland föremål för mera efterfrågan: Heines »Reisebilder» och Laubes »Reisenovellen», men samtidigt tages Pücklers »Briefe eines Verstorbenen», Zedlitz' »Todtenkränze», Uhlands och Platens dikter. Närmast efter Jean Pauls och Tiecks prosaberättelser tyckas Johanna Schopenhauers under 1820-talet ha uppskattats av Palmblads kunder, ty de figurera ofta på listorna. Annan vitterhet än tysk och engelsk förekom mera sällan. Att nämna äro egentligen bara Tasso (även i Streckfuss' översättning 1822), Petrarca och Ariosto, Guarini, Calderon, Camõens, Chateaubriand och Cervantes, den sistnämnde naturligtvis i tysk översättning.

De litteraturhistoriska arbeten, som Palmblad beställde, voro icke många. Sismondis »Littérature du midi de l'Europe» i tysk översättning, åtskilliga ex. av Ersch, »Handbuch der deutschen Literatur», som 1822 börjat komma ut i sin andra upplaga, J. D. Hartmann, »Allgemeine Geschichte der Poesie», J. E. Hitzigs levnadsteckningar över Z. Werner och E. T. A. Hoffmann, F. H. Jacobis »Auserlesene Briefwechsel», Jean Pauls självbiografi med dess

fortsättning av Otto och Förster, A. W. Schlegels »Kritische schriften», F. Schlegels »Geschichte der alten und neuen litteratur» (i 2:a uppl. 1822), Goetheskrifter av A. Nicolovius och F. von Müller, Schindel, »Deutsche Schriftstellerinnen», Horn, »Die schöne Litt. Deutschlands», Tieck, »Ueber Shakespeare», varjämte flera tidskrifter inköptes, såsom Goethes »Propyläen».

Av konsthistoriska arbeten har jag inte funnit mer än ett: Braun, »Raphaels Leben». »Denkmäler der Baukunst» (Eberhards gravyrverk) hade tre subskribenter, av vilka två voro göteborgare. Humanistiska verk för övrigt tog Palmblad däremot i avsevärt antal, icke minst filosofiska. Några av de tyska filosoferna förekommo så gott som ständigt. Av Schelling beställdes sålunda titt och tätt både gamla och nya arbeten (»System der Naturphilosophie», »Die Gottheiten von Samothrace», »Weltalter», »Mythologie», Jahrbücher der Medicin» o. s. v.), av Steffens likaså: »Anthropologie», »Von der falschen Theologie», »Idée der Universitäten», »Über die wahre Theologie», »Geognostisch-geologische Aufsätze», »Alte und neue Schriften» o. s. v. Hegel var också flitigt efterfrågad: »Wissenschaft der Logik», »Encyklopädie der philosophischen Wissenschaften», »Grundlinien der Philosophie des Rechts» återkommo gång på gång i listorna. Mindre ofta däremot förekom Fichte, naturligt nog, då han ju ej tillhörde de levande; »Grundlage des Naturrechts», »System der Sittenlehre», »Wissenschaftslehre», »Grundzüge des gegenwärtigen Zeitalters» och »Anweisung zum seligen Leben» beställdes likväl enstaka, liksom någon gång arbeten av Kant. Baader köptes ofta. Görres' bok om Swedenborg var då och då föremål för beställning, likaså Jacobis »Über die göttlichen Dinge» och Böhmes »Die Sache des rational. Supranaturalismus». Schleglarna voro också undantagsförekomster; av Friedrich köptes dock »Vorlesungen über Philosophie» 1828, »Philosophie des Lebens» och »Philosophie der Geschichte» 1830. Solgers arbeten, Schleiermachers »Reden über Religion» och Creutzers »Mythologie» tillhörde beställningarna vid 1820-talets slut; Schleiermachers »Der christliche Glaube» anges som ofta beställt och ivrigt efterfrågat 1828. Flera filosofiska handböcker, av Krug, Matthiæ, Hillebrand och framför allt den populäre Tennemann stå också på listorna. Språkvetenskapen representerades av Grimms tyska språklära och Humboldts »Über die Entstehung der grammatischen Formen». Till de mera populära teologerna hörde J. G. Rosenmüller, Börkel (»Vor-

lesungen über das neue Testament»), Augusti och vidare märkas Daub, de Wette, Dräseke, Bretschneider, Tzschirner, Starr, Umbreit och Marheineke. Schuberts »Ahndungen einer allgemeinen Geschichte des Lebens», J. J. Engels »Ideen zu einer Mimik» (1804), flera av Savignys verk, Feuerbachs och Grollmans juridiska arbeten, Carus' »Zootomie», en hel rad av Okens arbeten: »Naturgeschichte» (i flera ex.), »Ueber das Universum», »Theorie der Sinne» m. fl., och Humboldts »Ansichten der Natur» antyda skilda forskningsintressen, Thierschs grekiska och Gesenii hebreiska språklära intyga undervisningsbehov. Hufeland, den berömde läkaren, tillhörde naturligtvis de mest uppskattade; hans »Über Sympathie» (25:e uppl. 1822!) och hans tidskrift hade givetvis publik även här. Av de historiska arbetena egde Raumers »Geschichte der Hohenstaufen» i Palmblad en hänförd och energisk beundrare, som lovade att arbeta för dess spridning.[1] För övrigt kunna nämnas lärda verk eller handböcker av Sprengel, Luden, Büsching (»Ritterwesen»), Hederich & Klein, Murr, Münchner och Wachler samt Beckers världshistoria.

Liksom man kan tämligen säkert gissa, att ett och annat av de arbeten, som beställdes bara i ett exemplar, var bestämt för det romantiska högkvarteret — hos Malla Silfverstolpe lästes t. ex. Johanna Schopenhauers »Die Tante» i oktober 1824; det var nog ur det ex., som Palmblad beställt den 2 januari samma år och alltså fick på sommaren —, likaså kan man vara övertygad om, att en hel del arbeten beställdes av Palmblad för den och den av hans bekanta,[2] som fått ta del av Brockhaus' katalog. Universitetsbiblioteket tillhörde hans fasta kunder. Många köpte han givetvis själv. Talrikheten av de geografiska böckerna i Palmblads listor beror

[1] En beställning 1823 av musikalier från Peters' förlag (Eberl, Grande Sonate Op. 12 och Grande Sonate op. 14, Wölfl, Sonate accomp. Op. 27, Beethoven, 2 Sonate avec accomp. Op. 5, A. Romberg, Sonate avec Violin, Op. 9, skedde kanske för Geijers eller Haeffners räkning.

[2] Med Raumer var Palmblad icke alltid lika nöjd. 1832 frågade han Brockhaus, om Raumer skulle författa artikeln om Saint-Simonismen i konversationslexikonet och tillfogade: »Mannen är mycket lärd men, oss emellan, en smula inskränkt, och hans uppsats om den i Blätter für lit. Unterhaltung berör bara sakens yta. Denna sekt är för visso den allra märkvärdigaste av tidens tendenser; dess mål är visserligen olycksbringande och förvänt, men ur synpunkten av liberalismen, som faller ihop i sin tomhet inför den, kan den rakt icke bli vederlagd och träffas icke av det löje, varmed man vill möta den i Frankrike. Den är tvärtom den strängt genomförda liberalismen, som just emedan den är konsekvent, slutar med en absurditet — men upphöjd och ytterst märkvärdig är denna absurditet visserligen. Det vore bra, om en förståndig man, som uppfattade saken riktigt, framställde den opartiskt och uttömmande i lexikonet».

givetvis på hans eget behov av dylika. Lady Morgans resa, Giambattista, »Natur der Völker», Germar, »Reise in Dalmatien», Growes bok om England, Ukerts geografi och många andra torde ha riktat hans boksamling likaväl som åtskilliga verk i den klassiska filologien. Pfyffers »Skizzen von Java»; K. O. Müllers »Geschichte der hellenischen Stämme»; Sophocles, edid. Erfurdt; Hirt, »Bilderbuch für Mythologie, Archæologie und Kunst»; Franzius, »Elementa Epigraphices Græcæ»; Krause, »Theagenes»; Stieglitz, »Archæologie der Baukunst»; Hermann, »Griechlands Feste» ha utan ringaste tvivel genast efter ankomsten gått till hans eget bibliotek.

Palmblad var ingaluuda sparsam på kritiska omdömen om den litteratur, som var i fråga och lämnade ofta upplysningar om andra svenska opinioner. »Edra 'Zeitgenossen' (ett av Brockhaus utgivet biografiskt arbete) vill jag söka sprida i hela Sverige och Finland», skrev han 1828. »Men tillåt mig säga, att flertalet av levnadsteckningarna är föga intressant och även för vittsvävande. Jag har själv förlagt 3 häften av den i svensk översättning, men arbetet har gjort föga lycka.» Om »Historisches Taschenbibliothek» skrev han helt kort: »Dieses Werk ist sehr schlecht und oberflächlich.» När han 1831 sökte få till stånd en tysk översättning av sitt stora geografiska verk, »Handbok i physiska och politiska, äldre och nyare geographien» (första delen utkom 1826, femte 1837, varefter det avbröts), betecknade han det som utan motstycke i Tyskland: »denn das grosse Weimarsche Machwerk — und die geistlosen Productionen Steins[1] u. a. können gar nicht in Anschlag gebracht werden», vilket vittnar om en betydlig självkänsla. 1833 bedömde han Brockhaus' nya konversationslexikon opartiskt: »I det nya konversationslexikonet stå ibland förträffliga uppsatser. Den om Belgien är mycket förnuftig och sanningsälskande; jag skulle gärna vilja veta författarens namn. Andra, t. ex. över de polska sakerna, äro mycket ensidiga och smaka blott alltför mycket av den ultraliberalistiska surdegen. Visserligen äro vi inga ryssvänner här, utan hata snarare denna nation, som har gjort oss mycket ont, mycket, sed amicus Plato et magis amica veritas.»

Vid de många specialverk inom olika naturvetenskapliga fack, som Palmblad skaffade in, finner jag ingen anledning att dröja. Jag vill bara nämna, att han redan 1828 för Wahlenbergs räkning

[1] CHR. G. D. STEIN (1771—1830) utgav bl. a. »Handbuch der Geographie und Statistik» 1809 (i 7:e uppl. 1853—71).

införskrev homeopatiska läkemedel och 1832 kunde meddela, att »Die Homöopathie macht hier Progresse, und neue Proselyten gehen an die neue Lehre über».

Största delen av den vidlyftiga brevväxlingen upptages av rena bokhandels- och affärsförhandlingar. Palmblad måste personligen inte bara övervaka allt i detalj och delvis sköta även bokhålleriet — han nämner likväl en kassör —, varför allt sådant inflöt i hans korrespondens sida vid sida med viktigare och andra meddelanden. Det är emellertid omöjligt att redogöra fullkomligt uttömmande för affärsförhållanden och beställningar, då alla brev ej finnas i behåll och brevemottagaren icke sällan frånskilt sådana delar av breven, som skulle till bokexpeditionen (eller kassan) och som därför icke längre finnas kvar. Till själva det ekonomiska återkommer jag senare i annat sammanhang.

Som jag nämnt i början, strandade Palmblads ivriga försök att driva fram den yngre svenska litteraturen på den tyska bokmarknaden genom översättningar och tidskriftsartiklar i stor skala på Brockhaus' förlag. Hur självmedveten och hur stark, litterärt sett, denna litteratur än var, hade den inga utsikter att kunna göra sig gällande som en självständig makt inom Tysklands kulturvärld. Det var visserligen inte längre möjligt för romantikernas akademiska motståndare, i den mån de ännu tillhörde den stridande kyrkan, att behärska den litterära kritiken i Tyskland som ett årtionde förut. Då hade exempelvis den stora Allgemeine Literatur-Zeitung i Leipzig stått till förfogande för en sådan artikel, som infördes i n:o 93 (för april) 1813 under titeln *Nachrichten über die neueste schwedische Literatur.* Den inleddes med några ord om hur svårt det var att få underrättelser från Sverige, varför tidningens läsare torde vara tacksamma att få taga del av ett brev »eines eben so unterrichteten als gebildeten Gelehrten. Och där lästes bl. a. följande:

»Eine eigentlich gelehrte Zeitschrift hat sich, ungeachtet mehrerer Versuche, niemals lange halten wollen; gewissermassen vertritt die Stelle eines solchen Blatts das *Journal för litteraturen och teatern,* das Zeit der zweyten Hälfte des Jahrs 1809 der jetzige königl. Bikliothecar, Hr P. Wallmark, herausgiebt, ein Mann von ausgebreitenen Kenntnissen, ein ausgezeichneter schwedischer und lateinischer Dichter, der unter andern den Tod seines Freundes Bourgoing in einer schönen lat. Elegie rührend besungen hat .... Oft

kommen in diesen Blatt Aufsätze, Gedichte, Recensionen von den vorzüglichsten schwed. Dichtern und Schriftstellern, *Leopold* (der unter andern Bürgers Lied von der Treue sehr schön nachgebildet, es in mehrern Hinsichten durch Milderung vieler gar zu grellen Züge verbessert hat), *Kullberg. Silfverstolpe* und vielen andern vor. Mehrere junge Männer benutzten die Gelegenheit, Zeitungen ohne Erlaubniss und nach Willkür herauszugeben, und versuchten, den herrschenden Vorstellungen einen Stoss zu geben, und das, was der Nation für klassisch galt, in dem Staub zu treten; sie ahmten die neueste deutsche Manier nach, ohne das Wesen der neuern deutschen Dichtkunst begriffen zu haben; ihr liegt in ihren vortrefflichen Erzeugnissen offenbar etwas Nationales zum Grunde, das sich einem fremden, wenn auch verwandten Volke unmöglich aufdringen lässt, kaum von ihm verstanden werden kann; mit der Nachahmung ist es nicht gethan, am wenigsten, wenn sie sich an Aeusserlichkeiten hält, z. B. an der Sonnettenform, wofür die schwedische Sprache, ihres Mangels an Reimwörtern wegen, ohnehin nicht geeignet ist; die deutsche Poesie steht überdies in einem so genauen Zusammenhang mit der philosophischen Bildung des Volkes, die gewissermassen eine allgemeine zu nennen ist, dass sie von derselben unterstützt und getragen wird; das schwedische Publicum war diesen Bestrebungen daher keineswegs günstig; die neue Manier musste demselben um so weniger ansprechen, da man ihm oft die armseligsten Versuche als treffliche Meisterwerke anpries. Der *Polyfem* erscheint nicht mehr; das Journal *Phosphoros,* das bestimmt war, Muster des Bessern zu liefern, aber seine Verkündigung schlecht erfüllte, ward nicht fortgesetzt; das *Lyceum,* welches zu einer provisorischen Literaturzeitung für Schweden bestimmt war, ward schon im Jahr 1811 geschlossen.» Däremot säljes allt fortfarande en gustavian som Kellgren o. s. v.

Föga tillfredsställelse väckte det väl också i Uppsala, när man läste samma tidnings anmälan om »Idunas» fyra första häften (i aug. 1815, s. 593 ff.). Recensenten säger genast ifrån, att han inte funnit sina förväntningar uppfyllda. Någon fördomsfri undersökning av den nordiska forntiden kan man icke vänta av den riktning, som Idunas författare tillhöra. »Die Verfasser haben sich nach deutschen Mustern gebildet und die Formen derselben auf mannigfaltige Weise nachgeahmt. Poetischer Sinn, eine kräftige Darstellung und Herrschaft über die Sprache sind in den meisten

dieser Poesien unverkennbar; dagegen ist die Phantasie weniger neu und kühn, und manche Stücke erscheinen nur als Variationen über ein und dasselbe Thema.» Signaturen G—r nyttjade ottave rime, vilket icke passade för de nordiska ämnena och de germanska språken, särskilt det svenska. Geijers recension av Nyerups Edda kritiserades skarpt och ännu mer hans avhandling »Om Historien, och dess förhållande till Religionen», om vilken det bl. a. hette: »Der Verfasser hat die bekannte Manier, gewöhnlichen Dingen durch eine Art philosophischer Deduction einen Anschein von Gründlichkeit und wissenschaftlicher Consequenz zu geben, recht glücklich auf schwedischen Boden verpflanzt; nur vermisst man die innre speculative Kraft, die den eigenthümlichen Denker bezeichnet, überall kommen halbwahre, schielende Behauptungen vor, die nicht selten zu den sonderbarsten Paradoxen führen.» Med tidskriftens ändamål stod avhandlingen ej i kontakt. Som det mest betydande betecknade kritikern – Hammarskölds »Beskrifning öfwer ett Manuskript af den Prosaiska Eddan». — I nov. samma år omnämndes »Bellmans skaldestycken» (upplagan 1814 efter Völschow) med mycken respekt och författaren kallades »Der grösste und eigenthümlichste Dichter, den die Schweden besitzen», men samtidslitteraturen bedömdes hårt. 1816 anmäldes sålunda en skandinavisk bokkatalog, som gav anledning till yttrandet: »Im Ganzen erscheint aus diesem Verzeichniss die literarische Armut der nordischen Völker; Schweden hat fast gar keine Originalwerke geliefert.» Choræus' dikter recenserades i nov. 1817, och skalden lovordades för sin tilldragande naturlighet, som icke i allmänhet vore tillfinnandes hos de moderna svenska skalderna. I maj 1819 bedömdes Geijers och Afzelius' folkvisesamling, varvid den i Sverige så berömda geijerska inledningen undergick en mycket hård behandling. Uppsatsen sades visserligen förråda en man av skarpsinne och bildning, men granskaren anmärkte, att alltför mycket påstods utan att vara bevisat, och författarens ständiga strävan att förklara och sammanställa det enstaka hade gång på gång gett anledning till missförstånd och fel.

När Palmblad sökte göra propaganda i Tyskland för sina svenska samtida hade han alltså att kämpa mot på förhand ogynnsamt stämda sinnen. Han sökte förgäves bjuda Brockhaus på svensk vitterhet, och det var endast med stora svårigheter han kunde avyttra några svenska bokförlagsartiklar till den tyske affärsmannen.

Men med sedvanlig ihärdighet släppte han inte taget utan kom ständigt fram med nya förslag och envisades med de gamla.

Av de på Palmblads förlag utgivna klassikerupplagorna[1] lyckades han till slut förmå Brockhaus att övertaga en del exemplar. De voro emellertid rätt trögsålda. Vältaligt förordade Palmblad (mars 1825), att Brockhaus skulle köpa några hundra kommenterade Livius, och begrep inte, att Brockhaus påstod, att med dem »wenig zu machen sey. Warum nicht? Die deutschen Editoren wollen entweder *alles* oder nichts geben. Im ersten Falle häufen sie alles zusammen, bis das Werk so unmässig bänderrich und theuer wird, dass wenige solche kaufen können. Andere geben nur den blossen Text. Die Deutschen entbehren, so viel ich wisse, eines netten, wohlfeilen Commentars zu Livius, und ich verstehe gar nicht, warum ein solcher den Schulen und Privat-Lesern nicht willkommen seyn möchte.» Bättre framgång hade Palmblad med avsättningen av Wahlenbergs floristiska arbeten. När Brockhaus 1825 endast beställt 25 ex. av den då utgivna förra delen, skrev Palmblad: »25 Ex. für ganz Deutschland — was ist das für eine Kleinigkeit!» 1826, då senare delen förelåg, hade han tillfredsställelsen att få sända 150 exemplar.[2] Det dröjde emellertid, innan dessa blevo slutsålda; i augusti 1833, då Palmblad bjöd på den nya upplagan av Wahlenbergs arbete, sporde han: »Den früheren Ex. aus der ersten Auflage sind Sie wohl jetzt endlich los?» Ett annat naturvetenskapligt arbete, vilket Palmblad erbjöd, ehuru det ej tillhörde hans eget förlag, var Dalmans »Analecta Entomologica».

På hösten 1824 försökte Palmblad införa sina vänner Hæffner, Geijer, Lindblad och Nordblom i Tysklands musikvärld. Han sände den förstnämndes preludier och koralbok med försäkran, att de voro »von einem Meister in Choralstyle», samt Geijers och Lindblads sånghäfte: »Die Compositören ist Prof. *Geijer* (der berühmte Professor, auch ein trefflicher Musiker) und Lindblad (Vice Capellmeister hier) und die Stücke haben einen grossen Verdienst.» Brock-

[1] Den viktigaste var Corpus Auctorum romanorum, av vilken enligt Schück, »Den svenska förlagsbokhandelns historia», II: 411, tolv band utkommo. Böök påstår felaktigt »Detta stort planerade arbete utkom emellertid aldrig» (»Erik Johan Stagnelius», s. 55).

[2] Palmblad meddelade då, tydligen för att egga Brockhaus, att Vanderhoek & Ruprecht i Holland sålt 50 ex. av Wahlenbergs »Flora upsaliensis», som ju var av mindre allmänt intresse.

haus var emellertid rätt likgiltig och meddelade 1826, att med undantag av floran hade han inte kunnat avyttra något av det som Palmblad sänt honom. Denne svarade med tydlig stuckenhet, att detta var besynnerligt, då Reimer i Berlin utan synnerlig ansträngning sålt för 145 Thaler av de latinska klassikerna och Mauritius för flera hundra thaler av Norbergs dyra »Opuscula» samt tillade: »und von Schleys Uebersetzung schwed. Dichtungen,[1] wovon ich Ihnen nur eine sehr kleine Parthey geschickt, hat Karl Löffler in Stralsund den Rest der Auflage, etwa 8 à 900 Ex:e, losgeschlagen, so dass dies Werkchen gegenwärtig in Deutschlands neu gedruckt wird.» — Samma år sökte Palmblad sprida Gumælius' edition av Anabasis, »sehr hübsch, sehr correct» o. s. v., liksom han två år tidigare velat intressera honom för en restupplaga av Arvedsons »Pytheæ Massiliensis fragmentæ, das erste Versuch seiner Art».

Större intresse har det dock att se, med vilken iver Palmblad arbetade för litterära svenska verk. I maj 1831 lämnade han en av Atterbom och honom uppsatt lista över de viktigaste svenska litteraturalstren med påpekningen: »Vieles eignet sich für Übersetzungen». Den 26 juni 1831 skrev han till Brockhaus: »Ich sende Ihnen 4 à 5 interessante Artikel aus unserem Verlag, wovon 2 (*Ödmanns Hågkomster från hembygden och skolan* und *Teckningar ur Hvardagslifvet*) bei uns ein bisgen Furore gemacht. Ich empfehle Ihnen diese zum Übersetzen; wenigstens wird es Ihnen eine angenehme Lesung schenken.» I september samma år återkom han till Fredrika Bremers verk: »Haben Sie die *Teckningar ur Hvardagslifvet* durchgelesen und wie gefallen Sie Ihnen? Sollte sich eine Übersetzung davon nicht der Mühe werth sein? Alle Zeitungen hier sind des Lobs darüber voll, und so eben drucken wir die 2:te Aufl. v. 3n Heft, wiewohl es erst in May, 750 Ex. stark, erschien.» Det lyckades Palmblad omsider att förvärva Fredrika Bremer för Brockhaus' förlag och förbindelsen mellan dem vart mycket hjärtlig (se min artikel »Ur Fredrika Bremers brefväxling» i tidningen Idun 1912, n:r 37), men det skedde först 1841, alltså långt senare än Palmblads kloka omdöme först sökte åstadkomma[2] det. — På ny-

[1] L. G. SCHLEY, »Schwedische Dichtungen», 1825, översättningar av Atterbom, Fahlcrantz, Geijer m. fl. Även Schleys översättning av »Fritjofs saga» (1826) utkom på Palmblads förlag.

[2] I »Den svenska förlagsbokhandelns historia» har HENRIK SCHÜCK (II: 409) med stort och rättvist erkännande skildrat Palmblads förläggarverksamhet. Det kan tilläggas mycket till Schücks korta skiss. För mamsell Fredrika var Palm-

året 1832 skrev han: »Bei uns sind zwei äusserst interessante Bücher erschienen: 1) Tagebuch eines Missionärs in Lappland; 2) Pontins Briefe, während einer Reise in NordDeutschland 1820» och lämnade utdrag för Brockhaus' tidning »Blätter für literarische Unterhaltung» (1833, n:o 17—19 samt 40 och 41, med en kort inledning om Læstadius); Pontins reseskildring utkom på tyska följande år, dock icke på Brockhaus' förlag. — I sitt litteraturbrev i den nämnda tidningen den 26 juni 1833 omnämnde han Runebergs »Elgskyttarne» med mycket beröm och förordade den till översättning.

»Ohne Ihre Bestellung, aber als Neuigkeit, sandte ich *Häffners Folkvisor*, die, als in Ihrer Art *merkwürdig*, ich als interessant ansah», förmälde han 1833 och utbad sig anmälan och anbefallning för arbetet. »In meinem heutigen Bericht», skrev han 25 aug. 1833, »finden Sie einige interessante schwed. Sachen, z. B. Fryxell, Geschichte Gust. Adolphs — Gosselmanns neue Reise. Wollen sie diese haben? Sollten sich diese zu Übersetzung eignen?» Samtidigt sökte han få Brockhaus att övertaga en del av upplagan av Tranérs latinska översättning av Tegnérs »Nattvardsbarnen». Det saknar icke sin humor, när Palmblad 1833, retad av att Brockhaus städse är så likgiltig för hans svenska förslag, utbrister: »Aus Ihrem Verlags-Bericht sehen wir, dass Sie eine *Russische Bibliothek* herausgeben denken: warum nicht auch eine schwedische (oder skandinav.) *Bibliothek für Deutsche?* Bei uns erscheinen auch 3 à 4 Schriften und noch mehrere Aufsätze, die einer Übersetzung werth wären. Mohnike könnte Ihnen die Übersetzung liefern. Warum gerade eine Russische Zeitschrift zeitgemässer sei, können wir in den Geheimnissen des deutschen Buchhandels nicht einsehen.»

Ett par gånger satte Palmblad i fråga att själv bli översatt till tyska. 1831 försökte han sålunda vinna Brockhaus till förläggare för det ovan omnämnda stora geografiska arbetet. »Själv skall jag bearbeta Asien, Grekland och Sverige.[1] I sommar lägger jag

blad helt enkelt räddaren i nöden och den, som gav henne möjligheten att slå igenom. Han var hennes förste förläggare, och när hon övergav honom och hembjöd »Familjen H.» åt en stockholmsförläggare, avböjde denne att ta hennes manuskript, varigenom hennes nyvunna tro på sin begåvning fick en hård stöt. Hon vände sig då till Palmdlad, som genast förklarade sig villig att ge ut hennes verk — och därmed var hennes framtid tryggad. I Fredrika Bremers brev finnes likväl inget spår av erkännande härför.

[1] I september 1826 frågade han Hartmansdorff, om han av kärlek till vetenskapen ville deltaga i detta arbete; som honorar kunde Palmblad endast bjuda 10 rdr b:co arket, Christian Stenhammar skulle skriva Afrika samt matematiska och fysiska geografien, doktor S. P. Lefler Tyskland. För bidragen till »Svea» be-

Hindostan (40—50 ark stort) under pressen, och däri finner man 1) en sammanträngd översikt av vad man bäst behöver känna om detta lands geografi, mytologi, litteratur och urhistoria, jämte några mycket betydelsefulla slutsatser över buddaismen och ett par andra saker. Asiens övriga länder bli, med undantag av Persien, vida kortare. — I fråga om resten lägger jag Malte Bruns geografi, i den delvis omarbetade engelska översättningen, till grund; boken är väl skriven men likväl haltfull och ingalunda ytlig. Blott topografien har blivit för knapphändig, den skall utvidgas och tillägg göras, där så tarvas. Denna geografi beröms av franska och engelska granskare som ett non plus ultra i sitt slag. Det är den enligt min mening dock icke, men även den tyska litteraturen kan ej berömma sig av något liknande *fullständigt* arbete. Det engelska originalet består av 12 oktavband om 300—330 sidor: min bearbetning blir väl 4—5 band. Det skulle mycket överraska mig, om ej den tyska litteraturen skulle bära ett dylikt arbete (som i vår så mycket armare bokvärld kännes som ett allmänt behov), allrahälst det står fullkomligt utan motstycke. Jag skulle bli Eder ytterst förbunden, om Ni ville taga detta mitt förslag i allvarligt övervägande, eller, om Ni inte känner ringaste lust för detta företag, godhetsfullt tala med någon annan förläggare därom och meddela mig upplysning — i fall av *nej* skulle jag gärna vilja veta, vari vanskligheten består.»[1] Om grunderna för Brockhaus' avböjande svar känner jag intet, då alla brev till Palmblad som bekant blivit förstörda. Besynnerligt nog önskade han nämligen, att hans korrespondens skulle följa honom i graven. Hans sonson har berättat mig, att enligt familjetraditionen skall fru Palmblad ha klippt sönder brev och manuskript i remsor och därmed så att säga madrasserat kistan, vari hennes make nedlades.

1841 kom Palmblad med en mera blygsam förfrågan. Han hade då gett ut första häftet av sina »Noveller» och vågade denna försynta framställning: »Varje författare önskar att bli läst; för en svensk, som har ett så ringa publikum, är denna önskan ännu begripligare. Förlåt mig därför frågan: skulle Ni vilja förlägga en

---

taltes endast 10 rdr riksgälds arket. 1833 betalte Litteraturföreningen 25 rdr b:co arket för recensioner och 30 rdr b:o för avhandlingar i »Skandia». Leffler skrev till förläggaren Lindh härom: »Detta, i synnerhet det förra, är alldeles för mycket... Emellertid skämmer detta bort priserna för Hrr Förläggare».

[1] En avdelning av Palmblads verk översattes i »Allgemeine geographische Ephemeriden».

översättning därav, eller kan Ni i annat fall skaffa mig någon annan förläggare? Tyskarna förlägga till och med många riktigt dåliga romaner, och om även vännen Atterbom torde ha överskattat bokens värde,[1] så förmodar jag i alla fall, att mina noveller åtminstone icke skola intaga den sämsta platsen bland de *medelgoda* . . . Det skulle glädja mig, om detta alster funne något deltagande hos Eder.» Samtidigt utbad han sig att snarast möjligt få sig tillsänt det häfte av »Zeitgenossen», där det stod en levnadsteckning av kejsar Pedro i Brasilien. Det hade nämligen ej varit honom tillgängligt, då han skrev den brasilianska novell »Kärlek och politik», som fyllde första häftet och i vilken han tänkte vidtaga vissa förändringar, i händelse den bleve översatt. Året därpå, då han sänt Brockhaus alla tre häftena av novellsamlingen (i h. 2 o. 3 ingingo omarbetningar av »Holmen i sjön Dall» och »Amala»), återkom Palmblad till översättningsfrågan: »Es sollte mir, wie ich schon gesagt, eine Ehre sein, ob Sie finden würden, dass diese Novellen, die bei uns eine nicht geringe Ausbreitung gefunden, einer Übersetzung werth wären», och 1843 upprepade han: »es würde mir schmeicheln, ob Sie die Novellen eine Uebersetzung werth finden». Emellertid måtte de båda exemplar han sänt ej ha kommit fram ordentligt, ty i april 1844 sände han ett tredje. »Hauptmann Ekendahl hat mir versprochen einen Verleger dafür zu verschaffen suchen, da Sie selbst dazu nicht geneigt zu sein scheinen», skrev han och beställde på samma gång den hos Brockhaus utkomna boken om Aurora Königsmarck av Cramer — han hade nu börjat förarbetena till sin stora roman om henne och hennes ätt. Ekendahl lyckades icke få någon förläggare, och Palmblad knorrade något över att den långa anmälan, som Ekendahl skrivit över Palmblads noveller för Blätter für literarische Unterhaltung, blivit meddelad bara i ett litet utdrag: »Mir scheint, als laufen gar viele Artikel in diese Zeitung mit, die wol kein grösseren Interesse haben. Gern will dieser Freund diese Novellen übersetzen, kann aber keinen Verleger finden. Und doch übersetzt er für Sie einen schwedischen Roman, *Zeichnungen aus dem häuslichen Leben*, welchen ich zwar nicht gelesen habe, der aber von unseren Zeitungen als ziemlich schlecht beurteilt wird.» Förklarligt nog misströstade han sedan om att få »Aurora Königsmarck» översatt och utgiven på tyska, men sände i stället en artikel till Brockhaus' litteraturtidning, där han redo-

[1] Atterbom hade recenserat boken i »Svenska biet».

gjorde för och gav utdrag ur korrespondensen mellan Filip Kristoffer von Königsmarck och kurfurstinnan Sofia Dorotea av Hannover. Som bekant väckte denna Palmblads publikation ett oerhört uppseende utomlands, men i Tyskland envisades man ända fram till 1900-talet att stämpla breven som förfalskningar av Palmblad. Nu visade sig likväl Brockhaus genast intresserad, och Palmblad sände därför 1847 romanens tre första delar; »leider ist aber der IV:de ungeschrieben», tillfogade han. Den 27 februari 1848 skrev han: »Jag kan visserligen icke annat än glädja mig, att Ni beslutit Er för att låta översätta Aurora, och jag önskar att företaget måtte följas av god avsättning och, för min del, humana recensenter.» Han lämnade åt översättarens skön att avgöra, huruvida icke förkortningar borde ske i tredje delen av sådana saker i skildringen av Karl XI:s tid i Sverige, som egentligen blott intresserade svenskar, men varnade för att taga bort sådant, som var historiskt obetydande men tillhörde tidsåldern och var estetiskt tilltalande. »Som utgivare av en daglig tidning och en månadsskrift kan jag omöjligt tänka på att avsluta boken i år, men 1 januari nästa år skall jag ta itu med det», slutade han. I det sista brev, som är bevarat — av den 10 mars 1850 —, meddelade Palmblad, att den till förra julen utkomna fjärde delen skulle sändas Brockhaus på våren, men klagade över, att han icke sett en enda tysk recension över sin bok, inte ens i »Blätter für lit. Unterhaltung». Han tillade: »Ich kann mich nicht schmeicheln, dass diese Erscheinung in unseren vielbewegten Zeit viel Aufmerksamkeit auf sich gezogen hat . . . Indessen ist es auf holländisch übersetzt.» Först 1853 förelåg den tyska upplagan av Palmblads roman färdig hos Brockhaus. Denne hade då blivit förekommen som introduktör av romanförfattaren Palmblad. Redan 1846 hade nämligen Francks förlag i Stuttgart utgett »Die Familie Falkenswärd», och till dessa båda arbeten inskränker sig, så vitt jag vet, den palmbladska insatsen i den tyska bokmarknaden.

Man kan inte undgå att finna Brockhaus märkvärdigt ointresserad av Palmblads översättningsförslag. Den vackra upplaga av Atterboms »Die Insel der Glückseligkeit» i översättning av H. Neus, som Brockhaus gav ut 1833 — Palmblad hade först hört sig för om en eventuell översättning och utgivning av sin väns tyska resa, men berättade sedan, att det påbörjade manuskriptet till denna lagts åsido för detta sagospel —, hade förmodligen inte varit någon

lysande affär. Men det var inget skäl för att utan vidare avböja alla andra förslag, och när Brockhaus 1841 äntligen efter tio år beslöt sig för att ge ut Fredrika Bremer, hade hennes rykte redan spritt sig så vida, att hon översattes till flera andra tyska förlag samtidigt. Den svenska novellistiken hade på 1840-talet en aldrig senare uppnådd högblomstring på den tyska bokmarknaden. Det av den populäre förströelseförfattaren Karl Spindler utgivna romanbiblioteket »Das belletristische Ausland» kan tjäna som exempel. Dess första 31 »Bändchen» fyllas med romaner av Fredrika Bremer och Emilie Flygare-Carlén, som båda blevo fylligt representerade i fortsättningen, vidare finnas där fem band av Onkel Adam, fyra av Almquist, två av G. H. Mellin, Palmblads ovannämnda roman, ett band av fru Knorring, två av C. von Zeipel, ett av F. G. Rudbeck och ett av en anonym författare. I ett par andra liknande företag intogo de svenska författarna en lika framskjuten ställning, och dessutom gavs det en mängd enstaka översättningar. Palmblads vinkar och påpekningar gåvos onekligen med både opartiskhet och god blick: Ödmann, Læstadius, Fryxell och Fredrika Bremer, det visar obestridligen sinne för det väsentliga och haltfulla, och Palmblads patriotiska och osjälviska nitälskan för den svenska litteraturen förtjänar verkligen att bli ihågkommen med tacksamhet.

Det återstår att nämna ännu ett slag av uppdrag, som Brockhaus stundom besvärade Palmblad med och vars svårigheter han påtagligen underskattade, nämligen beställningar av böcker, som voro utgångna ur bokhandeln. »Ni beställer stundom böcker, som äro slutsålda för ett halvt århundrade sedan, och då det icke finns någon antikvarisk bokhandlare hos oss, kan man icke uppdriva sådana annat än genom den lyckligaste tillfällighet.» Han korresponderade med de större boklådorna och erbjöd sig att annonsera efter de önskade arbetena, men förklarade på förhand, att de säkerligen skulle komma att ställa sig ganska dyra. Omöjligt visade det sig för Palmblad att skaffa de Linnéupplagor, som Brockhaus önskade; ingen svarade på annonserna.

Någon gång fick Palmblad även andra besvärliga uppdrag. I början av 1832 bad Brockhaus honom att indriva betalningen för ett exemplar av Ersch & Grubers stora Encyklopedie, som kronprins Oskar köpt genom någon mellanhand. Först vände sig Palmblad till Wallmark, men »weil mein vormahliger Feind, Wallmark, nicht leicht verkehrbar ist», skred underhandlingen föga framåt, och sedan

kanslirådet N. M. af Tannström fått saken om hand, gick det icke fortare. »Die Rechnung macht in unserem Geld eine grosse Summe, und ich fürchte, dass der Prinz, der wirklich nicht viel Geld hat, über den Belauf erschrocken ward», skrev Palmblad och tillade om Tannström: »An ihn habe ich zweimal geschrieben, er ist aber der *Pater omnis cunctationis*, er ist die Ursache, dass alles bei unserer Universität (deren eigentlicher Gubernator er ist) still steht, dass ich meine, seit 2 $^3/_4$ Jahre erwartete Besoldung noch nicht erhalten habe» (9 sept. 1832). Palmblad hade mycken möda med den affären, skrev brev på brev till Tannström, men — »Er hat das Talent, Briefe nicht zu beantworten» — nödgades gång på gång underrätta Brockhaus att »von Tannström erfahre ich Nichts über die Zahlung der Encyklopædie». Slutligen vände han sig till sin vän Boström, arvprinsens informator, för att avtvinga Tannström ett muntligt svar, och på sensommaren 1833 vart skulden betald. För sin »Mühewaltung» fick Palmblad en bok för sitt eget bibliotek.

* * *

Redan av det anförda torde det ha framgått, att affärsförbindelserna med Brockhaus voro långt ifrån lättskötta, och att Palmblad själv fick bära en mycket väsentlig del av själva det tidsödande besväret. De bekymmer, som affärerna förde med sig, tör han ha fått taga på sina axlar så gott som helt och hållet, ty vem som än var hans kompanjon — Stenhammar, Zeipel eller Ramström —, var Palmblad utan tvivel hela tiden den ledande. Och Brockhaus invecklade Palmblad i ekonomiska svårigheter, som under åratal förorsakade honom verkliga bekymmer.

Hela korrespondensen ger ju intrycket av knappa förhållanden, vare sig det gäller det jämförelsevis så ringa antalet av beställda böcker eller Palmblads egenskap av att vara sin egen förste bokhållare och korrespondent eller den ständiga hänsyn han tar till småutgifter. Jag erinrar om vad jag förut berört, att han med ängslig iver om och om igen förmanade Brockhaus att sända sina bokpaket och sina brev den billigaste vägen. »Bis Mitte December», skrev han i okt. 1827, »gehen die Briefe über Ystad. Seitdem kostet das Porto mir dobbelt theuere. Ich bitte Sie, wiewohl es eine Kleinigkeit betrifft, zu Ihren Briefen und Facturen statt eines dicken, schweren Velins dünnen Postpapier zu nehmen.» En annan gång

frågade han Brockhaus, om författaren eller förläggaren skulle betala portot för de brev han sände Brockhaus, då »das Porto, von Mitte Dec. bis Mai, kostet, da die Briefe über Danmark gehen, 1 Reichsthaler schw. B:o = 1 Mark Hamb. B:o der Loth[1] bis Hamburg (über Greifswald nur die Hälfte)». Han påpekade särskilt, när han i jan. 1833 sände bidrag till Ersch & Grubers Encyclopedie, att herr Gruber önskade, att manuskripten skulle vara skrivna bara på ena sidan av papperet, ehuru detta komme att kosta dubbelt porto »besonders im Winter, wo die Briefe über Hamburg gehen». Mycket märkbara voro tydligen dessa utgifter, ehuru Palmblad vid denna tid, 1833—36, kunde säga sig vara Sveriges näst störste förläggare.[2] När Brockhaus yrkade på, att den rätt betydande skuld, vari Palmblad småningom råkat till honom, ofördröjligen skulle betalas, gav denne febr. 1835 en utförlig redogörelse för sina ekonomiska förhållanden, vilken slöt med orden: »Ob ich aber indessen sterbe? Freilich kämen sie dann in einigen Verwickelungen, aber in keinen gefährlichen. Freilich bin ich arm an Geld, doch nicht an Ressourcen. Ich bin — mit Ausnahme eines einzigen[3] — der grösste Verleger in Schweden, und verkaufe jährlich aus eigenem Verlag für 18,000 Rdr B:o, was bei Ihnen sehr wenig, bei uns sehr viel ist . . . Wie gesagt, bei Johannis 1836 hoffen wir aus unseren Schuldenlast bei Ihnen frei zu werden; und da ich nur 45 Jahre alt [bin] und eine prächtige Gesundheit geniesse, so ist Ihre Risque nicht sehr gross». Att Palmblad hade blivit efter med betalningarna i så hög grad, berodde till stor del på förhållanden, som han icke kunde rå för.

Först hade han erbjudit sig att betala i förskott, sedan utlovade han betalning omedelbart efter mottagandet av de beställda böckerna. Detta alltför sangviniska löfte måste han hastigt återkalla. Redan den 10 febr. 1823 ursäktade han sig för att icke kunna betala mer än en del av sin skuld och anförde som förklaring att »Der Geldmangel ist bei uns wirklich grösser als je, und alle wollen Credit haben». Trots att han försäkrade att »es soll für die Zukunft meine Sorge werden, dass keine solche Zögerung, die gewiss

[1] Ett lod = 13,3 gram.
[2] Exakta uppgifter om rörelsen ges några år senare i Palmblads brev till N. M. Lindh 1840, då Palmblad låg i underhandlingar med denne om att sälja sitt förlag. Bruttoförsäljningen för 1839 uppgick till 8,216 rdr och för halva 1840 till 7,140 rdr.
[3] Lindh i Örebro.

mehr mir als Ihnen unangenehm gewesen, Statt finden soll», växte skuldbördan raskt, och i oktober 1824 hade den redan stigit till det avsevärda beloppet av 2,465 riksdaler banko. Orsaken härtill var den, att Brockhaus övertalat honom till en affär, som översteg den palmbladska bokhandelns krafter och som i och för sig icke var av allra förmånligaste beskaffenhet.

Genast i början av brevväxlingen med Palmblad hade Brockhaus begärt upplysningar om, hur det stod till med Emanuel Bruzelius. Denne uppslagsrike man, som fått ett visst litteraturhistoriskt rykte genom sitt stora företag »Bibliothek der deutschen Klassiker» (76 bd, 1811—21), för vilket likväl doktor Sven Peter Leffler som den samvetsgranne redaktören bör i hög grad dela äran, har i allmänhet bedömts med den största respekt. B. M. Swederus har i sin lilla skrift »Boklådorna i Uppsala 1616—1907» omnämnt Bruzelius med mycken berömmelse och slutar med orden, att han bortgick »med godt eftermäle». Och Schück ger i sitt förut anförda arbete det största erkännande åt hans klokhet, framsynthet och affärsblick. Man torde likväl få pruta av åtskilligt på det goda eftermälet och klokheten. Av de anteckningar till den svenska bokhandelns historia, som bokförläggaren Isidor Adolf Bonnier gjort och godhetsfullt låtit mig få taga del av, framgår det ostridigt, att Bruzelius varit slarvig och opålitlig, och i Palmblads brev skildras han genomgående som opålitlig och ovederhäftig. Det är naturligtvis icke min mening, att Palmblads redogörelser skola betraktas som i varje detalj bevisad, objektiv sanning, men de äro säkerligen riktiga i det väsentliga och ge synnerligen kuriösa interiörer från en stor svensk förläggares levnads- och affärsförhållanden i början av 1800-talet, även om man räknar ifrån åtskilliga procents överdrift — Palmblad var ju likväl en konkurrent och Uppsala en småstad.

På Brockhaus' frågor om Bruzelius svarade Palmblad i januari 1822, att det var mycket svårt att ge säkra upplysningar och de klokaste råden, emedan hans affärer voro mycket invecklade och ingen riktigt kände till, hur hans ställning var. På de tyska klassikerupplagorna hade han förtjänt 16—20,000 riksdaler, och köpte då ett stort men gammalt hus i Uppsala, som han byggde om från grunden. Innan denna ombyggnad var färdig, hade hans pengar tagit slut. Förut en trög betalare, hade han nu så gott som upp-

hört att betala,[1] ehuru han hade kvar bokhandel i Stockholm och Uppsala med filialer i 3—5 andra städer. Nu hade han begärt en stor inteckning till i gården, som var värd 20,000 riksd. men redan förut intecknad. Palmblad rådde till att utan dröjsmål skrida till lagliga åtgärder mot Bruzelius; om Brockhaus bestämt önskade det och sände fullmakter, skulle Palmblad bevaka hans rätt »wiewohl dies Geschäft uns unangenehm ist». Utan dröjsmål tog Brockhaus fasta på Palmblads motvilliga medgivan, och många år framåt var sedan denna bedrövliga affär det ständiga klagotemat i Palmblads brev. Först och främst visade sig gården vara intecknad vida över sitt värde och dessutom hade Bruzelius för att tillfredsställa sina otåligaste fordringsägare sökt och alldeles nyss lyckats få ett lån på 6,000 rdr ur en offentlig kassa, varför utsikterna att pressa ur honom avbetalningar syntes ytterst ringa. Någon borgensman tvivlade Palmblad att Bruzelius skulle kunna skaffa sig »weil der Mann niemahls einem zu Gute gethan hat und also keinen Freund besitzt». Särskilda svårigheter vållade det hela tiden, att Bruzelius var ytterligt svår att träffa; månadtals vistades han i Karlstad eller annorstädes i Sverige och ibland var han halvårsvis i Ryssland — det tyska klassikerbiblioteket var ju en storartad spekulation på bokmarknaden i Ryssland, något som senast Schück framhållit, endast en mindre del såldes i Sverige, och företaget hade aldrig kunnat komma till stånd, om det varit avsett bara för den svenska publiken.[2]

Det visade sig snart, att Brockhaus oförsiktigt nog lämnat Bruzelius ett stort lager i kommission och att kommissionären ej kunde betala kontant. Brockhaus förmådde nu Palmblad att övertaga det mesta av vad som fanns kvar av kommissionslagret — det uppskattades till icke mindre än 2,867 thaler — och återsända resten

[1] Redan maj 1821 skrev Palmblad till Hammarsköld, att Bruzelius' långsamhet var grunden till, att »Markalls sömnlösa nätter» ännu inte voro likviderade.

[2] LJUNGGREN anför i »Svenska vitterhetens häfder», IV: 26, ett brev av Hans Järta, vari denna sak ställes alldeles på huvut. Järta vill ådagalägga, att den moderna tyska litteraturen var allmänt känd i Sverige långt före romantikerna, vilket ju delvis är fullt riktigt, och avslutar sin bevisföring med orden: »Det bästa beviset i öfrigt, att Tysklands sköna literatur var känd i Sverige före 1810, är framgången af det kort derefter började företaget af Bruzelius och Leffler att utgifva ett eftertryck af de tyska klassikerna till svenska allmänhetens tjenst. Det hade säkerligen icke riktat dem, om de till afnämare endast haft att påräkna några Östgötha studenter.» Det vore verkligen rätt egendomligt, om Järta icke haft kännedom om att det var den ryska och icke den svenska allmänheten, på vars köplust företaget var byggt. Och vidare: i hur hög grad bidrogo icke just romantikerna att stegra avsättningen i Sverige?

till Leipzig. Palmblad gjorde det så att säga mot bättre vetande. Efter att ha tagit böckerna i betraktande skrev han till Brockhaus, att han skulle försöka med auktioner i Uppsala, Stockholm, Åbo, Göteborg och möjligen Linköping, ehuru på varje ort mer än två ex. av en bok inte gärna kunde auktioneras bort, och återstoden komme att bli liggande länge osåld. Svårigheterna började för övrigt redan med det, att Palmblad först efter veckors och månaders förhalning och dröjsmål kunde få ut Brockhaus' böcker från Bruzelius' boklådor i Stockholm och Uppsala. Det är kostliga skildringar av, hur Bruzelius håller sig undan och ej kommer tillstädes vid avtalad mötestid eller ber Palmblads ombud infinna sig hos honom »klockan 10 på natten, emedan mannen sedan några år inte gärna visar sig offentligt i Stockholm vid dagsljus», medan hans hustru i Uppsala försäljer eller pantsätter kläder och möbler för att bestrida utgifterna för hushållet. På senhösten 1822 for Bruzelius till Ryssland; i oktober 1823 berättade Palmblad, att hans affärer voro i fullkomlig oreda, hans boklager och tryckeri sekvestrerade, alla hans etablissemang i Stockholm och landsorten sprängda; endast boklådan i Uppsala hölls ännu öppen. Först i maj 1826, då bortåt fem år förflutit, hade Palmblad tillfredsställelsen att meddela Brockhaus, att de tidsödande affärerna med Bruzelius blivit bragta till avslutning och att det allra mesta av fordringarna indrivits — de flesta fordringsägarna hade ingalunda varit så lyckliga, doktor Leffler t. ex., hade på tre år inte ens fått ut ränta på vad Bruzelius var skyldig honom och till slut bekvämat sig att ta böcker i stället för pengar. »Noch immer», slutade Palmblad, »schwankt der Mann zwischen Sein und Nichtsein, ist nirgends zu finden, und seine Buchhandlung hier so wie seine Druckerei — welche beinahe nur dem Namen nach existiren — werden vor einem 12-jährigen Mädgen vorgestanden.»[1]

---

[1] Hösten 1828 svarade Palmblad på en fråga från Brockhaus, vad Bruzelius hade för sig, att han numera vistades hos den rike boktryckaren Lindh i Örebro, som han sade vara sin kompanjon, fast denne kallade honom sin 'commis'. Lindh och Bruzelius hade nyligen blivit dömda för olagligt eftertryck; en upplaga på 10,000 ex. sekvestrerades och förstördes, varjämte Lindh dömdes till böter och till offentlig avbön för oförskämt skrivsätt mot domstolen. Omedelbart därpå gjorde sig herrarna Lindh och Bruzelius ånyo skyldiga till samma brott, som drogs inför domstol. »Under tiden driver Bruzelius bokhandel och boktryckeri i Uppsala, men på det sättet, att den ende föreståndaren för hans bokhandel är hans 12-årige son, som knappast säljer så mycket att han kan leva därpå från dag till dag, och om hans boktryckeri kan ni göra er ett begrepp, om jag säger er, att han icke har ett större pappersförråd, än vad han köper av mig för högst 5 thaler i veckan.»

Även Ernst Gräff (Graeff, Græf), som till att börja med imponerat på Palmblad (»ein Mann, der sich schon durch ein vorteilhaftes Äusseres empfehlt»), visade sig snart sitta mycket trångt. Gräff hade i november 1821 fått hovkanslersämbetets tillstånd att idka bokhandel och lånbibliotek och i december s. å. även tillstånd att utöva boktryckeri. Palmblad hade, som jag redan nämnt, kommit i affärsförbindelse med Gräff, och bytte till sig tyska böcker (även från Brockhaus' förlag, såsom Okens naturhistoria för skolorna, »Isis», Conversations-Blatt och naturligtvis konversationslexikonet) mot sina latinska klassiker för 916 riksdaler enligt ett förmånligt kontrakt. Emellertid varnades Palmblad både av Brockhaus och av en Berlinförläggare för Gräff, och redan i april 1822 nödgades Palmblad konstatera, att Gräff hade skurit till i växten betydligt, både i fråga om kapital och kredit. Dessutom hade han ej hållit kontraktet utan sålt de latinska klassikerna i Sverige till och med till nedsatt pris. Exekutionsbetjänterna voro på språng efter honom, en gång hade han blivit överraskad i sin bostad och efter ett våldsamt slagsmål förd till bysättningshäktet; nu var hans konkurs väntad. I september var Palmblad i Stockholm och sökte rädda så mycket som möjligt av Brockhaus' och sina egna tillgodohavanden. I stället för fem, sex medhjälpare hade Gräff då endast en, och det var besvärligt att plocka fram kommissionsböckerna — en del hade för övrigt sänts till Finland —, varjämte Gräff gjorde undanflykter. I april 1823 berättade Palmblad, att Gräff hållit sig dold i en vecka, medan 10—12 exekutionsbetjänter sökte honom, men slutligen vart han fasttagen och begärde sig då i konkurs. Palmblad sände formulär till fullmakt för bevakning av Brockhaus' fordringar. Konkursen hotade att sluta tragiskt. En rysk ambassadsekreterare, Walter, erbjöd sig att dels betala, dels själv övertaga

---

— I december 1830 började Bruzelius ge ut tidningen »Correspondenten» i Uppsala; den indrogs 30 april och började ånyo utkomma 28 juni. I jan. 1833 skrev Palmblad: »Unser Freund Em. Bruzelius ist im December gestorben.» Han var vid sin död ej fullt fyrtiosex år.

Det kan förtjäna tilläggas, att Palmblad, även efter det Bruzelius dött, kom att ta befattning med hans affärer. Jämte en annan Uppsalaborgare, kamrer Schenson, hjälpte han nämligen den avlidnes änka med avvecklingen av stärbhusets affärer. Vid sin död stod Bruzelius i skuld till Lindh, och det visade sig, att det var ett icke ringa besvär att få till stånd en uppgörelse med denne. Palmblad ansträngde sig till det yttersta för att rädda så mycket som möjligt. Betecknande är ett uttryck i ett av hans brev till Lindh; »Jag hoppas att T[itulus] handlar christeligen med Huset. Den salige Bruzelius var, såsom T. vet, i lifstiden en slyngel, men det är synd om Enkan och Barnen.»

Gräffs gäld, varmed alla voro belåtna, då det plötsligt framträdde ett ombud för den stora firman Maurersche Buchhandlung i Berlin med en fordran på 15,000 rdr. Han vägrade att godkänna Walters borgen och förklarade, att Gräff överskridit sin fullmakt som kommissionär för bokhandeln och begärde honom i häkte som »ein negligenter Debitor». Emellertid kom en broder till Gräff till Stockholm, och det förefaller, som om han lyckats ställa både Maurersche Buchhandlung och övriga fordringsägare tillfreds; åtminstone finns ingen vidare notis om Gräff i Palmblads brev.[1]

Nästa krasch på området drabbade en man, med vilken både Palmblad själv och flera av hans vänner haft att göra, nämligen bokhandlaren och förläggaren W. Fabian Holmgren. För hans förlag redigerade Hammarsköld november 1822—oktober 1823 »Repertorium för Swenska Bokhandeln», J. J. Hedrén aug. 1823—1825 »Theophrosyne. Läsning för Kyrkans och Skolornas Vänner», med bidrag av bl. a. Franzén, Sondén, Tegnér och Wingård, och i sällskapsbladet »Freya», som levde blott från 10 april till 19 juni 1824 och redigerades av A. I. Arwidsson, skrevo Zeipel, Hammarsköld och Euphrosyne. Dessutom utgav Holmgren april—oktober 1823 »Porträtt-Galleri af Swenska Lärde, Snillen och Konstnärer» och den musikaliska tidskriften »Euterpe», av vilken endast ett häfte kom ut, oktober 1823. Denne företagsamme man skildras av Palmblad som den störste svindlaren av alla. Han började sin bana som rik arvtagare, gjorde dessutom en stor lotterivinst och slog sig sedan på förläggarskap i stort, särskilt av musik. Fullkomligt utan omdöme och kunskaper samt med den hos Bruzelius, vars förste man han varit, förvärvade övertygelsen, att knep voro den huvudsakliga hävstången för en affär, hade han snart blivit genomskådad och föraktad. Han rymde 1814 från Stockholm med en balans på 25—30,000 Mark Hamburgerbanco, och skrev från Köpenhamn, att det skulle göra honom stor glädje att på långt håll iakttaga, hur hans fordringsägare slogos om rovet. Palmblad hade även i detta fall inskridit för att rädda hans kommissionslager, som Brockhaus lämnat och som man ämnade auktionera bort.

Som synes, var det långt ifrån väl beställt med det svenska bokförlags- och bokhandelsskrået vid denna tid, och även redliga

[1] Enligt LUNDSTEDT, »Sveriges periodiska litteratur», II: 19 och 300, utgav Gräff 1823—$^{28}/_{7}$ 1824 »Tidskrift för Litteratur, Konst, Luxe och Moder» och uttog i januari 1823 tillståndsbevis för två tidningar, »Allmänna Politiska Annaler» och »Nya Anmärkaren», vilka likväl ej tyckas ha blivit utgivna.

och solida firmor stupade. På våren 1833 var den ansedda gamla firman Wiberg & C:o bankrutt, proklamadagen var hela rådhussalen fullpackad med kreditorer, och förhoppningarna om utdelning voro små, 15—25 procent. Även en mindre bokhandlare, Salomonson, förorsakade Brockhaus förluster, då han kom på obestånd. Ingen under, att Brockhaus ständigt begärde soliditetsupplysningar och ännu mindre, att han i början av 1830-talet började ansätta Palmblad allt hårdare för att utan dröjsmål få in sina fordringar och slippa att riskera en större förlust även på hans affär. På Brockhaus' anmaningar svarade Palmblad med försäkringar om att han ansträngde sig till det yttersta och redogjorde utförligt för sina förhållanden. Det skulle dröja många långa år, innan han var kvitt sin skuld, och ju längre det drog om, dess mer uppenbart visade det sig, att det var omöjligt för honom att betala någon avsevärdare del av den svävande skulden med vad affären årligen avkastade jämte den lilla inkomst Palmblad hade av sina artiklar i tidningar och lexika på Brockhaus' förlag. Han nödgades snart hänvisa till de förhoppningar han hade på att få lön från universitetet och på att få — sälja sin rörelse. Det är en mycket uttänjd skildring av de bekymmer och besvär en man i hans ställning hade att utstå, varav hans brev till större delen fyllas. Man läser där om de fast otroliga avlöningsförhållandena vid universiteten och häpnar över att det var en akademiker möjligt att dra sig fram på sådana vilkor och trots allt hinna uträtta så mycket gagneligt.

Så länge den gamle Friedrich Arnold Brockhaus levde, ställdes Palmblad icke inför några strängare fordringar. Efter hans död 1823 övertogs firman av sönerna Friedrich (f. 1800, d. 1865) och Heinrich (f. 1804, d. 1874) och det är från deras regementstid, som åtstramningen av krediten härrör. Palmblad ansåg sig i juli 1823 ha betalt hela sin dåvarande skuld till Brockhaus, men kunde sedan i regel icke betala mer än vad han årligen köpte. Som *alla* brev av Palmblad tyvärr icke blivit bevarade (t. ex. av den 19 nov. 1828; ett eller två i början av 1829, ett från jan. 1831 o. s. v.), är det icke möjligt att absolut bestämma, hur stora summor Palmblad sände årligen. Några siffror äro emellertid säkra. 1824 betalade han minst 500 Thaler Hamburger B:o[1], 1826 750, 1828 åtminstone

[1] En sådan thaler banco motsvarade på 1820-talet 4 rdr riksgälds. — 1824 och 1825 hade Palmblad stora ekonomiska svårigheter. Han skrev till Hammarsköld (25 febr. 1825) att denne, som hade 122 rdr b:o och 26 skillingar att fordra

700 och 1830 icke mindre än 1,000 Thaler; 1829 åter synes han endast ha betalt 180. Jag antar, att han i genomsnitt tog för ungefär 600—1,000 Thaler om året från Brockhaus, vilket ju icke var så litet, då han samtidigt köpte av ytterligare följande tyska förlagshus: Breitkopf & Härtel, Tauchnitz, F. Fleischer, Fr. & J. Perthes[1], Cotta, Reimer, Schumann, Broenner och Geographisches Institut i Weimar; dessutom stod han i affärsförbindelser med bokhandlare både i Danmark, England, Frankrike och Holland.

När firman Brockhaus icke lät sig nöjas med Palmblads vanliga försäkringar: »Einliegend sende ich Ihnen einen Wechsel pr 100 R^r H B^o. Ich finde, dass ich noch tief genug bei Ihnen in Schulden stecke», och så följer en redogörelse för svårigheterna, som slutar med: »ich würde mich anstrengen Ihnen ein schönes Stück Geld zu senden», eller »werde im Jan. oder Febr. meine Schuld durch eine neue Remisse verringern» gav han en utförlig redogörelse för hela det förlopp, som skuldhistorien haft. Övertagandet av det Bruzelius'ska lagret av Brockhaus' böcker hade varit ett för stort inköp för Palmblad, hans affär hade ringa kapital att röra sig med, men stora lager. Vid slutet av 1820-talet var Palmblads skuld till Brockhaus över 3,000 Thaler, 1832 var skulden minskad till 2,274, och i början av 1835 till 1,900 Thaler — räntorna oräknade; sedan 1831 beräknades fem procents ränta på skulden. Sistnämnda år hade han haft den stora missräkningen, att en man, som skulle inträda som kompanjon i firman och tillföra den kontanter, drog sig tillbaka; kursen hade också stigit, så att den svenska kronan sjunkit i värde. 1831 vill han också meddela, att han från och med detta år skulle få lön från universitetet, »welche zwar nicht sehr bedeutend ist, aber als ein *Item* von Werth ist».[2] Tyvärr utföll Palmblads lilla 'item' inte på flera år.

av Palmblad för bidrag till »Svensk literaturtidning», »måste ursäkta, att jag ej nu så strax kan afsända dessa medel. Jag skickade Brockhaus vid jultiden hans då varande fordran, och [vi] äro nu egentligen ej skyldige att betala honom något förrän till Påskmessan. Mellertid skola vi för Dig göra hvad vi kunna: men d. 8 à 10 d. måste vi i Manufactur Disconten inbetala 800 R b:o, men så snart denna inbetalning skett, skall Du vara den förste, som betalas.» Honoraret hade då måst sänkas från 33 rdr 16 sk till 13 rdr 16 sk. I brevet den 10 mars 1825 klagade Palmblad likaledes över penningbekymmer.

[1] Från Justus Perthes köpte han 1825 världskartor för 2,500 Thaler »und habe damit fast alle Schulen Schwedens furniert», skrev han 1826, då han klagade över, att han så sent fick betalt av dessa avnämare »wegen der Langsamkeit der Communication bei uns».

[2] Palmblad, som 1822 hade blivit docent i svenska historien, utnämndes 1825 till e. o. adjunkt i filosofiska fakulteten och 1827 till adjunkt i historia och statistik.

Den 7 mars 1832 lättade han sitt hjärta i ett långt bekännelsebrev, avsett att visa Brockhaus, att de förhoppningar han hyst att kunna betala skulderna icke slagit fel annat än genom ett fatalt sammanträffande av särskilda omständigheter, vilket icke kunnat förutses. För det första hade han redan 1827 fått kronprinsen-universitetskanslerns skriftliga löfte om att bli avlönad vid nästa reglering av lönerna för akademierna. 1829 beviljade ständerna de till denna reglering nödvändiga medlen och redan 1 jan. 1830 lågo pengarna redo i statskontoret. Kanslern eller, rättare sagt, kanslerssekreteraren, kanslirådet af Tannström, utmärkte sig för en exempellös senfärdighet och hade ännu icke avgjort fördelningen av medlen. Länge borde det nu inte kunna dröja. — För det andra hade Palmblads kompanjon lovat att betala Brockhaus av medel, som skulle inflyta för kobolt, som han sålt till en köpman i Göteborg, men denne brast i betalningen och koboltpartiet låg och drog magasinshyra i Göteborg. — För det tredje hade det anmält sig en person, som ville köpa Palmblads andel av tryckeriet och allt var klart, då han plötsligt drog sig tillbaka. Så hade tre ganska säkra planer strandat. Ytterligare hade kursen stegrats till det oerhörda (146 à 148 Thlr), så att svenska pengar voro värda nästan ingenting. Icke dess mindre hoppades Palmblad att ganska snart kunna ha avbetalt det väsentligaste, men brev efter brev nödgades han tillstå sin oförmåga. I mars 1833 berättade han Brockhaus, att den akademiska lönereglering ännu icke hade skett. Han hade ingivit en ansökan till konungen, att hans lönefråga skulle behandlas särskilt, men då denna skrivelse remitterats till kanslern, avvisades den på den grund, att kanslerns yttrande snarast skulle vara färdigt. Muntligen hade Tannström sagt honom, att yttrandet skulle vara färdigt *senast* i slutet av mars: »und also glaube ich fest, bevor Ende Aprill zu meinem Gelde, das jetzt über 1000 Thr beträgt, endlich gelangen zu können. Doch», tillade han resignerat, »bin ich auf den schlimmsten Fall gefasst». 1 juni skrev han, att han för varje vecka väntade att få ut lönen. Midsommardagen skrev han: »Meine Besoldungsgeschichte, die Ihnen wohl jetzt wie eine Fabel klingt, nähert sich *gewiss* in diesem Sommer ihre Vollendung, so dass ich Ihnen jetzt nächstens eine tüchtige Abbezahlung versprechen kann». Den 30 oktober hette det: »Meinem Versprechen nach sende ich Ihnen jetzt 100 R Hbg Bo. Freilig hoffte ich Ihnen eine weit grössere Summe zuschicken zu können;

indessen nähert sich allmählig aber sicher der Tag, da ich mit Ihnen ganz in Klaren kommen kann. Ich denke, dass die oft besprochene, Ihnen bekannte Angelegenheit, über deren Verzögerungen jezt in mehreren Zeitungen die Klagen immer häufiger und lauter werden, doch endlich in Febr. abgeschlossen wird.» Och till slut kunde han den 19 mars 1834 skriva: »Die Fabelgeschichte meiner Besoldung wurde am 19 Dec. 1833 durch die Königliche Unterschrift beendigt; wiewol ich unter den übrigen Prätendenten am meisten begünstigt werde, so wurden doch meine Ansprüche bis zur Hälfte heruntergesetzt, so dass meine Hoffnung *auf einmal* meine fällige Schuld bei Ihnen zu zahlen, zur Hälfte gescheiterte. Wegen der vielen unseligen Schreibereien war das Geld nicht früher als jezt zu bekommen; meinem Versprechen aber gemäss sende ich Ihnen dieses ganz und werde mich übrigens bestens bestreben, durch fernere Remissen meine Schuld zu vermindern.»

Sina akademiska bekymmer förtrodde Palmblad i regel åt sin vän Hartmansdorff, och i breven till denne läses hela lönehistorien. Redan 1827 sände han honom brev på brev, för att Hartmansdorff skulle verka för hans utnämning till ordinarie adjunkt: »Beträffande min Adjuncturs-ansökning är för mig ej vigtigt, att sådant afgöres *snart* — endast *väl*» (20 april); »Under min sommarresa har jag förlofvat mig med Mariane Loenbom. Detta gör ett godt slut på Adjuncts-affairen mer än annars efterlängtad» (17 aug.). När riksdagen 1829 beviljat löneregleringen, skrev han (29 aug.): »Vi vete nu här i Upsala, att den Kungl. Propositionen om Understöd för Undervisningsverket af Ständerne är beviljad, och hoppas, att äfven Upsala ej dervid skall bli lottlöst. Naturligtvis gör äfven jag, för min enskilda del, mig den förhoppningen, att dervid komma i åtanke, såsom den ende lönlöse *Ordinarie* Tjensteman och den, som mer än någon annan löntagande Adjunct måst bestrida publica officia — och äfven under denna termin förestå mig dylika, så vida Riksdagen fortfar. Min fullmakt inehåller Nådigt löfte att blifva ihågkommen vid nästa *blifvande Reglering*; en sådan skall väl nu företagas, då en del af desse fonder lära vara bestämda till förbättring af Professorernes löner.» Han bad om Hartmansdorffs råd, hur han skulle göra: skriva en särskild ny ansökan eller lita på att kronprinsen kom ihåg honom och att Tannström ansåg hans rättighet så grundad, att han ej behövde vidtaga någon åtgärd; till den sistnämnde hade han lämnat ett exemplar av sin bok om Pa-

lestina: »Detta Ex. är en indirect påminnelse om min förra ansökning, till hvars beviljande nya aspecter yppat sig.» Palmblad hörde givetvis till dem, som hade mesta orsak att glädja sig över Hartmansdorffs utnämning till statssekreterare för ecklesiastikexpeditionen 1831 och gav även uttryck åt den allmänna belåtenheten i Uppsala med orden: »Bland Upsaliensis är stor gaudium, att Du kommit på en plats der Du så mycket kan uträtta för Literaturen, som på 1/4 sekel ej mer tyckts angå de styrande» (25 maj). Till sin egen sak återkom han i brevet av den 26 juni, där det heter bl. a.:

»Orden i min fullmakt lyda: *att jag skall tjena utan Lön, till dess blifvande Reglering* inträffar — — —. Af alla mine jemnårige af akadem. kamrater är jag den ende, som tills dato af det Allmänna ej uppburit ett runstycke, icke ens ett stipendium; sedan jag, vid nära 40 år och över 20 års akademisk vandel, under hvilnen tid jag smickrar mig att ej alldeles — till och med icke såsom Boktryckare — hafva varit gagnlös, erhåller en ordinarie befattning, är denna tjenst lönlös; den enda af denna art vid vår Akademie. Sällan, ofta endast en termin hvart 10:de år, tjenstgöra Adjuncter; omständigheterna hafva deremot så fogat, att jag, den *ende* lönlöse embetsmannen, måst dels som Docens, dels som Adjunct, tjenstgöra i sex terminer: en här vid Akademien nästan oerhörd omständighet.» Tannström fortfor att förhala saken, och med en biton av hot skrev Palmblad till Hartmansdorff den 25 januari 1832: — — »Just när man här allmänt väntade, att Anslagsfrågan hos Konungen skulle afgöras, fick man veta, att den nyss från Cansleren afgått till Lund, för att der debatteras. Efter två år har den således ej hunnit längre! Detta söl, denna oändliga långsamhet i så många andra vigtiga saker, diverse halfmesurer har i Upsala mycket afkylt den fordom så enthusiastiska tillgifvenheten för Akademiens Cansler och dess Rådgifvare, och öfvergått till ett knot, som tilltager med den växande obeslutsamheten. Det vore önskligt, att Cancelli Rådet T. finge någon kunskap om denna stämning.»

I brev av den 1 april (där han betonade att han ogärna ville synas importun, men framhöll att »beviljas, såsom jag hoppas, min petition, att terminus a quo bestämmes till d. 1 jan. 1830, så blir dock deraf en ej alldeles obetydlig summa, hvaraf jag erkänner mig vara i behof och redan länge påräknat») och 3 oktober 1832 upp-

repade han sina påminnelser. Med det senare sände han den ansökan om att få sin adjunktslön räknad från 1 jan. 1832, som varit på tal så länge, och tillfogade:

»Min till Dig lemnade ansökning angående Lönens beräknande från 1 januari 1830 är tillstyrkt af Consistorium, och *är* eller *blir* det, såsom jag ej annat kan hoppas, af H. K. H. — Men nu är frågan den, om afgörandet af Anslagsfrågan ännu dröjer en *lång* tid. Den hederlige T[annström] utvecklar mer och mer sin character af *pater omnis cunctationis*, och har, såsom jag hör, ej ännu inkommit med Kronprinsens betänkande öfver Anslagsfrågan, efter en så oändligt lång tid. Skall nu denna fråga först afgöras i sammanhang med den stora allmänna Uppfostr. Regleringen, och denna sak också gå genom hans händer, så fruktar jag, att vi dödliga menniskor knappast hinna öfverlefva den dag, då hans beslut mognat, *ty tusen år äro för honom likasom en dag.*» Han ångrade nu, att han ej förut, som man rått honom i Uppsala, begärt att få sin lönefråga utbruten och behandlad för sig. Det var ungefär 2,000 rdr banco, som han ansåg sig ha att vänta, och han behövde dem ytterligt väl — det var inte bara Brockhaus, som var otålig.

»Jag skyr icke arbete: men jag har derigenom blifvit ryckt från mitt geografiska arbete, genom hvilket jag tror mig kunnat uträtta mer än genom Föreläsningar.»

I juli gjorde Palmblad en resa till Östergötland och sökte Hartmansdorff, då han for igenom Stockholm, men råkade honom icke, vilket framgår av det närmast följande brevet, som ännu mera betonade, hur behövlig den begärda penningsumman var: »Till Ramström yttrade Du i medlet af Juni, att Du hade hopp om att före KronPrinsens resa kunna göra slut på den långa saken. Närmaste ändamålet med mitt besök var att fråga Dig *om* denna förhoppning gått i verkställighet, eller, i annat fall, *när?* Jag måste erkänna, att i mitt läge — en tämligen stor och åt flera håll utbredd rörelse, baserad på mycket inskränkta capitaler och en credit, som ej kan vara stor, då all vår egendom nästan endast ligger i böcker — ett lyckligt slut på denna affaire vore af verklig vigt.» Det oerhört långa dröjsmålet fyllde honom med farhågor för att han icke skulle få så mycket, som han hade rätt till, och med verklig bitterhet utbrast han: »hårdt vore det, om jag, som nu vid 43 år efter det trägnaste arbete ej hittills af det allmänna uppburit en fyrk, skulle förlora 1000 Rdr på den fördröjda regleringen.» Hans far-

hågor voro, som redan berättats, blott alltför berättigade. »Den i sig sjelft lilla lönen för de trenne förflutna åren reducerades», skrev han. Det var ett grymt skämt, när det i lönebeslutet sades, »att Adjuncten Palmblad skall af förekomna för honom talande skäl för hvartdera af de trenne förflutna åren erhålla 116 Rd 32 Sk bco».

* * *

Det var ju icke underligt, att Palmblad var nedstämd efter detta slut på hans långa lönekampanj. Men med den stora och outsläckliga energi, som stod honom till buds, tog han sig ingen rast i sitt arbete och beslöt att på andra vägar nå fram till målet — skuldfrihet. Redan samma brev, där han underrättade Brockhaus om att hans förhoppningar slagit fel, innehöll ett meddelande om, att han nu var i full fart med att utföra en helt ny plan: »In dem Augenblicke, wo dies Schreiben abgeht, sitze ich auf dem akad. Katheder und präsidire für eine Disputation, wodurch ich mich für eine erledigte Profession in der griechischen Sprache habilitiren denke.» Utgången var länge ytterst osäker, och Palmblad hade orsak att frukta det värsta. Röstningen i akademiska konsistoriet utföll icke så, som han önskade, bl. a. röstade Geijer emot Palmblad, vilket gjorde denne ont. Han skrev till Hartmansdorff: »G. har i sitt Votum önskat mina meriter en *annan* belöning; han vet bäst, att detta näppeligen kan ske, och genom Rikshistoriegraphlönens indragning — på hvilken han förut grundade en plan för sig och mig, såsom sin vicarius — lärer det väl nu vara omöjligare än någonsin». — Det var just för Geijer, som Palmblad hade vikarierat, och den senare hade vissa anledningar att tänka sig Geijers votum bestämt av personliga hänsyn. Palmblad och Geijer hade nämligen tillsammans haft andra planer, som emellertid strandat, och icke utan skäl ansåg Palmblad, att han så gott som hela sitt liv uppoffrat sig för sina vänner och den goda saken, varför han vore berättigad att sent omsider äntligen få en tryggad och ansedd ställning. Den 9 nov. 1831 sände han till Hartmansdorff följande, i flera avseenden märkliga uttalanden:

»Jag kommer nu till en punkt, som visserligen i viss mån rör mig, men för öfrigt en vida vigtigare person samt svenska Literaturen i allmänhet. Förleden vår gjorde mig Geijer det förtroendet — hvad visserligen för hans vänner länge ingen hemlighet

varit — att han i flera år lidit vid den tankan att han af Staten i flera år uppburit en pension utan att kunna præstera det, hvarföre den blifvit gifven; — att, så länge han hade professors-bestyren, bortpluttrades tiden med småsaker, utan att han på hela 7 åren, som förflutit sedan 1:a Delens utgivande, mäktat åstadkomma mer än ett enda Capitel, som är tryckt i Svea — och han alltså proponerade mig, att för en längre tid mot erhållande af en del utaf hans lön.[1] För att spara oss begge tid, och honom penningar, föreslog jag att låta hans Docens för denna termin åtaga sig Lectionerna, hvilket skett, hvarigenom G. fått tid att utarbeta 1a delen af sitt Sammandrag och ett stycke på 2a Dn, på hvilka båda han i tyska och svenska honorarier förtjenar 3000 R Bo. Oaktadt denna hederliga inkomst förklarade han, då vi för ett par veckor sedan språkades vid härom, att hans affairer vore i det skick, att han åtminstone på 2ne år ej vore i stånd att göra mig den proposition som han sjelf förut väckt.[2] Jag fruktar att dessa 2 år förvandla sig till en terminus indefinitus, och således (emedan Geijer för att kunna arbeta, måste vara alldeles fri från bi-göromål, då hans lynne är så inrättadt, att han endast kan tänka på ett enda ting, men dervid hänger han också fast med hela sin själ), efter 10 à 12 år en ny del kanske kan utkomma, men sedan är hans bästa tid förbi, och hvad han ytterligare kan præstera blir mer än problematiskt. Tänker man nu på, att kanske först efter 2 à 3 sekler uppstår en man, som kan fullborda hvad G. börjat, — så måste man innerligen gräma sig öfver, att af en sådan mans tid redan ett decennium blifvit med främmande bestyr bortpluttrad, och att han, om ingen *Deus* framstår, om hvilken han och efterverlden kan säga

hæc otia fecit,

måste bortgå, innan han ens hinner till Unionstiden. På många år ha hans vänner aldrig hos honom sett en sådan fervor, en sådan

---

[1] Här äro ett par ord som »hålla hans lectioner» e. d. glömda.

[2] Geijers affärer torde ha varit mycket klena. Gustaf Svanberg berättar i sin självbiografi, att Geijer och Israel Hwasser m. fl. brukade ta småsummor i förskott hos räntmästaren, och hos sin mittemoting kryddkramhandlaren på Övre Slottsgatan viggade Geijer ofta. Lindblad skriver i ett brev om något nyutkommet musikhäfte av Geijer, att det visserligen var så svagt, att det ej borde ha offentliggjorts, men att Geijers dåliga affärer nödgade honom att på alla sätt söka få inkomster. Över huvud voro de akademiska fäderna föga lönade och för Geijer torde hushållet ha ställt sig alldeles för dyrt. Malla Montgomery-Silfverstolpe lägger skulden delvis på fru Geijers bristande förmåga.

lefnadsfriskhet som nu, medan han får arbeta i sitt egentliga kall. — Månne ej utförandet af ett sådant verk, som denna Rikshistoria förtjenar någon uppoffring af Staten? Månne ej Regeringen bör påräkna pris och tack af samtid och efterverld, om den bereder möjlighet för ett sådant företags utförande? Jag lägger Dig detta på hjertat, Dig, som redan verkat så mycket godt, Dig, som fordom af egna moyener gjorde så mycket för Atterbom.

Det är sannt, att jag vid denna proposition också tänker på mig. Jag har något hopp, att nästa månad få sälja tryckeriet: det Capital jag räddar, blir, fruktar jag, mindre än det hvarmed jag för 21 år började: — men jag räddar mig derigenom ur många bekymmer, träl, och kan sedan uteslutande egna mig åt literaturen. Det literära jag kan uträtta betyder intet i jemnförelse med Geijers verksamhet, men det betyder kanhända dock något i jemnförelse med personer af en mera underordnad literär rang. Jag kan — endast jag blir af med det mercantila — göra hvad G. ej kan, hålla föreläsningar och ändock författa. Men — il faut de quoi vivre. Mina pretentioner af lifvet äro inskränkta. Visserligen skulle jag helst önska, att G. toge afsked och åt honom anordnades en annan lön, — samt att jag då finge flytta in i hans profession; — men denna plan är måhända svindlande. Jag vill derföre föreslå ett modestare alternativ: åt Geijer ansloges ½ Lön, för att dermed löna sin Vicarius, hvilken jag finge behålla jemte min blifvande Adjunctslön. Denna hälft utgör i år 1000 Rdr, i andra spanmålstider 800 Rdr. Min lön blefve då inalles 170 tr, och detta vore väl ej överdrifvet.

Jag har talat med G. angående hvad jag nu för Dig framställer. Han svarade, att ingen skulle finna sig belåtnare med ett sådant förslag, men tviflade, att Staten, hos hvilken han redan står i skuld, skulle vilja kosta på honom så mycket. — Det är Du, som der öfver bör fälla utslaget. Finner Du denna proposition outförbar — så kasta detta bref i elden. Finner Du den möjlig, så haf godheten *med första* derom gif en vink, samt bestäm sättet, huru vi skola operera.

Gamla Hallenberg lär vara krasslig. G. nämde, att han efter honom tänkt söka Historiographiska beställningen, samt åt mig afstå en motsvarande inkomst. Men denna lön lär vara mindre än att jag dermed, utom i stort nödfall kan vara burgen, såsom Vicarius. Det blefve alltså ändock fråga om förhöjning. Dessutom äro

de män, på hvilkas död man assignerar, vanligen långlifvade, och ett par års väntan in statu quo bortskär flera sekler ur *Svea Rikes Häfder.*

Att ur Akademiska medel kunna få denna summa, ser, så vidt jag känner Patres af den Akad. Styrelsen, kolsvart ut. Det vore Staten. Och det är också ej för Upsala, utan för nationen, som ett sådant verk skrifves!

Lefväl, och förlåt att jag så ofta fallit Dig besvärlig!»

Till Brockhaus skrev han den 14 febr. 1835: »Es kann sein, dass wir die Zahlungen weit früher leisten. Der eine Fall wäre der, das der Käufer unseres Verlags im nächsten Sommer Ernst macht; der andere wäre der, dass ich binnen Kurzem Professor wird. Ich stehe nämlich jezt auf einem Verschlag der griechischen Profession, und die Wageschale schwebet so eben zwischen mich und einen anderen. Man sagt, dass die beste Aussicht für mich wäre; doch an Fehlschlagen angenehmer Hoffnungen nur zu sehr gewohnt, darf ich darauf nicht sicher bauen. Diese Sache wird in diese oder nächste Monath entschieden. Geht mir dies Amt aus den Händen, so kann niemand mir der Professur der Statistik — mit der grössten Besoldung bei dieser Universität — streitig machen. Zwar lebt der Professor, ist aber 69 Jahr alt und sehr kränklich.» Emellertid avgjordes saken, framför allt genom Hartmansdorffs inflytande,[1] till Palmblads förmån. Jämförelsevis snart därefter måtte denne ha kunnat betala Brockhaus, ehuru intet bevarat brev upplyser härom, ty det är icke vidare tal om hans skulder än att han i april 1838 nämner, att han då är skyldig 341 Thaler. Småningom avvecklade han också sina affärer. Efter vidlyftiga förhandlingar sålde han tryckeriet 1836; »till någorlunda lämpligt pris», skrev han, »6,050 Rdr b:o för min part, men föga contanter (1,550) vid köpet». Behållningen vart icke ens så stor, då han måste vidkännas åtskilliga avdrag på försäljningssumman för böcker, som voro under tryckning. Som inköpspriset 1809 var 12,000 rdr b:o och tryckeriet torde ha utvidgats och hållits i gott stånd, var denna uppgörelse säkerligen rätt oförmånlig.

Hartmansdorff hade lagt Palmblad på hjärtat, att han måste sälja tryckeriet och med synnerlig nitälskan egna sig åt den gre-

[1] I dec. 1841 skrev Palmblad till Hartmansdorff, att han var sysselsatt med att skriva en för studierna i hans ämne högst behövlig bok, en grekisk arkeologi, »genom hvars utgifvande jag hoppas kunna lemna något minne efter mig och rättvisa den befordran, för hvilken jag har Dig ensam att tacka».

kiska filologien, eftersom hans vedersakare förmenat, att han icke vore nog skicklig däri. Palmblad svarade, att han stode fast vid beslutet att sälja sitt tryckeri, ehuru detta tidigare icke krävts av t. ex. professor Lundblad. Men han kunde ej underlåta att anmärka, då nu detta tryckeri var en sådan nagel i ögat på hans angripare, att det »varit ett vehikel för en mängd skrifter, hvilka för 20 à 25 år af de tongifvande förtaltes men nu börja åtnjuta rättvisa, samt sedermera för en kedja af arbeten, hvilka ländt vår Literatur till gagn och heder, ehuru icke alltid förläggaren till fördel. Kanske torde man i framtiden upptäcka, att det Akad. Boktryckeriet i Upsala från 1810 till 1835 utgör en beståndsdel i vår LiteraturHistoria.»

Frigjordes hans tid genom denna försäljning, så att han med tillbörlig kraft kunde egna sig åt sina nya vetenskapliga och ämbetsplikter, hade han likväl alltjämt så många andra järn i elden, att han även beslöt sig för att avveckla förlagsverksamheten. Det skedde emellertid först på senhösten 1840, då Per Magnus Lindh, den rike Nils Magnus Lindhs son, i Örebro köpte förlaget för icke fullt 17,000 rdr b:o,[1] och den långa korrespondensen med den slutlige köparen visar, hur ivrig Palmblad var att slippa ifrån alla merkantila sysselsättningar. Han erbjöd 1839 Lindh att ge ut Hæffners »Svenska Messan», och skrev, att han velat ge ut den själv, om han bara haft sitt tryckeri kvar, »Men då jag nu icke har det, är tjensteman, gammal och föga utrustad med contanter söker jag mer och mer retirera mig från förlagsrörelsen.» Lindh, som var en hård och hänsynslös man, prutade och prutade och utnyttjade Palmblads iver att bli lös från affärerna. »Om Titulus skulle hugfällas att öfvertaga hela förlagsklumpen», utlovade Palmblod goda villkor, men i alla händelser ville han sälja en del förlagsartiklar.[2] Även denna affär vållade Palmblad de allra största förtretligheter. Vid den yngre Lindhs död 1843 var nämligen köpeskillingen, som erlades i sex terminer, icke till fullo gulden, och helt plötsligt uteblev nu betalningen, så att Palmblad kom i mycket bryderi, fick vigga småsummor från alla håll och likväl hade svårt

[1] Lindh övertog då även Palmblads under utgivning varande »Noveller», för vilka denne begärde ett arvode av 20 rdr b:o arket; en ny uppl. skulle betalas med endast 5 rdr b:o. För bidragen till »Biografiskt Lexikon» betingade han sig 10 rdr b:o arket. — En mindre del av Palmblads förlag övertogs av bokhandlaren Lundeqvist i Uppsala.

[2] Hans redogörelser för upplagors storlek m. m. i breven till Lindh innehålla mycket av intresse för vår förlagshistoria.

att klara sig. Först sedan Abraham Bohlin blivit firmans disponent, fick Palmblad ordentligt ut sina fordringar.

När han 1834 avgav sina slutpåminnelser efter Uppsala akademiska konsistoriums förklaringsskrift på hans besvär och så att säga summerade ihop alla de förtjänster, både vetenskapliga, politiska och andra, som han ansåg gjorde honom överlägsen sina medsökande till professuren i grekiska, yttrade han följande ord, vilka i sin obestridliga självmedvetenhet icke synas mig olämpliga att tjäna som avslutning till detta kapitel av hans verksamma och nyttiga levnad:

»Såsom ägare af akademiska boktryckeriet, har mitt syfte varit mindre egen vinning än litteraturens befrämjande; med en icke obetydlig uppoffring har jag i mer än 12 år upprätthållit Svensk Lit.-Tidn. och Svea (för att ej nämna Phosphoros), under det jag äfven såsom författare deruti utgjort en personlig sammanhållningslänk. Följden har också varit den, att då åtskilliga andra boktryckare samlat en större eller mindre förmögenhet, har jag, år för år, och nära sagdt dag från dag måst kämpa med bekymmer för att redligt uppfylla mina skyldigheter emot mina creditorer och för att tillfredsställa min familjs samt en och annan nödstäld anförvandts behof.

Å andra sidan gifves det — såsom nästan är landskunnigt — ingen akademisk lärare, åtminstone här, emot hvilken Lyckan varit mera oblid: den akademiska Styrelsen, i stället att förbättra dess oförrätter, har vid Löne-regleringen frånkännt mig 1200 R bo, till hvilka jag ägde en moralisk rättighet. Det torde således förlåtas mig, om jag ytterligare gör mig påmind vid ett tillfälle, då Styrelsen, utan uppoffring, både kan belöna och göra rättvisa. Jag begär ingen grace, ty jag vågar tro, att jag även på det ifrågavarande gebietet i högre hänseenden är mina Medsökande öfverlägsen.»

* * *

Även såsom författare var Palmblad under åtskilliga år verksam för Brockhaus' räkning, och brevväxlingen har mycket att förmäla också om denna gren av hans mångslöjd. Emellertid är det endast en del av vad han skrev för Tyskland, som är mig bekant, då jag blott haft tillgång till några av de tidningar och bokarbeten, vari Palmblad medarbetade. I flera fall är det dessutom omöjligt

att fastställa, vilka som äro författare till uppsatserna med svenska ämnen, då bidragen stundom icke äro på något vis signerade och när det sker i alla händelser blott ha ett nummer som författarmärke; då och då ombyttes numren för att för utomstående försvåra identifikationerna. På grund av Palmblads brev kan jag bestämt påstå, att han i »Conversations-Lexikon der Gegenwart» betecknas med 15, och de artiklar, som där äro undertecknade med 137, torde ha jur. kand. E. Holst[1] i Lund till författare (det är biografierna över Reuterdahl, Schlyter, Strinnholm, Thomander, Wingård och Zetterstedt). I »Blätter für literarische Unterhaltung» för 1832—33 bar Palmblad tecknet 17; 1834 åter kallades han 113 o. s. v. Jag får därför inskränka mig till enstaka notiser och stickprov, men lämna varje tanke på bibliografisk fullständighet.

Till att börja med var det endast mera tillfälligtvis, som Palmblad skrev någonting själv; däremot skaffade han svenska bidrag av andra, särskilt Hammarsköld. I april 1822 erbjöd han sålunda denne att för »Hermes» behandla den svenska litteraturen efter 1800 och i juli sändes uppsatsens första del, ganska snart följd av en andra och en tredje del; de ingingo, undertecknade 9, i tidskriftens XVII:e, XX:e och XXII:a delar och bildade en betydelsefull, resonerande bibliografisk avhandling om mer än 150 sidor. Någon »växelbeprisning» var det därvidlag inte fråga om; Hammarskölds omdömen voro ofta skarpa, delvis sårande, så att Palmblad, som icke övat någon censur över vännen, när Hermesuppsatsen vart synlig i Uppsala, måste skriva till Brockhaus: »Uebrigens ist die Schrift, was die Facta betrifft, genau genug, aber die Urtheile sind meist in einem barschen, harten und schneidenden Ton, und, was schlimmer ist, oft sehr unbillig. Wollen Sie für einen späteren Heft einige Berichtigungen und Anmerkungen annehmen?» Ändå värre var det med en av Hammarsköld 1824 beställd uppsats om detta års svenska litteratur, som befanns omöjlig och fullkomligt skrevs om av Palmblad, Atterbom och andra uppsaliensare, vilka emellertid lämnade Hammarsköld hela arvodet med hänsyn till hans torftiga omständigheter.

---

[1] Denne Holst skrev 1840—41 flera brev till Brockhaus och sökte arbete hos honom dels med artiklar till konversationslexikonet och Blätter f. lit. Unterhaltung, dels med översättningar. En uppsats om Almquist avböjdes av Brockhaus, varför Holst i stället sände den till »die Redaction des Auslandes» och fick den tryckt där. Två noveller av Almquist, som Holst översatte till tyska, hembjöd han Brockhaus, såsom det tycks, förgäves, ehuru han försäkrade, att de voro »geeignet, den Dichter in Deutschland einzuführen».

Denne fortfor också att medarbeta både i Conversations Blatt och konversationslexikonet. Efter hans död var det svårt att finna en ersättare: »Er war ein Polyhistor — und wusste alles».

Av vad Palmblad skrev under de första åren nämner han i breven endast enstaka notiser för Conversations Blatt och enstaka biografier för konversationslexikonet (i april 1823 t. ex. över »unseren trefflichen Hermelin»). I maj 1826 sände han en längre redogörelse för nysvensk litteratur från och med år 1825 till dato; den var sammanskriven av honom och en vän, troligen J. H. Schröder, men var icke översatt till tyska utan skulle enligt Palmblads förslag lämnas till Ekendahl, som ännu frestade en bekymmersam tillvaro i Weimar. I mars 1831 blir det tal om ett mer omfattande medarbete, nämligen en revision av samtliga svenska artiklar i konversationslexikonet. I slutet av juni var arbetet avslutat, enligt Palmblads brev. Strax efteråt sände han en längre uppsats för »Blätter für literarische Unterhaltung». Gång på gång hade Brockhaus önskat bidrag från och om Sverige, och Palmblad hade sökt skaffa honom korrespondenter, men sällan lyckats, och när han fick någon, tröttnade denne i regel ganska snart. Palmblad ville nu göra ett försök att själv fylla bristen, om Brockhaus fann hans meddelanden värda bifall men framhöll, att det kunde ske blott under den förutsättningen, att han bleve ordentligt betald: »Meine Zeit wird von Geschäften, von akademischen Pflichten und eigenen literarischen Unternehmungen dreifach in Anspruch genommen. Ich muss also mit ihr haushalten und auch sie für meinen Vortheil bestens verwenden. Mein Hauptbewegungsgrund Ihnen Notizen zuzuschicken ist zwar der, Ihnen nützlich zu sein und richtigere Ansichten über das Vaterland in dem Auslande verbreiten, doch möchte ich mich dabei so gut saldiert wünschen, dass ich wenigstens für die darauf geopferte Zeit Ersatz bekomme. Ich dachte, Sie finden es ohnediess billig mir ein grösseres Honorar zuzustecken als einem *gewöhnlichen* Mitarbeiter in der Zeitung, schon weil ich für die Postversendung der Manuskripte ein Stückchen Geld geben muss, und besonders darum, weil mir das Schreiben der fremden Sprache eine doppelte Mühe macht; da ich gewohnt bin in meiner Muttersprache mich mit grosser Leichtigkeit zu bewegen, so muss ich hier mit dem Ausdruck ringen, und dennoch, trotz meines Bestrebens, den Verdruss haben, dass die Diction ungelenk und gedehnt wird, und dass ich so oft das rechte Wort nicht treffen kann.» Han

begärde vidare, att någon kunnig tysk reviderade vad han skrev för att icke bara språkfelen skulle bli rättade utan också hans »schwerfällige Ausdrücke» förbättras. »Man behauptet, dass ich ein ziemlich gutes Prosa schreibe, und [ich] wollte nicht gern auch in die fremden Sprache auf diesen Lobspruch gänzlich verzichten. Für die Richtigkeit der Thatsachen stehe ich. Was die politischen Ansichten betrifft, so könnte ein anderer anderes urtheilen; ich meinestheils kann nicht anderes schreiben als wie [ich] denke; wenigstens sind die Farben, wie in den Aufsätzen unsern seligen Hammarskölds, nicht so grell aufgetragen.»

Brockhaus förklarade sig nöjd med Palmblads uppsats och begärde på senhösten 1831, att han skulle övertaga de svenska artiklarna för konversationslexikonets nästa band, de tilläggsband, som kallades Conversations Lexikon der neuesten Zeit und Literatur (1832—34). »Jag har från Tyskland erhållit det uppdraget att odödliggöra Sveriges nu lefvande characters och Literatörer», skrev han till Hartmansdorff. Palmblad gjorde då upp en lista på 75 svenskar, som han ansåg böra medtagas, men måste inskränka antalet till omkring 40 på Brockhaus' begäran. I januari sände Palmblad de första 14 biografierna; några, såsom den över orientalisten K. M. Agrell, hade han skrivit »registermässig, mit trockener Angabe der Lebensumstände, der Schriften, mit wenigen oder nur summarischen Urtheilen», andra åter, såsom Biberg, »raisonnierend, mit lebendiger Ausmahlung der Personen, der Schriften, mit Aufnahme charakteristischen Zügen, sogar Anekdoten u. s. w.», men räddes, att dessa skulle taga för stort utrymme och önskade veta, hur han skulle göra för framtiden. Han tycks ha fått fria händer, ty biografierna bibehöllo även framgent denna karaktär, åtminstone i Conversations Lexikon der Gegenwart (1838—41). I de två sista upplagor av konversationslexikonet, den åttonde (1833—37 i 12 bd) och nionde (1843—48, 15 bd), som Palmblad upplevde, gällde det mest att sammanfatta och koncentrera.

Vid urvalet av de personer, som Palmblad föreslog att upptagas i lexikonet visade han sig synnerligen fri från personligt agg och likaledes obunden av partisynpunkter. 1838 föreslog han L. J. Hierta, 1839 och 1840 förordade han J. G. Richert (»en av Sveriges störste jurister», »den förnämste svenske rättslärde»). 1842 skrev han om C. J. L. Almquist: »der Mann ist als Dichter, Romanschreiber merkwürdig» och »Diesen Mann kennen Sie aus allen mei-

nen früheren literar. Berichten als einen, der viel Treffliches aber auch viel verfehltes [geleistet], und zwar in mancherlei Richtungen, und der noch immer in unsere Literatur viel Rumor von sich gemacht hat. Er darf also, meines Bedünkens, nicht fehlen.» Omdömena i artiklarna utföllo naturligtvis icke alltid berömmande, men voro i allmänhet väl avvägda och för det allra mesta objektiva. Klandret mot K. H. Anckarsvärd var sålunda icke hetsigt eller överdrivet; mot Anders Fryxell var Palmblad märkvärdigt vänlig, Hierta fick endast erkännande — Hans Järta däremot behandlades ganska ovänligt —, Crusenstolpe biograferades fullkomligt objektivt, för att endast nämna några exempel. För övrigt hade Palmblad sin mening för sig och sade ifrån den mycket öppenhjärtigt, även om sina närmaste vänner, såsom t. ex. Lorenzo Hammarsköld. Om Atterbom fällde han omdömet: »seine Prosa ist nicht frei von oratorischen Künsteleien, und seine Gedichte, wenn auch die wohllautendsten der schwed. Sprache, haben wenig Nationales». Det är överraskande att i artikeln om August von Hartmansdorff, som har få lovord, läsa »Seine Feinde haben ihm Pedantismus, Starrsinn, Eigendünkel und Despotismus zum Vorwurf». Det ligger oftast något friskt och ogenerat över Palmblads framställning; minst av allt är han färglöst officiell och högtidlig. Helst tar han med konkreta uppgifter och lägger det hela i ett slags vardaglig resonemangston. Även i den tyska, av andra händer reviderade språkdräkten känner man ofta igen hans egen stil. På samma sätt är det med karakteristikerna, där han aldrig svingar sig över skyarna till den märglösa skönmålningen utan rättfram och naturligt berättar om fel och förtjänster efter eget skön. Han skulle ha blivit en högeligen upplysande memoarförfattare, om han haft håg och tid att i sammanhängande framställning skildra de samtida händelser, *quorum magna pars fuit.*

Som prov på hans karakteristiker må ett par utdrag tjäna. Om Stagnelius skrev han följande, där man naturligtvis har att tänka sig Hammarsköld, C. A. Sondén, Almquist och ännu andra som de personliga källorna:

»Von früher Jugend an lebte er meist unter den Büchern seines Vaters; Dichter und Philosophen gaben bereits dem Knaben den höchsten Genuss, und für die Freuden des geselligen Lebens wurde sein Sinn immer kälter. Er war grösstentheils sein eigner Lehrer, und schon in seiner Kindheit trat er mit Kenntnissen hervor, die

seinen Vater überraschten. Auf eine seltsame Weise suchte er Schellings Identitätslehre mit der gnostischen Mystik zu verschmelzen. Sein Gemüth war finster und verschlossen; freudenlos und unerkannt ging er aus der Welt, und erst seine hinterlassenen Handschriften offenbarten den Reichthum seines Dichtergeistes.

Seine epischen Gedichte sind unleugbar die schwächsten unter seinen poetischen Erzeugnissen, und von seinen Tragödien eignet sich keine zur theatralischen Aufführung. Als dramatisches Product ist 'Der Ritterthurm' (Riddartornet) das vollendetste. Bedenkt man, dass all diese Dichtungen in einem Zeitraum von elf Jahren entstanden sind, und dass der Dichter während dieser Zeit an einer fürchterlichen Krankheit litt, die ihm den nächtlichen Schlaf und Ruhe bei Tage raubte, so muss man über die Gewalt seines Geistes erstaunen, der sich aus der Dumpfheit des Schmerzes und aus dem Schmuz, womit er seine himmlische Dichtergabe im Leben befleckte, immer strahlend wieder erhob. Früh hatte sich S. den Verirrungen der Sinnlichkeit überlassen, und viele seiner ältern Gedichte waren so unanständig, dass sie aus der Sammlung ausgeschlossen werden mussten. Er suchte im Weine, später im Branntweine Betäubung seiner körperlichen Leiden und Belebung seines ermatteten Geistes. Dann folgten Stunden bitterer Reue und Zerknirschung, periodischen Wahnsinns und wieder religiöser Erhebung, und so lebte er abwechselnd im Sumpfe roher Sinnlichkeit und in den Vorhallen des Himmels, bis der Tod, nach welchem er sich sehnte, ihn hinwegnahm.»[1]

Längre och utförligare artiklar voro de, som ägnades Sverige och svenska litteraturen och konsten. Även här påträffar man uttryck för Palmblads kritiska sinne, vilka överraska, då man besinnar, att det är en god konservativ, som skriver för en utländsk publik. Palmblad hade visserligen en ganska gynnsam uppfattning av den svenska nationalkaraktären, men han var icke nöjd med regeringarnas sätt att behandla folket. Han fann hos folket »wahre Gottesfurcht, Bravheit, Achtung vor den Gesetzen, Sittlichkeit, Sparsamkeit und eine wohlwollende Gastfreiheit; die Fehler dagegen: Neid und Misgunst unter einander und gegen die Vornehmen, Verkennung eigner Vorzüge, eine übertriebene Achtung vor Allem, was ausländisch ist, und eine gewisse Roheit, mit darausentstehender

[1] Tidigast hade Palmblad vidrört samma sak i ett litteraturbrev till »Blätter f. lit. Unterhaltung» 1832, n:o 27 och 28, där han skrev: »Schon früh gab sich Stagnelius den Reizen der vulgärsten Liebe nnd des Weines oder vielmehr des fürchterlichen Branntweins her.»

Heftigkeit. Der gemeine Mann von der arbeitenden Classe ist langsam in seinen Bewegungen, fordert gute Bedenkzeit, ist nicht ohne gesundes Urtheil, und mag lieber überzeugt als überredet werden. Seine Thätigkeit ist meist mit Ruhe berechnet, und er erträgt lieber männliche Gewaltthätigkeit als kindische Tändelei, lieber Mishandlung als Neckerei. Dass man sein Wort hält, ist es vorzüglich, was er verlangt.» Men så kom kritiken av de styrande: »Um so mehr ist es zu bedauern, dass das schwed. Volk, welches bei unzähligen Gelegenheiten Beweise von Treue, Muth und einem echt vaterländischen Sinn gegeben hat, welches so dankbar für die Erleichterung seiner Lasten sein würde, und dessen Lage in so hohem Grad eine Beherzigung verdient, beinahe immer, wenn von seinem Wohl die Rede gewesen ist, vor andern Interessen zurückstehen musste, die sich am Throne oder bei den Machthabern geltend zu machen verstanden. S.'s Volk macht aber S.'s Stärke und Mark aus, und die Geschichte lehrt, dass alle die Regenten, welche etwas Grosses auszuführen vermochten, sei es zum Wohl oder zum Ruhm der Nation, durch ihre tüchtige Persönlichkeit die Liebe und das Zutrauen des Volkes zu gewinnen wussten. Das Beste dieses Volkes gegen die übertriebenen und ungemessenen Ansprüche der übrigen Classen im Staate zu bewachen und zu befördern, ist Das, was eine weise Regierung gewiss am meisten mit ihrem eignen Vortheil und mit den Forderungen einer wahren Aufklärung Übereinstimmung finden wird.»

Långt skarpare är hans, den praktiska, handlingskraftiga mannens ogillande av den långsamhet, varmed statsmaskineriet fungerade, och det myckna, slösande skriveriet i allting.[1] Hans vän Hartmansdorff bör med blandade känslor ha läst följande utveckling av temat:

»Die Staatsverwaltung, an der seit mehren Jahrhunderten gebessert, und die mit immer mehren Beamten, Collegien und Einrichtungen versehen worden ist, ohne dass sie sich jemals einer Verminderung derselben zu erfreuen gehabt hätte, da S. während derselben Zeit die Hälfte seiner Länder verloren, hat die Folge gehabt, dass Formalitäten, Verificationen und eine unerträgliche Schreiberei sich so angehäuft haben, dass ein einfacherer, weniger kost-

[1] Det kommer fram redan i hans långa artikel om Sveriges senaste historia i »Blätter f. lit. Unterhaltung» 1832, n:o 9—12, där han även klagade över att varken regeringen eller riksdagen, allraminst oppositionen, intresserade sig för den högre bildningen. Klandret fastslogs i artikeln Schweden.

barer und schnellerer Gang der Staatsmaschine eine der lautesten und unumgänglichsten Forderungen der Nation geworden ist. Wenige Einrichtungen sind z. B. beim Geben der Gesetze so unförmlich als die der Reichsstände. Das uneingeschränkte und bis zur Lächerlichkeit benutzte Motionsrecht; die langwierigen Überlegungen in vier verschiedenen Abtheilungen oder Ständen, die geraume Zwischenzeit von fünf Jahren von einem Reichstage zum andern, ist eine grosse Unbequemlichkeit; allein bei der jetzigen Zusammensetzung der Stände ist es eher ein Vortheil, denn der unnütze und kostspielige Druck von den Protokollen der Reichsstände, welche niemand kauft und niemand liest, sowie die sehr drückenden Ausgaben für die den Hoffnungen des Volkes durchaus nicht entsprechenden langen Reichstage, sind Gegenstände genug, die einer Reform bedürfen.» (Båda dessa utdrag äro ur artikeln »Schweden» i konversationslexikonets åttonde upplaga och trycktes 1836.) Två år tidigare hade Palmblad i Conv. Lex. der neuesten Zeit u. Lit. kritiserat riksdagens likgiltighet för »mänsklighetens högre angelägenheter» och främjan av den högre kuluren och klandrade regeringen i följande ordalag: »Während man anderswo die Klage vernimmt, dass die Regierungen allzu gewaltig einherschreiten, zu rasch und eigenmächtig verfahren, klagt man in Schweden, dass die Regierung zu wenig regiere. Dieser Mangel an Entschlossenheit und kräftigen Auftreten offenbart sich jedoch eigentlich nur in der Unterlassung oder in dem Aufschub durchgreifender Einrichtungen und intellectueller Anstalten; in der niedern materiellen Sphäre des Lebens hat die Regierung im Einverständniss mit den Reichsständen Glänzendes geleistet.» Denna i allenastyrandets tid framkomna klagan över att regeringen regerade för litet är ju ganska originell. Den fullständigades med en detalj av särskilt intresse för författaren: »Die Reichsstände bestimmten 1829 zu Verbesserung der Besoldungen der Universitätslehrer und Schullehrer 60,000 Thlr; bis jetzt aber hat die Regierung noch nicht ausmitteln können, wie diese Summe vertheilt werden soll.» Så hade hans förbittring över Tannströms söligbet fått taga sig uttryck inför internationellt forum. Han tillade ytterligare några exempel på sömn och slöhet: Musikaliska akademien, som aldrig gav ett positivt livstecken ifrån sig, Bibelkommissionen, som ännu icke visat en rad inför publiken o. s. v.

Det var en betydande mängd historiska, biografiska och geografiska artiklar han författade, och det kostade honom en icke

ringa möda att från olika håll samla ihop material till dem; tryckta källor funnos ju i många fall icke att tillgå. »Galleriet af Svenske män i Neues Conv. Lexicon», meddelar han Hartmansdorff, »blir någorlunda fullständigt, och uppsatserna ha vunnit synnerligt tycke hos Redaktionen; förtjensten är dock mindre min, än Vederbörandes egen, af hvilka de fleste lemnat sjelfbiographier», varmed han något förringade sin egen förtjänst. Redan på den tiden fanns det mången, som trots anmaningar och löften inte sände in den självbiografi, som begärts av honom; Brinckman t. ex. lovade gång på gång men svek. Bland de verkligen hjälpsamma var naturligtvis just vännen Hartmansdorff, som Palmblad kunde räkna på bistånd av både när han 1826 reviderade en Guide de Voyageur över Skandinavien åt Geographisches Institut i Weimar och när han behövde statistiska eller andra uppgifter för sina Brockhausartiklar; i senare fallet torde även andra personliga hänsyn ha medverkat. I augusti 1830, då bröderna Friedrich och Heinrich Brockhaus voro i Sverige och även besökte Palmblad i Uppsala, bad han Hartmansdorff taga hand om dem i Stockholm: »Jag tager mig friheten, att till Dig adressera ett par Resande, Bröderne Brockhaus, den ena Bokhandlare (en av de rikaste och betydligaste i Tyskland), den andre Literatör, båda ganska bildade. De önska göra bekantskap med Sveriges natur, Literatur och öfrige märkvärdigheter.» Minnet av bekantskapen var å ömse sidor det bästa; i Brockhaus' brev ha tydligen då och då resans hågkomster berörts. 1833 skriver Palmblad till dem: »Es freut mich, dass Sie noch eine liebevolle Erinnerung von unseren Norden behalten, und viele Ihrer Bekannten erinnern sich auch Ihnen mit Freundschaft. Die Dame, Frau Freudenfelt in Carlscrona — eine wahrhaft *schöne Seele*, nur ein wenig zu überspannt — ist in diesem Winter gestorben.» Mer än en gång betonade Palmblad sedan, att han icke kunde betrakta förbindelserna med Brockhaus uteslutande från affärssynpunkt, utan kände, att ett verkligt vänskapsband var knutet mellan dem.

Strax efter det att Palmblad börjat medarbeta livligare i konversationslexikonet, erbjöd han sig även att författa i Ersch & Grubers efter en större måttstock anlagda verk. Atterbom hade för flera år sedan fått anbud att medarbeta i detta av Wilhelm Müller, men ej haft tid därtill. Nu ville Palmblad försöka att även på den vägen minska den skuld han råkat i till Brockhaus. Asiens geografi med inbegrepp av orientalisk mytologi, filosofi, seder, lag-

stiftning o. s. v. hade han studerat sedan tjugu år med särskild grundlighet och önskade övertaga detta fack: »ich könnte vielleicht (ohne Hochmuth zu sprechen) mehr leisten als jemand ein Deutscher, den ich kenne, mit Ausnahme des herrlichen Ritters. — Ich bitte Sie dies nachzudenken, und nicht darum die Anerbiethung zu verwerfen, weil die aus dem barbarischen Thule ist.» Erbjudandet antogs, och meddelanden om sända artiklar inflyta sedan titt och tätt i breven. Jag kan här icke närmare ingå på dessa Palmblads artiklar.

I den ovan flera gånger nämnda »Blätter f. lit. Unterhaltung» skrev Palmblad likaledes ganska mycket, ehuru det ibland av olika skäl uppstod ett mellanskov; någon gång (såsom 1837) ersattes han då av någon annan penna från Sverige, varjämte enstaka svenska arbeten i tysk översättning anmäldes av andra, så att man måste erkänna, att Sverige verkligen var synnerligen fylligt och väl representerat i tidningen. Att Brockhaus, som Palmblad med tillfredsställelse antecknade, satte ett betydligt värde på hans bidrag, framgår bl. a. av den plats och stilsort, som Palmblads artiklar i regel fingo och av en sådan utmärkelse som att ibland de rätt få artiklar ur det nya konversationslexikonet, vilka som prov på hur detta skulle taga sig ut 1832 meddelades i tidningen, var Palmblads levnadsteckning av Georg Adlersparre den första (bilagan n:o 5, den 8 mars). Den långa och utförliga artikelserie, som Palmblad lämnade detta år (i n:o 9—12, 27, 28, 40, 41, 134—136, 159 och 160), och som behandlade de senaste årens historia och inre politik, litteratur, konst, musik och vetenskaper, förtjänar särskilt nämnas. Med mycket eftertryck framhöll han där de anmärkningsvärdaste litterära nyheterna, särskilt Runebergs »Dikter» — dennes »Elgskyttarne» fingo året efteråt varma lovord (n:o 177, för den 26 juni; säkerligen har Palmblads ord haft betydelse för tillkomsten av de första tyska översättningarna av Runeberg (se W. Söderhjelm i »Profiler ur finskt kulturliv», uppsatsen »Runeberg inför utlandet» s. 7 ff.) —, Fredrika Bremers, Axel Fryxells, Samuel Ödmanns och Læstadius' prosa; även arbeten sådana som Almquists »Svenska språklära», vilken också inhöstade lovord, blevo omnämnda. Han fick också tillfälle att tala om och försvara sitt eget stora geografiska arbete. För utlandet skildrade han som bilagd striden mellan akademister och romantiker: »Seit mehren Jahren aber ruht dieser Streit gänzlich; die Phosphoristen, nicht mehr von jugendlicher Begeisterung glühend,

haben sich »die wilden Hörner des Genies» abgestossen, und geben sich nunmehr, seit der Erlöschung der schwedischen Literaturzeitung (1824) selten mit der Kritik ab, sondern streben lieber darnach, selbst etwas zu schaffen, als durch Recensionen — das undankbarste aller Gewerbe — Neid und Hass einzuernten.» Även följande år lämnade han flera långa artiklar, såsom en »Uebersicht der schwedischen Literatur vom Jahr 1832» (n:o 126, 176, 177), där bl. a. Tegnérs »Smärre samlade dikter» omnämnas och Palmblad i samband därmed säger, att man kanske icke har mycket mer av betydenhet att vänta från Tegnér, då denne »ein paar Jahre lang sehr kränklich gewesen ist», och ett skarpt angrepp (i n:o 134 och 135) på en ung tysk botanist, Chr. F. Lessing, som i sin bok »Reise durch Norwegen... Lappland und Schweden» hade lämnat ovederhäftiga och nedsättande uppifter och omdömen om svenska förhållanden, särskilt om superiet i Uppsala. Någon gång försökte sig Palmblad även i en annan genre, såsom då han skildrade den bekanta Karin Ersdotters, den »vackra dalkullans» egendomliga figur, en liten historia, som till Palmblads förargelse låg otryckt hos Brockhaus från maj till december.

Palmblads korrespondensartiklar blevo flera och utsträcktes till ett nytt område hösten 1837. Brockhaus behövde för sin »Allgemeine Zeitung» täta svenska bidrag, men hade, såsom jag förut nämnt, svårt att få några. »Ni kan knappast föreställa Er», skrev Palmblad, »vilka svårigheter som förefinnas i fråga om att skaffa Er en god politisk och litterär korrespondent för Allg. Zeit., eftersom sådana stå Er till buds i dussintal i Ert land. Hos oss är det rakt inte fallet, emedan (icke bristande kunskaper utan) bristande skicklighet ligger i vägen. Därtill kommer det främmande språket: tyska förstår hela världen hos oss, men blott få förstå att skriva.» Palmblad lovade att söka skaffa en talangfull korrespondent, men i nödfall skriva själv. På hösten övertalade han emellertid kammarjunkaren K. A. af Kullberg att skriva, och Brockhaus förklarade sig nöjd med hans bidrag. »Er ist allerdings ein geistreicher und witziger Mann, wiewol in seinen Ansichten nicht gerade tief», ansåg Palmblad. Själv sände han 10 jan. 1838 en längre politisk-litterär artikel, ehuru som han skrev »das politische Feld ist doch bei uns, Gottlob, ziemlich steril». På sommaren upphörde Kullberg att skriva, och Palmblad beklagade hans otillförlitlighet: »Freilich ist der Mann ein wenig Windbeutel» samt sökte övertala G. H. Mellin

att övertaga korrespondensen. Just då var det förargligt, att de svenska nyheterna uteblevo, eftersom oroligheter och tumult egde rum i Stockholm, om vilka ingen ännu skrivit något praktiskt och förnuftigt. Vore Palmblads tid icke så starkt tagen i anspråk, ville han gärna försökt att skildra och bedöma dessa företeelser. I oktober 1838 och januari 1839 sände Palmblad sina »Berichte» och framhöll, icke för första gången, att de icke borde få ligga otryckta för länge utan serveras tidningens läsare något så när friska. J. E. Rydqvist hade nu förklarat sig villig att sända notiser till Brockhaus, ehuru han mera älskade och förstod litteratur än politik och ej skrev tyska. Mellin hade också sänt några bidrag och utlovade flera. I januari 1840 skickade Palmblad sin vanliga årsbulletin, med en teckning av de politiska partiernas ställning, och önskade få den tryckt, innan riksdagen sammanträdde; i mars sände han en riksdagsartikel, som han trodde att Brockhaus skulle finna alltför full av personligheter, varför han försäkrade, att nästan alla stått att läsa i svenska tidningar; han hade sökt ge artikeln mera färg och läsbarhet genom dem och var ansvarig för sanningsenligheten. I april skickade han en ny riksdagsartikel och i maj en fortsättning på den, eftersom Mellin fortfarande ej lät höra av sig: »Ich werde in diesen beschwerlichen und ziemlich langweiligen Geschäft fortfahren, bis Sie mir schreiben, dass Sie einen besseren Correspondenten gefunden haben.»

Mellin sade likväl direkt nej något längre fram. Honoraret var för litet; han fick mera av sina svenska förläggare. Palmblad fick alltså hålla på, och skrev 20 maj, 31 maj (»Sie empfangen wieder eine neue Probe meines Fleisses und meines Interesses für Ihre politische Zeitung. Das ist keine leichte Sache unsere weitschichtige Reichstagsverhandlungen so *in nuce* zusammenzutragen») och 2 augusti (»Indem ich Ihnen schon wieder eine biographische und politische Ladung sende, sehen Sie, dass ich so pünktlich bin wie eine chronometrische Uhr»). Brockhaus tycks också ha varit tillfredsställd, och Palmblad suckar ännu en gång över den möda det gör honom, att ur nyheterna välja ut kärnan och sedan uttrycka detta innehåll på främmande språk, då just dessa ting föllo sig svårare än andra för honom att tolka. — Novemberbrevet sändes senare än vanligt, emedan »jag i dessa dagar haft den sorgen att begrava ett av mina barn». Den 3 januari följande år sände han sin »vanliga månadsberättelse». Brockhaus hade nu begärt att få

en korrespondens i veckan, varöver Palmblad häpnade och fasade: »Aber, vorausgesezt, dass ich dazu die gehörige Zeit und das nötige Geduld finden würde, woher, werthester Freund, glauben Sie, dass ich dafür den nöthigen Stoff finden würde? Aus meinen Mittheilungen, die doch einen ganzen Monath umfassen, finden Sie schon, dass der Stoff ziemlich dürftig und mager ist, und noch mehr würde er es sein, wenn er in jeden 8:n Tagen abgesandt werden sollte. Glauben Sie, dass der Ausland mehr von diesen politischen Armseligkeiten und Klatschereien, als ich bisher berichtet, lesen will, so kann ich Ihnen freilich mehrere Portionen de toute cette Misère mittheilen. Oder ist es Ihre Meinung, dass ich nur einige Zeilen, das wichtigste enthaltend, in jeder Woche mittheilen soll?» Han skickade också först den 20 januari sin bulletin för Allg. Zeitung tillsammans med en kort litterär årsberättelse, och var hela året en mycket flitig korrespondent, ehuru det uppstod en av dessa små ekonomiska sammanstötningar mellan honom och hans arbetsgivare, som stundom mulnade, men aldrig allvarligt grumlade förhållandet. Palmblad hade betingat sig att för sina politiska brev på Brockhaus' bekostnad få prenumerera på tre svenska tidningar. Brockhaus knorrade över den av Palmblad uppgivna summan, ehuru den förut var överenskommen. Palmblad tillbakavisade i sitt augustibrev anmärkningen och tillade: »Mir ist diese Schriftstellerei weder angenehm noch gewinnbringend: das Honorar kann für einen Eingebohrnen bedeutend genug sein, *ich* aber muss auf die fremde Sprache dreifache Zeit verwenden, und habe dabei immer den Verdruss, dass ich meine Gedanken so unvollständig und unschön ausdrücken kann. Nur aus Dankbarkeit gegen Ihr früheres geduldiges Benehmen gegen mein Firma in den Geldsachen und weil Sie keinen anderen Correspondenten in unseren Lande finden könnten, habe ich dies meinen Kräften und meiner Lust wenig zusagendes Geschäft übernommen, und stehe davon gern ab, sobald Sie einen anderen Corresp. bekommen oder diese Mittheilung nicht mehr brauchen.»

Först i december kom Palmblads nästa meddelande. »Mangel an Stoff, an Zeit und — um es offen zu sagen — an Lust haben zusammen diesen Aufschob verursacht. Da bei uns so selten etwas vorfällt, was auf die Aufmerksamkeit des Auslandes Anspruch machen könnte, so möchte ich nicht gern Sie mit theurem Porto für winzigen und kurzen Neuigkeiten belasten, glaubte auch, dass Sie einen anderen schwed. Correspondenten bekommen hätten, weil das Abendblatt

von Zeit zur Zeit aus Ihrer Zeitung schwedische Mittheilungen citirt, die nicht von mir sind. So citirte es neulich einen langen Bericht über die schwed. Gesetzcomité (aus Novemb.), Angaben enthaltend, die nicht hier bekannt sind.» Palmblads upptäckt förfaller att ha kommit något sent; som jag på annat ställe (»Litteraturbilder», II: 79) skildrat, hade Lars Johan Hierta från november 1838 och till någon gång 1840 sänt Brockhaus politiska korrespondenser av en utpräglad tendens, som var stick i stäv motsatt Palmblads. Hierta tröttnade emellertid ganska snart även han, och vem som kan ha ersatt honom, känner jag icke.

För Palmblads uppfattning var det politiska livet i Sverige synnerligen ointressant vid denna tid. Enligt min uppfattning, skrev han i februari 1842, händer det ytterst sällan någonting hos oss, som har det ringaste intresse för utlandet. I augusti var den politiska steriliteten så stor, att han bara med svårighet kunde fylla en sida. Under första halvåret 1843 fann han de politiska nyheterna något rikhaltigare, men i oktober tog han sin tillflykt till utdrag ur greve Jakob Gustaf de la Gardies minnen från hoven i Berlin och Wien 1798. Den 11 mars följande år sände han ett brev med anledning av Karl XIV Johans död och den 6 april några intressanta nyheter, »vilka äro dess sannare, som jag, i andra hand, till största delen har hört dem ur konungens egen mun». Han fick tacksamt erkännande av Brockhaus för sina bemödanden, och förklarade, att han vid denna kritiska tidpunkt icke ville överge tidningen, ehuru skriveriet var besvärligt nog. I oktober utföll hans riksdagsskildring längre än vanligt, emedan det emellan konungen och adeln uppstått en viss spänning på grund av den förres kanske alltför starka dragning till demokratien; av folket var han däremot nästan avgudad. En ny konflikt med Brockhaus uppstod 1846, då denne låtit undfalla sig några ord om att behållningen av Palmblads artiklar ej uppvägde kostnaderna. Palmblad upprepade, att han hade föga talang för dylikt notisförfattarskap och att han utförde det blott av vänskap och intresse för saken, helst mödan och obehaget att skriva på det främmande språket ej stod i något förhållande till kostnaderna. Han sände blott ett par meddelanden till: 1846 om utgrävningarna i Gamla Uppsala och 1847 ett otryckt brev av Lavater (för Blätter f. lit. Unterh.), och sade sig i oktober 1847 »nödgas avstå från nöjet att sända politiska nyheter», då han var alldeles upptagen av att fullborda sin roman om Aurora Königs-

mark, redigera en daglig tidning i Stockholm och en tidskrift i Uppsala samt hålla grekiska föreläsningar. Han trodde sig emellertid ha funnit en god efterträdare i kungl. sekreteraren Rappe, utgivare av en veckotidning och politisk medarbetare i Palmblads tidning »Tiden». Redan i februari följande år var även denne mogen för kraftiga anmaningar.

Sista gången Palmblad anmodades att lämna bidrag till något av Brockhaus' företag var 1848, då denne önskade hans medverkan för »Die Gegenwart», som skulle vara ett slags fortsättning av konversationslexikonet. »Zwar ist meine Zeit unmässig in Anspruch genommen, doch will ich ungern Ihnen meine Beihülfe versagen; kann ich tüchtige Bearbeiter auftreiben, wäre es mir am angenehmsten, aber Leute mit dazu nöthigen Talenten sind bei uns äusserst selten, und die, welche solche haben, haben dazu gewöhnlich weder Zeit oder Lust und werden überdies hier besser bezahlt, denn die Honorarien für tüchtige Schriftsteller sind in den letzen Jahren unmässig gesteigert», skrev Palmblad och begärde närmare upplysningar om planen, som inte var alldeles klar för honom. Något medarbetarskap vart inte heller av den gången. Men den 10 mars 1850 tog Palmblad initiativet och erbjöd sig som medarbetare. Hans egen tidning var icke längre daglig utan halvveckotidning, varför han trodde sig ha tid över för »Die Gegenwart» och möjligen även för Brockhaus' tidning. »Men hur stämma mina politiska åsikter med dessa journalers anda?», frågade han. »Av mina tidigare artiklar vet Ni, att jag bekänner mig till konservatismen (likväl utan att stenblint fasthänga vid det gamla) och ser däri den sanna, äkta friheten. Revolutionerna nu ha endast mera befäst mina åsikter: redan i mars 1848 förutsade jag, att alla dessa revolutioner, med sådana män i spetsen, blott skulle kunna föra till olycka och just när hela världen prisade Lamartine som Frankrikes goda ängel, bevisade jag ur hans girondisthistoria och hans gärningar, att han bara var en bottenlös ärkefantast och äregirig svindlare. Man fann denna åsikt då nästan tokig, men den närmaste framtiden har gett mig rätt i denna liksom i övriga punkter. Det syntes mig redan då fullt klart och jag utsade det offentligt, att de politiska rättigheterna med allmän valrätt o. s. v. vore det egentliga folket fullkomligt likgiltiga och av värde blott som *medel* till *mål*. Och vilket är detta mål? Likhet i egendom — det är saken. Visserligen blir detta mål icke genast uttalat — ofta är det i början icke ens rik-

tigt klart för själva uppviglarna... I början vill man bara ha allmän rösträtt — äkta folkrepresentation; det finna många människor fullkomligt billigt och hjälpa till därmed. Sedan protestera de röda mot folkrepresentationen, och en ringa minoritet behärskar majoriteten — man begär progressiv beskattning av de rika, upplösning av alla band och så vidare, tills kriget och därpå reaktionen kommer — varefter äntligen den sanna friheten går under, på sin höjd stanna de tomma formerna kvar. Och denna erfarenhet, har den icke alltid och överallt upprepat sig, och visserligen icke bara sedan idag utan i det gamla Grekland, i Rom, efter 1789?

Förlåt denna långa politiska hjärteutgjutelse! Ni kan därför döma om mina känslor, när jag läste den första avhandlingen eller riktigare den första artikeln i Er »Gegenwart», där Ludvig Filip som tyrann, den klokaste och mest lyckobringande regering, som Frankrike någonsin haft, utmålades med de hatfullaste färger och den intill *denna* dag galnaste och orättfärdigaste revolution entusiastiskt berömdes. Att en Robert Blum eller Arnold Ruge, som bära sina boklådor i fickan, förfäkta sådana åsikter och förlägga sådana böcker, det fann jag alldeles i sin ordning — men en Brockhaus! det var och är mig fullkomligt oförklarligt. Visserligen har jag sett, att författarna i Gegenwart på sista tiden varit mycket måttfullare, men likväl inte så, att inte mina åsikter skulle vara mycket stötande däremot. Å andra sidan skulle jag gärna vilja lämna en artikel, innehållande Sveriges senaste historia, även för att beriktiga de många felaktiga uppgifterna och falska omdömena i Stegers Conversationslexikon, i en där intagen artikel om vårt land. Blott på ett sätt kunde Ni mottaga en sådan artikel, och det vore, att författaren strax under titeln satte: »Av en konservativ» — och om redaktionen ville reservera sig mot åsikterna, skulle jag inte ha något däremot. Jag utbeder mig Edert värda svar härom, och snarast möjligt, emedan jag just nu har tid, men inte som förut kan arbeta i ett sträck.

Av A. Augsburger Zeitung ser jag, att dess redaktion är alldeles utan korrespondenser från Sverige. Visserligen passerar — och det är en lycka — icke mycket märkvärdigt hos oss, men från tid till annan försiggår dock vad som icke är alldeles ovärdigt utlandets uppmärksamhet. Jag har tänkt på att erbjuda denna redaktion meddelanden, men om Ni önskar sådana för Er egen tidning liksom förut, är jag beredd därtill. I november börjar riksdagen.

— — — — — —

Jag upprepar min bön om snart svar och försäkrar Er om min fortfarande vänskap och hängivenhet. V. Fr. Plamblad.

Med detta vittnesbörd om oförändrad villighet att ikläda sig vapen och strida för sin sak avslutas från Palmblads sida den trettioåriga brevväxlingen. Den har i många hänseenden icke gett andra bidrag till hans karakteristik än dem man kunnat vänta. Den har i detalj visat, vilken trogen och därför också städse i anspråk tagen arbetare han var. Böök, som egnat Palmblad varmt erkännande, skriver: »Utan överdrift kan man säga, att det var han som gjorde det vardagliga grovarbetet under hela det romantiska fälttåget»; han vart i själva verket aldrig fri från detta grovarbete, som understundom anförtros även överkvalificerade krafter. Palmblad var en tjänande broder. Det är så betecknande, förhållandet mellan Geijer och Palmblad, när den senare skall uppehålla professuren och Geijer skall avstå en liten del av sin lön, men efter ett halvår förklarar, att ännu två år framåt kan han icke avstå något av lönen. Palmblad har knappast väntat annat av den varmhjärtade men naivt själviske Geijer, och han blir varken upprörd eller harmsen. Han söker tvärtom skaffa Geijer det största möjliga oberoende, för att han skall kunna bruka de få skaparkraftiga år han har kvar till att fortsätta sitt stora verk — och planen innefattar också, att han själv skall få några smulor till sitt och sin familjs uppehälle. Det stränga geijerska samvetet slumrar under tiden och vaknar först, när det blir frågan om att Palmblad skall få en professur, då önskar Geijer »hans meriter en annan belöning» — vilken icke finnes till. Brevväxlingen med Brockhaus visar, att den praktiske Palmblad i själva verket var en sällsynt idealist, idealist inte bara i dikter och tal utan i gärning, och att han fick plikta för detta genom en övermåttan bekymmerfull levnad. Han nyttjades och utnyttjades; villig och seg stod han till förfogande, dolde som Atterbom förtalt sina bekymmer bakom den munterhet och trygghet, som ursprungligen tillhörde hans väsen. Han var icke snillrik, men hans förmåga var mångsidig och fruktbringande, och han var att lita på. Bland det otroligt myckna han medhann var arbetet för att göra Sverige, dess vetenskap och litteratur kända och uppskattade utom landet icke det minst berömliga, och hans oegennytta förtjänar ett hjärtligt erkännande.

MANNASAMFUND

AV

HENRY OLSSON

Då Almquist på 1840-talet i den bok, som han kallade Monografi, sökte ge en samlad översikt av sin åskådning i religiösa, samhälleliga och estetiska frågor, uttalade han sig också om »möjligheten till återuppväckande af ett mera religiöst lif i vårt fosterland». Det sker i uppsatsserien »Fem bref öfver dessa dagars ämnen», vilka skissera programmet för en dylik religiös restauration. Han utdömer här statskyrkan samt över huvud allt sammanförande av människor genom yttre makt och överenskommelse. Alla partibildningar, alla »stadgade theorier» i teologi, filosofi eller skön konst vore av ondo. Sambandet mellan människor skulle intet ha att göra med den fysiska världens *bolag* utan vara av rent andlig natur, framsprunget ur den i varje bröst verkande övertygelsen.

Hvarken religion, filosofi eller skön konst äro till sin natur eller kunna utan skada för sin rätta varelse och utveckling göras till bolag. De bestå hvart för sig och på olika sätt i något, som, om man rätt begriper det, ganska förträffligt kan gifvas med uttrycket: Helga manna Samfund. Om Religionen, Filosofien och Konsten skola vara menniskors sanna och icke blott inbillade egendom, måste de endast stödjas af en helig ande, verkande i själarnes hem, till öfvertygelse, kunskap, inbördes trohet, kärlek och menskläghet (humanitet). Det är denna heliga ande, som försvinner ifrån oss och våra institutioner, så fort någon annan än han sjelf tillåtes att skrifva bolagsreglorna och hålla bolagsstämman (s. 247 f.).

Ett vänskapsförbund i dylik anda var den sammanslutning, som under Almquists ledning kom till stånd i Stockholm år 1817 med

namnet *MannaSamfund*. De i Nordiska Museet förvarade, av Almquist förda protokollen upptaga som första sammanträdesdagar den 26 nov. och 3 dec. nämnda år. På det senare av dessa möten antogs en »Lag» i 9 §§ och likaså en stadga för upptagning till ledamot och en stadga för ordningen vid samtal i samfundet. För fulla förståelsen av sällskapets karaktär meddelas här de fem första paragraferna i dess stadgar, dess s. k. Lag (Nord. Mus.).

1 §: MannaSamfund syftar blott på det *andliga*. Den yttre Verldens förhållanden ega hit ingen ingång. All Politik är här förvisad.

2 §: Himmelens och Jordens Gud, Jesus Christus, är den ende Herre, under hvilken Samfundet lyder.

3 §: Verkelig förbättring och ömsesidig Uplysning är hufvudändamålet för Samfundets Medlemmar.

4 §: Den heliga Skrifts ord ega Domsrätt i alla öfverläggningar. Alla andra Skrifter och Utsagor af hvilken Menniska i Verlden det vara må, ega fullkomlig rätt, dels att uplysa i allmänhet, dels att uplysa rätta Förståndet af den heliga Skrifts ord: men de ega ingen Domsrätt.

5 §: Tre hufvudartiklar bestämma sfæren af det Lif, som hos hvarje äkta Medlem bör finnas: »Kärlek, Tro och god Gärning.»

Övriga bestämmelser voro, att samfundets ekonomi skulle handhavas av en »styrande Broder» samt alla överläggningar därom ske »öppet och med broderlig kärlek». Sysselsättningarna skulle vara av tre slag, läsning, föreläsning och samtal. Högtidsdag skulle vara den 26 mars, Immanuelsdagen. De i § 5 nämnda huvudorden — vilka ju innefatta frälsningsprocessen enligt Swedenborg — skulle tillika vara lösen, varmed sammankomsterna öppnades och slutades, samt enligt viss ordning även igenkänningstecken på främmande ort.[1]

Av de olika faktorer, som satt mera avgörande märken i Almquists utvecklingsgång, är MannaSamfund utan tvivel en av de betydelsefullaste. Dess stora vikt har också vederbörligen framhållits av de tvenne forskare, som ha förtjänsten av att först ha påpekat dess existens, Verner Söderberg, särskilt i uppsatsen »J. A. Hazelius och Almquists bondelivsplaner» (Samlaren 1921), och Martin Lamm i hans för Almquist-forskningen grundläggande »Studier i Almquists ungdomsdiktning» (Samlaren 1915). De religiösa och

[1] Detta är alltså förklaringen till att Almquist i några brev inom förbundskretsen riktar sig till adressaten med orden: »Dig tillönskas Kärlek, Tro och goda Gärningar av Gud den Alrahögste; hvilket hos dig skall varda Helsa och stark Frid, som är Alt.»

filosofiska diskussionerna inom förbundet ha säkerligen mycket starkt påverkat gestaltningen av diktarens läroåskådning. Och den vänskapskult, som rådde inom kretsen och som alltmera kom att bära upp förbundsbrodern Love som ledare och profet samt tillika själasörjare för alla medlemmarna, har spelat en mycket viktig roll för utbildandet av karakteristiska drag i hans personlighet. En utförligare översikt av idéer och personligheter inom detta romantiska cenakel är väl alltså i sig själv försvarad men motiveras också av det stora källmaterialet, som ännu icke i sin helhet kommit till användning.

Stiftare av MannaSamfund voro utom Almquist överstelöjtnant M. Sturtzenbecher samt de båda prästmännen A. J. Cnattingius och Anders Berg. Under år 1818 invaldes Johan August Hazelius, som snart blev Almquists intimaste vän, Samuel Johan Hedborn samt den likaledes fosforistiskt orienterade kanslisten Carl Magn. af Lehnberg, biskopens son; under år 1819 tillkom ytterligare en Gabr. Guldbrand, senare kollega vid ett Stockholms-läroverk. Det tycks emellertid, som om samhörigheten inom denna krets inte varit fullständig. Ty detta är väl förklaringen till den radikala bestämmelse, som antogs det sistnämnda året och som fastslog, att den som utan giltigt skäl uteblivit från mer än trenne sammankomster skulle anses ha uteslutit sig själv. Följden härav blev, att efter maj 1820 av de ovan nämnda endast följande fyra stodo kvar: Almquist, Sturtzenbecher, Berg och J. A. Hazelius. Protokollen upphöra just vid denna tid, men i vänkorrespondensen i Nord. Museet[1] kan man följa kretsens vidare öden. Det är nu, fr. o. m. år 1820, som de s. k. ynglingarna komma till, mest unga studiosi och tjänstemän i huvudstaden, av vilka Almquist betraktades som en gudaingiven siare och vilka kritiklöst och med hänförelse anammade hans idéer samt åratal framåt — varav föreliggande redogörelse avser tiden ungefär fram till Värmlandsflyttningen — fullständigt kommo under hans inflytande.

Dessa Almquist-adepter i egentligaste bemärkelse voro Jonas Wærn, J. Ehrencrona,[2] Em. Olde, slutligen språkprofessor, bröderna

[1] I fortsättningen citerade brev återfinnas, då ej annat anmärkes, i N. M:s arkiv.

[2] Ehrencrona, vilken en tid av bröderna synes ha betraktats som förlorad för förbundets läror, gifte sig längre fram som häradshövding i västra Värmland med en smedsdotter från Sälboda bruk, kuriöst nog en kusin till den flicka Almquist förde med sig från Värmland. Jfr G. Karlberg, *Älgå socken i Värmland*, Uppsala 1906, s. 164, samt Eda församlings i Värmland kyrkoböcker.

Gustaf och Carl Hazelius,[1] Henrik Öfverberg, senare överhovpredikant, bröderna C. Th. och G. F. Ekenstam samt Carl Er. Sjögreen, av vilka de tvenne senare på äldre dagar blevo bergmästare, under det den förre brodern Ekenstam var sjöofficer. Utom de nu uppräknade, vilka som »invigda» medlemmar samtliga ha tecknat sina namn under samfundets »lag», synas även andra ha kunnat övervara diskussionerna, i egenskap av »åhörare». Bland dylika deltagare nämnas i breven gymnasten Lars Gabriel Branting, slutligen professor, Otto Sebastian von Unge, den misantropiske skalden, Gustaf Tham, senare bergmästare liksom några andra medlemmar av kretsen, samt en kanslist Wilhelm Klintberg. Det är kanske också mera en tillfällighet, att inte dessa immatrikulerats liksom de övriga.

Betydelsefullt för den riktiga uppfattningen av MannaSamfund är dess förhållande till tvenne andra sällskap i Stockholm, Manhemsförbundet och det swedenborgska Pro fide et caritate. Det förra hade stiftats på hösten 1815 av C. F. Dahlgren och A. J. Cnattingius — vilken senare ju också var konstituerande medlem av MannaSamfund — ursprungligen såsom ett föreningsband mellan lärarna och de mera försigkomna eleverna i Arvid August Afzelii enskilda läroverk. Almquist inträdde där i början av år 1816, blev omedelbart ordförande och utarbetade sitt bekanta förslag till en reformering av sällskapet i religiös anda. Denna omorganisation förkastades emellertid av »de äldres förbund», bl. a. av det skälet, att den befarades komma i strid med konventikelplakatet.[2] Förbundet, som genom en yttre sanktion av den 20 mars 1817[3] trädde ut över skolans krets och vände sig till en större publik, fick i stället den allmännare syftningen att verka för en sedlig utveckling av medlemmarna i nordisk anda. Det motsvarade mycket litet Almquists plan, och han fortsatte kampen för sina meningar. Ännu i april 1818 ivrar han för lärjungarnas studium av den heliga skrift och deras religiösa uppfostran, och så sent som den 5 febr. 1820 klagar han över att förbundets idé blivit så litet utvecklad. Emellertid vinnes mot slutet av år 1819 inträde i förbundet av J. A. Hazelius och Wærn, med vilkas hjälp Almquist där börjar värva rekryter för MannaSamfund och tillika inom det större förbundet bildar vad Fredlund kallar för en egen

[1] Carl Hazelius uppsäger mästaren tro och lydnad i brev av den 7 maj 1828 (K. B.), sedan en sista ansträngning av Almquist att hålla honom kvar vid sin person och sitt evangelium i den gamla kretsen hade misslyckats.

[2] Om Manhemsförbundet se FREDLUND, *C. F. Dahlgren*, s. 92 ff.

[3] *Handlingar till upplysning i Manhemsförbundets historia*, s. 123.

sektion. Följden därav synes åtminstone till en tid ha blivit en livfullare verksamhet, vilket bör annoteras, då Fredlunds framställning slutar med protokollens upphörande i februari 1820. Man anordnade talövningar var fjortonde dag. Belysande är ett brev från J. A. Hazelius till Jonas Wærn 13 april 1820: »I Manhem var härom Lördagen talöfningar. Det bestämda Ämnet kom ej att talas öfver. Hastel. och lustel. valde Wi på stående fot andra: Almqvist talade öfver *Svenska färgen*, Bergen öfver *Wänskapen* och jag öfver *Fosterlands-Kärleken*». På årsdagen av Gustav Vasas födelse intages Atterbom. Det heter också 15 maj 1820: »I Manhem talas nu så att det står lustigt till». Ur notiserna om förbundets sista verksamhet kan meddelas, att denna tog formen av »thorsdags-aftnar» hemma hos C. F. Dahlgren och i denna gestalt synes ha pågått till in på året 1821. Medlemmar av Almquist-kretsen ha säkert deltagit till denna tid oaktat den schism, som föregick och efterföljde publiceringen av det almquistska organisationsförslaget 1820.[1]

Den swedenborgska sammanslutningen Pro fide et caritate hade enligt dess i Vetenskapsakademien bevarade handlingar stiftats år 1796 som en fortsättning av det avsomnade »Exegetiska och Philantropiska Sällskapet», vars stadgar partiellt upptogos, men den delade redan efter ett år sin företrädares öde. Förbundet återupplivades emellertid år 1814 med den motiveringen, att tiden nu vore mogen för en spridning av Swedenborgs skrifter på svenska, »sedan den nya antimateriela Philosophien i dessa senare åren icke allenast stadgat sig bland de lärde, utan äfwen på ett för det allmänna wälgörande sätt utbredt sig, och hvars syftemål synes wara, att som sig bör knyta ett ägtenskapligt band emellan Philosophien och Religionen», en förbindelse som endast Swedenborgs lära varaktigt kunde betrygga. Bland de nyinträdande ledamöterna kan nämnas Sturtzenbecher, som av någon anledning inte kommit med från början. I jan. 1817 invaldes Almquist, vilken enligt egen uppgift[2] redan under

[1] I Dahlgrens brev till Öfverberg och Olde (Nord. Mus.) heter det 27 febr. 1820, att han och Almquist ensamma åtagit sig undervisningen i förbundet, 24 april 1821: »Manhem hvilar, få se när och om det slår upp ögonen. Det må nu i stället invärtes blomstra om det så kann, om det har något yttre kann gjöra detsamma. Vi äldre äro nu mer odugliga för vidare fortsättning» samt 21 mars 1824: »Tänk om vårt (signum för förbundet) nu hade stått! men det föll genom split och oenighet och förnemligast genom Almquist, som väl var capabel att utkasta ideer, men ej beräkna dem klokt för att utföra dem, — allt måste gå småningom och ej genom ett språng.»

[2] Meddelad till litteratören C. W. Bergman, varom TH. TUFVESSON, *Ur sekretärer och kistelädikor*, Malmö 1918, s. 122.

sina Uppsala-år blivit införd i Swedenborgs-studiet av sedermera kyrkoherden i Västergötland Pehr Odhner. Han föreslog redan vid första sammanträdet, som han bevistade, en omläggning av sällskapets verksamhet därhän, att diskussioner över religiösa ämnen skulle förekomma vid dess möten (jfr Lamm, a. st. s. 53 f.). Då emellertid förbundet den närmaste tiden förde ett tynande liv — det hade i stället för månatliga sammanträden under senare halvåret 1817 ej mer än ett och under hela 1818 endast två — torde dock Almquist ha uppgett hoppet om detsamma och i stället genom skapandet av MannaSamfund, som skedde just denna tid, ha sökt erhålla en livaktigare och intimare sammanslutning på friare religiös grund. Så småningom vaknar emellertid Pro fide et caritate till liv, och man antar i sept. 1819 det av Almquist väckta förslaget om religiösa diskussioner jämte en ordning för samtalen, som nära ansluter till den i MannaSamfund gällande, vilken jag längre fram skall referera. I februari 1820 väljes Almquist till ordförande, och samtidigt intagas där trenne ledamöter av MannaSamfund, Guldbrand samt J. A. Hazelius och Anders Berg. I överensstämmelse med den friare religiösa uppfattningen i denna krets föreslår den nye ordföranden i en skrivelse av 26 mars 1820, att förbundet skall omorganiseras till ett »Sällskap för fördomsfri religiös upplysning», vilket visserligen skulle anse Swedenborg för »vår förnämste mänsklige ledare» men samtidigt förklara den heliga skrift ensam »vara Grundlagen» och lämna ledamöterna rätt att »söka ljus hos hvilken Författare som helst». Trots ett visst motstånd från de äldre blev detta också fastställt genom de nya stadgar, som antogos i maj 1821 och som i de viktigaste punkterna haft MannaSamfunds lag till mönster.[1] Själv sökte Almquist under sin ordförandetid verka i religiös riktning genom att vid sammanträdena tolka Johannes' evangelium, vars 13 första kapitel han medhann. I januari 1822 avgick han från sin befattning, och redan samma år är han färdig med sällskapet, i det han 24 nov. d. å. bevistar sitt sista sammanträde. Formellt utträder han först år 1828, då även J. A. Hazelius utgår.

Vad angår MannaSamfund, synas dess sammankomster under de tider medlemmarna varit samlade i Stockholm ha ägt rum en eftermid-

[1] Det är dessa nya stadgar och ej 1796 års, som A. Kahl refererar i sitt arbete *Nya Kyrkan och dess inflytande på Theologiens Studium i Sverige* III, Lund 1852, s. 101.

dag i veckan hemma hos Sturtzenbecher. Som bekant var denne en på sin tid mycket känd swedenborgsk skriftställare, vars livs stora patos var förkunnandet av följande sats: »Den Allsmägtige styr allt som Han vill, eljest är Hans magt inskränkt, och då är Han ju icke Allsmägtig».[1] Konsekvensen av denna tes blev läran om alltings godhet inför Herren, i vilkens hand människan är ett viljelöst redskap under alla livets förhållanden, även på brottets vägar. Då dessa teorier först framställdes i skriften »Tröst för den Brottslige af en Känslofull» (1817), föranledde de åtal av myndigheterna och utdömande även av rättrogna swedenborgare, bland vilka den kort efter avsatte statskyrkoprästen J. Tybeck yttrade sig i skriften »Hvad är Christlig Sanning om Gud» (1818). Mårten Sturtzenbecher eller »Gubben», som han kallas av förbundsbröderna, var emellertid en hedersman, om han också med sitt ständigt vakna disputationsraseri har drag av Erasmus Montanus och om också hans reformprojekt och världsförbättrarenit ha den likheten med hans åsikter om cirkelns kvadratur[2] att vara en kvacksalvares. Han var en direkt arvtagare och förmedlare av 1700-talets mysticism och sammanställdes längre fram av Almquist med den gamle svärmaren Anders Collin. Det hade högeligen intresserat honom, säger den på all sektreligiositet uppmärksamme författaren i brev till J. A. Hazelius 14 sept. 1826, att i Collin göra bekantskap med »en i Böhmes hemligheter långt kommen Person, likasom vi i Sturtzenbecher hade sett en lefvande Individ, under all sin vandel genomträngd af Svedenborg». Detta uttalande torde ungefär riktigt taxera hans betydelse för kretsen liksom ett av J. A. Hazelius i hans självbiografiska uppteckningar »Mitt Hjertas Dagbok»: »Sturtzenbecker blef en ny bekantskap som också inverkat på mig. Han uptar fatalismens idée i ett djupt andeligt Inre.» Särskilt torde hans propaganda till förmån för brottslingarna och hans allmänna toleransidéer ha övat inflytande, i viss mån även hans allmaktsteori.

Översteprästen inom samfundet var givetvis Love Almquist, och vid hans sida stod som biträdande förkunnare Janne Hazelius, vilken med sitt aktiva temperament verkade som ett sammanhållande och i mästarens anda livligt stimulerande element. Belysande för dessa tvenne mäns ställning inom kretsen är ett yttrande av Öfverberg i brev till Olde 28 maj 1821: »När jag blir så renad

[1] *Tidens Ande, Skådedikt*, 1825, s. 19, och f. ö. genomgående i hans skrifter.
[2] *Fördomsfria Tankar om Åtskilliga Ämnen*, 1835, s. 174.

och lyftad som Almqv. och Janne Haz. (om jag nånsin kan blifva det!)» Vad beträffar den senare av de tvenne, Hazelius, hade han genomgått olika skeden: under norska kriget införts i fosforismen av den ovan nämnde Lehnberg, varit en svärmisk patriot med den 1816 som politisk förbrytare dömde Otto Natt och Dag samt genom Samuel Johan Hedborn lärts att vid sidan av »den Lingiska Asasidan och Thor» även tänka på kristendomen. Genom sin vän Anders Berg blev han bekant med Almquist. Vid tiden för inträdet i MannaSamfund var han en 20-årig yngling, underlöjtnant vid ingenjörkåren och åren 1818—19 även lärare hos greve Ruuth på Riddersvik. Almquist var fyra år äldre, till sitt genus vitæ kopist i ecklesiastikexpeditionen, befordrad därtill den 6 december 1817, samt dessutom anställd som e. o. kanslist i Allmänna Brandförsäkringsverket sedan den 11 maj 1816,[1] som informator hos ryttmästare Hisinger i Stockholm — på somrarna i Finland på dennes gods — sedan 1814 (till 1820) och tidvis, efter vad det synes,[2] även som e. o. amanuens vid Kungliga Biblioteket.

I Mitt Hjertas Dagbok förlägger Hazelius den närmare förbindelsen med Almquist till vintern 1818—19 och konstaterar, att denne av alla hans bekanta haft den djupaste inverkan på honom. »Han har hos mig upväckt så mycket sofvande, upklarnat så mycket oförnummit, utveckladt så mycket fördoldt, ingjutit så mycket nytt att hans Werkan på mig är en slags Epok i min Lefnad: han har werkat för mig i det tillkommande. — — — Hans herrliga Genius grep djupt hos mig. Det finnes ingen Menniska som jag ställer så högt som han. Han grep djupt i mitt Inre.» Den förut intime vännen Anders Berg anklagas nu, i dec. 1819, för vekhet och sentimentalitet. Hazelius beskyller honom också för disputationsbegär och tillägger: »Jag disputerar mycket sällan med Almqvist, ty alla hans Idéer utflyta ur en källa, han har System i allt, hela hans Väsende är *en* Blomma, ständigt allt mer utvecklande sig, med mångtusende skiftande blad — allt är *ett*. Det finnes hos honom ingen afskild Wrå. Intet fragmentariskt, intet Lappstycke äger han. Allt hvad han säger kan utveckla sig från hans inre, det är hans System. Sål. kan jag ej strida mot honom utan att bestrida hans Inre och detta sträfvar jag hvarje dag att göra allt mera till mitt eget.»

[1] *Almquist-Biographica* på K. B.
[2] Jfr AHNFELT, *C. J. L. Almqvist,* s. 76.

Det är just året 1819, som Almquist börjar framträda med anspråk på att vara en självständig tänkare med eget system — enligt Lamms grundliga undersökning av hans filosofiska utvecklingsgång till sin stomme en förening av Swedenborgs läror och tyska romantikens, särskilt Schellings identitetsfilosofi (a. st. s. 77 o. passim). Och MannaSamfund är den första krets, där Almquist låter sina filosofiska avhandlingar och övriga verk cirkulera i handskrift till uppbyggelse för hans omgivning. I december 1819 har J. A. Hazelius fått till genomläsning Manhemsförslaget, »Om det Hela», »Historiens Ideer» samt »Murnis», och dessa skrifter göra ett mäktigt intryck på honom genom sin »Storhet och Skönhet», vilka i dagboken utläggas i av känsla vibrerande ord. Han kallar dem för »det enda, Werk, som mitt hjerta läst» och alster av Almquists »blomstrande Inre», vilka ge läsaren »uplyftande Wingar». Han slutar: »Det är en Blomma för hjertat således ömtålig. God har Gud varit som ingjutit hos oss Lif att uphämta denna glädjefulla Theorie hvarigenom allt så mycket *för Oss* klarnar. Almqvist är ett Guds Redskap som ingjutit anda och Lif i dem som närmare omgifvit honom».

Hazelii omdömen om den glädjefulla teorien, att den framsprungit ur Almquists »blomstrande Inre» och att den åsyftade läsarens lyftning, äro säkerligen båda lika riktiga. Det är Om det Hela, som framlägger systemets kärna med utgångspunkt från det glada budskapet, att »Kärleken, den oändliga sjelfva,» är »Universi grund». Som människans huvudändamål anges att leva i kärlek till det gudomliga. Har hon inkommit i denna »helighet», så har därmed hennes själ nått den höjd, varifrån »det Hela» kan förnimmas i sitt sammanhang och där »det Helas skådning» är hennes »vällust (är en blick ur himmelen)». Den som lever i kärlek till det gudomliga kan förnimma idén för skriftens framställning, »emedan han står i samma region dermed: — men en annan, hvarken fattar lifsmeningen deraf, eller erkänner den duglig: ty han tillhör andra horizonter»[1]. Uppgiften blir då att inviga människan i kärlekslivet, så att hon icke blott uppfattar det formala av läran, det som av logik låter sig fattas, utan det essentiala, det som av känslan förnimmes och som utgör lärans liv.

Almquists system i avhandlingen Om det Hela är en filosofi med inslag, för att nämna de påtagligaste, av spinozistiska och

[1] *Skandia* VII, 1836, s. 39.

schleiermacherska lika väl som av schellingska och swedenborgska element.[1] Till sin grundkaraktär är läran mystik. Den vädjar till känsla och icke till tanke. Den har sin utgångspunkt i ett credo och den tar framför allt sikte på uppbyggelsemomentet, människans religiösa lyftning. Samma karaktär av trosurkund och evangelium ha Almquists övriga skrifter från denna tid, icke minst den himmelska skildringen av mänsklighetens slutliga mål i den saliga idyllen, Murnis. Ett brev från Hazelius till Wærn av den 20 juli 1820 säger om detta verk: »Wi hafva läst Murnis. Der är Källådran. Då Wi blifva törstiga gå Wi till källan. Gud har förlänat Honom [Almquist] med många herrliga gåfvor, men ej för hans egen skuld, allt godt här i Verlden existerar blott i sina Verkningar: han är således skyldig att upbygga oss och finner säkert sin upbyggelse tillbaka i sitt meddelande med oss. Hvarföre? Ty wi sträfva Alla till samma Mål — d. ä. Wi äro Wänner.»

Det finnes många vittnesbörd om att MannaSamfund betraktat sig som en ecclesia militans, och det ges även många ytterst exalterade uttryck för dess heliga iver. Belysande äro några brev från Hazelius till Jonas Wærn, med vilken han blivit närmare bekant mot slutet av år 1819 och funnit vara en stark, lugn och till det yttre kylig men på samma gång mottaglig natur. I ett brev den 12 aug. 1820 påminner Hazelius om att de båda varit på ett samlingsfält »liksom Christenheten vid Clermont» och tagit korstecknet, som ej får svikas, förrän Oriflammen är uppsatt på den heliga stadens murar. I hänförd inspiration tecknar han den frommes makt över både natur och konst: »allt är till vår tjenst — för ett heligt Sinne äro alla Helgedomar upslutne — Salige äro de Renhjertade ty de skola se Gud. Wi stå Menniskorna såsom Gudomens sanna Hierophanter — såsom utskickade af Gud för att lifgifva hela Naturen, såsom Själen Kroppen — och allt får Lif rundt om Oss i samma mån som wi få sjelfve Lif — allt dör omkring oss då wi döda wårt inre.» Som Wærn meddelat, att han ansett det för sin kallelse att bliva präst, svarar vännen, att om han blott

[1] Utom Swedenborg och Schelling, varom LAMM (a. st. passim), läste Almquist redan under Uppsala-tiden även Spinoza, enligt hans ovan omtalade egna meddelanden till C. W. Bergman. Troligen lärde han också känna Schleiermacher under studietiden. Det kan påpekas, att biskop E. A. Almquist, hos vilken brorsonen lär ha bott under hela sin Uppsala-tid, hade den tyske romantikerns skrifter i sitt bibliotek (enligt bokauktionskatalogen, tryckt 1832) samt att han omtalar dennes verk i sin brevväxling år 1814 (O. HIPPEL, *Studier till predikans historia under nyromantiken* I, 1924, s. 105).

hade vilja och mod, vore han redan »en sann Prest fastän ej med hvita kragar, en sann Hierophant». Han borde predika för sina bröder och således »bereda Herranom Väg som Johannes». Det är häri mycket av den anda, som Schleiermacher ingjuter i sin församling av heliga själar och sanna präster.

Den direkta inspirationskällan till brevets ridderliga entusiasm finner man emellertid på närmare håll, nämligen i »Förslag till Manhems-Förbundets Organismus». I åttonde graden av det projekterade förbundet nå medlemmarna fram till »det högsta af allt i Sanning, Skönhet och Godhet», som är »uranismens lif» och den rena kärleken till Gud. Denna grad skall därför vara »helgad åt sjelfva Christendomen» och heta Templet, och dess medlemmar skola kallas för »Korsets Riddare». Enligt upplysningar på andra ställen i skriften (s. 71 o. pass.) skall graden tillika uttrycka »prestens idee». Den uppfostringsplan, som Almquist framlade för Manhemsförbundet och som låter den enskilda människan följa samma utvecklingsgång, vilken han i Historiens Ideer tecknat som hela mänsklighetens, blir tydligen för MannaSamfunds medlemmar den levnadskodex, som teorien aldrig kom att utgöra inom det större förbundet. Det bildningsideal, som där uppställes, är som bekant att på götisk-fosterländsk grundval resa en byggnad av allmän mänsklighet, bestående i en i själens djup fattad kristendom. Det historiska utvecklingsschemat bygger på »essentialismens» princip och förutsätter, att eleven skall »sentera» och i anden uppleva de olika tidsepokerna samt sålunda förädlas ej blott i tanken utan även i känslan. Fulländningen sker i nionde graden, där medlemmarna bli äkta svenskar och till valspråk få »*Himmelen* och *Sverige*». I anslutning till identitetsfilosofien skola här universalism och individualism förenas, och föregående grads ensidiga inriktning på det andliga skall balanseras genom en yttre verksamhet i samhället. Arten av denna verksamhet berodde på vars och ens individualitet, men det allmännaste och högsta liksom det första levnadssättet vore »den *idealiserade Bondlefnaden*».

Manhemsplanen utmynnar således i den för framtiden djupt betydelsefulla tesen om en försoning emellan »den inre phantasien» och »den yttre verksamheten» såsom förutsättningen för en fulländad mänsklighet. Som bekant ger Almquist härtill den kommentaren och motiveringen, att »om dessa båda *isoleras* i begreppet, leder den förra till galenskap, och den sednare blir träsnitt». Det är

en fordran på »biläggandet af lefnadens motsatser», som icke alltför avlägset erinrar om Geijers yttrande i prisskriften om inbillningsgåvan 1810, att »förstånd utan inbillningskraft är *platthet*, inbillningskraft utan förstånd är *svärmeri*».[1] Den syntes, vilken prisskriften från denna utgångspunkt påyrkar och vilken står som slutformeln för en planritning av människans kulturutveckling, har i Anton Blancks intima idéanalys i Geijers götiska diktning (s. 57 ff.) bl. a. anknutits till en känd schillersk tankegång. Den inledande kulturöversikten i Geijers skrift har i samma undersökning satts i förbindelse med de historiefilosofiska konstruktioner, som de tyska transcendentalfilosoferna brukat uppdra med utgångspunkt från Rousseaus teori om det lyckliga naturtillståndet. Almquists hänvisning till programmet att »blott lefva som *idealiserad Bonde*» (a. a. s. 99) är ju endast en praktisk konsekvens av denna spekulation, framkallad av hans medvetna opposition mot ett överdrivet fantasilivs faror, och illustreras också med den anmärkningen, att »så måla oss philosopher och skalder den egentliga lyckan». Men naturligtvis förankrar Almquist sina teorier även hos Swedenborg, varvid humanitetsidén blir en återspegling av dennes sats om föreningen av vilja och förstånd, gott och sant såsom villkoret för människans fullkomlighet samt historiekonstruktionen en resning på grundvalen därav.

I entusiasmen för lantlivet hade Almquist, som Söderberg påpekat (a. st. s. 201), en glödande medkämpe i Janne Hazelius, och de båda vännerna diskutera redan i juli 1820 möjligheten av att övertaga ett torp i Stockholms-trakten på arrende. Tydligen inspirerar sig Hazelius i sin naturdyrkan direkt ur de rousseauska urkunderna, som ofta citeras i hans brev vid sidan av »den Heliga Skrift, Svedenborg och Almqvist». Liksom hela sin generation svärmade han också för Thorild, under vilkens namn han enligt uppgift i Svenskt biografiskt lexikon[2] skulle ha vunnit inträde i danska litterära kretsar vid besök i Köpenhamn åren 1815—17 och om vilken han skriver i ett brev till Wærn 12 aug. 1820: »Som du har mitt Sinne färgats högrödt vid våra Nordmanna Fäders Minnen och brunnit af Thorildisk ifver öfver det wekliga Slägte som jollra på deras grafvar och bygga Lusthus vid deras Ättestupor». För Almquists del var känsloförkunnelsen från Genève ett mödernepåbrå lika väl

[1] *Saml. Skrifter*, I: 5, s. 27.
[2] *Ny följd* V, s. 82.

som den från Herrnhut, och frändskapen med Thorild betingades redan av deras gemensamma utgångspunkter hos lärofäder som Swedenborg, Rousseau och Spinoza. Rousseauansk antikonventionalism och götisk patriotism ingå hos Almquist en intim förening och visa sig tillsammans med ännu ett element, den swedenborgska äktenskapsuppfattningen, redan vid hans första framträdande, i den värmländske lantmannens gestalt i »Hvad är kärlek?» Göticismen dokumenteras också av Manhemsförslaget, och den götiska litteraturen betraktas där som en viktig bildningskälla — Lings Agne och Thorilds Göthamannasånger lika väl som »det herrliga skaldestycket» Vikingen och Odalbonden. Det torde emellertid numera vara en överloppsgärning att ånyo dröja vid de rousseauanska och götiska impulserna i Almquists ungdomsutveckling, då dessa utförligt ha ventilerats av mina föregångare, och vad intrycken från Thorild angår, ha dessa tämligen uttömmande angivits redan i Lysanders man kan väl i våra dagar säga klassiska monografi över diktaren.

* * *

Den konturteckning, som i det föregående getts av Manna-Samfunds yttre förhållanden och inre liv under påverkan av olika bildningselement, må tjäna som bakgrund för en utförligare exposé samt försök till analys av förbundets principiella innebörd och idéåskådning. Det är en uppgift, som i viss mån försvåras av sällskapets huvudkaraktär att vara en institution, som i sin syftning till religiös uppbyggelse och klargörande av livsproblemen eftersträvar största möjliga frihet från bindande dogmer och programpunkter. En följd av denna förbundets fria läggning är också, att så få direkta hänsyftningar på detsamma finnas i källuttalandena, vare sig i kretsens brevväxling eller i tryck. Till förbundets karakteristik skall jag här sammanställa några sådana omnämnanden med dess lag och övriga statuter.

Av tryckta källor äro egentligen endast att påvisa tvenne samfundets diskussionsprotokoll, »Tankar om Syndafallet» och »Tankar om Guds Ord», som utgåvos av *Sturtzenbecher* resp. åren 1827 och 1832 och som framdragits ur glömskan av Olle Holmberg.[1] I den senare publikationen omtalas sällskapet såsom »et *Manna-Samfund* bestående af några få sanningsvänner», i den förra anges ej dess

[1] *Kronologien i Törnrosens Bok. Samlaren* 1919, s. 194 n.

namn men kallas medlemmarna för »några få manliga Sanningsvänner». Syftet med deras sammanslutning säges i protokollet av år 1832 vara att »inom sig meddela hvarandra sina meningar, skriftligen eller muntligen, i hvarjehanda ämnen, undantagande politiska, och med strängt afböjande af all ofördragsamhet, samt af all anledning til lättsinnighet och löje på andras bekostnad». Förutom dessa tvenne protokoll kan möjligen ännu en allusion på förbundet anföras ur äldre litteratur, nämligen från publicisten Posthumus-Hellbergs »Ur minnet och dagboken om Mina Samtida». Där berättas (VII, s. 251), att Almquist, J. A. Hazelius och Jonas Wærn i sin ungdom hade »stiftat ett förbund: *'männerna för sig'*», vilket i Värmlands-kolonien »praktiserade sina fantasmagorier». Ett par detaljer i hans, delvis även apokryfiska, relation synas antyda, att han känt till och verkligen åsyftat MannaSamfund och alltså ej avsett Manhemsförbundet.

Till belysning av MannaSamfunds götiska idésfär kan det i varje fall ha sitt intresse att sammanställa benämningarna »manliga Sanningsvänner» på förbundsbröderna och »männerna för sig» på de värmländska nybyggarna. Det var tidningen Argus, i en notis 25 sept. 1824, som om de senare först lancerade uttrycket »män för sig», därmed ironiserande den götiska »kraft och enkelhet», som inspirerat Manhemsbroschyren och som nu skulle förverkligas i lantlivsföretaget.[1] Den gäckande bitonen i avfattningen sammanhänger säkerligen därmed, att »gotomanien» i början av 1820-talet hade kommit i misskredit. Redan den 24 okt. 1821 hade tidningen, ej i kåsörens lätt persifflerande utan i redaktörens tungt deducerande stil, fastslagit, att den götiska skolan på det hela taget misslyckats i sin strävan att skapa en fosterländsk poesi.[2] Anfallen på den överdrivna göticismen, vilka som bekant hade inletts av Livijn och Hammarsköld i tidskriften »Lifvet och Döden» 1816,[3] fortsättas vid denna tid av Vitalis och Dahlgren. Den senare synes vara upphovsmannen till hudflängandet av den obetydlige poeten David Aspelin i »Markalls Sömnlösa Nätter», där »Asphalinii» bålda sinne härledes av att han blivit göt och vill vara »en *man för sig*» (Andra natten, s. 125). Det är en fras, meningsfull

[1] J. Mortensen, *Lars Johan Hiertas medarbetareskap i tidningen Argus*, *Samlaren* 1902, ss. 72, 81.

[2] Artikelserien *Om Swenska Skaldekonstens närwarande tillstånd* 1821: n:o 84—90.

[3] Mortensen, *Clas Livijn*, s. 197.

och diger på innebörd samt med en lång förhistoria, som därmed har degraderats — det geijerska Manhems karakteristik av det götiska urtillståndet

Då, ingens slaf och ingens herre vorden,
Hvar odalbonde var en man för sig.

Blanck har (a. a. s. 324 ff.) följt uttryckets historia från medeltida lagspråk till 1700-talets historieskrivning och Thorild samt visat, att det för Iduna-dikternas skald blev en symbol för hans »kraf på sedlig autonomi och frihet».

Att detta götiska manlighetsideal tryckt sin stämpel även på MannaSamfund och således icke utan rätt kunnat ses som ett karakteristikon för detsamma, är lätt att märka. Den rousseauanska redligheten framträder lika väl i de båda sturtzenbecherska broschyrernas strängt avvärjande gest mot »all ofördragsamhet, samt — all anledning til lättsinnighet och löje på andras bekostnad» som i det geijerska Manhems teckning av den nordiske odalbonden, vilken »ej öfvad var att sirligt tala», ej »drog — agg inuuder löjen hala» och vilken bar svärd i sin hand men ej gift på sin tunga etc. Ett visst intresse i detta sammanhang har man kanske också att tillmäta den av Sturtzenbecher (s. 5 i båda skrifterna) meddelade förbundsstadgan, att »stånd och ålder hade ingen rättighet til annan titel än Herre och namnet, då icke slägtskap eller närmare bekantskap förändrade Herretiteln» — hos Almquist finnes i Manhemsförslaget (s. 78 f.) en liknande utveckling av satsen »att aktningen för personer endast skall mätas efter deras väsendens förträfflighet». Som kontrast till denna ärlighet uppställa både MannaSamfund och Götiska förbundet samtidens »klenhet», för vilken man vill åstadkomma »verkelig förbättring». I fråga om denna förädlings art gå dock uppfattningarna vitt isär, och Götiska förbundets strävanden få en medborgerlig karaktär, medan MannaSamfund enligt första punkten i sitt program »syftar blott på det *andliga*». Fortgår det förras reformatoriska verksamhet genom tro, kraft och frihet (Geijers Invigningen), så motsvaras denna formel i det senare av kärlek, tro och god gärning.

Den tyska idealismens och göternas förkunnelse av kraft och frihet har emellertid spelat en mycket betydelsefull roll för MannaSamfund, även om den där får en specifikt religiös färgning. Innan

jag ingår på en analys härav, skall jag emellertid anföra ännu ett uttalande om MannaSamfund, den tolkning av dess syften, som för oss har det största intresset, nämligen Almquists. I ett brev till Jonas Wærn av den 2 april 1821 säger han sig önska, att det av mängden misstänkta arbetet inom deras krets bleve fullt klarlagt för yttervärlden. »Ty hvad är det annat, än några Ynglingars roliga samtal om ämnen för Hjertat och Tanken, om ämnen som rena Sinnet, om ämnen som lifva hågen för Gud, Menskligbet och ett trefligt verksamt, nyttigt Lefnadssätt? — Några manligt dygdige Gossars umgänge, af lika stämning, lika ålder, like i alt?» Härtill kan anmärkas, att med »Mannadygd» enligt Manhemsförslaget (s. 76) avses »*Kraft*, idealiter menad; det är (efter religionsspråket) andans kraft», det mod som inneslötes i symbolen »Juda Lejon». Och denna andans kraft blir redan från början för Almquist liktydig med frigörelse från alla tryckande »bojor och band». Värt att citera i detta sammanhang är hans yttrande i brev till Wærn den 31 juli 1821: »Den som innerst binder sig fast vid *någon menniska*, kan icke (såsom jag i det föregående nämnt) evigt tendera till ChristusIdealet — löper då fara, att i tid och evighet ej få lefva en fri, herrlig, man, hvartill dock hvarje man bör sträfva!»

Detta är manlighetsidealet för Almquist, såsom även genom citat från andra brev och skrifter denna tid kunde visas, och detta är också nerven i MannaSamfund. Det senares grundkaraktär kan sägas vara given genom det förhållandet, att det är en religiös sammanslutning, som står utan samband med statskyrkan och som bildats i opposition mot den partiriktning, vilken den i trosavseende står närmast, den swedenborgska. Tendensen är tydlig: frihet från allt formel- och sektväsende, från allt yttre auktoritativt eller tvingande. »Jesus Christus är den ende Herre, under hvilken Samfundet lyder», säger stadgarnas andra paragraf, och den kompletteras härvidlag av den fjärdes innehåll, att den heliga skrifts ord ägde domsrätt i alla överläggningar; »alla andra Skrifter och Utsagor af hvilken Menniska i Verlden det vara må» finge rådfrågas men hade ingen domsrätt.

Vi stå här inför en åskådning, som löper igenom Almquists hela produktion och som framträder i en genomgående polemik mot allt institutionellt eller separatistiskt i religion, filosofi och konst. Vill man från kronologisk synpunkt utpeka några gränsmärken för denna utdömande kritik, så kan man å ena sidan nämna den år 1819

skrivna filosofiska traktaten Om det Hela samt uppsatsen »Om det nya Stridssättets Idee», publicerad 1821 i tidskriften Hermes, å andra sidan det stycke ur Fem bref öfver dessa dagars ämnen från 1840-talet, vilket citerats såsom inledning till denna uppsats. Vad angår åskådningens allmänna karaktär och sammanhang med tidens idéströmningar, så är det omöjligt att inte som en av de viktigaste inspirationskällorna igenkänna Friedrich Schleiermachers »Über die Religion. Reden an die Gebildeten unter ihren Verächtern»,[1] även om den någon gång samtidigt griper tillbaka till en för båda författarna gemensam idésfär.

Det senare är t. ex. fallet i det citerade stycket ur Fem bref öfver dessa dagars ämnen, vilket snarast är en parafras över tredje artikeln i »apostoliska» trosbekännelsen. Dennas »communio sanctorum» återgavs av Luther med »die Gemeinschaft der Heiligen»,[2] vilket i sin tur av Olaus Petri i hans »Messerordning» av 1531 tolkades med uttrycket »Helga manna samfund». Den distinktion emellan den synliga och den osynliga kyrkan, ecclesia visibilis och invisibilis, vilken kan sägas ligga latent redan i denna lutherska idé om kyrkan som ett »de heligas samfund», utvecklade sig som bekant i den följande sektmystiken till en dualism mellan den yttre kyrkoorganisationen och sammanslutningarna av de sant troende kristna, vilka senare ansågos återspegla det bibliska församlingsbegreppet. Genom herrnhutismen har denna åskådning befruktat såväl Schleiermachers som Almquists samfundsprinciper, av vilka f. ö. ingendera är fullt klar och tydlig — det kan ju i detta sammanhang anmärkas, att Almquist i ungdomsskriften »Om Religion, religiösa bruk ur plastisk synpunkt i Poesi» från omkring 1817 lånade former och kult för en ny församling från Swedenborgs skildring av de himmelska gudstjänsterna.

Om man vill uppdraga en detaljerad jämförelse mellan Schleiermachers och Almquists församlingsbegrepp, så kan man till det senares belysning lämpligen välja ett citat ur ett av de med MannaSamfund mera samtida dokumenten, Om det Hela. Det åsyftade stycket förklarar, att förnimmelsen av »det Hela», universalkunskapen, är en angelägenhet mellan Gud och människan, där lärdom betyder intet och yttre examination ej kan komma i fråga.

---

[1] Berlin. Bei J. F. Unger. 1799.

[2] Jfr G. Aulén, *Till belysning af den lutherska kyrkoidén*, Uppsala 1912, s. 14 et passim.

Sjelf *bör* man pröfva och *kan* man veta det, men ingen annan kan inqvirera deruti. — Icke följer separatism häraf: blott all inqvisition, såväl som clientism, allt coquetteri, all pedantism faller. Ty det ömsesidiga vänliga Meddelandet, och det fria (såsom mellan likar — det vi alle äro inför Universum) Mottagandet af åsigter, är det enda som erkännes menniskor värdigt, då det är fråga om universal-studiet. Visserligen gifves äfven här ett *beroende* mellan menniskor, men icke ett yttre beroende, tvångets—kroppens (ty medelst kropparna, våra naturkroppar, uppfatta vi ej universal-idéen); utan ett inre beroende — tillgifvenhetens — andens. Den står nemligen högre, som ljusare ser, emedan han älskar mera: och den, som sjelf känner sig stå lägre, månne han ej vill lyftas af den hand, som kärlig vill draga honom uppåt? Detta är det rätta beroendet. (a. st. s. 40 f.).

Det är några av de typiska tankegångarna hos Schleiermacher, som upptagits i denna utveckling av det rätta beroendets art. Liksom dennes religionstal vilja frigöra den subjektiva religiösa upplevelsen från beroendet av metafysiska föreställningar och praktiska moralbud, så vilja de också gent emot kyrkoinstitutionens symboltvång samt juridiska och borgerliga förbindelser göra densammas rätt gällande såsom den enda princip, vilken är värdig att sammanföra människor i religiöst syfte. Det är i det fjärde talet, »Über das Gesellige in der Religion», som Schleiermacher upptar det gängse kyrkobegreppet till skärskådande och därvid med största skärpa vänder sig mot statskyrkoformen, som dödade all religiös anda, liksom mot den hatfulla sekt- och proselytandan, som förde allt längre bort från sann religion. För ömsesidig religiös kommunikation är ett samfundsväsende nödvändigt, men detta skall ej vara en borgerlig sammanslutning utan ha en verkligt religiös karaktär, vara ett de frommas samfund. Där skall den enskilde framträda, icke på grund av ämbetsuppdrag eller överenskommelse av något slag utan på grund av andens fria rörelse, känslan av allas inre samhörighet med alla. Hos medlemmarna av detta samfund har den religiösa livsåskådningen redan blivit förhärskande, de äro en »Versammlung der Heiligen», »Gesellschaft der Gläubigen» (s. 210 f.). Schleiermachers tal formar sig till en hymn till detta de verkligt religiösa själarnas höga brödraskap, vars ande härskade överallt, där blott några få voro församlade i gudomens namn (s. 232 ff.). De utgjorde inbördes en akademi av präster, där envar strävade att fullkomna sig inom sin särskilda gren och med glatt hjärta frambure de mognaste frukterna av sitt tänkande och skådande, av

sin andliga erövring och sin känsla. Inbördes ett brödraförbund, vore de icke längre blott människor utan även mänsklighet, i det de gått ut ur sig själva.

Det anförda stycket ur Om det Hela ansluter både i andan och i enskildheter till denna Schleiermachers åskådning. Om man vill påvisa några av likheterna, så kan först anmärkas, att det har sin utgångspunkt i dennes definition av religionen som »die einzige und geschworne Feindin aller Pedanterie und aller Einseitigkeit» (a. st. s. 66), en bestämning, som också varit av betydelse för Almquists senare framställda humorteori. Obegränsad tolerans gent emot andra uppfattningar och oinskränkt frihet för den enskilde individen äro karakteristiska drag för den tyske romantikerns religiöst innerliga samfund, Almquist utdömer all »inqvisition», all »clientism» etc., då det gäller »universalstudiet». Då den senare vidare betecknar detta studium såsom »det ömsesidiga vänliga Meddelandet, och det fria (såsom mellan likar — det vi alle äro inför Universum) Mottagandet af åsigter», upptar han en av de mest kända idéföljderna i religionstalen, förkastandet av kyrkans ensidiga meddelande genom prästerna, vilket ledde till religiös passivitet för lekmännen och därför borde ersättas med ett ömsesidigt. Det rätta beroendet, slutar det refererade stycket, vore av inre art, andens, tillgivenhetens, där den religiöst mera högtstående är väckare och ledare, i sista hand säkerligen menad som Schleiermachers religiösa heros, »medlaren». Det torde vara överflödigt att mera i detalj utveckla sambandet mellan denna religionstalens uppfattning och MannaSamfunds.

Vad beträffar den almquistska kretsens allmänna idéåskådning, så har denna i korthet sammanfattats av Hazelius. Det är från den tid, då man funnit, att lärofaderns satser hade en esoterisk karaktär och icke oavkortade kunde meddelas profanum vulgus. I ett brev till Öfverberg den 1 sept. 1823 lämnar uttolkaren förhållningsorder, hur mycket man inför hopen kunde blotta av de idéer, som de »helig hålla» och som utgjorde deras levnads fröjd. Han finner, att populärt uttryckt vore det allmänna resultatet av deras teorier följande: »att wi fast tro på ett Lif efter Detta». Han fortsätter: »Andra *tala* om en odödlighet. Wi *tro* på den. Göra den till detta vårt Lifs princip. Deducera derutur alla allmänna och enskildta förhållanden. — Denna *tro* är den som hufvudsakl. skiljer oss från andra. Allt annat är smågnabb i jemförelse här-

med». Han vill emellertid gå ett par steg vidare och sammanfattar då deras bekännelse i följande trosartiklar:

1:o *Wi tro* på vår Odödlighet.

2:o Häraf följer att Wi gerna villja blifva *Saliga*. Detta blir man genom hållandet af Guds Bud. Kärleken till det Gudomliga — eller Kärlekslifvet i det Gudomliga är följakteligen vår Lefnadsplan både för detta och för det andra Lifvet.

3:o Särskildt för detta Lif tro Wi oss bäst kunna realisera denna frida Lefnadsplan uti ett *Idylliskt familje-Lif.*

Dermed punkt.

Detta är vår egentliga Religion! Allt annat är upplysande Bilagor. Lit. A. Lit. B. Lit. C. etc.

Det är Swedenborgs metafysiska spekulation, som bildar utgångspunkten för denna salighetslära, där övertygelsen om ett evigt personligt liv efter döden utgör grunden. Odödlighetsföreställningen konstituerar en väsensskillnad emot Schleiermacher, som kallar uppfattningen om en individuell fortvaro för krass och egoistisk, samt emot de tyska och svenska romantiska diktare, som hänföras av tanken på den kroppsliga förintelsen. Swedenborgs mera rationalistiska mystik genomgår emellertid också en för Almquist-kretsen karakteristisk omstöpning, i det att med densamma associeras en hel del sektmystiska element, som bli synnerligen kännetecknande för dessa unga mäns mentalitet. Det är framför allt den herrnhutiska brudmystiken, som av dem förknippas med Swedenborgs lära om de himmelska äktenskapen och som åt deras stämningsliv ger dess speciella färgning av sexuellt betonad dödsträngtan. Den idealistiska monismen lämnade emellertid rum även för en jordisk strävan, den att göra jorden till »en realiserad Himmel». Som det nyss citerade trosprogrammet visar, kommer hela deras traktan att gå ut på ett praktiskt förverkligande av den antagna religiösa livsåskådningen. Den svärmiska exaltationen i deras krets kommer därav, att de inställa sitt dagliga liv under oändlighetperspektivet och låta alla sina strävanden syfta till evighetens värld. Man skulle kunna kalla dem för unga himlastormare, som vilja utplåna gränsen mellan tid och evighet. »Evigheten börjar när man blir rätt *säll* — salig», skriver Hazelius till Wærn 20 juli 1820 och tillägger, att detta tillstånd börjar, då »det tysta Idyllion som ligger outveckladt, obesungit i våra Inren» får liv och verklighet »i ett trefligt tjäll med *tillbehör*» i naturens sköte. Det är äktenskapsidealet i Murnis,

som Hazelius här åsyftar och vars realisering i den jordiska existensen för honom ter sig som en rousseauansk naturidyll. Det tecknade ideallivet skall vara ett förstadium till evigheten: »mot Solen — mot Solen Broder! Ännu lyser oss blott denna kroppsliga Sol — fördomarnas dimmiga Nattliga Bonader skola vi fördrifva och bada oss i ett Solhaf af Idyllisk frid och Salighet! Eja vore vi der!»

Huvuduppgiften för det jordiska livet är sålunda skapandet av ett idylliskt familjeliv. Äktenskapet är grundproblemet i åskådningen. Vilka lärofäderna äro härvidlag får man, om man ej visste det förut, direkt underrättelse om i ett brev från Hazelius till Öfverberg 3 mars 1820, där det heter, att genom Swedenborg och Almquist för honom »mycket uppklarnat af det heliga Mysterium: 'Mannens och Qvinnans Ägtenskap'».

Synnerligen belysande för tänkandet inom kretsen i denna fråga är ett långt brev »om Qvinnan» från Hazelius till Wærn av den 23 aug. 1820. Hur skall man rena idéerna om äktenskapet, frågar sig brevskrivaren och svarar med Swedenborg: om man upphöjer förhållandet mellan man och kvinna till ett världsförhållande, så att överallt tänkas tvenne verkande krafter, det manliga och det kvinnliga, som uppenbara sig i allt och som tillsammans utgöra en fulländad sfär. Dessa hälfter förhålla sig till varandra som väsende och form, kraft och medel, gudomligt och mänskligt. Fulländningen utgöres av deras förening, tendensen till deras sammansmältning, deras liv i varandra, vilket är salighet. Kvinnan är en uppenbarelse av mannens kärlek liksom mänskligheten av gudomens, och genom könens förening uppstår samma förhållande, som då människan flyr till gudaväsendet som sin salighet. I centrum av den reformatoriska åskådningen kommer alltså brudmystiken. Brevskrivaren anser nu, att på detta sätt har en »skön Sedlighet» skapats och äktenskapet har blivit sant religiöst, »hvilket det alldeles icke är i nuwarande Christna Religion, hvad än presterna må prata derom ty de gifva ingen skön princip för föreningen mellan Man och Qvinna». Nu däremot skall denna förening bli ett slags sakrament, som ingen ren yngling eller jungfru utan »helgelse» skall betrakta. Man skall säga till de unga, att deras uppvaknande känslor äro religiösa, heliga, varigenom de komma att sluta dem djupt inom sig och skola misströsta att få se sin rätta motsvarighet. Ty den övertygelsen bör fast inplantas hos dem, »att *blott Sammanlefnaden med den som är den sanna fulländningen till deras jordiska*

Väsenden blott det är Salighet, oskuld, frid — och att deremot *hvarje förening med en annan än denna är Ohelighet, Osalighet, Synd, Strid*».[1]

Den av trosnit burna framställningen antar upprepade gånger karaktären av lovsånger till den gyllene tid, då allt det befläckade, ohelgade och nedsmutsade skall uppstå i oförgänglig glans, då de unga skola få veta, »att det är vaknande Religionskänslor hvilka liksom Morgonsolen väcka dem till ett nytt, herrligt Lif». De unga skola då redan här nere på jorden finna den rätta, den ädlaste. I annat fall stode dem evighetshoppet åter, ty huru lätt vore det ej att »uppoffra sin Älskades jordiska Stoftkropp för den fasta tron att få återförenas i Evighetens Salar». Brevet inpräglar ivrigt, att den jordiska levnaden är av betydelse för alla evigheter, och uttrycker den orubbliga förhoppningen, »att den som Wi rent älska här nere, om den är densamma som oss beskärd är, så skola wi äfwen i Himmelen få fortsätta en salig sammanlefnad». Förhoppningarna för evigheten och de nya idéerna stode således i intimt och ljuvligt sammanhang. Jordelivet skulle inte vara den jämmerdal, varom prästerna så syndigt talade, utan »en fröjdesal för de oskyldiga, glada, hoppfulla, trösteliga, goda menniskor». — »Evigheten skall ständigt vara den DansSal som står midt ibland oss härnere, och påsammagång vår Kyrka. — — — Evigheten skall ej vara något obekant Land bakom en kall kopparport som heter Döden utan det skall vara ett leende rikt Landskap med lefvande Gestalter som lustvandla i förtjusande Nejder, aldeles den sköna, warma Muhamedanska Himmelen blott den helgas och renas».

Till denna utveckling av det ideala äktenskapet sluter sig emellertid också en skarpt utdömande kritik av det bestående. »Att många Ägtenskap efter denna idée blifva ohelige det rår jag ej före. — Huru är äfven nu för tiden sammanlefnaden i de fleste Ägtenskap om ej kif, gräl och osämja! Hu!» — De vidunderliga tankar, som världen hade om äktenskapet, kunde hänföras till tvenne fall

antingen 1:o tro att *intet rent* förh:de finnes mellan Man och Qvinna, att Ägtenskapet är blott politiskt och ekonomiskt *nyttigt*, sål. att det blott är Samhället som infört ett annat förh:de än vanliga Djurparningar; eller 2:o tro att *ett rent* förh:de finnes som består i Könens conjugiala skiljsmässa d. ä. afhållande från all kroppslig förening, som

[1] Kurs. i brevet.

anse sål. Ägtenskapet ej för något *absolut* rent förh:de men tillåter det dock som ett *nödvändigt ondt* för Slägtets bestånd.

Anhängare av den förra åskådningen vore de flesta societetsmänniskor, »hela Gallikanska hopen» och större delen av tidens ungdom av båda könen. De konsekventaste av denna princip vore vällustingarna. Till den andra meningen bekände sig filosoferna, de bästa av prästerna, de »tyskt Litterate bildade af båda könen», i allmänhet de bättre. Konsekvensen härav vore klosterlevnad eller ännu starkare kastrering. Bägge alternativen löpte tillsammans i ogift levnad såsom följdriktigt mål. Vad beträffar den andra utvägen, de bättres mening, måste den antingen förklara den sexuella åtrån för oren, varmed tillika förkastelsedomen uttalades över de skönaste handlingar, de mest inspirerade litterära verk och idéer. Eller också måste den förneka åtråns befintlighet och därmed förklara människohjärtats härligaste hänryckningar i alla tider för tillgjordhet, inbillningar eller dylikt. Följder av att äktenskapet ej betraktades som en helgedom vore blygseln, den falska anständigheten m. m. Hur skulle f. ö. ungdomen kunna tro på predikningarna om de uppspirande känslornas syndighet, då det för vilket den varnades såsom synd ej alls klandrades hos andra, endast därför att dessa vore gifta. Man frågar då: »Huru blir man gift? — 'Jo när 2:ne kunna föda sig tillsammans och de få sina föräldrars Lof så läser presten en Bön öfver dem'. — Således, sluta de, är vår synd egentl. den att wi ej kunna föda oss ty då läste presten straxt öfver oss — Hvilken härlig Moral!»

Hazelii opposition mot det konventionella äktenskapet finner samma argument i en resejournal från en fotvandring i Dalarne i brev till Almquist 22 sept. 1822, där han detaljerat redogör för det bland Dalallmogen gängse nattfrieriet. För det oskyldiga folket vore det endast en god sedvana, men lyckades prästerna, i sina försök att utrota bruket, »få flickorna att småblygas» över detsamma, »då — farväl Oskuld och Kyskhet! — Välkommen i Särna-Dalen Otukt och Prest-Anständighet!»

Referatet av de båda, i originalen ytterst omfångsrika, breven torde vara motiverat även med hänsyn därtill, att de ge en lärorik inblick i den föreställningsvärld, som hade sin rot och näring i den inom kretsen härskande religiöst extatiska andan. Den bild man enligt »de nya idéerna» gör sig av evigheten, som en danssal eller

som en mohammedansk himmel,[1] lämnar åtminstone i fråga om åskådlighet intet övrigt att önska. Vad beträffar spekulationerna över äktenskapet, så ha de sitt icke minsta intresse genom att visa, hur problemet i hela sin vidd samt med radikal konsekvens redan vid denna tid diskuterats inom kretsen — något som ej så tydligt framgår av Almquists mera fragmentariska och mera förbehållsamma framställning i hans ungdomsskrifter. Att man redan nu kommit till anmärkningsvärda slutsatser visas av sammanställningen »Otukt och Prest-Anständighet». Redan vid denna tid är man full av opposition mot de principer, som »nuvarande Christna Religion» och prästerna ge för föreningen mellan man och kvinna, och de flesta äktenskap te sig för Hazelius — liksom för alla av Swedenborgs äktenskapslära influerade — som en vämjelig parodi på det ideal av inre, andligt förhållande, som föresvävade honom. Det är ytterst angeläget att betona — i synnerhet som den senaste forskningen synes vilja utplåna denna motsats[2] — att man inom Almquist-kretsen icke blott utdömer de äktenskap, som ej vila på verklig andlig sympati, samt att man har klart för sig, att dessa troligen äro mängden, utan att man också är fientligt stämd mot och polemiskt angriper kyrkans äktenskapsuppfattning såsom skulden till depravationen. Förbindelselinjerna med den följande, naturligtvis i mycket skiljaktiga, Det-går-an-läran, äro ju här tydliga.

Däremot angriper den nya sakramentala uppfattningen icke vigseln. Dennas helgande funktion ter sig tvärtom för den unge Almquist som en möjlighet att ge helgd åt hela staten, vilken vore uppbyggd på förbunden mellan man och kvinna såsom »individualstater». Det är den år 1819 tillkomna avhandlingen Historiens Ideer, som uppställer teorien härför, i en något förvirrad konstruktion, som jag måste uppta till förnyad behandling, då det förefaller mig, som om man vore benägen att vantolka dess innebörd eller åtminstone att missförstå räckvidden av dess uttalanden. Som en apologi för utförligheten på denna punkt kan jag också åberopa, att det ifrågavarande partiet ger en mycket intressant belysning åt kretsens statsåskådning.

Historiens Ideer proklamerar som bekant det stundande inträdet av en ny världsålder i och med uppkomsten av en »andra Christen-

[1] Den otryckta avhandlingen Historiens Ideer talar om mohammedanismens »herrliga utsigter i ett kommande lif» men anmärker på »det icke helgade äktenskapsförhållandet: Polygamien».

[2] O. Holmberg, *C. J. L. Almqvist från Amorina till Colombine,* Sthlm 1922, s. 95; A. Werin, *C. J. L. Almquist realisten och liberalen,* Sthlm 1923, s. 107 ff.

dom», som vore universal och verkade såsom »ett nytt lif», ej separatistisk utan jämförlig med Kristi första ankomst till världen. Därmed skulle också följa revolutioner i andra mänskliga sfärer, vilka på statslivets område skulle resultera i seger för konstitutionens idé. Almquist utgår emellertid från en metafysisk konstruktion av staten såsom ett uppfostringsinstitut för himlen, där regeringen representerade det gudomliga och nationen det mänskliga. Villkoret för att staten enligt denna grundsats skulle ha någon mening vore, att regeringen verkligen motsvarade sitt ändamål att vara en värdig företrädare av det gudomliga och icke ansåge ekonomiska faktorer som det väsentliga i statslivet. I det senare fallet krävdes statsvälvning, vilket innebure en religiös grundförbättring av staten, utgående *»från hvarje Enskilds* (från Religionens — ej från Statens sida) *förbättring,* genom renare och högre ideer, som elda dess väsende till mera godhet, sanning och till ädlare handlingar». Då denna enskilda förbättring fortskridit och blivit en makt, hade den möjlighet att påverka statens förbättring genom att utsträcka reningsprocessen till dennas grundval, de äktenskapliga förbunden. Och då denna utvidgade förbättringstendens vunnit tillräcklig omfattning, kunde den till slut bilda en sådan regering, som den behövde. Det intima samband, som sålunda råder mellan äktenskapets och statens helgd, förmedlas av vigseln. Såsom andeförening, heter det, behöver förbundet mellan man och kvinna icke någon yttre sanktion, men för att vara till i staten såsom ett heligt förbund måste det utom den inre rena andeföreningen »äfven i alt yttre» vara helgat.

Det är den starka kiliastiska stämpeln, som djupast präglat denna uppfattning av äktenskap och stat och som betingar den religiösa revolutionarismen däri. I centrum står övertygelsen om en ny världsålders annalkande, vars fulla realisering dock är beroende av vissa »präliminära» avgöranden. Dessa äro »förädlandet af Enskildte (genom de nya ideerna)», »inseendet af Samhällsförfattningens egentliga mening, och dess början gång till detta höga mål» samt i synnerhet »erkännandet af helgedom i Mannens och Qvinnans inbördes förhållande, samt människornas verkliga, grundliga, allmänna förändring och rening i detta afseende». Har denna förändring och rening »med kraft och skönhet» först visat sig, så är detta »den hulda Venus-stjernans uppstigande ur natten, såsom en Bebådarinna af Morgonen, och den Solens intåg, som vi

alle förbida». Jag har så pass utförligt sysselsatt mig med detta viktiga parti för att motivera min åsikt, att accepterandet i detta sammanhang av vigseln icke samtidigt, såsom det påståtts, innebär ett antagande av kyrkans äktenskapslära. Jag påpekar också, att om man ur Manhemsförslaget (s. 69 n.) citerar yttrandet om »Vigseln (helgandet)» såsom »ett till sin grund Christendomen äkta tillhörande bruk», bör man säkerligen inte, såsom senast skett, glömma bort orden »till sin grund». Ett närmare utredande av dessa problem — med hänsynstagande jämväl till den litterära tidsmiljön — kan dock lämpligen sparas till annat sammanhang.

Almquists statsåskådning, som i sina grunddrag redan tecknats i det lämnade referatet ur Historiens Ideer, utvecklas vidare i uppsatsen Om det nya Stridssättets Idee, som fullföljer flera av tankegångarna i den nämnda avhandlingen. »Himmelriket är kommet hardt när», heter det nu om den blivande världsålderns »nya Lif». Ämbetsmännen och tidningarna predikade i sin fåvitskhet, att det nya, som arbetade sig ut, vore en politisk välvning och att villkoret för »återvinnandet af Staternas helsa» vore botandet av statsskador och botandet av penningeskador. Det nya är i stället den av Almquist framställda essentiala principen, vilken med sitt kärleksliv skall revolutionera stat och kyrka. Politiken vore endast »fernissan på Europas Tafla», förklaras det med en återklang av programmen för MannaSamfund och Manhemsförbundet. Den förra sammanslutningen har nämligen som första paragraf i sina stadgar: »MannaSamfund syftar blott på det *andliga.* Den yttre Verldens förhållanden ega hit ingen ingång. All Politik är här förvisad.» Och från Manhemsförbundet avvisas det politiska diskuterandet med den ännu snävare motiveringen: »det är icke en boning för avisor» (cit. arbete s. 120). Almquist och hans lärjungar äro radikalt kristna, även så till vida att de i första rummet betrakta sig som medborgare i det rike, som icke är av denna världen, och intressera sig för den jordiska staten blott i den mån den är eller kan bli en avspegling av den hinsides. De kunna och skola därför visserligen intaga sina platser i samhället, där de tillika enligt Manhemsförslaget (s. 69 f.) bli de nyttigaste medlemmarna, enär de frigjort sig från varje egoistisk strävan. De skola också enligt samma källa ge kejsaren vad kejsaren tillhör, »emedan Christus så föreskrifvit». Men det allt behärskande hos dem är dock tanken på vad Gud tillhör.

Den intressantaste inblicken i Almquist-kretsens religiösa statsprincip och dess konsekvenser med hänsyn till uppfattningen av tidens politiska meningsbrytningar ger ett tankeutbyte i brev mellan Almquist och Hazelius. Den förre har under en sjöresa till Strängnäs sammanträffat med den kände göten Pehr Lagerhjelm och rapporterar om samtalet med denne i brev av 11 sept. 1822. Lagerhjelm var förtörnad över att uppsaliensarna hade kallat staten för helig, ja sagt, att den i själva verket vore ett sakrament. Han fruktade, att de och »*vi* samtlige», tillägger Almquist, »ville införa en Theokratie, och lägga Staten under påfvedömet». Diskussionen hade börjat med att Almquist bad sin motståndare »ur grundprincip förklara hvad *helig* vore», varpå denne svarat med att kalla »Consortes och mig för helvetes *Dialectici*, som blott ville snärja folk med Ord». Almquist säger sig »på sednare tider» ha blivit van vid detta slags anfall, vilka endast betydde, att verkliga skäl fattades. Med sin vanliga tillit till att det fanns en sträng i själslivet, speciellt känslig just för hans förkunnelse, säger han sig nu ha vänt ämnet in i sin motståndares hjärta och var övertygad, att »2, 3 saker satt sig under askan i hans väsende, och som skola veta, att i sinom tid göra sig gällande». Det är en kamp mellan det »gamla» och det »nya stridssättet», mellan Ormus och Ariman, vi här bevittna, endast med den förändringen, att denne Ormus ger hopp om sig att bli en bättre människa. För egen del tillägger Almquist till slut, att beskyllningen mot honom att vara dialecticus verkligen vore sann. Dialektiken vore »Sannings-framställningens *bestämda* och *just rätta* form». Men att denna icke bodde i hans hjärta och sanna väsende, framginge bäst av hans glädje åt »de enfaldiga och idylliska målningar, som hänföra mig till saligt lugn, och till begär efter Tystnad».

Hazelius svarar härpå i brev 22 sept. 1822 med ingressen: »Broder, Du Skarpe och Milde!»: »Ditt Samtal med den Statiske Lag[erhjelm] fägnade mig. Som en Man med hufvud kunde han, som sagt, tåla höra' litet. Denna fråga om *det Heliga* hvilket vill göra sig gällande i Allt är Malört för vår tid. Knappt är Ordet utsagt förr än Larmtrumman går — och af en riktig instinct, ty nog blir det en dugtig Eldsvåda af innan de gamla idée-rucklen kunna nedbrinna. — Beskyllningen att vara en ordvridande Dialekticus kommer nog ofta att ske Dig kära Love! — Äfven jag Stackare fick ju denna Hederstitel af Hartmansdorff, minns Du — folket äro

roliga». Härpå bestämmer han mängdens sanningssträvan som en önskan om klarhet blott till en viss gräns, vilken icke finge överskridas. Det är motsatsen till den hänsynslösa konsekvens i forskning och sökande, som Hazelius tydligen anser vara utmärkande för dem själva. Den ton av främlingsskap i världen, som är så djupt karakteristisk för MannaSamfunds medlemmar, börjar vid denna tid göra sig hörd — kontroversen med Hartmansdorff torde väl sammanhänga med brytningen i Hazelii systers äktenskap, varom mera nedan.

Fortsättningen av brevet upptager åter frågorna om statslivet till behandling. Hazelius har kort förut fått underrättelse om den engelske statsmannen lord Castlereaghs (markisens av Londonderry) självmord den 12 aug. 1822. »Den gjorde ett starkt intryck på mig. Jag inbillade mig se ett frugtansvärdt Element som är verksamt i Staternas djup. Att förste Machinisten vid Europas Stats-Machin blir svagsint och skär halsen af sig! — Man säger att det var af Utarbetning. Att en aldeles dylik själa-uppoffring för Staten var ett skäl till Påhlmans[1] lika dödssätt, sade Lefrén, kallande det äfven utarbetning — Jag ser något under Londonderrys död — Få se huru Schwerin slutar sin politiska Bana. —»

Sålunda bedömande det politiska livet som en avvikelse från det ena nödvändiga, där en vakande Nemesis hade de allra förskräckligaste följder i beredskap, utvecklar brevskrivaren vidare sin metafysiska syn på tingen:

Constitutions-Grälet i Europa börjar på att väcka nöje hos mig. Är icke ändå hela denna Strid (oskyldigast sedd) om några Namn? — Blir en rutten Stam frisk för det att Grenarna klyppas på ett visst regelmässigt sätt — Eller blir en murken StatsOrganism frisk i sin rot för att en dum Konung skrifver sitt Namn under ett papper. Om en Gubbe erhåller en dugtig fot i ändalyckten, så gör han ett Skutt, men icke är han derföre ung på nytt — Hvarföre skall icke allt hafva sin Ålderdom, sin död? — Hvad är att frugta? — Ingen skada sker ju. Är det intet förnuftigare att låta dö, hvad dö skall, än att söka rena en af förgift angripen sammanystad blodmassa — Tror du intet att det bevittnar någon svaghet i Tron på, och Kärleken till, det Andra Lifvet: denna frugtan för Staternas förgängelse. Att Arguser[2] och

---

[1] Otto Fredrik Påhlman, överste, intresserad riksdagsman, död 8 maj 1822. Om hans död se Hugo Wachtmeister, *Från Carl-Johans-tiden*, Sthlm 1915, s. 174.

[2] Det förefaller, som om kretsen varit personligen bekant med Argus-Johansson. Enligt *Svenskt biografiskt lexikon* (a. st. s. 82) var denne Hazelii företrädare som informator på Riddersvik, och i ett brev till A. Berg av febr. 1819 berättar

Consortes lefva i dessa idéer rör mig intet. Men att ädla Män, en Lagerhjelm, en Hartmansdorff, en Mühlenfels, stå i dessa Åsigter detta gör mig innerligt ondt! —

Politiken ter sig för Hazelius uteslutande som en från människans sanna mål distraherande faktor, stadsbornas ytliga trätande, vilket hindrade realiserandet av den ideala levnadsplanen — det gudomliga kärlekslivet i den lantliga idyllen. Ett brev till Jonas Wærn av den 4 aug. 1821 uppställer denna kontrast med utgångspunkt från ett mer än vanligt hetsigt utbrott mot städerna, där magra, spöklika benrangel förklaras bo i stora vitmenade grifter. Ibland hade han suckat till Gud och frågat, varför han inte blivit född i »Landtlifvets Paradis — — — långt ifrån desse både andelige och materiela Smutspölar». Dock, då han såge, att den på landet födde Wærn hade »en slags fallenhet» för det politiska livet, vore han glad åt sitt öde. Kanske hade han själv fått en böjelse för dylik flärd, om han varit född på landet.

Och den hade *hos mig* kanske gjort mig olycklig: jag hade måhända slagit all min Eld på Politiken det är gifvit min Eld en Riktning utåt, som för mig hade sönderbrännt alla former och *jordiskt* krossat mig. Jag hade blifvit en politisk Thorild (i smått förstås) en brinnande Republican, en Radicalist. Jag hade gått som en Stormwind genom Lifvet och blott slitit perukerna af några tomma hjessor och kringfört gamla Skor, trasor och spån i en hwirfvelwind: dock utan frid för mig Sjelf. Jag fasar då jag tänker på hvart detta burit af — —

För att förstå den sista antydningen om faran av en politisk radikal intresseriktning måste man något närmare känna till Hazelii personliga utveckling. Som förut påpekats, hade han i sin tidigare ungdom starkt influerats av den patriotiske svärmaren Otto Natt och Dag, med vilken han knutit ett varmt vänskapsförbund under norska fälttåget 1814. Natt och Dag ville pånyttföda nationen genom att återväcka förfädrens mannakraft och frihetssinne samt ingöt hos den några år yngre vännen »styrka i Carakteren, förakt för Småsinne, fosterlandskänsla — — — i wäldiga droppar», enligt dennes eget vittnesbörd i Mitt Hjertas Dagbok. Grunddraget i deras förbindelse är en götisk-patriotisk Sturm-und-Drang, inspirerad av Thorild och Ling samt övrig götisk och romantisk litteratur.

Hazelius, att han och Almquist sammanträffat med en Johansson — säkerligen redaktören — »hvarpå jag under Samtal med honom lät honom för Almqvist utveckla sitt Philosophiska System och med detta hela sin *Andeliga fattigdom*».

Bland annat ivrade Natt och Dag också för en omorganisation av svenska armén och ville genom värnpliktens införande uppfostra ungdomen till fädernas likar i manliga dygder. Den skrift i ämnet, som han framlade år 1815, innehöll emellertid en något närgången kritik av rådande militära förhållanden, vilket gav anledning till en räfst med den unge fänriken. Sjudande av förbittring mot kronprinsen Karl Johan, som han gav skulden för den lidna förödmjukelsen, inledde han i Tyskland, dit han begivit sig, förbindelse med den avsatta konungafamiljen och utgav i början av år 1816 sin broschyr på tyska, försedd med ett företal, där den svenske tronföljaren utmålades som representanten för gallisk list och flärd, ovärdig Sveriges urgamla och ärofulla konungatron. Följden blev en högmålsprocess, i vilken författaren frånvarande dömdes till döden som landsförrädare.[1]

Episoden Natt och Dag har tydligen haft stor betydelse för Hazelii utveckling. Han upprördes livligt av vännens öde och blev själv invecklad i processen på grund av sina överspända sympatiuttalanden i ett brev[2], som framlämnades till utrikes-statsministern Engeström och vidare befordrades till Karl Johan. Denne ville skicka den unge svärmaren till S:t Barthélemy, något som dock avstyrdes genom ingripande av Hazelii chef general Sparre. Straffet bestämdes i stället till 14 dagars arrest å Stockholms högvakt. I en återblick på sitt föregående liv i Mitt Hjertas Dagbok antecknar Hazelius, att han hösten 1816 var en ivrig republikan. Denna tendens levde kvar. I oktober 1819 yttrar han i dagboken sin sympati för den demokratiska radikalism, som framträtt i England i samband med den ekonomiska krisen efter Napoleons-krigens slut och som yrkade på parlamentsreform med allmän rösträtt men delvis också drev rent revolutionära metoder. Som bekant möttes denna folkrörelse av den sittande toryregeringen, vars främsta kraft Castlereagh var, med inskränkningar i yttranderätt och tryckfrihet, skingrande av folkmöten (»the Manchester massacre» i augusti 1819) och slutligen de s. k. munkorgslagarna 1819, som beteckna reaktionens största triumf i England under denna tid och ha jämförts med de samtida Karlsbad-besluten på kontinenten. Den oppositio-

---

[1] Jfr VERNER SÖDERBERG, *Otto Natt och Dag. En patriotisk högförrädare, Hist. Tidskrift* 1910 samt de av ARTUR HAZELIUS publicerade breven i *Runa. Minnesblad från Nordiska Museet 1888.*

[2] Tryckt i *Runa,* s. 46.

nella rörelsen blev alltså undertryckt, men blodsutgjutelsen i Manchester hade framkallat en våldsam indignation mot regeringen.[1] Hazelius antecknar de uttryck denna tagit sig samt sin förtjusning över att se, »huru Engelska Constitutionen försvaras af dess Medborgare».

Nej man måste vara en anboren Slaf för att ej finna det herrligt. Ett folk som är öm om sin frihet blott det förtjenar vara fritt. Men dessa dåskiga Konungatjenare de böra alltid få pryda sina bojor med små Moral-blomster och kalla det »Dygd» att bära dem med Artighet. — — Folkförsamlingar är alldeles »oskiljaktiga» från ett »fritt folks» rättigheter. Opinionen får en Organ. Och opinionen är ett yttrande af folkets Majestät. Det är på det herrliga Grekiska och Romerska Viset. — Hos ett fritt folk, det är der Majestätet är hos folket, är en slafvisk känsla det rätta Crimen læsæ Majestatis.

Vid samma tid uttalar han sin glädje över utgivandet av verket »Tessin och Tessiniana»: »Det gläder mig att mine Medborgare ändtel. få en sann framställning af dessa så mycket misskända tider, vanställda af Envålds-smickrande pennor».

Den starka politiska intresseorienteringen hos den unge Hazelius håller dock inte stånd emot de motsatta tendenserna i den personliga påverkan, som enligt hans egna ord bildade »en slags Epok» i hans levnad. Det kan gott sägas vara ett mått på det djupt ingripande i Almquists betydelse för sina lärjungar, då man i brevet av september 1822 finner den tidigare politiska livaktigheten hos Hazelius avlöst av samma upphöjda likgiltighet för denna världens ting och exklusiva inriktning på det andliga som hos mästaren. Det är ytterst intressant att iakttaga verkningarna av denna process. Det är icke radikalismen i tänkandet i hithörande frågor, som har förändrats genom receptionen av den religiösa revolutionarism, som ville skapa ett nytt släkte och ett nytt samhälle. Uttryck som dumma kungar, tomma hjässor och perukstockar visa just ingen överdriven vördnad för bestående samhällsförhållanden — och respekten har väl knappast ökats av den misstänksamhet, som höga vederbörande röjde gent emot Almquist-kretsens förehavanden. Men vad som har rubbats är Hazelii tilltro till politikens förmåga att rädda »statsorganismer» — ordet är romantikens — vilka enligt hans mening äro angripna »i sin rot». Och som omedelbara konsekvenser av

[1] Se härom SPENCER WALPOLE, *A history of England from the conclusion of the great war in 1815*, I, 1878, s. 512 ff.

denna nya övertygelse följa hans kyligt avvisande hållning till »Constitutions-Grälet i Europa», som »börjar på att väcka nöje» hos honom, samt hans kritiska uppgörelse med dem som inte vilja låta dö vad som måste dö. Man behöver inte vara i tvivelsmål om adressen av denna polemik. Det är den nya liberalismen, vilken denna tid i olika länder träder i harnesk mot den reaktionära utvecklingen efter 1815, som här betraktas sub specie æternitatis och vars huvudsträvan från denna synpunkt befinnes vara mindervärdig.

I den stora principstriden mellan romantisk och liberal statsåskådning är Almquist-kretsens position given, i det romantiska lägret. Den egenart, som man onekligen i flera avseenden måste tillerkänna deras statsidéer, ligger icke så mycket i själva den antagna principen för staten som i de slutsatser, vilka dras därur, och i de krav på en radikal realisering därav, vilka uppställas. Det kan således ej sägas vara utan inre konsekvens, som Almquist i diskussionen med Lagerhjelm får kläda skott för »uppsaliensarnes» statsuppfattning och som han av samtiden räknas till »historiska skolan». Sannolikt hade Lagerhjelm haft i minnet de ovärldsliga samhällsidéer, som Almquist hade proklamerat i Manhemsförslaget och i Hermes-uppsatsen om det nya stridssättet, och vad angår det av Lagerhjelm angripna sakrament-uttalandet, kan det anses minst lika karakteristiskt för Almquist-kretsen som för uppsaliensarna. Det var ur Palmblads penna detta förkättrade uttryck hade flutit, i en uppsatsserie »Öfwersigt af Sweriges nuwarande Dagblads-Literatur» i Swensk Literatur-Tidning 1821 (n:o 46—51), där den romantiska statsteorien med klarhet och skärpa hade formulerats gent emot den liberala och det bl. a. hade yttrats: »De Liberale antaga såsom ett afgjordt axiom, att Samhället är ett *contrakt* emellan den Styrande och de Styrde. Ett contrakt är Samhälls-inrättningen, också efter wår tanka; men det är något wida mer, det är en religiös akt, ett sakrament. Ty hwarpå skall ett Samhälle stödja sig, om ej på denna basis?» (a. st. sp. 733). Uttalandet har sin litteraturhistoriska märklighet. Det är nämligen enligt Atterboms påstående i Swea 1826 (andra häftet s. 181 n.) det enda ställe, där fosforisterna kallat staten ett sakrament, och det togs å andra sidan av motståndarne oupphörligt till intäkt för beskyllningen, att romantikerna, som Lagerhjelm säger, »ville införa en Theokratie, och lägga Staten under påfvedömet».

Romantikens statsteori hade uppstått i medveten opposition

mot den naturrättsliga upplysningsfilosofi, vars idéer återuppstodo i liberalismen och av romantikens bärare lika ivrigt bekämpades i denna senare form. En tysk forskare Wilhelm Metzger, som skrivit ett mycket instruktivt arbete om den romantiska statsfilosofien, tillerkänner[1] Schleiermachers Reden en betydande roll i utvecklingen av denna filosofi — bl. a. finnes där uttrycket »Kunstwerk» första gången använt om staten. Det romantiska verk, som tidigast ger en klar och följdriktig formulering av den »organiska» statsteorien i polemik mot den äldre åskådningen, är emellertid Schellings »Vorlesungen über die Methode des akademischen Studiums» 1803. Här riktas en skarp kritik mot upplysningens nyttighetsprincip, vilken dödade allt stort och kraftfullt i en nation. »Nach dem Masstabe desselben wäre die Erfindung des Spinnrads wichtiger als die eines Weltsystems, und die Einführung der Spanischen Schafzucht in einem Lande für ein grösseres Werk zu achten als die Umgestaltung einer Welt durch die fast göttlichen Kräfte eines Eroberers».[2] Om staten satte egennyttan som högsta princip, skulle denna också komma att uppbära den enskildes strävan, säges det och tillägges med en om Schleiermacher erinrande reformtankegång: »Jedes wahre Band, das Dinge oder Menschen vereinigt, muss ein göttliches sein, d. h. ein solches, worin jedes Glied frei ist, weil jedes nur das Unbedingte will». Definitionerna av staten ges med de i Schellings metafysiska system synnerligen betydelsefulla termerna »Kunstwerk» och »[der] objektive Organismus der Freiheit» (a. st. s. 212). Citaten torde tjäna syftet att ange några av de ursprungliga tankegångarna i denna tyska spekulation, vars månggrenade utveckling i denna hastiga skiss givetvis icke skall göras till föremål för undersökning.

Vad angår den svenska romantikens statsuppfattning, följer denna den tyska idealismens tänkande tätt i spåren och har samma antiutilitaristiska, mot upplysning och liberalism polemiska karaktär som förebilden. Man kan som illustrationsmaterial peka på Tegnérs berömda filippik i Jubelfesttalet 1817 mot upplysningens »Statslära» och historieåskådning: »I historien beräknades allt, likasom på ett Handels-Contor, efter hwad det inbragte; och en Spinnhusinrättning eller en Tröskmachine skattades i sig sjelf högre än Alexanders

[1] *Gesellschaft, Recht und Staat in der Ethik des deutschen Idealismus*, Heidelberg 1917, s. 236.
[2] *Sämmtl. Werke* I, V, 260.

äfventyrliga tåg till Indien eller Carl den XII:s onyttiga segrar». Att yttrandet direkt inspirerats av en ovan citerad passus ur Schellings föreläsningar över de akademiska studierna, synes ej förut ha beaktats men är väl tydligt och är mycket betecknande för Tegnérs förmedlingsståndpunkt. Ty det är som bekant endast den ena skarpt huggande sidan av talarens tveeggade svärd, vilken är vänd mot 1700-talets materialism, den andra drabbar romantiken i dess just av schellingianismen odlade anspråksfulla världskonstruktioner.

För en sådan romantisk syn på statslivet som den tegnérska i Jubelfesttalet låg emellertid den faran hotande nära, att den ledde till en aristokratisk esteticism, vilken betraktade all politik, för att använda det schellingska uttycket, som »Schafzucht». Mycket betecknande är också, att både Atterbom och Palmblad just i denna glosa eller i någon därmed nära besläktad finna nyckelordet till en karakteristik av de politiska intressena. Avogheten mot politiska spörsmål är således icke något för Almquist egendomligt, men hållningen och motiveringen äro hos honom mera radikalt konsekventa. Man kan hänvisa till den beskyllning han i Hermes-uppsatsen om det nya stridssättet riktar mot tidningarna och ämbetsmännen, att de upphöja »Constitutionerna» därför, att »de skola reglera Rättvisan och Penningeväsendet», men aldrig orda om »det gudomligt förträffliga i Constitutionerna». Eller man kan hänvisa till det signifikativa uttryck denna avoghet får redan vid hans första framträdande i Hvad är kärlek?, där alla de »Böcker och Brochurer, angående *Penningebrist, Jordbrukets förfall, Näringars upphjelpande*. etc. etc.», vilka översvämma hans bord, för honom te sig som ett hinder för människans strävan bort från jordelivets illusioner till den sanna verkligheten. Om man betänker, att yttrandet fällts kort efter det stora världskrigets slut 1815, då hela Europa genomgick en svårartad ekonomisk kris, kommer det i en särskilt intressant belysning. Det är nämligen tydligt, att därmed avses de finansiella debatterna under och efter 1815 års riksdag, vilkas tema anges med det av oppositionen skapade slagordet om »förlägenheten i allmänna rörelsen» och vilka resulterade i ett särskilt utskott under von Schwerins ledning, en statistisk journal samt såsom efterdyningar ett otal broschyrer.

De formler och slagord, med vilka romantiken sökt klargöra upplysningens avigsidor, blevo sedermera användbara vapen i kampen mot liberalismen. Vill man se, hur romantikens strid mot denna

nya strömning är en direkt fortsättning av den tidigare mot upplysningen, kan man läsa Palmblads ovan citerade revy av tidningspressen år 1821, vilken kan säges vara symptomatisk för den här ifrågavarande tidigare fasen av denna romantiska polemik — före 1822 års stora uppgörelse i striden om den akademiska jurisdiktionen. Vad man bekämpar må vara Jeremy Benthams utilitarism, vilken på 1700-talsmanér betraktade egennyttans impulser som dikterande för människans handlande och satte samhällets mål i att skapa den största möjliga lycka för det största möjliga antal individer. Eller det må vara den ekonomiska liberalism, som bestämdes av manchesterteoriens hänvisning till förvärvsbegäret såsom drivkraften för det ekonomiska framåtskridandet och yrkade på det ekonomiska livets frihet från statligt tvång. Liberalismen i sina olika yttringar må också röna ett mycket olika mottagande. Man må rikta sig mot bröderna Theorells tidning »Courieren» i en grundlig och respektfull kritik eller mot den mera utmanande Argus i en diatrib, där argumenteringens allvar drunknar i dialektikens spetsfundigheter eller satyrspelets buller. Det är dock ständigt samma beskyllningar man framställer mot andan i den liberala strömningen, att den är på en gång materialistisk, mekanisk och egoistisk. Och det är samma liberala strävanden man reagerar emot, benägenheten att mäta en stats styrka efter dess rikedom på »nyttigheter», syftningen att ersätta det moraliska bandet mellan styrelse och folk med juridiska kontrollsystem, tendensen att inskränka statens uppgift från att vara det religiösa uppfostringsinstitut, som man därmed åsyftade, till enbart en rättsanstalt.

Almquist-kretsen är visserligen alltför apokalyptiskt upptagen av att bereda Herrens vägar för att delta i den romantiska polemiken mot upplysningens och liberalismens statsideal. Men man uppfångar dock några reflexer av dess reaktion. Liksom riksdagsdebatterna 1815 för Almquist framstå under aspekten »oupphörlig raisonnera, disputera, projectera, politicera — och dock i grunden gjöra Intet» (Hvad är kärlek?), så nödgas Hazelius 1822 konstatera, att liberalismens målsmän — ty dit höra såväl »Arguser och Consortes» som »ädla Män, en Lagerhjelm, en Hartmansdorff, en Mühlenfels» och den mera i förbigående nämnde von Schwerin — med alla sina intressen sugits så in i det europeiska »Constitutions-Gräl», som han för sin del snarast finner löjeväckande, att de försumma sitt eviga väl. En annan lika överlägsen opinionsyttring

erfar man i Almquists betygsättning av Argus-Johanssons filosofiska system med uttrycket »andlig fattigdom» — möjligen ett anatema mot utilitarismens principer, vars framskjutande av människans egennyttiga avsikter enligt Almquists swedenborgska moralfilosofi utgjorde en premiering av själva hennes onda natur. Från sin uppfattning att man ej samtidigt kan tjäna två herrar, finner Almquist-kretsen, att liberalismens intresse för praktiska och nyttiga spörsmål, med ett ord för riksdagspolitik, förkväver hänsynen till det väsentliga i statslivet. Och vad angår den liberala reformandan, måste den på Almquist och hans lärjungar ha verkat på ett underligt sätt halv och skev. För dem, som ville religiöst genomsyra och revolutionera hela samhällslivet, måste liberalismens optimistiska tro på politiken te sig som något ytterst dåraktigt, dess strävan att genom långsamt, målmedvetet arbete avlägsna sjukdomsfröen ur statskroppen och göra den frisk förefalla fullkomligt onyttig och ofruktbar.

Det kan vara av ett visst intresse att något närmare undersöka den politiska uppfattningen hos de män, vilka Hazelius i sitt brev av 22 sept. 1822 kallar »ädla» men anser vara förda på avvägar. Av dessa är brevskrivarens intime vän, den tyskfödde Ludvig von Mühlenfels, mindre känd — till belysning av hans politiska personlighet torde det emellertid tjäna, att han från början är Natt och Dags förtrogne. De båda vännerna Hartmansdorff och Lagerhjelm äro lättare att urskilja till sina politiska fysionomier, enär de i tryck dokumenterat sin ståndpunkt vid en tid, som rätt nära sammanfaller med det ifrågavarande brevets datum. I början av år 1823 utgåvo de nämligen tillsammans en skrift »Hvad bör man i financielt och oeconomiskt hänseende af den påbörjade Riksdagen hoppas och vänta?», som avsåg att vara ett program för oppositionsgruppen vid 1823 års riksdag och väl även att förskaffa författarne en ledande ställning vid detta möte. H. Almquist har i en analys av Hartmansdorffs tidigare politiska utveckling funnit,[1] att skriftens program står i den ekonomiska liberalismens tecken samt att dess politiska reformkrav visa tydlig släktskap med en Benjamin Constants teorier. Av de tvenne, f. ö. von Schwerin närstående, författarne var Lagerhjelm den radikalare, särskilt på näringspolitikens område, under det Hartmansdorff ej heller stod främmande

[1] *August von Hartmansdorffs personlighet och tidigare politiska bana* II, *Historisk tidskrift* 1918, s. 2 f.; jfr I, ib. 1916, passim.

för den romantiska idévärlden i en Henrik Steffens' statsfilosofi. Båda hade såsom ett tidigt arv från Götiska förbundet, vilket de tillhörde, fört med sig aktningen för det fria medborgarsinnet samt hyllade kraven på redlighet i det offentliga livet och full frihet för den politiska diskussionen. Hoppet om en nationell förnyelse delas även av dem, men de knyta det varken till den franskfödde konungen, vilken de liksom Natt och Dag betrakta som en olycka för landet, eller till den slentrianmässiga byråkratien utan till kronprinsen Oskar och en friare reformanda. För det frisinnade i dessa tankegångar kunde säkerligen även Almquist-kretsen hysa full sympati. Däremot kunde denna endast fördöma och beklaga den utveckling, som Hartmansdorff genomgick åren 1820—23 — liksom Lagerhjelm tidigare —, då han från dessa förutsättningar fördes över i den politiska och ekonomiska liberalismens läger samt blev en bemärkt skriftställare och parlamentariker i oppositionens led.

De svenska romantikernas statsåskådning lyckades som bekant hålla sig tämligen obesmittad av de reaktionära politiska system i utlandet, för vilka en von Haller står som representant. Deras författningsteorier syfta i allmänhet icke utanför den konstitutionella ramen, och deras historiskt-politiska konstruktioner utmynna oftast i en absolutisering av 1809 års författningsschema, monarki med ständer. Geijers ofullbordade avhandling »Feodalism och republikanism» skulle sålunda troligen ha gett till slutresultat ett accepterande därav såsom den harmoniska syntesen av de båda stridande idéer, vars utveckling han följt. I Atterboms stora Idunarecension 1820 förekommer en not, där i samband med ett förnekande av den republikanska statsformens livskraft och ett skarpt utfall mot kontraktsläran »det fullständigt organiserade *samhället*, den fulländade *staten*» säges vara »det skönaste, det herrligaste konstverket». »En sådan stat bleve ock ganska säkert en *monarki med ständer*; och likasom Gud i den positiva religionen, så vore ock konungen i det positiva samhället den *gemensamma kärlekens* individuella medelpunkt».[1]

Almquist, som i Historiens Ideer anslutit sig till den gängse romantiska konstruktionen av staten genom att förklara den konstitutionella författningen vara syntesen av ytterligheterna hierarkisk och republikansk, blev egendomligt nog genom en i Manhemsförslaget förekommande metafysisk deduktion av monarki och stånds-

[1] *Litterära karakteristiker* I, 1870, s. 236 f.

samhälle en åberopad romantisk apologet för 1809 års verk. En författare, som i Litteraturtidningen 1822 skrivit en vidlyftig recension av von Schwerins skrift »Om Riksdagar i allmänhet samt om några nästa riksdag förekommande ämnen», tillkännager här (n:o 46), att av alla de många, som de senare åren behandlat representationsfrågan, ingen funnits »som med så träffande både philosophiska och historiska insigter antydt Representationens, i synnerhet den swenskas wäsende» som Almquist i Manhemsbroschyren, vilken skrift »till-följe af dess något besynnerliga framställningsform; det är lättare att förhåna, än att wederlägga de i den rådande djupa åsigter». I fråga om staten ginge dessa enligt referenten ut på att denna »såsom allt annat i tiden fortlefwande Object, constitueras af twenne motsatser: Realitet och Idealitet, samt att så wäl den reala som den ideala sidan, har sin expansiv- och attractiv-kraft, hwilka, å den förra, representeras af Bondeståndet och Adeln, samt å den sednare af Borgerskapet och Presteståndet». Artikelförfattaren anser därmed fastslaget, att alla de idéer, »som bestämma Statens wäsende», också äro representerade såsom stånd samt att någon utökning av dessas antal ej kan komma i fråga, då flera idéer än de nämnda ej kunnat ur det översinnliga härledas. De s. k. ståndspersonerna, d. v. s. ofrälse gods- och fabriksägare, kunde lämpligen inrangeras i bonde- och borgareständen. Hade de förstått meningen med sin tillvaro, skulle de över huvud taget icke ha yrkat på representation, »men denna mening har först nyligen af en skarpsint och snillrik Författare blifwit antydd» (a. st. n:r 47). Det sista är en hänsyftning på Almquists yttrande i Manhemsförslaget, att »Ståndspersonen» vore »aningen om det allmännaste lefnadssättet i Staten, om alla fyra Riksståndens sammangång till verklig enhet, om den *idealiserade Bondlefnaden*» samt att denna företeelse vore »ett nytt Statsphænomenon», som bådade en ny tid (a. a. s. 107). Man undgår icke intrycket, att Almquist dock syftat utöver recensentens mål, den obetingade konserveringen av det förefintliga ståndssamhället.

I anslutning till den citerade recensionen av von Schwerins skrift må också några ord yttras om romantikens ställning till tryckfriheten. Schwerin, som vid flera tillfällen hade uppträtt mot indragningsmakten och genom 1820 års talsällskap tillika hade kommit i kollision med den konservativa regeringens snäva teori för yttranderätten, driver i sin skrift med stor kraft åsikten om ordets

frihet.[1] Och med honom instämmer livligt den citerade recensenten, som efter dryftning av frågan kommer till det resultat, att »hwarje försök att i något afseende inskränka Tryckfriheten måste anses såsom ett förräderi mot Grundlagen, undergräfwande dess fastaste hörnesten, och att alltså ett folk, som nitälskar för upprätthållandet af sin constitutionella frihet, måste anse och wårda Tryckfriheten såsom sitt Palladium, från hwilket det icke må låta ett Jota borttagas» (n:o 50). Yttrandet bör sammanställas med ett tidigare i samma artikel om tillkomsten av indragningsmakten 1812, att »Ständerne af en sophistisk Declamation och ett obestämdt löfte läto sig förledas, att — egentligen för att tillfredsställa några privilegierade Literatörers otålsamhet wid kritiken — företaga inskränkningar i den, år 1809, med sådan enthusiasm omfattade Tryckfriheten» (n:o 42). I en not söker författaren styrka sitt påstående genom att hänvisa till Reutercronas memorial i tryckfrihetsfrågan vid 1812 års riksdag. Går man till ständernas protokoll från nämnda möte, finner man också, att angreppen på »utmärkta förtjenster — i litteraturen» här och där skymta som skäl för den ifrågasatta inskränkningen (greve Frölich) samt att särskilt den konservative överste Reutercrona har hätska utfall mot fosforisterna. Han antyder sålunda, att de bildat »en sect af underbart wanwett och den mest vandaliska osmaklighet», och yttrar om samtidens uppfostran, att den lett åtskilliga ynglingar till att bli »trottsige wanwettingar i filosofi, witterhet och religion».[2] Göter och fosforister voro ju också både inom och utom riksdagen regeringspropositionens ivrigaste motståndare, under det att Leopold komplimenterar dennas författare af Wetterstedt i ett brev 11 juni 1822, som på samma gång innehåller ett medgivande av att förslaget raserar »hela Babelska tornbyggnaden af 1809».[3]

I Litteraturtidningens relation av det historiska förloppet 1812 ligger alltså det sanningsfröet, att det fanns åtskilliga, som hälsade

[1] Han hade i förväg underställt sin skrift tryckfrihetskommitténs prövning, därmed markerande sin fortsatta opposition mot hovkanslerns myndighet, varemot han tidigare på ett uppseendeväckande sätt protesterat i tidskriften *Läsning till utbredande af Medborgerliga kunskaper* 1817 (3:dje häftet, s. 100 ff.). Han förklarar där i anslutning till Wetterstedts åtgärder mot *Swensk Litteratur-Tidning*, att den periodiska skriftställarbanan efter 1812 blivit omöjliggjord och tillkännager som följd härav sitt utträde ur redaktionen för nämnda medborgerliga publikation.

[2] *Protocoll — hos — Ridderskapet och Adeln — — — 1812*, I, ss. 772—84.

[3] V. Vendel, *Urtima riksdagen i Örebro 1812*, Göteborg 1906, s. 85 n. 2.

regeringens förslag välkommet av andra motiv än de utrikespolitiska, som dikterat dess framläggande, enkannerligen som en nyttig hämsko på litterära antagonister inom landet. Känt är ju också, att hovkanslern af Wetterstedt i fortsättningen blev ett verksamt stöd för den äldre riktningen inom litteraturen och höll ett vaksamt öga på den nyas alltför personliga angrepp mot Leopold såväl som på dess renlärigheten överskridande spekulativa idéer. Då jag på denna punkt kan hänvisa till en särskild framställning,[1] gör jag här endast en kort resumé. Som bekant drabbade de maktägandes ortodoxa nit icke endast swedenborgarne Tybeck och Sturtzenbecher utan även schellingianen Geijer, vars filosofiska skrift Thorild i början av år 1821 åtalades på grund av bristande överensstämmelse med de kristna dogmerna. Rättegången, som f. ö. ju slutade med ett frikännande, upprörde på det djupaste den romantiska opinionen och allt frisinne i landet. Synpunkten på Wetterstedts åtgärd är kanske dock något olika i det romantiska lägret, där man i densamma först och främst ser en förnyad yttring av den litterära reaktionens intrigspel, och i det liberala, där man vädrar inflytande av »den svarta Hydran» vid hovet med »de blå» i spetsen. Almquist-kretsen tog en aktiv del i opinionsbildningen i huvudstaden genom att verka för en sympatiadress till Geijer, och då denna, som synes ha varit författad av Almquist, avgick på första rättegångsdagen, stodo därunder namnen på MannaSamfunds medlemmar sida vid sida med Lagerhjelms och Lefréns.

MannaSamfunds utpräglade religiösa intresseriktning kan i viss mån även den sägas stå i sammanhang med en tidsströmning. Den svenska romantiken genomgår nämligen åren omkring 1820, då förbundets verksamhetsperiod infaller, en religiös kris, varav man skulle kunna se olikartade uttryck i de samtidigt mot slutet av år 1820 publicerade Almquists Manhemsprojekt, Geijers Thorildsskrift och Atterboms stora recension av Idunas åttonde häfte. Almquist-kretsen, som saknade allt intresse för den esteticerande fosforismen, har tydligen varit medveten om denna utveckling inom romantiken och visar sig, som jag i annat sammanhang utförligare skall belysa, särskilt känslig för den religiösa brytningen hos Atterbom. I januari 1820 hade Hazelius antecknat i sin dagbok på tal om att denne

[1] Förf:s *Geijers Thorildsprocess och den romantiska opinionen, Personhistorisk tidskrift,* 1924, s. 45 ff.

under vintern befann sig i Stockholm: »Hvad jag tycker alla Litteratörers Samtal är torrt mot Almqvists. Han är den enda af alla Menniskor som någonsin utreder saker för mig, lär mig något.» Snart kommer dock kretsen genom intimare umgänge med Atterbom och genom hans Idunarecension till en annan uppfattning. Efter att ha läst recensionen tror sig sålunda Öfverberg i brev till Olde 1 mars 1821 kunna försäkra, att Atterboms och Almquists idéer »sammanfalla i flera, de flesta fall». Och då Janne Hazelius skriver till Wærn den 12 juli 1821 har han företagit en omvärdering. Han talar profetiskt om den tid, då floret skall falla, som döljer den nya tidens inre strävanden t. o. m. för mängden av dess egna anhängare. »Bland desse i Sverige sätter jag ett högt värde knappt på någon mer än Atterbom. Hans Inre synes mig hafva omfattat det Väsendtliga i de Nya Ideerna: 'Wandringen upåt' (förädlandet) — De fleste andra (utom Geijer) synes mig omfattat de N. Id:a blott för det *Snille* som finnes i dem, och i allmänhet för dess verkeligen *brillantare* Väsende.» Nya skolan i stort vore i fråga om »Väsendets ädelhet» ej »mycket öfver den gamla Skolans Bekännare oaktadt det romantiska Språket som flödar ur deras Mun och deras Bläckhorn. Påminn dig Upsala! — Och utan detta Willkor synes mig de nya Lärorna blott såsom Skolgräl.»

Det är icke endast Iduna-recensionens spekulationer, som »i flera fall» överensstämma med Almquists. Atterboms tänkande på 1820-talet rör sig över huvud i en parallell bana med Almquists och visar samma tendens att förena tyska romantikens läror med Swedenborgs och äldre mystikers. Man finner därför trots de stora skiljaktigheterna mellan deras system ofta även frappanta likheter dem emellan. Det kan vara intressant att som jämförelsematerial till MannaSamfunds ovan utvecklade idéåskådning något närmare dröja vid en framställning av Atterbom i tidskriften Swea för år 1826, vilken redan förut i förbigående citerats. I samband med en recension därstädes av Hammarskölds »Grunddragen af Philosophiens Historia» begagnar han tillfället att »uppdraga contourerne af ett eget philosophiskt system» och att ge en, tydligen af dettas innehåll påkallad, ny definition av begreppet fosforism. Han slutar nämligen med att uppställa frågan »Hvad är en Phosphorist?» och svarar på följande sätt:

en man, som försvarar constitutionen af år 1809; som älskar vår Konung och hans Son; som bekämpar den absurda lära, enligt hvilken

Medborgsmanna-frihet och Konungavälde *böra* vara *fiendtligt* hvarandra motsatta; som tror på sanningen af Christi uppenbarelse; som anser Religionen för Samhällslifvets grund och kärna: som yrkar, att det *iordiska* samhället bör i Kärlek, i Vishet, i Skönhet, i Godhet vara det tillkommande *himmelska* samhällets förberedelse; som utbildar en med Religionen försonad Philosophi; som återväcker sinnet för Poesi och Historia; som ändteligen, på denna grundval, vill medverka till byggnaden af en Litteratur, värdig vår Nations namn och anlag, värdig de stora, bortgångna män, dem hon sett lefva för samma ändamål (a. st. n:o II, s. 201 f.).

I det föregående av Atterboms skrift har varje sats i denna deklaration erhållit sin grundliga utläggning och motivering. Han fördömer härvid all ensidig såväl liberalism som rojalism och betecknar konstitutionen av år 1809 som en harmoniskt avvägd monarkisk-republikansk. Ett par romantiskt tillspetsade uttryck för hans statsåskådning förtjäna att citeras. Han förklarar sålunda, att »Samhällets, att Statens inre grund och väsende är ett *sacramentum*, i detta ords primitiva och egentliga begrepp af helig förpligtelse, ed, religiös förbindelse» samt att detta även gäller »Äktenskapet och Familj-lifvet». Han yttrar vidare, att det sanna skönast objektiverar sig i »Konst, Samhälle, Kyrka (det *religiösa* Samhället, 'helga manna samfund')». Den sista satsen kan måhända sammanställas med ett uttalande av den i Sverige mycket läste Henrik Steffens, lärjunge till Schelling och Schleiermacher, i hans »Caricaturen des Heiligsten»: »die Idee des Staats, die eine eben so vollkommne und vollendete Organisation aller Staaten unter sich voraussetzt, ist von der Kirche nichts Verschiedenes, sie ist die Gemeinschaft der Heiligen.»[1]

I sin skrift tar Atterbom också flerstädes ståndpunkt till Swedenborg, vilken han ur filosofisk synpunkt finner vara mycket märklig och värdig ett bättre öde »än att af såkallade anhängare göras till apostel för en ny art af platt Deism och Rationalism, under det han från den motsatta sidan utropas för en af världens vansinnigaste svärmare». Själv uppfattar Atterbom honom på romantiskt vis såsom kärlekens store apostel, och denna tendens observerades givetvis av hans antagonister, som inte hade något emot att med stämpeln swedenborgianism bringa hans läror i vanrykte för heterodoxi. Han yttrar sig härom i sin skrift på följande sätt: »Det är oss icke obekant, att Kärleks-begreppets tillämpning på

[1] I, Leipzig 1819, s. 25.

Religion, Äktenskap, Stat, Konst, kort sagdt, på alla det moraliska lifvets förhållanden, blifvit kallad ett *svedenborgskt radoteri.* Så svedenborgskt radoterar mellertid icke blott Svedenborg, icke blott en mängd af nyare och äldre (ja, till och med hedniska) tiders författare utan framförallt en bok, som heter 'Nya Testamentet', — alltigenom, ifrån den ena pärmen till den andra.» Kärleksbegreppets tillämpning på alla det moraliska livets förhållanden, det är också Almquists program, och han har härvid inspirerat sig av ett icke mindre skiftande antal auktoriteter än Atterbom. Och hur revolutionerande Almquist tänkte sig denna kärleksprincips inverkan på det mänskliga samlivets alla delar, att nämna uppfostran, fångvård och polemik, har jag redan i en tidigare uppsats — om Ormus och Ariman (Samlaren 1921) — sökt att visa.

* * *

Den verksamhet, som Almquist utövat i MannaSamfund och som för hans intressen är lika betecknande som Geijers i Götiska förbundet eller Atterboms i Auroraförbundet, kan väl så till vida sägas ha varit en sektbildande, att han tryckt sin andes stämpel på samvaron och alltmera kommit att omgivas av en trogen lärjungaskara. Men däremot kan den icke sägas ha haft denna karaktär, för så vitt man därmed menar ett klavbindande av medlemmarnas andliga rörelsefrihet. Det är tvärtom tydligt, att Almquist sökt åstadkomma en fri och obunden diskussion, där de personligt omfattade trosövertygelserna kunde bryta sig mot varandra. Förbundets ledamöter ha sålunda varit fullt oförhindrade att söka näring för sitt religiösa liv i det trossamfund, där de funnit sig bäst till rätta, och att i MannaSamfunds meningsutbyte framlägga var och en sin religiösa erfarenhet och uppfattning. Vad Almquist åsyftade var i första hand att egga till fritt tänkande och egen prövning i religiösa frågor samt att varna för all dogmatism och ensidighet.

Det är åtskilligt som talar för att MannaSamfund tjänat som en dialektisk övningsskola för förbundets ledamöter. Ett snarast komiskt intryck gör i detta avseende en brevnotis av Öfverberg till Almquist 22 mars 1822 om de yngre medlemmarnas sysselsättningar i Upsala: »för Janne kan du berätta, att en gång i veckan, Olde, Calle [Hazelius] och jag hålla högtidliga disputationsakter på latin,

såsom ersättning för hvad vi nu förlora hos gubben Sturtzenbecher». Men andra meddelanden gå i samma riktning, så t. ex. de som lämnats av Olde på hans ålderdom i ett brev till Artur Hazelius den 2 febr. 1880 och som av denne anordnats för en tilltänkt publicering. Jag refererar här i ett sammanhang de upplysningar däri, som äro av intresse. Såsom förbundets ändamål anger han »att hos sina medlemmar utbilda, stärka och till klarhet bringa det religiösa medvetandet genom gemensamma tanke- och talöfningar samt gemensam läsning af därtill tjänliga skrifter». Sammankomsterna höllos »vanligen hos den äldste ledamoten i samfundet öfverstelöjtnanten Mårten Sturtzenbecher, som för sin ålder borde skonas från besök utomhus». Ett outplånligt intryck hade brevskrivaren mottagit av ett föredrag, som Almquist en jul hållit över 15:de kapitlet i Johannes' evangelium. Vid ett tillfälle hade hänt, »att Almqvist med hela sitt snilles eld först talade för *en* åsigt och sedan med lika mycken styrka och skenbart lika goda skäl talade för *en annan* alldeles motsatt, icke för att lysa med sin dialektiska förmåga eller bilda oss till sceptici och sofister, utan för att uppmuntra de yngre medlemmarne till frimodighet och för att praktiskt visa, att sanningens gnista endast genom olika opinioners sammanstötande kunde framlockas». Samkvämen, som fortgått till påsken 1821 eller möjligen ännu senare, hade ägt rum utan alla ceremonier, samt lösen e. d. aldrig kommit till användning.

Även den i inledningen nämnda förbundsstadga, som kallas »Ordning för Samtal uti MannaSamfund», visar, hur angelägen man var att vänja medlemmarna vid personligt deltagande i debatten och vid en självständig syn på ämnena. Den innehåller ytterst detaljerade och precisa bestämmelser. Första paragrafen lyder sålunda: »Medlemmarne skola vara kallade till en viss time. Quarten derefter begynnes Sysselsättningen. Härefter inlåtes ingen.» Medlemmarna intaga sina platser efter lottning, varvid den som får n:o 1 blir ordförande för dagen och kallas Moderator. Samtalet går sedan i tur och ordning, flera varv runt om så erfordras. »Ingen eger rätt, att conformera sig med en annan, utan att äfven sjelf säga sin mening. — Ingen tillåtes, att dela eller skingra sin yttre uppmärksamhet, så länge någon talar öfver ett för dagen bestämt ämne. — Alla slags personliga allusioner äro strängt förbudne.» Vidare finnas noggranna föreskrifter om protokollskrivning och om bestämmande av nytt samtalsämne. Sista paragrafen lyder: »Mo-

derator börjar och slutar hvarje Sammankomst genom Uttryck, flutne ur hans eget andäktiga inre.» Ordningen, som delvis refereras i de av Sturtzenbecher tryckta protokollen, är där utökt med ännu en statut, måhända senare tillkommen: »Den som ville vara tilstädes såsom åhörare, var förbunden at icke yttra, med ord eller åthäfvor, bifall eller misstycke öfver det som talades».

Att det i själva verket även förhållit sig så, att vitt skiljaktiga teologiska åskådningar inom förbundet funnits representerade och att skarpa meningsbrytningar därstädes kunnat göra sig gällande, framgår med all tydlighet av de sturtzenbecherska protokollen, som i sin helhet återgiva tvenne inom samfundet hållna diskussioner, över syndafallet och över Guds ord. Förhållandet kan belysas genom utdrag ur en recension av den tidigare skriften i tidningen Kometen 25 april 1827.

Om Rec. icke alltför mycket misstager sig, skulle författaren här åsyftat att framställa de olika meningar öfwer detta ämne, som hysas af en orthodox Lutheran (här representerad af en, kallad *Hastberg*); af en Svedenborgare, af den stränga observansen (kallad än *Windflykt*, än *Windklyft*); anhängare af den uteslutande Allmagtstheorien (*Allgodt* och *Wismark*); af en Skeptiker (*Eldblom*); af en Herrnhutare (*Exman*); af en som tyckes skola gälla såsom Philosoph (*Mörkelius*); af en något friare tänkande, förnämligast moraliserande luthersk Theolog (*Tornander*).

I den senare diskussionen om Guds ord saknas Eldblom och Mörkelius men deltar i stället en Fyrisborg. Av de antagna pseudonymerna, vilka väl endast äro att anse som en publiceringsåtgärd, är det lätt att identifiera Eldblom såsom Almquist och Allgodt såsom Sturtzenbecher. De övriga är det däremot vanskligt att avslöja[1] liksom även att med säkerhet bestämma tiden för dessa möten, vilka troligen äro att betrakta som MannaSamfunds sista livsyttringar. Jag återkommer emellertid till denna fråga i samband med en dryftning av det sakliga innehållet i Almquists diskussionsinlägg, som av honom auktoriserats i skriften »Utdrag af Protocollet hållet uti ett theologiskt Sällskap».

Beträffande Kometens uppgifter om syndafallsdiskussionen kan det påpekas, att Wismarks instämmande med Allgodt givits den for-

[1] Windflykts swedenborgianism torde kunna sammanställas med en religiös kris hos Olde hösten 1823, vilken medförde, att »ett nytt himmelskt och herrligt ljus uppgått för mig, neml. Guds nya uppenbarelse uti Arcana Coelestia» (br. t. Öfverberg 15 sept. 1823).

muleringen, att denne »merendels har — ibland oss och flera fått vara ensam af sin mening; men denna gången är jag nästan öfvervunnen, ehuru icke mer än til hälften» (s. 87). Det kan nog inte hjälpas, att den nämnda debatten, där icke två ha samma utgångspunkt, rätt mycket verkar teologisk förbistring. Detta synes emellertid icke ha saknat motsvarighet i förhållandena bland huvudstadens och universitetens religiöst intresserade kretsar under denna den kvardröjande neologiens tid. Trots de ledandes renlärighetsiver synes nämligen både på samhällets höjder och i den lärda världen mycken sektreligiositet ha levat kvar och frodats vid sidan av den gamla lutherska lärouppfattningen. Då Peter Wieselgren en tid under 1820-talet vistades i Stockholm och där predikade en återuppväckt lutherdom, möttes han, enligt vad hans levnadstecknare vittnar, av ett starkt motstånd ej blott från rationalismens målsmän utan även från representanterna för ett varmare religiöst liv. Vilka huvudtendenserna voro i detta fromhetsliv, framgår av en uppgift i hans biografi, att han av sina vänner skulle ha ansetts särskilt utvald »att i *en* bekännelse förena de båda sekter, som — — — då egentligen uppburo hufvudstadskretsarnes andliga lifsintresse, anhängarne af Zinsendorf och af Svedenborg»,[1] alltså den uppgift som även Almquist en tid grubblade på. Emellertid var det nog svårare att i en fåra länka in så motsatta strävanden än att i anordnade debatter vinna segrar över deras förespråkare. Från 1825 hade Wieselgren enligt citerade arbete upprepade »tankeutbyten» såväl i separatistiska »sällskapskretsar» som med enskilda sektreligiösa, herrnhutarne pastor Warnke och presidenten J. Sylvander, swedenborgaren presidenten J. P. af Billbergh m. fl. I Svenskt biografiskt lexikon har han f. ö. själv på vederbörliga ställen inskjutit redogörelser för dylika dispyter. I levnadsteckningen över Billbergh berättar han sålunda efter att ha definierat hans religiositet såsom mera moderat swedenborgsk, enär han varken följde Sturtzenbechers ytterligheter i den swedenborgska moralteologien eller Tybecks i dennes dogmatik.

Han tillstälde »litterära soireer» (dervid glömde auctoriteterna conventikelplacatet), dit han inbjöd både Tybeck och författaren af »Svedenborgaren och Lutheranen, Novell ur Stockholmska andeverlden»[2]

[1] Sigfrid Wieselgren, *Peter Wieselgren*, En lefnadsteckning, Sthlm 1900, s. 111.

[2] Uppsats av P. Wieselgren i *Journalen* 1827, n:o 118—127.

till discussion, och sina swedenborgske vänner — deribland Lowe Almqvist då befann sig — till Tybecks secundanter. Först lästes till uppbyggelse några blad ur *de Felice, om Bibelsällskaperna,* sedan öppnades torneringen, dervid T. blef öfvergifven af flera s. k. Swedenborgare, först af A—st, och försvarades matt af husets värd (a. st., N. f. II, s. 79 f.).

Han anför därpå som prov på det glada samtalsspråket i dessa konventiklar »thes-ventilationens sista uppträde». Tybeck föredrar satsen, att evigheten vore en avspegling av alla det jordiska livets förhållanden, och detta ger Wieselgren anledning att mynta en kvickhet, som avgör diskussionen, om de olika slags ämbeten de närvarande sålunda skulle erhålla i himmelen, enär även dessa skulle motsvara deras jordiska. Wieselgren, som gärna ville gälla för en slagfärdig man, påstår sig också ha fått bukt med den gamle grälmakaren Sturtzenbecher. Han hänvisar nämligen på det citerade stället till en berättelse, återgiven i den tidigare följden av samma publikation (XVI, s. 177 f.), om en konventikel »med öfverhufvud samma personal» hemma hos Sturtzenbecher. Denne hade gått och klagat, att ingen ville vederlägga honom i hans teologiska teorier och inbjudit Wieselgren att göra försöket kl. 6 e. m. en följande dag. Därjämte anmodade han sina swedenborgska vänner — d. v. s. Almquist, Billbergh och Tybeck samt möjligen någon mera —, som dock ogillade hans ofrihetslära, att övervara akten. Wieselgren kom på slaget 6, men sekundanterna dröjde över en halvtimme, vilket bragte värden fullkomligt ur humör. Då de omsider anlände, förebrådde han dem ivrigt deras försumlighet, vilket av Wieselgren upptogs till bevis för att han hade övergivit sin lära om människans oansvarighet för sina gärningar. Och därmed skulle »gubben» för den gången ha tappat couraget, något som dock med skäl kan betvivlas.

Wieselgren, som ansåg Almquist boren att »från materialismens dödssömn väcka de sofvande» — enligt brev till honom 6 juli 1827 (N. M.) — och på samma gång synes ha fruktat, att han skulle uppslukas av de swedenborgska kretsar, där han en gång varit ledaren, satte 1826—27 i gång en ivrig aktion för hans anställning såsom akademisk lärare. Han lyckades också för saken intressera Atterbom, som likaledes hade den största respekt för Almquists »skarpa och klara dialektik» och som lovade att kalla honom till docent, så fort han själv erhållit sin väntade professorsutnämning. Atterbom var emellertid rädd för planens röjande i förtid, »ty personer finnas, som tycka, att jag själf redan är tillräckligt arg my-

stiker, och finge de höra, att jag ämnade kalla en ännu tusenfaldt värre till min docent, så skulle de uppröra himmel och jord».[1] För egen del hade han all möda att värja sig för misstydningar av den färska Swea-uppsatsen och lät för säkerhets skull införa en förklaring i Journalen den 14 maj 1827, »Ännu några ord om Swedenborg», som skulle visa, huru litet ifrån honom »någon utspridning af Swedenborgianism är att befara». Av ett visst intresse är ett där förefintligt uttalande om mystikens utbredning i landet. Han gör en distinktion mellan »*twå* slags mystiska författare: *ascetiskt-mystiska* (sådana, som t. ex. *Thomas a Kempis*) och *theosofiskt-mystiska.* Bland dessa senare äro *Böhme* och *Swedenborg* de snillrikaste, de djupsinnigaste, och — i följd häraf — twifwelsutan, de. märkwärdigaste. Begge hafwa ock derföre wunnit talrika anhängare, och dessas antal har, å ömse sidor, i närwarande tid snarare till- än aftagit.» Deras namn voro ju också fälttecken för religiösa sammanslutningar i tiden, men även Thomas a Kempis — om vilken Atterbom tidigare yttrat i sin Iduna-recension, att ingen väg till det eviga ljuset vore »högre, genare och vissare» än dennes (a. st. s. 210) — utövade ett viktigt inflytande, såsom på Almquist, Hedborn, Vitalis, Kjellander.

Det Swedenborgs-kotteri, där man i Wieselgrens relationer ser Almquist uppträda långt fram på 1820-talet, var ett av de ledande och stod bakom både Pro fide et caritate och MannaSamfund. Som medlemmar räknade det, utom de nämnda Sturtzenbecher och af Billbergh,[2] dennes broder G. Billberg och C. J. Schönherr, båda ryktbara entomologer, assessor Johan Olde samt de senare statsråden bröderna O. I. och J. F. Fåhræus, alla förbundna genom nära umgänge och inbördes släktskap.[3] I MannaSamfund hade det försänkningar genom den förstnämnde och genom en son till Olde, som icke förgäves bar namnet Emanuel. Associerad med kotteriet var ju också Tybeck, och över huvud synes det stått under inflytande av den svärmiska swedenborgianism, som väsentligen hade fått sin riktning genom domprosten i Skara Anders Knös.[4] Från

[1] Warburg, *Ill. sv. litt.-hist.* III, s. 425, n.

[2] Denne Billbergh hade enligt sin *Sjelfbiografi* (Sthlm 1901, s. 77 ff.) ingått ett högst kuriöst kontrakt av swedenborgiansk läggning med senare statsrådet Wirsén, stipulerande såsom deras gemensamma strävan att alltid handla efter sunda moraliska principer. Första paragrafen innehöll en ömsesidig förbindelse »att med forskningslust söka all möjelig uplysning i Religionen». Vidare överenskom man att med all flit arbeta mot målet att »subsistera independent...: och då gifta oss, såsom vår högsta bestämmelse i detta lifvet».

[3] Arv. Aug. Afzelius, *Minnen*, Sthlm 1901, ss. 69, 91 f., 155.

[4] Lamm, *Upplysningstidens romantik* II, s. 42.

denna mäktiga västgöta-strömning ledde också Almquists bekantskap med läran sitt upphov, ty hans förste handledare Pehr Odhner var intimt förbunden med domprostfamiljen i Skara.[1] Slutligen kan det nämnas, att domprostens son Gustaf Knös, den kände professorn, var ett centrum för swedenborgianismen i Uppsala och påverkade skalderna Kernell och Kjellander, troligen även Atterbom.[2]

Almquist, som i viss mån alltid reagerat mot religiös partibildning, har emellertid så småningom kommit grundligt ifrån swedenborgianismen som system, av vilken art denna än månde vara. Det är en utveckling, som han själv sökt teoretiskt fixera i uppsatsen »Herrnhutare och Svedenborgare», om vars datering och principiella innebörd jag i annat sammanhang skall tala.[3] Då den forne ordföranden i Pro fide et caritate någon gång under senare delen av 1820-talet — troligen 1827 — ånyo inkallas i de swedenborgska konventiklar, där han tidigare säkerligen varit en flitig deltagare, är det oppositionsmannens roll han spelar. År 1828 utträder han även formellt ur Pro fide et caritate och säger sig därvid på de sista fem åren icke ha besökt dess sammanträden. Tidsuppgiften är ej betydelselös. Det förefaller, som om den skulle sammanfalla med en avslappning i intresset också för MannaSamfunds teologiska diskussioner. Genom pinande, rolöst tvivel hade han funnit, att resultaten av dess debatter endast voro ömkliga palliativ och att grundfrågorna förblevo olösliga gåtor. I en utveckling, som MannaSamfunds ledamöter säkerligen varit mycket litet underkunniga om, har Almquists väg fört allt längre i antiintellektualistisk riktning. Det saknas inte vittnesbörd om att det gnisslat med samarbetet inom förbundet. Där fanns åtminstone en medlem, som med all tolerans emot andras åskådningar dock var så litet böjd för att inse relativiteten i alla lärosystem och för att sätta värde endast på det fromma sinnet, att han snarast var en trosfanatiker. Att detta pinat vissa av dem framgår utav ett brev, som J. A. Hazelius skriver till Almquist från Norrland den 28 juli 1823: »Jag har träffat *Läsare*. De hafva ett Sturz:bskt Disputeringsbegär. De komma sättandes med sina Satser, ortodoxa och tråkiga. Detta

[1] Afzelius, a. st. ss. 20—36. — Afzelius tillhörde samma swedenborgianska riktning och var ledamot av, en tid 1818 även ordförande i Pro fide et caritate.

[2] Jfr bl. a. Atterboms minnesteckning över Kernell (*Minnesteckningar och tal* II, s. 340 o. pass.) och över G. Knös (*Biogr. Lex.* VII, s. 123 ff.) samt Vivi Horn, *De små Knösarna*, s. 7 ff.

[3] Jag skall därvid även framlägga ett av mig påträffat nytt Almquist-dokument.

käbbel är för vedervärdigt.» Å andra sidan hade denne ledamots med benhård konsekvens fullföljda satser just öppnat Almquists ögon för världsekvationens olöslighet. Den av Sturtzenbecher givna problemställningen kommer han inte ifrån, och den genljuder ännu i »Tre Fruar i Småland» i grubblet över »den grufligaste af alla gåtor i verlden: hvad slags del Guds försyn har i våra brottsliga handlingar» (III, s. 202).

I syndafallsdiskussionen kommer det plötsligt med skrämmande tydlighet till synes, att mästaren gått och burit på tankar, som förbundets ledamöter måste anse vara ingivna av »den gamle Ormen» och som de endast »med bekymmer och verkligen christlig smärta» kunna åhöra. Kastande över bord hela det teologiska distingerande, som upptagit sällskapets sysselsättningar, visar Almquist på ohållbarheten av själva teologiens grund och på dess maktlöshet inför huvudproblemet om gudaväsendets egenskaper. Han finner nu, att »hela historien och sammanlefnaden visa oss en ganska mörk tafla af menniskans tilstånd» (a. st. s. 56). Hans tidigare optimistiska livsbejakande, som byggde på åskådningen om det gudomliga kärlekslivets snara realisering bland människorna, har smulats sönder genom verklighetens egen brutala revidering av dess förutsättning, och den trosvisse förkunnaren av Johannes döparens evangelium har blivit en bitter tvivlare och kvietistisk mystiker. Men detta är en ytterst viktig välvning i Almquists världssyn, som bland annat måste bringa honom i en helt förändrad ställning till det samhälleliga äktenskapet. Ty dettas helgande funktion är visserligen i Almquists system av stor betydelse, eftersom den skänker helgd åt hela staten, men den är dock endast den yttre bekräftelsen på en förut befintlig andlig överensstämmelse mellan man och kvinna och förutsätter således en andligen revolutionerad stat, där äktenskap endast knytas på grund av inre samhörighet. Hans åskådning bygger på det kiliastiska hoppet om ett människornas snara inväxande i den heliga institutionen, om en deras »verkliga, grundliga, allmänna förändring och rening». Bortfaller denna grund och står han alltså inför utsikten till att den gängse äktenskapsmoralen i det stora hela skall bli bestående, då måste han också fråga sig, om ej det samhälleliga äktenskapet så litet motsvarar sitt ändamål, att det snarast verkar i osedlighetens tjänst. Den följande utvecklingen bör då också konsekvent leda till den frågeställningen, om det icke är institutionen, som har fördärvat människan, i stället

för att människan skulle ha fördärvat institutionen. I detta sammanhang skall jag inskränka mig till att söka visa, vilken andel utvecklingen inom MannaSamfund har i den omtalade krisen hos Almquist.

Fortgången av MannaSamfunds verksamhet upplyses genom dess protokoll, genom en bevarad förteckning över »Ämnen» som behandlats samt genom kretsens brevväxling. Protokollen innehålla i början utförliga referat av debatternas allmänna resultat men bli efter maj 1818 synnerligen summariska med uppgift endast å närvarande medlemmar och diskussionsämne samt avstanna fullständigt efter 13 maj 1820. Den särskilda förteckningen nämner ytterligare 5 ämnen, som förevarit på 12 sammanträden troligen fram till julen samma år. I brevväxlingen kunna vi slutligen följa diskussionerna fram till den 27 maj 1821, då man har sista sammanträdet före sommaren.

De uppgifter man sålunda erhåller röra sig om firandet av den årliga högtidsdagen samt om hållna diskussioner. Den 26 mars 1818 framställde Sturtzenbecher i ett tal »den rörande och lärorika taflan af en *döende* på dess sista jordiska läger», 1819 utvecklar J. A. Hazelius såsom samfundets idé »Människans återgång i sitt Inre, till beredande af förbättring i lefnaden, tankar och begär», och 1820 talar Almquist över »betydelsen af Immanuel, betraktadt såsom Gudalifvet och Saligheten hos Människan». Meddelanden finnas också om högtidsdagens firande 1821 och 1822. Debatterna ha särskilt i början en utpräglat teologisk karaktär, varvid Swedenborg givit problemställningen, men upptaga senare även sådana ämnen som »Om Krig», »Om Statens idee», »Om Geographiens idee», »Om Gymnastiken» etc. I februari 1821 behandlar man — enligt den omtalade brevväxlingen — »Prestens idée», där Almquist framkommit med »spritt nya idéer, men hvilka icke ännu hunnit utvecklas» (Öfverberg till Olde). I april 1821 sysslar man flera aftnar med Amorina-ämnet »Prædestination eller Frihet och Nödvändighet». De sista samtalen våren 1821 beröra »den hel. Skrift» och »Sjelfmord».

Redan före sistnämnda tidpunkt hade emellertid en kris inträtt inom förbundskretsen. Det avgörande symptomet härvidlag är Wilhelm Klintbergs sinnesrubbning sommaren 1820, vilken utan tvivel sammanhängde med den anda av överspänning, som härskade inom

kotteriet. Offret härför tillhörde väl icke egentligen MannaSamfund men nämnes bland de ynglingar, som Almquist och Janne Hazelius åtagit sig att andligen stimulera. Att det varit denna stimulans, som stigit honom åt huvudet, antages tydligen av Almquist själv, då han först i förtäckta ordalag häntyder på tilldragelsen i brev till J. A. Hazelius 22 juli 1820: »Har jag förut på lek efter ditt Namns initialer benämnt dig In Aurora Hero, får jag nu kanske snart på alfvare mana dig dertill. Dock, hvad är ock sjelfva det höga Hjeltealfvar, om ej Lek? — — — Slå upp Luce VIII: 5—8, och läs; oss stundar inre och yttre kamp.» Det citerade bibelstället innehåller liknelsen om såningsmannen av Guds ord, vars utsäde faller på hälleberget och bland törnen samt endast till en del i god jord. I ett brev till samme vän 27 april 1825 yttrar han i liknande anda, att Klintberg plockat bitar av hans satser i stället för att företaga ett allvarligt studium. Händelsen har tydligen gjort ett djupt intryck på honom.

De direkta återverkningar, som denna tilldragelse erhöll, blevo av olika art. Som Lamm påpekat, styrktes Almquist därav i åsikten om nödvändigheten av en praktisk motvikt mot det överdrivna idélivet. Efter vad förut i denna uppsats framhållits, hade han visserligen redan i juli 1820, före kännedomen om Klintbergs öde, tillsammans med Hazelius planerat ett genomförande av lantlivsplanen. Men i september samma år övergår man till direkta förhandlingar om arrendering av ett torp, beläget vid Mälaren, vilket dock till slut synes ha gått dem ur händerna. Det var också händelsen med Klintberg, som framkallade en publicering av Manhemsprojektet. Ynglingens fader, som var statssekreterare i finansexpeditionen, lyckades nämligen komma över en avskrift därav och har tydligen i den åtkomna handlingen sett en huvudorsak till sonens sinnesrubbning. Janne Hazelius nämner härom i brev till Almquist 23 aug. 1820 och tillråder förslagets tryckande »som Sjelfförsvar». Lika mycket väger dock för honom ett annat motiv. Han anser, att man nu borde »framlägga några UppryckningsIdéer för Ungdomen.» — »Broder! Stunden är inne. Blott det första Slaget, den första Väckelsen *ditåt!* snart skola flera följa. — — — Wi hafva ju intet att förlora. Hvad kunna de beröfva Oss? Deremot Vinsten för Evigheten af de Frön som utsås i unga hjertan, i den herrliga jordmånen.» Vore också verklig fara å färde, så voro de beredda att offra sina svaga personer för det godas seger.

I början av december 1820 utkom Manhemsplanen och blev av de romantiska idébärarna hälsad med stor sympati men uppfattades f. ö. nog tämligen allmänt som fantasteri och hade dessutom oturen att i likhet med Geijers samtida Thorildsskrift, med vilken den ofta jämfördes, verka alarmerande på de maktägande, vilkas skuggrädsla vid denna tid synes varit särskilt stor — man tänke också på förbudet mot von Schwerins talsällskap. Den vidlyftiga fördömande recension, som Wallmark införde i Allmänna Journalen i januari 1821, var nämligen enligt hans egen uppgift till Manhemsförbundets styrelse (Öfverberg till Olde febr. 1821) skriven på Engeströms och Wetterstedts begäran. Den börjar med att förmäla ryktet om Wilhelm Klintbergs vansinne såsom anledningen till bokens utgivande och fortsätter sedan i samma insinuanta stil. Ett huvudmotiv till recensionens tillkomst var nog, att man i den nya uppfostringsmetodens inskärpande av samtidens klenhet vädrade opposition mot rådande samhälleliga och litterära förhållanden. Wallmark antyder även, att »detta förbund ännu kan äga sin *hemliga* (esoteriska) sida», och detta synes ha tolkats som en blänkare om ett eventuellt regeringsingripande samt framkallade en protest från förbundets styrelse, varvid det utgivna projektet förklarades helt och hållet stå för sin författares räkning.

Almquist var djupt besviken. Han var också i mångt och mycket en fantasiens martyr, som stegrade sina motgångar till måttlösa proportioner och som endast i Kristi offerdöd synes ha funnit exempel på ett jämförligt lidande. En våren 1821 planerad sommarvandring uppåt Norrland i sällskap med Wærn och J. A. Hazelius, varav Almquist väntat sig mycket och som han i brev till den förre 2 april 1821 i patriotisk entusiasm kallar »ett af de hufvudsakligaste medel till bildningen af ett äkta medborgerligt, sant praktiskt och just dugtigt Lif», måste inställas, till stor del därför att Wærn hindrades deltaga på grund av föräldrarnas fruktan för Almquists inflytande. Den bittraste erfarenheten kanske dock var, att den väntade revolutionerande effekten av Manhemsplanens publicering fullkomligt syntes utebli. I stället visade sig förnyade yttringar av den religiösa överhettningen inom kretsen. Ett märkligt vittnesbörd är i detta avseende ett brev från Janne Hazelius till Almquist 12 aug. 1821, där han med bekymmer talar om sin utveckling till kvietism och om det sista årets överflödande mängd av nya idéer, vilka han ej i erforderlig grad hunnit smälta eller

införliva med sitt väsen. Han nämner också, att brodern Carl på sista tiden försummat sina studier, och fortsätter:

I sammanhang härmed ville jag gifva dig ett vänligt Råd som din trofasta Vänskap ej kan illa uptaga, ännu mindre misskänna — Hushålla med din Communication med Gossarna. Ditt välvilliga Förädlings-begär kanske ej märker att de få mera än de så hastigt kunna smälta. — — — De hafva fått nog för en god tid. — — Låt växten gro. Wattna ej för mycket. Då blir det Röta.

Om allvaret i den kris, som Janne Hazelius vid denna tid genomkämpar, vittnar också ett brev till samme adressat 26 maj 1822, där han resumerar det sista årets erfarenheter. »Hela Lifvet har på en tid uppträdt i alfvarligare Gestalter för mig». »Lifvets Joller Taflor» hade vikit undan, och i stället hade uppenbarat sig »en hel mängd dystra alfvarliga Riddare», som intagit de förras rum. »Jag hade trott förut att den nya Tidens Grundmening skulle kunna som en Dans eller en Kappsläds-fart utfäktas hos mig». Nu först har han tydligt förnummit vad han förut endast jollrat om, nämligen att »*Striden måste föregå innombords*». Det är det stora romantiska problemet om förhållandet mellan ideal och verklighet, som Janne Hazelius vid denna tidpunkt grubblar på, och det är säkerligen ingen tillfällighet, att hans brottning med och antydan till en lösning av detsamma på ett slående sätt erinrar om Amorina.

Jag är ännu med så oändligt många småband fästad vid denna jorden, tycker mig vara så warm för en hel mängd småintressen hvilka alltmer försvinna för mig, fjäskar så mycket här i Stoftet utan något stort ändamål, allt detta måste aftaga. Tillika måste man afsäga sig att få allt efter sin önskan uppfylld här i werlden. Mera måste man rikta sina blickar och sina Steg upåt. Men detta kostar på och hänger åtskilliga olika Slöjor öfver ens Sinnelag. Jag måste göra mig mera oberoende af denna Werldens intryck. Jag vet nog Regeln: Söker först efter Guds Rike etc. — AndeWerlden blånar fjerran, men oändligt fjerran för min Syn så att jag märker, att jag ännu skall öfver många, många Berg — Gud vare Lof! jag tror att denna trängtan gäller en högre Werld der Idealerne uppenbara sig i Menskliga drägter!

Almquist har som svar på dylika bekännelser fortfarande endast ett remedium att hänvisa till, den »reala verksamheten», vilken »står grundskarpast i motsats mot den ideala ofantliga Fordran,

som är väckt i själen». Sommaren 1822 gör han för egen del allvar av planerna på ett lantliv, i det han ute på Antuna deltager i arbetet på åkern. Tanken på en lantlig bosättning har, som Söderberg i detalj utvecklat, så småningom vunnit allmän utbredning inom Almquist-kretsen, och man diskuterar i sina brev livligt olika förslag till dess realisering. Ett projekt, som framställdes av Wærn i brev till Almquist 18 april 1821, är av intresse, därför att det första gången framkastar idén att i hans hemtrakt »sammanbygga ett Svenskt, Vermländskt idyllion». Till dem, som voro vunna för kretsens idéåskådning, räknades denna tid Hazeliernas svåger målaren Olof Södermark, vilken av Wærn framställes som en stödjepelare för alla deras planer och vilken lovat att skaffa sig ett bo i Värmland samt att där även binda Gustaf Hazelius. Innan något dylikt hann sättas i verket, kom det emellertid att visa sig, att den revolutionarism, varmed deras lära var laddad, hade den starkaste sprängkraften inom de egna leden, i det att den verkade en upplösning av Södermarks äktenskap. Hans hustru Charlotte Hazelius, som nog stått i livligare kontakt med kretsens idéer än mannen och som även tillägnat sig dess uppfattning av äktenskapet, ansåg sig nämligen vid en prövning av sitt förhållande till maken finna, att deras förbindelse saknade den prägel av andlig sympati, som var grundförutsättningen för ett sådant förbund.[1]

Denna praktiska erfarenhet av den ödesdigra innebörden i kretsens äktenskapsförkunnelse har tydligen gjort ett utomordentligt starkt intryck på dess medlemmar och i hög grad fördjupat den kris, som de redan förut befunno sig mitt uppe uti. Tydligast avspeglar sig detta hos Janne Hazelius, som kort förut förklarat sig som pesten sky all strid, all splittring eller disharmoni. Att »upplösningen i våra dagar går djupt» är temat i ett mycket bittert brev, som han 27 juli 1822 skriver till Wærn och där han antyder vad som hänt samt försäkrar, att dennes föräldrar nu ej längre behöva oroa sig för Johannes' uppenbarelser. Han har märkt, huru litet de nya idéerna passa för den tid, vari de leva, och huru överallt muttrar fattas till de skruvar, som de så gärna vilja anskaffa. »Jag gör ej stort räkning på den närvarande Tiden och denna tanke inger mig mera lugn än förr.» I samma anda går ett uttalande till Almquist i hans ovan nämnda resejournal från Dalarne 31 aug.

[1] Jfr Ivar Simonsson, *C. J. L. Almquists afhandling om »Europeiska missnöjets grunder»*, *Samlaren* 1919, s. 69 ff.

1822. Ryktet om det »ungdomsförförande Manhemsförbundet» hade spritt sig även till denna landsända och där verkat, att prostgården i Leksand stängt till dörren för den farlige fotvandraren, som hade utmålats i de svartaste färger. Med anledning härav påpekar han, att de genom sitt s. k. svärmeri hade fått en klick på sig, som säkerligen vore en »Evighets-klick». Detta kunde också göra dem oberoende i deras handligssätt och ge dem mod att för egen räkning realisera de idéer, som voro deras andliga liv,

och för resten tror jag att jag snart lemnar all förhoppning på utbredande af de Taflor som utgöra vår Sällhet. Låt dem heldre ligga orörda till kommande tider. De flesta som nu skulle älska dem, älska dem dock blott till hälften, utan anda och utan Lif, de upptaga det af Snille som i dessa Taflor möjligen finnes, men det Väsendtliga det faller dem ej så snart på Läppen — Hvilken ofantlig hög af Dynt skall ej från hvarje hjerta bortarbetas innan de Conjugiala ideerna kunna få inträde. Och då enskildta ännu äga så mycket besvär, huru mycket bevisar ej detta att de icke äro i sitt sträfvande understödda af Tidens Atmosfer. Då skulle det gå som en dans. Huru sekel-långt äro ej derföre troligen de tider borta innan dessa ideer ens tolereras af Massan. Jag har uppgifvit tills vidare all förhoppning på vår tid. Jag har förut varit warm och nitisk för meddelandet af de Taflor som utgöra min lycka. Men jag blir det allt mindre. Taflorna draga sig tillbakas och concentrera sig. Det förefaller mig äfven, som om hvarje Tafla hvilken jag tillbakadrager i djupet af min Själ, skulle derigenom vinna i färgglans och intresse för mig. Det är som om den genast började att retoucheras.

Hazelii yttrande om den outplånliga »Evighets-klick», som deras verksamhet i Manhemsförbundet förskaffat dem, erhåller 15 år senare en replik av Hartmansdorff, då denne på tal om Almquists befordringsmöjligheter skriver till Palmblad i ett brev 18 april 1837 (citerat i min uppsats i Samlaren 1919, s. 187): »Snillena göra sina utflygter, och dem vill man sedan icke förlåta. Manhemsförbundet ligger Almquist emot i flere vägar». Hazelii brev har emellertid stort intresse även ur andra synpunkter. Ty så vitt jag förstår är det även Almquists facit av det kiliastiska skedet, att tiden ej vore mogen för deras idéer och att det endast återstode dem att för egen del realisera de tankar, som voro deras levnads fröjd. Och detta är väl också i en mängd av samverkande motiv den djupaste innebörden i Värmlands-flyttningen: avsikten att mitt i en materialiserad tid, som slagit i spillror de möjligheter som visats till dess andliga

räddning, ådagalägga bärkraften av en med sann tro omfattad idé. Bosättningen i Värmland kan därför betraktas som epilogen och den naturliga avslutningen av MannaSamfunds-perioden i Almquists liv. Vad angår kretsens uppfattning av densamma kan man slutligen anföra ännu ett par brev av Janne Hazelius. Den 28 juli 1823 skriver han om detta ämne till Almquist: »Hvilken Helhet! Ett helt Lif ställdt efter en idée, och en idée som tillika är Universi, som är Religion; ja detta är just Religion!» Och den 6 dec. 1824 fäller han i brev till samme adressat sitt bekanta yttrande om realiseringen av »ett Lefnadssätt som till sin Natur är Poesie. Poesien har varit en Sak: Wi willja att Sakerna skola bli Poesie. Poesien skall öfverflyttas från Pappers-upsatser till Lefvande Ting och upträda i Sammanlefnad, Gerningar, Ägtenskap, upfostran, hushållning.» Om den *ignis ardens,* som uppbär MannaSamfunds strävanden, kan man ej misstaga sig. Men den var ej nog för realiseringen av den lantligt-äktenskapliga idyll, som var kretsens stora dröm och vars misslyckande satte inseglet under kapitulationen med dess speciella åskådning. Hoppet att kunna genomföra ett levnadssätt, där sakerna voro poesi, visade sig vara en stor chimär, men under försöket att förverkliga detsamma hade Almquist gjort erfarenheter och förvärvat insikter, som med tiden skulle tillåta honom att verka för en poesi i sak.

* * *

I det föregående har antytts, att MannaSamfunds febrila religiösa överhettning varit den atmosfär, som givit växtkraft åt Amorinas stämningar och spekulationer. Man möter i själva verket upprepade gånger i kretsens brevväxling partier, som på ett oemotståndligt sätt erinra om Almquists stora verk från denna period. Jag nämner som exempel ett brev från Hazelius till Wærn 12 juli 1821, där han pekar på Frälsarens uppenbarelse som det nödvändiga centrum i den kommande litteraturen och tillfogar följande karakteristiska parentes: »Almqvist en af dem som sett Honom». Eller man kan anföra en passus ur ett brev växlat mellan samma personer 12 april 1821, där Hazelius framställer det egna kotteriet som en samling »den nya Tidens Barn», vilka skola avkläda sig »Nattens Gerningar» och påtaga »den nya Dagens Skrud», även om de härför komme att lida förföljelse av världen. »Wi stå ej

ensamme i Natten utan vi äro flere Ynglingar, ett friskt Sällskap, som stå tillsammans och med Aningsfull förtjusning betrakta Solens glödande Uppgång på östra Synkretsen». Det är en sådan morgongryning, som Amorina representerar. Även från MannaSamfundskretsens enskilda liv eller samvaro kan man anföra åtskilliga drag, som på ett slående sätt erinra om Almquists bok. Man kan citera ett brev från Gustaf Hazelius till brodern, där han meddelar, att han nu lärt sig blåsa valthorn och om kvällarna låter sin »köl» klyva »Edswikens klara silfverspegel, under det jag blåser Lilla Karin, Sven i Rosengård etc. så att skogar och berg återgifva sorgliga Echo'n». Eller man kan framdraga den bild av romantisk vänskapsentusiasm, som man erhåller i en skildring — brev från Öfverberg till Olde 28 maj 1821 — av en utfärd till Riddersvik med Almquist, Atterbom, Janne och Carl Hazelius, Unge, Branting, Anders Berg samt brevskrivaren som deltagare. Man sjunger folkvisor och håller talövning om spöken, varvid Atterbom berättar om Elgströms andeuppenbarelser. Man tillagar punsch och dricker flitigt skålar, den sjunkande solen speglar sig i deras glas och i deras sinnen, och »vi voro alla innerligt och broderligt stämda». Det var »riktigt som hos Fouqué», tillägger brevskrivaren, som slutar skildringen med att låta valthornen höra sina »milda, klara, svärmiska toner, under de gröna träden».

Behandlingen av de problem, som dryftas i Amorina, faller utanför ramen för denna uppsats, men däremot bör i detta sammanhang erinras om att verklighetsupplevelserna i MannaSamfundskretsen icke blott kunnat lämna stoff till extatiska och idylliska scener utan även till lantligt realistiska. Segelfarten till Björkö, som spelar en roll i boken, företogs av Almquist och Janne Hazelius i augusti 1820. De fortsatte därifrån till Strömsholm och Mölntorp i avsikt att söka upp von Unge. Då denne hade gett sig av på en fotvandring i Bergslagen, beslöto de båda vännerna att gå honom till mötes och kommo ända upp till Skinnskatteberg samt trakterna däromkring men gingo om Unge och återvände till Mölntorp (br. från Hazelius till Wærn 12 aug.). Det är, såvitt jag kan se, den första av dessa sommarvandringar, vilka så småningom skulle komma att spela en så betydelsefull roll i Almquists diktning. Följande år var den vidsträckta »NordmannaWandringen» ämnad att företagas. »Ingen Häst taga Wi. Rensel på Rygg och Sorgfrihet i Sinnet!», skriver Hazelius till Wærn 9 mars 1821. Den blev som

bekant inställd, men i stället vistades Almquist och Hazelius vid midsommartid på lantstället Emaus utanför Västerås och företogo därifrån utfärder, bl. a. till Sätra.[1] År 1822 gör Almquist en ovan omtalad båtfärd till Strängnäs, och Janne Hazelius företager tillsammans med Mühlenfels och Öfverberg sin flera gånger nämnda fotvandring i Dalarne. Den friskt och hurtigt skrivna resedagbok, som Hazelius för under denna färd och som han tillsänder Almquist, är i sin vakna observation av natur och människor en föregångare till dennes egna reseskildringar. Hazelius förklarar själv i en avslutande kommentar, som han kallar »Några Rese-Resultater», att denna färd »varit mig hufvudsakligen vigtig såsom *Försök till en FotResa i stort»* och anser sig därmed även ha givit ett »Efterdöme», som skall bli nyttigt för andra.

Inte endast med avseende på sättet att färdas är den ovan omtalade Otto Sebastian von Unge en exponent för MannaSamfunds strävanden. Som i inledningen nämnts, var han nära lierad med kretsen och hade under intryck av Almquists lantlivsplaner redan år 1821 för avsikt att lämna militärbanan för att ägna sig åt något mera idylliskt yrke (Almquist till Wærn 3 juli 1821). Unge förblev alltid samma Sturm-und-Drang-natur som under MannaSamfundsperioden och såg ständigt sina litterära ideal i Rousseau, Thorild och Jean Paul. Amorinas yttrande i 1839 års upplaga, att hon älskade »landtfolk af själ och hjerta», kunde han ha gjort till sitt, och lika hjärtligt som hon avskydde också han »knaperfolk» och allt stadsliv. Då man i hans »Promenader inom Fäderneslandet» finner en karakteristik av småstäderna såsom »förderfvad landsbygd» med tillägget »jag har intet att invända mot den tankan, att *Cain byggde den första stad*»,[2] känner man igen terminologien från MannaSamfund, där denna tes särskilt drevs av J. A. Hazelius.[3] Kapitlet »Miscellaneer under en Stockholms-Resa» i samma verk bygger över temat, att »dygden, likasom solen, trifves ej bland stenmassorna» (s. 62),[4] och han opponerar här skarpt mot socitetslivets lyx och onatur, mot pöbeln i alla samhällsklasser, kollegiernas skriveri, de bar-

---

[1] Brev från Almquist till Wærn 3 juli 1821 och från J. A. Hazelius till Almquist 27 aug. 1822.

[2] I, Sthlm 1831, s. 96.

[3] Se hans brev till Wærn 20 juli 1820, cit. av SÖDERBERG, a. st. s. 201.

[4] En annan samtida författare, vilken lika livligt som Amorinas diktare reagerade mot Stockholms-livet, var Vitalis — parallellen får jag tillfälle att utföra i en senare framställning.

bariska straffen etc. liksom i annat sammanhang mot sektandan o. s. v. Med renseln på rygg genomströvade han svenska landskap sommar efter sommar. Den ovan omtalade vandringen i Västmanlands bergslag år 1820 har han skildrat i det citerade arbetet, kapitlet »Vandrarens Tankesprång», och i ett annat kapitel därstädes, »Phantasier på Värmlandsvägen», beskriver han en fotvandring i sällskap med MannaSamfunds-ledamoten Ehrencrona med Jonas Wærns Adolfsfors såsom mål.

Efterskrift.

Det nyfunna, tyvärr fragmentariska, manuskript till en tidigare version av Hermitaget, som meddelas i det följande, har av utgivaren d:r R. G:son Berg älskvärt ställts till mitt förfogande. Jag har ansett en behandling i detta sammanhang av det därmed förknippade kronologiska problemet vara så mycket intressantare, som denna tidigare avfattning är ett kraftigt argument för riktigheten av den Almquists idéutveckling fram till Värmlands-tiden, som jag i det föregående har sökt skissera. Nödvändigheten av att datera Hermitagets »klosterlifs-idée» flera år tillbaka visar ju klart behovet av en mera nyanserad uppfattning av Almquists äktenskapsåskådning.

Den senast fastslagna dateringen av Hermitaget, till år 1829, vilar — förutom på den underförstådda meningen att dess förkunnelse är ett uttryck för Almquists äktenskapliga erfarenheter — på det huvudargumentet, att dess skildringar från trakten av Hofva och Ramundeboda sammanhänga med en resa, som Almquist i juli 1829 företog i dessa nejder. Tyvärr ingår ej denna tidigare del av verket i det nu framlagda manuskriptet, men man konstaterar lätt vid en genomläsning av den slutgiltiga redaktionen, att de ytterst obetydliga spåren av reseiakttagelse med största lätthet kunnat inpassas vid omarbetningen. Att den äldre gestaltningen av verket bör förläggas till ett betydligt tidigare datum är sannolikt redan av den grund, att manuskriptet saknar varje antydan till omgivande ram i stil med Törnrosens Bok.

De från manuskriptets art hämtade skälen kunna tyvärr endast bli av sannolikhetsnatur. Då papperet emanerar från det i Värmland belägna bruket Gullsby (se nedan s. 129), torde man dock kunna betrakta året 1824 som en nöjaktig terminus a quo. Möjligen

skulle vattenstämpeln tänkas ge ännu en liten fingervisning. Samma papper har nämligen begagnats till ett koncept av »Aransis» från troligen 1824 och till ett mycket betydelsefullt brev till J. A. Hazelius 27 april 1825, vilket omnämner hans pågående produktion och är skrivet å samma sorts helsidesark som Hermitaget. Samma papper förekommer emellertid även i tvenne manuskript, som säkert äro senare än 1825, varför dessa skäl måste anses sakna varje avgörande beviskraft.

För vinnandet av mera utslagsgivande bevisgrunder blir man alltså hänvisad från de yttre skälen till de inre. Då Almquists litterära utveckling är betydligt lättare att urskilja än hans idéutveckling, torde det därvid vara lämpligast att först granska verkets rent litterära art för att sedan undersöka, om idéinnehållet absolut hindrar riktigheten av det resultat man ernått. Vad angår de litterära skälen, måste de anses med stor bestämdhet peka på Värmlands-tiden. Det har nämligen länge stått klart för forskningen, att Hermitagets närmaste fränder äro att söka i de arbeten, som Almquist hade för avsikt att sammanbinda i verket Jordens Blomma, samt att det hör intimast samman med berättelsen Cypressen. Det är samma omväxlande lyriska och ironiskt-realistiska stil, som gör sig gällande i dessa skrifter — den senare kan från Hermitaget exemplifieras genom naturskildringen i början av femte boken. De representera alla en art av historisk diktning, och i alla framträder författarens trägna spekulation över förhållandet mellan dikt och historia, allegori och verklighet — man läse i Hermitaget t. ex. samtalet mellan Erasmus och Inga eller början av sjätte boken. Den påfallande släktskapen med Cypressen illustreras därav, att denna liksom Hermitaget är ett försök till svensk medeltidsroman, som på samma gång inspirerats av Walter Scott och vill bygga framställningen på folksagoelement. Men till Värmlands-tiden hör nu såväl den nämnda planen på ett ramverk Jordens Blomma som det huvudsakliga utarbetandet av dess enskilda delar. Och att även Cypressen är att hänföra till denna tid har redan tidigt antagits av en och annan forskare samt torde få betraktas som avgjort i och med den hänvisning till faderns konkurs och dess roll i boken, som gjorts av S. Almquist,[1] och de kompletterande argument, som lämnats av Holmberg (mon. s. 115 f.), vartill ännu en del skäl skulle kunna fogas.

[1] *Ur C. J. L. Almquists författarliv,* Sthlm 1920, s. 22 f.

Som tidigaste avfattningstid för Hermitaget torde man emellertid få räkna andra året i Värmland. På en manuskriptlapp med förteckning över Almquists arbeten från troligen 1824 upptages nämligen Cypressen men däremot ej Hermitaget. Att detta har skrivits något så när i följd med systerromanen bestyrkes emellertid av flera omständigheter, varav först kan nämnas den jämförelse författaren i det nu framlagda manuskriptet anställer emellan personerna i de båda verken, där han uppmanar sig själv att differentiera Ingas och Saras karaktärer. På Värmlands-tiden hänvisar det delade intresse mellan arbetet i trädgårdssängen och för konsten, varom verket vittnar, och på dess andra år hela den stämning av isolering och avskildhet, som uppbär detsamma och som tolkas redan av dess titel. Då Almquist i början av sjätte boken i slutredaktionen tecknar sin egen författarverksamhet i bilden av en »Målare», som »sitter i diktens låga tjäll, bygdt af löfqvistar i en enslig lund vid sidan af en skummande bäck, och tecknar sina taflor för enskild lust» och vars liv är »som en eremits», erinrar det slående om det nämnda brevet till Hazelius 27 april 1825, som säger hans diktning vara oberoende av tanken på utgivning och endast motiverad av det nöje hans diktfigurer skänkte honom i ensamheten, liksom det påminner om liknande subjektiva utgjutelser i Jordens Blomma-Cypressen. Bland detaljer, som tala för samma datering, nämner jag endast, att redan i det citerade brevet framskymtar det intresse för en analys av svenskt folklynne, som talar ur Hermitaget och som mera markant kommit till uttryck i den till år 1826 daterade uppsatsen »Svenska Nationens förhållande till Litteraturen».

Återstår alltså som avgörande instans den idéuppfattning, som verket frambär. Kan man redan år 1825 tänka sig en sådan förkunnelse som Hermitagets celibat-lära? Enligt den syn på utvecklingen av Almquists äktenskapsidéer, som jag i det föregående har framlagt, låter detta mycket väl sig göra. Det förefaller mig, som om Holmberg och Werin vid behandlingen av Almquists tidigare äktenskapsuppfattning utav hans ställning till vigseln hade låtit förleda sig att underskatta hans läras inneboende revolutionarism samt att väl uteslutande härleda denna ur hans olyckliga äktenskapserfarenhet. En fingervisning i motsatt riktning har man dock redan i den omständigheten, att Janne Hazelius år 1838 gillade Det går an samt sålunda synes ha betraktat dess angrepp på den äktenskapliga

institutionen som en konsekvent utveckling av hans ungdoms tänkande.[1]

Det finns ett dokument, vars tolkning i detta sammanhang är av yttersta intresse, enär det gäller ett av de få direkt personliga intygen om Almquists utveckling. Det är en brevlapp till Janne Hazelius, avskickad på dennes bröllopsdag den 16 oktober 1825 och innehållande två passager, vilka från den senaste forskningens utgångspunkter tydligen ha kommit att synas stå i direkt motsägelse och därför ha vållat åtskilligt besvär att klargöra. Den ena lyder: »Jag vet timan för din heliga Vigsel. Jag faller då på knä i vår kammare: och Gud skall höra också vår bön!» — utom hans egen är det tydligen fråga om hustruns. Den andra säger: »Jag kommer ej *personligen*. Jag handlar häruti efter Princip: efter en åtminstone inför mig, giltig Orsak. Detta rör ej *dig*, min Broder. Det rör andre.» Werin kommenterar detta brevuttalande på följande sätt: »Man förstår att, när han på föråret 1825 av principskäl avböjer att komma till Janne Hazelius' bröllop, det ej kan vara vigseln som han har i tankarna. Det synes vara fråga om personer, inte om sak» (a. st. s. 108). Härtill kan endast sägas, att urkund och tolkning gå stick i stäv mot varandra, ty gäller det princip, så måste det väl ändå vara fråga om sak. Från min i det föregående framställda synpunkt på Almquists idéutveckling blir också brevet fullt naturligt och konsekvent. Visserligen anser han fortfarande, att vigseln är en till sin grund helig institution, men han kan ej längre tro på en människornas förestående renade äktenskapsuppfattning, som står i korrespondens med denna institutionens helgd. Äktenskapet vanhelgas av människorna, folk i allmänhet, alla de »andre», på vilkas andliga intressen Almquist ej kan lita så som på Janne Hazelii. Hans erfarenheter ha sålunda tvingat honom fram till den ståndpunkten, att ett rätt äktenskap är ett sällsynt undantag och att därför också knytandet av ett jordiskt äktenskapsförbund är ett stort vågstycke, om vars utgång i varje fall ingen utomstående kan döma.

Men som ett uttryck för en liknande stämning kan man också betrakta Hermitagets förkunnelse. Det är under Värmlands-vistel-

[1] Brev till Almquist 19 okt. 1838: »Men *det går an*, den, käre du, går icke an förr än du blifvit pastor eller professor. Den är prägtig.» — I samma brev säger Hazelius, att han själv och Öfverberg vore »nästan de ende qvar af den lilla stam, hvars medelpunkt du var under MannaSamfundets oförgätliga dagar: döden och lifvet har bortryckt eller skingrat de öfriga.» (Kungl. bibl.)

sens ensamhet, som Almquist har företagit grundprövningen av de frågor, som han länge grubblat på. På våren 1825 hade både Janne Hazelius och Jonas Wærn definitivt svikit lantlivskoloniens idé och därmed omintetgjort sista hoppet att kunna realisera en »Jordhimmel». Det är från denna tid, som besvikenheten på människorna och den kvietistiska stämningen konsekvent börja höras som en underton i hans brevuttalanden. Man läse t. ex. hans brev till Janne Hazelius från Graf 27 april 1825, varom jag redan ett par gånger talat och vars förkunnelse är eremitens i lika hög grad som Hermitagets. Ensligheten vore »det förträffligaste till *Sammandragning* af det spridda man erfarit förut», den frambringade resultat, gjorde ett bokslut, som för varje människa vore högst nödvändigt. I stället för ett utåtvänt liv i världen förde han nu eremitens tillvaro. »Här och i all Enslighet, försjunker man i det oändliga Ena: det visar föga lifaktigt, men tar alting i Stort, fattar Grundsatsen i alt, gör ett Domslut. — — — Det är väl, om Menniskan förut har gjort en dylik Dom öfver sig sjelf och sin Själs besittningar. Har hon en gång genomgått denna Proba, och lyckligt — sedan betyder det ingenting, om hon åter skulle komma i Virrvarret, hon lefver i Verlden, som lefde hon der icke, det är sedan likgiltigt hvad Locus hon är på. — — Detta Försök undergår jag nu. Få se, *huru.*» Man har i detta brev ett intressant uttryck för den viktiga förskjutning i Almquists syn på världen, som denna tid försiggår och som starkt påverkar hans äktenskapsåskådning, och jag kan icke finna något psykologiskt orimligt i den tanken, att Hermitagets celibat-lära är en manifestation av denna välvning.

Den nya version av Hermitaget, som här i fortsättningen meddelas, måste givetvis anses utgöra ytterligare ett positivt indicium till förut befintliga mot riktigheten av Holmbergs i Samlaren 1919 fastställda datering av Jagtslottet till våren 1825. Ty frånsett att denna äldre avfattning saknar törnrosram och av den grund torde böra förläggas tidigare än Jagtslottet, påverkar den på ett annat sätt direkt Holmbergs argumentering. Då han nämligen erkänner såsom obestridligt, att »Jagtslottet verkligen gör ett senare intryck än det mesta i Hermitaget» (s. 198) men löser denna motsägelse genom att antaga en urredaktion av det förra, så kan denna utväg ej längre anses tillfredsställande, då man *vet*, att en tidigare fattning funnits av det senare. Men är Hermitaget äldre än Jagtslottet,

torde man få betrakta det som uteslutet, att det senare verket skulle kunna vara skrivet i Värmland.

Att det av Holmberg framlagda bevismaterialet för Jagtslottets datering måste anses bristfälligt har jag redan tidigare — i ett föredrag vårterminen 1922 — framhållit och skall här i korthet upprepa dokumenteringen för denna ståndpunkt.[1]

Det avgörande skälet för sin datering finner Holmberg i det ovan omtalade brevet till Hazelius 27 april 1825, som av mig sammanställts med Hermitaget. Almquist har klagat över sin isolering och fortsätter: »Men det är kanske bäst som det är: jag gör i stället sällskap åt mig af en hop Individuer, som det roar mig att framställa: Dikter hvilka jag låter utföra sina charakterer så godt de kunna, och med hvilka jag såväl samtalar som har till ämne för Betraktelse och Umgänge». Holmberg ger följande utläggning härav (s. 195 f.): »Den egendomliga formuleringen visar, att det inte varit vanliga romanfigurer det gällde (hvilka skulle det också i så fall syfta på?), ty det heter, att Almquist dels samtalar med sin 'hop Individuer', dels håller betraktelser öfver dem. Detta dubbla uttryck kan af alla Almquists skrifter endast afse Jagtslottet, där Almquist såsom Richard Furumo samtalar med sina figurer, såsom författare har dem 'till ämne för Betraktelse och Umgänge'.» Mig förefaller denna tolkning i hög grad hårdragen, då jag i det citerade yttrandet endast kan finna ett, såsom sådant mycket intressant, uttryck för den romantiske diktarens ställning till sin diktade värld. Att det, på så sätt uppfattat, ej heller är alldeles enastående hos Almquist torde framgå av vad han säger om Drottningens Juvelsmycke och samtida verk i brev till Atterbom 9 maj 1834:

Jag eger ingen fridfull, eller ens i minsta grad lycklig stund, annars än när jag får teckna, bilda, componera händelser, måla charakterer, hela nätter, då jag ej sofver, är min hjerna upptagen, liksom en theater, af individuer, som hålla dialoger derinne; jag hör hvart ord. Detta är väl icke nytt, efter det varit så alltifrån barndomen, men det tar till årligen, och Gud vet, hur länge jag lefver på det här sättet (Samlaren 1903, s. 78 f.).

---

[1] En del invändningar mot den senaste Almquist-kronologien har jag även framställt i en recension av den nya Almquist-upplagan i *Göt. Hand. Tidning* 27/6 1923. — Då jag här endast berör Jagtslottets och Hermitagets dateringsproblem, innebär detta givetvis icke, att jag på alla andra punkter skulle vara ense med Holmberg.

Holmberg stöder sig vidare på det argumentet, att Almquist själv skulle angivit 1825 såsom det år, »då Jagtslottet författats». I en del självbiografiska meddelanden till litteratören C. W. Bergman i slutet av 1840-talet har han nämligen yttrat om Värmlandstiden: »Här uppspirade idéen till Törnrosens Bok». Men idén till Törnrosens Bok kan lika väl sägas vara Jordens Blomma som Jagtslottet, och då det i det nämnda uttalandet synes vara fråga om imperialoktavupplagan, bör det snarare gälla det förra verket. Och vad angår uppslaget därtill, så härrörde det som bekant från Värmlands-tiden, omnämnt i brev till A. Berg 12 juni 1824: »Emedlertid — — — har hos mig Planen upprunnit till ett Arbete, som jag ej kan beskrifva för dig» etc.

Likaledes kan den tryckning av några nya litterära alster, som Almquist planerade mot slutet av 1825, enligt brev till Öfverberg 7 nov. d. å., ha avsett Jordens Blomma. Jag är f. ö. inte alldeles övertygad om att det behöver åsyfta vare sig detta samlingsverk eller Törnrosens Bok. I Cypressen, vilken liksom Amorina tänkes redigerad av en herde och litteratör vid namn Corydon, talas i en passage, som i första handskriften visserligen är skriven mellan raderna men av allt att döma är ursprunglig, om »våra Romanzer, Romaner och Romaunts» (Bergs uppl. s. 130). Den möjligheten kan väl också tänkas, att Almquist 1825 planerat en publicering av Amorina och de nyskrivna berättelserna i Walter Scotts stil, Cypressen, Hermitaget m. fl.

Det pretenderade nära sammanhanget mellan Jagtslottet och Almquists diktplaner år 1824 låter osökt förklara sig ur hans strävan att i Törnrosens Bok bereda plats även åt det äldre samlingsverket Jordens Blomma. Några detaljer i denna sammanknytningsplan äro av intresse. Som bekant förebådas i avslutningen till Jagtslottet 1832 såsom närmaste fortsättning Gudahataren, Skönhetens tårar samt vissa andra verk — d. v. s. Jordens Blomma —, och Holmberg har med anledning härav riktigt anmärkt, att det är till imperialoktavupplagan av Törnrosens Bok, där denna ordning följdes, som Jagtslottet bildar den naturliga inledningen vida mer än till duodesupplagan. Däremot har det icke observerats, att Almquist redan följande året övergav denna ursprungliga plan, ehuru han kort efter återupptog den. I stället för Jordens Blomma trycker han som bekant år 1833 Hermitaget, Vargens dotter och Hinden, vilka han jämte Jagtslottet utger mot slutet av året. Samtidigt

skriver han till Atterbom 8 dec. 1833: »Emellan Jagtslottet och Hermitaget är ett stort antal stycken i mscr., som få ligga».[1] Detta innebär givetvis icke, såsom det påstätts, en kronologisering från författarens sida av ordningen mellan dessa verk utan har avseende därpå, att han år 1833 frånvikit den tidigare planen att låta Jagtslottet följas av Jordens Blomma. I denna tanke om en mera förbehållsam utgivning, vilken år 1832 kommit honom att makulera Gudahataren, är sista boken av Hinden skriven, där Herr Hugo direkt utsäger, att »i vårt manuskript behålla vi ändock för oss allt hvad som utgör vårt egentliga» (s. 272), och Hinden kan därför sägas vara den naturliga inledningen till duodesen, på samma gång som Almquist där drömmer om ett samlingsverk ännu större än imperialoktaven. Då Atterbom i sin recension av de första törnroshäftena påyrkade en mera »organisk» publicering, ångrade sig emellertid Almquist ännu en gång och meddelade recensenten 2 mars 1834 en ordning för sitt stora verk, där han som andra häfte av det redan utkomna första bandet ånyo upptog fragmenten av Jordens Blomma. Offentligt tillkännagavs samma plan genom en annons å omslaget till de följande häftena från och med det till julen 1834 utkomna femte — ej tidigare — till och med det sjunde, men först i imperialoktavupplagan kom den ju till förverkligande.

Som resultat av denna översikt av Almquists diktplaner torde man emellertid erhålla ett positivt argument mot Holmbergs kronologi. Vid Jagtslottets tryckning 1832 kungöres ju direkt, att Jordens Blomma närmast skall följa, ehuru de enskilda verken endast delvis uppräknas. Enligt den omtalade annonsen skall fortsättningen utgöras av Gudahataren, Skönhetens tårar, Semiramis, Under hoppets träd och Ferrando Bruno. Då det fortfarande är samma plan, som är aktuell, och då de fyra första styckena bevisligen hört till Jordens Blomma, ligger det nära till hands att dit hänföra även det femte, som sålunda skulle vara skrivet för ett samlingsverk tidigare än Jagtslottet.[2] Går man till imperialoktavupplagan, där den ursprungliga intentionen att låta Jagtslottet följas av Jordens Blomma realiserades, är även där ordningen mellan de uppräknade verken identiskt densamma. Men viktigare är, att Ferrando Brunos samhörighet med de föregående styckena där har på det tydligaste sätt markerats. Dels har detta skett genom en typografisk anordning, som är enastående i hela

[1] Brev i framlidne major E. Atterboms samling.
[2] Ferrando Bruno dateras av Holmberg till år 1826.

imperialverket, ett dubbelstreck vid Ferrando Brunos slut (s. 30), som tydligen skall avskilja arbetet från de följande och sammanföra det med de föregående. Dels är ju förhållandet det, att verket Bruno är inordnat i Jordens Blomma på samma sätt som dess övriga delar genom det föregående stycket Under hoppets träd, vars senare del ingenting annat är än ett företal till den följande Ferrando. Att Almquist efter skapandet av Jagtslotts-ramen och Furumo-figuren skulle skrivit ett dylikt företal i äldre stil, där författaren omnämnes såsom »Sångaren», förefaller ej troligt och strider i varje fall mot Holmbergs egen bevisföring, som förnekar en dylik möjlighet vad angår ett företal till Sviavigamal (a. st. s. 185).

Övriga av Holmberg anförda skäl för Jagtslottets datering till 1825 tjäna endast till att begränsa problemet eller till att ange en terminus a quo. Vid kronologiseringen av handskrifterna begagnar han sig av det schibbolet, att Almquist »i juli eller augusti» 1828 företagit en ändring i sin stavning från *alt* till *allt*. För att visa svårigheten att med ledning av manuskripten komma till några säkra resultat kan nämnas, att den senare stavningen sporadiskt förekommer långt dessförinnan, på ett ställe t. ex. i det brev till Hazelius april 1825, varmed Holmberg velat datera Jagtslottet, likaledes i flera brev 1824 samt kanske ändå tidigare.

NYA ALMQUISTFYND.

MEDDELADE AV

RUBEN G:SON BERG.

För älskvärt beviljat tillstånd att offentliggöra de här meddelade Almquistmanuskripten har jag att tacka fru ANNA CASPARSSON, född VON FEILITZEN (de tre första) och rektor OLOF ÖRTENBLAD (det fjärde).

I.

BROTTSTYCKEN AV HERMITAGET I TIDIGARE AVFATTNING.

Något manuskript till Hermitaget har förut ej varit bekant. Utgivaren av denna roman i den nyligen påbörjade upplagan av Almquists Samlade skrifter, docenten O. Holmberg, påstår sålunda i sin inledning till Törnrosens bok (s. VIII) om de fyra skrifter, nämligen Jaktslottet, Hermitaget, Vargens dotter och Hinden, som inleda den, att »inga manuskript, med undantag av till en tidigare version av Vargens dotter, finnas bevarade». Lyckligtvis är påståendet oriktigt. De av mig funna fragmenten äro dessmera intressanta, som de tillhöra en annan och tidigare avfattning än den, som utgör andra delen av Törnrosens bok 1833.

Fragmenten äro tre. Det första består av ett halvark, vars första sida betecknas med siffran 67. Texten slutar med andra sidans åttonde rad.

Detta brottstycke tillhör sjätte boken och motsvarar i första upplagan raderna 10 ff. på sidan 120 [= rad 7 ff. på sidan 176 i Saml. skr.] till och med orden *är mitt* på sid. 122 [= rad 17, sid. 177 i Saml. skr.]. Det förefaller att vara en renskrift, men bjuder på så många smärre avvikelser från den tryckta texten, att jag knappast tror, att den kan ha tillhört dess renskrift. Lydelsen är:

visade mig för någon om dagen: då hvarje Väsen gläder sig af det verkliga Lifvets kraft, solens sanning och jordens eld, O du, då måste jag fly, och likväl är jag ej en hamn, jag måste lefva på jorden, men får ej värma mig, såsom jorden, af sol.

Ovilkorligt sjönk, vid denna Berättelses slut, den rödklädde Eremiten till den andres knän, kysste dess händer och sade: O du min lyckliga Syster, afundas ej mig mitt Träds ömhet; var ej vred på mig! Si, jag är Nattens brud, min vandring är skuggans stig, likväl är jag ej en hamn, jag måste lefva på jorden, men får ej värma mig af verklighet och sol, såsom jorden!

Så sympathetiskt hade denna berättelse verkat, att den unge Eremiten upprepat dess sista ord, och svarades snart af den andre: Hvarföre ber du mig i dag att jag skall förlåta dig, min älskade? Hade vreden ledt mig, då hade jag ej hemligt tagit dig utur Tornet, som var ämnadt till ditt eviga fängelse, emedan en Nunna ej får älska; då hade jag ej sjelf i manlig förklädnad med dig fört en irrande lefnad. Stig upp, min Judith, fortfor Drottning Sophia, i det hon sjelf uppsteg i sin af fin hvit ull glänsande Eremitkappa, vi hafva ännu många örter att plantera i denna skog; vårt vilda Sätra skall fulländas till ett Hermitage, som tvänne Syskon först grundlagt, till behag, till enslighet för sina tårar, till hem för en vänskap som Verlden ej har trott.

Sophia, jag stiger ej upp, sade Nunnan, låt mig i dag ej bära annat vatten till rosornas svalka i vår skog, än tårar, Sophia. Ack, *du* har hela den lefvande Verlden! efter *mig* ljungar förbannelsens åskor, om jag visar mig om dagen: hvarje annat väsende, än Nunnan, får glädja sig af lifvets rätta kraft, solens sanning, och jordens eld. Lyckliga Syster, O afundas mig ej mitt Träds hemliga ömhet!

Jag vet icke, svarade Drottningen, hvarifrån Ingas berättelse leder sitt ursprung — jag vet, att man brukar göra Historier — jag mins t. e. denne af våre kongl. Förfäder, som i andra giftet feck en mindre god gemål, hvarom man målat en vidt kringförd Saga, utan trovärdighet men ändock svår att glömma,[1] deruti den onda Stjufmodren förvandlade sina tolf Stjufsöner till foglar — jag vet icke — — Hvad jag visst vet, det är, att jag aldrig skall kalla Demaranthe lycklig, ej heller mig. Är denna Händelse målad efter *vårt* öde, som Hofvet känner — — Judith, tag mitt svar, jag afundas ej dig ditt Träds mörka ömhet, ehuru det *är mitt*.

[1] *ä fr* en underbar Saga, otrolig, men ej så lätt att glömma

Det andra och tredje brottstycket ha tillhört samma handskrift, av vilken de enligt numreringen utgjort arket 18 och arken 26—31. Papperet bär vattenstämpeln *Gullsby*. Enligt välvilligt meddelande av doktor S. Ambrosiani, var papperet från detta lilla, i Brunskog belägna bruk aldrig föremål för någon längre export utan nyttjades till kontorsböcker o. d. i grannbygden. Dessa ark visa prov på två olika sorter av Gullsby-papperet, vilka emellertid icke kunna närmare bestämmas till sin tillverkningstid. — Om den kronologiska betydelsen av detta manuskript se Henry Olssons uppsats i denna årgång av »Samlaren».

Det adertonde arkets början motsvarar ungefär tolfte raden på sidan 122 i första upplagan [= rad 23 på sid. 177 i Saml. skr.], d. v. s. följer straxt efter det föregående. Avfattningen är här så olika trycket, att man måste antaga, att dessa handskriftsblad ha tillhört Ur-Hermitaget.

(18) den fallnes grenar, maskar hoppas mat af dig. Lyckligare skall han, Kittelbotaren, den förhatlige, kalle, skicklige[1] Magnus blifva. Gläd dig Waldemar, om Ödet skapar dig ett fängelse till ditt Brotts försoning.

Derefter gick hon till Wallflickan: Min Inga, ehuru[2] du nekat Kransen, som min broder bjöd dig för ditt hufvud, tag likväl denna[3] kedja af guld för din hals. Du skall ej smickras af den tanken, att en Drottning och en brottslig Prinsessa bott i din skog,[4] eller underrätta dina bekante derom; tro hädanefter, att vi varit bröder, som hittils, Demarantes[5] Saga har lockat en hemlighet ifrån oss, som är en angelägenhet för oss att bevara. Verlden behöfver ej veta och skall ej tro, att min Syster[6] genomgått en lika stark Penitens, under sina olika ofta strängt i väsendet ingripande vandringar i mitt Sälskap[7], som om hon fortfarit att sucka mellan de svarta murarna i Tornet, derföre skall Verlden ej veta annat än att hon ännu fuktar detta Torn med sin ångers tårar. Jag vill med egen hand[8] sätta kedjan på din hals, gläd dig af[9] den tanken, att en Drottning fästade den på dig, men säg åt dina Vänner det, som är lika sant, att en Eremit med hvit ullkappa skänkte dig den, efter

[1] *ä fr* Men Waldemar, den kalle, förhatlige, sluge
[2] *ä fr* Min kära Inga, om
[3] *ä fr* så tag denna
[4] *ä fr* vid din Sätra
[5] *ä fr* din
[6] *ä fr* Verlden skall ej tro eller förstå, att min Prinsessa
[7] *ä fr* under sitt sällskap och sina Vandringar med mig
[8] *ä fr* vill sjelf
[9] *ä fr* dig sjelf vid

du ganska ofta hjelpt honom gräfva Trägårdssängar och vattna [blommor *ä t* örter *ä t*] unga kastanier i en lund, som var hans käraste hem.[1]

Min höga Drottning, sade Inga — hon knäföll icke, men lutade framför Sophia sitt hufvud — din hemlighet är begrafven, ty du vill det. Din kedja tager jag: det fägnar mig att hafva en dyrbarhet, som Drottningen en gång burit; men den skall icke sitta omkring min hals. Jag har ett vackert Skrin[2], der har jag förut ett crucifix af silfver, litet men väl gjordt, en god Munk har skänkt mig det, sedan han undervisat mig hur himelskt fritt[3] och kraftfullt[4] det var att lefva ogift. Tillsammans med crucifixet skall min Drottnings guldkedja ligga, min brors Barn skola ärfva den af mig, och först de, om du tillåter, skola efter din död berätta hvem som först gjorde Sätra[5] till blommors hem.

Har man rådt dig till ogift stånd? hvarför har du ej då sökt inträde i ett kloster? frågade Drottningen.

[6]Jag älskar Kor och Får[7], svarade Inga, jag älskar skog, mark och Visor i vidsträckt[a] luften. Min nådiga och milda Sophia! ja, jag är, om du så vill, en Nunna, jag är det i mitt bröst. Den helige Patern, som var gammal och feck mjölk af mig en gång för längesedan då han geck genom denna nejd, talade hos mig vid sidan af min mjölkstäfva, i hvilken jag fortfor att mjölka, emedan det var den tiden på dagen. Mitt unga barn sade han, Jorden hyser ej ett Väl[8], som är änglars arf i himmelens gårdar: beslut att vara den himmelske Herrens och ingen annans brud, förakta äktenskapets lif på jorden att du ej må fläcka[9] den perlan i stoftet.[10] Om du lefver på jorden aldrig så länge, tro, att när du dör, har du ändock blott uppnått femton år; först blifvit manbar och fullvuxen, när du genomgått Döden, och då af din himmelske Herre får äktenskapets skänk.[11] Du har ju hört, att ingen vill äkta en

[1] *ä fr* lika sant, att några unge Eremiter skänkte dig den, sedan du på lediga stunder hjälpt dem i gräfning och Vattens bärande
[2] *ä fr* Skrin i min kista
[3] *ä fr först* mig om den höga förträffligheten *sedan* ädelheten af att lefva ogift
[4] *ä fr först* rent *sedan* bra
[5] *ä fr* denna Skog
[6] Fullt klart men kort [Skrivet i margen av Almquist]
[7] *ä fr* Getter och Får *ä fr tidigare* boskap
[8] *ä fr* ej en ren fröjd
[9] *ä fr* sudla
[10] *struket härefter:* här skall du blott beredas uppfostras.
[11] *struket:* efter du på jord

mö, som ej är väl uppfostrad, skicklig, sedig och kunnig, tro, nu mitt barn, att du behöfver hela jordens lefnad, att bli en mö värdig till äkta stånd, väl uppfostrad, skicklig, sedig och kunnig om det, som evigt och verkligt är. Lef derför altid ogift på jorden, att blifva *rätt* gift efter döden. — När Gubben geck gaf han mig det silfverkors jag nämnt, jag tyckte han talat väl. Jag fann fritt och godt, att aldrig giftas, och[1] om du[2] tror, att jag ej verkligen är, eller ej bör kallas en Nunna, derför att jag ej tillhör ett kloster[3]; så anse mig för en Skogsflicka[4], som ej blifvit gift, efter någon man ej funnit att jag egde något till hemgift.[5]

Sophia steg tillbaka, förvånad frågade hon, Hvad hette den helige munk, som förkunnat dig denna lära?

Han sade mig ej sitt namn, han lär ej funnit det värdt[6], och jag tänkte så mycket på[7] de ord[8] han hela aftonen berättade mig, att jag ej mindes att fråga[9], hvad han hette.

Kanske det är han, som lärt dig Demaranthes Saga?

Min Drottning, han har ej lärt mig denna Händelse, men efter den är märkvärdig för dig, skall jag säga, att när jag, som jag förr sagt, feck höra den på Runsaborg af[10] Irmengard[11] min[12] fröken, så yttrade hon tillika, att en Pater, som kommit till borgen, omtalat den för att roa det höga Herrskapet[13], och på hennes beskrifning om den goda mannens väsende och anblick[14], dömer jag, att det var densam̄e, som drack mjölk hos mig.

— — — ej fruktan för munk [överstruket]

Alt djupare in i Hermitagets löfverk trängde solens blixtrande gula flammor[15] och lockade många tulpaner[16] ur deras knoppar, denna dag: under alt detta satt Sophia tankfull. Vi veta ej om

[1] *ä fr* men jag
[2] *ä fr* Ni
[3] *ä fr* bor i kloster
[4] *ä fr* Wallqvinna
[5] *ä fr* funnit behag till mitt utseende.
[6] *ä fr* emedan han ej funnit det märkvärdigt
[7] *ä fr* tänkte på alla hans
[8] *ä fr* historier *ä fr* Sagor
[9] *ä fr* ej heller frågade honom
[10] ovanför sidan, som börjar här, står, överstruket, t. v.: *nb Inga och Sara olika* och, överstruket, i mitten: *Sara vill gifta sig och älskar ej Sagor ej Sång*
[11] *ä fr* den som fröken Ingeb
[12] *ä fr* min älskade
[13] *ä fr* för det höga Herrskapets förlustande
[14] *ä fr* utseende
[15] *ä fr* stilla lågand *ä fr* eldiga vackra blickar
[16] *ä fr* blommor

det sista samtalet med Wallflickan gifvit[1] Drottningen ämnen till öfverläggning; vi kunna ej[2] säga om hon frugtade något till[3] följd af det hon fått höra om munken.[4] En stilla Betraktelse hvilade med hvita vingar öfver hennes panna, och lundens tystnad var intagande[5] som hennes.[6] Inga hade längesedan hemgått till sina egna göromål och Prinsessan-Nunnan hade lemnat trägården i samma ögonblick Drottningen vändt sig till Inga, och börjat samtalet med henne rörande [munken *ä t*] Guldkedjan.[6]

»Jag vet ej, hvad Judith gör så länge borta i Skogen sade Drottningen, och afbröt sig sjelf. Men då ingen svarade, föllo åter hennes tankar in i sig, uppgingo och försvunno igen i växlande Fantasier. Så satt hon i den hvita smärta Eremitrocken, sjelf lik en fantasi, och trägården i skogens famn, med sina forsars och källors sus var en svärmisk tafla omkring henne.

När[7] aftonen kom, började från några[8] hundrade unga växters hufvuden der Sophia satt i betraktelse, en samling af olika ångor höja sig, de förentes[9] till en enda[10] angenämhet; från de åldriga Tallarna[11], Granarne deras vänner, och björkarne, Skogens konstnärer, utgingo en frisk vild ånga, som tycktes förvånas öfver den lukt som från den nya trägården kom den till mötes[12], blandade sig med den, och gjorde en balsamisk förening. — Menniskan är van att anse andedrägtens eller Näsans sinne för ett lägre, men att deremot upphöja Ögats Verld, och likaså Örats.[13] Vi tycka dock, att Oskuld och Finhet äro sköna för menniskan i sin helhet, således för hela Sinnet, för Sinnets fem[14] sferer. Den himmelska underbarhet, som en ren Varelse medför då den nalkas oss, yttrar sig äfven såsom en vällukt från dess Charakter[15], hvilken visst icke är

[1] *ä fr* förorsakat
[2] *ä fr* ej en gång
[3] *ä fr* rörande
[4] ovanför detta ord står ett överstruket *Nb*, vilket korresponderar med det ovan stycket skrivna *ej fruktan för munk*
[5] *ä fr* skön
[6] *Efter punkten är* Hennes syster *struket*
[6] *ä fr* till egna göromål och Prinsessan var fördjupad i skogen.
[7] *ä fr* Ju längre det led mot
[8] *ä fr* flera
[9] *ä fr* en Chorus af olika vällukter höja sig, de samlade sig
[10] *ä fr* en enda ånga af
[11] *ä fr* vilda Tallarna
[12] *ä fr* lukt den nya trägården andades
[13] *ä fr* men att upphöja Örats och i synnerhet Ögats Verld.
[14] *ä fr* för alla dess fem
[15] *ä fr* Väsende, som

jordisk, en stoftets blandning, utan en idealisk ånga, Hjertats doft.[1] Betraktelsefull dröjde Sophia i synnerhet vid denna Punkt. Det är icke rätt, tyckte hon för sig, att våra sinnen skola kallas fem, menniskan är en i alt, hon har blott *ett* Sinne.[2] Ett fint och kraftfullt sinne märker alting på femdubbelt sätt.[3] Vid en djupskön[4] musik, komma ej blott melodiska vågor till örat — himmelska gestalter tyckas med detsammmma uppstå i förtrollade grupper för den inre synen[5], de röra sig, hafva gestalter[6] och händelser sins emellan, efter som Tonerna i stycket framgå; Färgernas hemligheter och förvandtskap med Själens och tonernas krafter[7] uppenbara sig — med detsamma simma äfven från musiken, som vi höra, ångor af oförklarligt behag, de måste vara födda i Styckets inre natur och komma till oss med själens[8] äther, tonerna hafva verkligen en vällukt — och stiga de djupare, så komma de liksom paradisfrukter för vår andes gom, underbara Öde! hvi satte du tungan, som bildar rösten till toner så nära Gommen? kunna vi tro, att dessa ljud äro lika så många ädla[9] guldäplen för vår smak? Hesperidernas lustgård, men nog! — Musiken[10] slutar sig i känseln[11], som ej är det femte sinnets utan sjelfva Sinnets dunkla Grund, på hvilken hvarje anslag går till Örat som en Ton, till Ögat som en gestalt, nalkas näsan i en fin ånga, växer som en heligt smakande frukt för menniskans mun — — — hvilka underfulla skogsandar[12] talade alt detta för Drottningen i Hermitaget, eller[13] lockade dessa tankar ur hennes milda begrundning? Emedlertid lyfte träden sakta sina grenar för en svalkande Vind, mörkröda[14] skyar drogo i rörliga fantasier öfver himmelens kanter, hvarundar Sätras skog stod.

[1] *ä fr* Själens doft. Oss förekommer

[2] Detta stycke är mycket ändrat och omskrivet. I frikanten är tillskrivet: *Nb* att det är Sofia som begrundar detta. Urspr. stod: Betraktelsefulla dröjde vi gärna i denna lund, alt förekommer oss friskt. Sinnet leder oss rätt, att våra Sinnen äro fem, menniskan är fulländad, till Enhet i alt, hon har blott ett Sinne, hvarföre är en snillr

[3] *ä fr* sätt — hvilken rikedom?

[4] *ä fr* uppförandet af djupskön

[5] *ä fr* för fantasiens öga

[6] *ä fr* ansigten

[7] *ä fr* lif

[8] *ä fr* luftens

[9] *ä fr* himmelska

[10] *ä fr* alt

[11] *ä fr* i Sinnets dunkla Grund

[12] *ä fr* hvilka Dryader

[13] *ä fr* eller om de ej talade

[14] *ä fr* Aftonvind, mörkblå

Men ännu återkom ej Judith. Sophia steg upp från bänken vid ingången till grottan, som tjenade dessa bägge Eremiter till sommarboning, medan de vistades här; hon gick omkring och besåg deras arbete, skapelsen i skogen, med förvåning och fasa. Obegriplig gick genom hennes ådror en föreställning, ny, icke smärtfull[1]; likväl var det likt en Rysning. Olyckliga Tulpaner[2]! lefver något väsende inom Er, som hastigt osynligt uppstigit, omgifvit mig, kommer mig att förskräckas — och likväl ej smärta mig? eller är det I, mina konvaljer? — Blickar jag på Er, mörknande höga Granar i Qvällens skymning, då skulle jag snarast tro, att det är från Er

Här slutar det fullskrivna adertonde arket. Den lucka, som uppstår genom att arken 19—25 saknas, motsvarar sidorna 128 (ungefär från rad 15) —176 (rad 7), där nionde boken börjar, i första upplagan (= sid. 217 i Saml. skr.).

(26) tar sitt svärd

Noga klart för Läs. 1° Waldemars Hjerta *brister* af *Jutas*, *Johns*, *Sophias*, sitt *Rikes* förlust.

2° Amaurys lära klar; — att Jutas idée om *Nunnan* är klar, tydligt att förra Förb. orent att hon vill Ws Rening

3° Hist. händelserna reda sig ordentligt. —

4° Waldemar tar Hennes afsked e contrario — *Fri!* blir utsväfvande värre[?]

Nb att *Hvila*

Sjette boken.

Det var ett Ställe i Skottland i södra delen av det gamla Grefskapet Dunross. Slottet[3] bygdt i hög och ädel stil, ehuru[4] enkelt i sin architectur, tillkännagaf Rikedom hos sin egare och visade[5] en anblick af mildhet och välmående.[6] En betydlig Egendom lydde under

[1] *ä fr* smärtande
[2] *ä fr* Narcisser *ä fr* Convaljer
[3] *ä fr* Skottland af den skönaste belägenhet. Borgen [*ä fr* Huset] var
[4] *ä fr* ehuru det var
[5] gaf
[6] af storhet.

Robinhay[1], ängar och betesmarker voro i synnerhet utmärkta; men midt i en dal[2] genom vilken Clyde rann, omgifvet av en tät lund, åt norden mörka stupande Berg, låg ett ensligt Sommarhus, det var Fridens och Skönhetens Hem.[3] I detta Hermitage satt Sir John Bruce, vid sidan av Beatrice, litet längre upp Judith och Lady[4] Sophia; Herr Patrik Andrews geck fram och tillbaka på golfvet, med en qvist Geranium i sin högra hand, och en oupskuren blyertspenna i den venstra.[5]

I detta Hermitage samlade sig ofta Invånarne i Robinhay, och deras olika lynnen smälte vanligen tillsammans i den högre lyckan, som är menniskans, när hon efter stormarna lärt sig förlåta andra och sig sjelf, byta ut ömsesidiga fel och förtjenster, öfverger att[6] vredgas, låter *en* Själ fatta sig och sina Vänner. — Detta Gods var ett af dem, som tillhörde Bruceska ätten, mägtig[7] i Skottland, under denna tid. Konung Alexander III af urgamla Kennethska Huset hade ingen manlig efterkommande, och de Store väntade hans afgång för att hvar för sig, som de hoppades bemägtiga sig detta[8] romantiska Rike. Tvänne slägter voro framför de öfriga mägtiga, bägge befryndade med Kongliga Huset, och man väntade med visshet att en af dem skulle blifva Kronans egare. Det var Baliols och Bruces Slägter. Några fruktade, att England skulle uppträda, och under sken af skiljoman, sjelf göra sig till Herskare efter Konung Alexanders död. Så mycket vigtigare var det att alla förstärkte sig.

I allmänhet ansågs Bruceska ätten för den yngre, emedan Baliols hus genom en äldre Syster var förenadt med de Konglige och Bruces genom en yngre. Under några föregående Stridigheter hade Bruciska huset varit till den grad underlägset, att en och annan ättling utomlands sökt sin framtid, ibland dem känna vi redan, att Sir Edmund gått till Sverige. —

Det väcker kanske förundran, att vi på Diktens skyar i en

---

[1] derunder. Godsets
[2] lund
[3] *ä fr* var Skönhetens och Lugnets Hem.
[4] Prinsessan
[5] Denna mening är senare tillskriven.
[6] *ä fr* det öfverflödiga att
[7] *ä fr* som var ganska mägtig
[8] *ä fr* Riket *ä fr* Fäderneslandets

hast finna oss burna till Sommarhuset i Robinhay; men då vi se en och annan person[1]

Ja min kära Patrik, sade Beatrice, Ni skall i själva verket ej draga i betänkande, att skära upp den penna, Ni håller i er hand: att Ni begrundar, och derefter återigen begrundar, det har sin goda sida, men Ni måste veta, att om Sir John användt så mycken tid på hvarje särskildt anläggning, vid Robinhay[2], skulle han icke på detta år hafva uträttadt hvad han gjort. Ni torde emellertid erkänna att Robinhay nu är Dunross[3] prydnad och sjelfva Skottlands ära.

Tro icke, sade Sir Patrik, med en sorglig blick, som var honom egen, tro icke att denna Blyertspennas uppskärande håller mig tankfull. Jag har längesedan tyckt som Ni min Fru, att detta Hermitage, Naturens Hvila, och Själens täcka Vällust blott har en enda brist[4] och att om Taflor ur fordna Striders minnen upplifva dess väggar, kan man säga att Stormen förmäler sig med Fridens skönhet i detta hus. — Jag har talat vid den der målaren från Milano, jag har nyss fått ett Bref ifrån honom, som gör mig tankfull. Han säger att han icke begriper min Plan, men lofvar utföra den om jag ger honom Tekningar.

Detta har sin rigtighet, min goda Patrick, och derföre är det just min mening, att Ni sätter Er på en stol och förfärdigar dessa Tekningar. Det är angeläget för Er, det Ni påminner Er, att jag ej heter Beatrice Bruce för ingenting; att jag ej här är värdinna för att bedja, men för att befalla. Jag befaller Er derföre, att sätta Er vid detta bord, Sir Patrick: ni märker, att vi här i Soffan äro fyra Personer, men att jag redan islagit 5 Koppar thé — den femte är för Er: det Ni icke märker Er, att jag föranstaltat inköpet af ett aldeles nytt Thé, som idag skall försökas, och hvaröfver jag vill höra också ert omdöme. Det passar sig ganska väl, att Ni tar ett papper i er ena hand, sätter er här vid min högra sida, börjar era tekningar under mina ögon, dricker ert thé under det Ni vidare begrundar, och om Ni finner det för starkt för er complexion, lofvar jag Er, att fylla mycket mycket vatten i er kopp.

Patrik Andrews gjorde väl det som tillsades honom, han satte

[1] Fr. o. m. 'I detta Hermitage' och hit har Almquist överkorsat texten.
[2] *ä fr* anläggning, som nu gör Robinhay till den skottska Naturens ädlaste prydnad, så
[3] *ä fr* Naturens *ä fr* Skottlands
[4] *ä fr* ett enda fel

sig vid bordet[1] bredvid den smakfulla Soffan, men han var icke mindre alfvarsam än förut, då han fortfor på detta sätt. Det kan vara rätt nog, att ej pryda mer än 2 Väggar med Taflor, nemligen den som är här midt öfver Soffan, och den andra midt emot, ty dessa äro bra stora. Vi kunna då låta bli denna vägg till venster, på hvilken flere Dörrar äro, och likaså den der till höger, som eger 3 Fönster, på den få ej några Taflor just rum. Hör då mitt förslag, på den ena af dessa 2 Väggar sätta vi Skottska Taflor och på den andra Svenska.

Rätt skickligt, sade Beatrice, men vi skola öfverräkna, att dessa Taflor på ömsesidor bli lika många, hvilket är något jag fordrar. De skottska Taflorna skola innehålla alla Händelser i Baliols och Bruceska ätterna, som äro vigtiga för våra Händelser, samt äfven ur Kennethska Konungahuset. Då vi redan i går räknat öfver dem, skola vi låta dem vara: jag tillägger blott att till dem äfven bör räknas Taflor öfver det uppträdet, då Sir Edmund Bruce, Stallmästarns Far, beslöt att övergifva sitt Fädernesland och söka sin lycka i Sverige, derföre att Baliolska Huset blef honom öfvermägtigt. Alla dessa Skottska Taflor voro ju X, min Patrik.

De voro verkligen X.

Vi skola derföre nu öfverlägga om de Svenska — med drick först en kopp till. Ni min kära Andrews har aldrig varit i detta mörka kalla land, som är kändt under Namn af Sverige, och hvars underbarhet är den, att under kölden och tystnaden brinner en besynnerlig slags[2] Eld, som ej ofta syns, men är dess mer fruktansvärd, ju mindre man förmodar den. Ni är ung, Sir Andrews, och det kunde en dag falla er in att göra Resor, för att bli erfaren, Ni vill kanske då besöka Nattens land, efter er Farbror och jag, hans Hustru, varit der en lång tid, njutit der och lidit. Men jag afråder Er. Blif ni i Skottland, icke för att jorden här har sitt mästerstycke, men det är era Fäders land, min Patrik. Men skall Ni resa, så undvik åtminstone Sverige. Man har nästan svårt, att kalla det ett Rike. Sedan Ni genomstrukit långa sträckor, vackra nog, men ödsliga och ofruktbara, kallar Ni er lycklig, om Ni till sluts träffar en by, där träffar Ni ett antal menniskor, som icke helsar på Er. Det är mycket, om de svara, när Ni frågar. Men

---

[1] *ä fr* Thebordet
[2] *ä fr* fruktansvärd *ä fr* förskräcklig

blir Ni händelsevis efter en lång tid nära bekant med dem, så öfverhopa de Er med Gästfrihet; Ni får då minst tre gånger så många Vänskapsprof som Ni behöfver. Måtta eller Smak, eller någon slags Treflighet äro Utlänningar, som aldrig fått fast fot i detta besynnerliga land. Tillställer Ni någon inrättning för Beqvämlighet, Snygghet, Nätthet — deråt ler svensken[1], och frågar hvad sådant tjenar till? Om Ni häraf tänker, att Nyttan och det Reella är det han egentligen söker, så bedrar Ni Er lika mycket. Kraftig af sitt Klimat, förstår han icke, eller efterfrågar han icke mycket det jordiska; han behöfver litet, Nyttan och Fördelen reta honom aldrig. Ni begriper icke detta, och lika litet jag. Men jag försäkrar Er, att då Ni med skäl kan säga, att Svensken föraktar det spirituella och ler åt de vackra känslorna; bör Ni tillägga[2], att han likaså föraktar det materiella. Patrik, Svensken är odräglig — eller sublim. Det lyckliga, hyggliga, medelmåttiga, trifliga, det som gör oss hvarken till änglar eller Djur, detta lagoma, min kära Patrik, som gör Er älskvärd, efter Ni ej är så låg att Ni är föraktlig, ej heller så hög, att Vi för Er äro föraktliga — alt detta — förgäfves. Svensken är den värsta, råaste karlen, ett kräk[?], min Vän; eller också är han så förvånande i stränghet mot sig sjelf, sedlighet, ädelhet, att man hissnar[3]; han är då lika mycket öfver ordningen och de vackra menskliga känslorna, som han annars är under dem; med ett ord han är obehaglig, ledsam: han är[4] förundransvärd, men altid odräglig. Drick litet mer, gode Patrik, hvad säger Ni om denna sort?

Sorten är rätt god, svarade denne; men jag skall säga Er Fru Bruce, att ert förra thé var rätt så välsmakande. Angående Resor fortfor han (och höjde blicken med denna sorgliga, hederliga, tankfulla mine, som ofta varit ett ämne för Beatrices skämt), rörande Resor, så tänker jag inga företaga. Gjorde jag det, så är jag nästan rädd, att jag for till Sverige, ty er målning, ehuru den är förskräckande, gör mig derföre mera nyfiken. Jag skulle vilja veta vissa Drag närmare, jag skulle då bättre lyckas att tekna Taflorna. I hvad manér är detta lands egen målarkonst?

Konst? Ni är enfaldig, hederliga Patrik. Man har ej Konst i ett land, der man anser sina timmar bättre använda under en

[1] *ä fr* svenske bonden
[2] *ä fr* med lika mycket själ tillägga
[3] för detta eteriska *tillagt och struket*
[4] emellanåt *ä fr* någongång *struket*

god middagssömn; och man har rätt, ty jag vet icke hvad det skulle bli af en Person i Sverige, som använde sin tid på Konst; om han ej dog af försmädelse och af var mans fingerknäppning[1], skulle han åtminstone dö af svält. Jag kan tala om för Er, att på ett Ställe, der Sir John och jag tillbringade många år, beläget[2] nära Svenskarnes nya s. k. Hufvudstad (en stad som för närv. verkligen kan hafva 200 hus!) på detta ställe hade vi en trägård, omgifven af ett Estaquette, grönmåladt, med svarta knoppar. När unga Svenskar kommo till oss, och frågade om staketet var utländskt, efter de ej märkt *grönt Trädvirke* i sina skogar. När jag förklarade, att trädet var måladt, och i alt sedan skar med en knif, för att visa, att det inuti var så ogrönt, som något annat i Norden, logo de åt mig med ett slags medlidande, och frågade, om jag låtit på detta sätt öfversmörja deras träd, för att bättre afhålla odjur från trägården. En af dem slickade härvid på färgen, fann den bäsk, gjorde en grimace, och sade detta sätt att freda inhägnaden ej vara så dumt, emedan hvarje kreatur, som nalkades, altid nalkas först med nosen, och skulle i sanning genom påstrykningens elaka smak hållas bort. Ur denna Vue, min Vän, kan Ni begripa att det blir någonting af, som man kan kalla Måleri! — Färgen, vördnadsvärde Patrik, är ett ting för tungan, ej för ögat! — Men jag förstår er sura uppsyn: Ni tänker, Brucens hafva lidit i Sverige, man har bränt upp deras Favoritställe Svartvik, man har på en Batailledag ansett Sir John för en Förrädare, och stött honom bort som en nedrig Utlänning, derföre hämnas vi i vår Charakteristik och tekna ej en förhatad Nation med Sanning. Nåväl, min Herre, jag skall då säga Er, att Sir John till den grad föraktade Kung Waldemars och de öfriges misstanke om förräderi, att han ej aktade godt försvara sig, men ville ej ett ögonblick draga luften i ett land, der man hyste sådana tankar. Jag skall vidare säga Er, Herr Patrik, att det var kort efter denna händelse underrättelsen nådde oss, att våra slägtingar önskade oss tillbaks till Skottland, och att Raubinhays Gods genom testamente blivit Sir Johns: Ni ser deraf att vi hastigt blefvo satte *öfver* bekym̄er i Sverige, ej behöfde hata, förargas, hämnas. Nej, min Vän, det är med lugn och övertygelse jag ger er denna tekning på Svenskheten; och hvilken jag tror

[1] *ä fr* af har och ens fingerpekning på honom som på en afgjord Narr *ä fr* bestämd Tok
[2] *ä fr* nästan skönt, beläget

Ni skall finna väl utförd och berättad, emedan jag på sätt och vis är er Faster.

Jag vördar Er, som min Farbrors Gemål, anmärkte Patrik Bruce.

Således är det icke att tänka på någon Målarkonst — men Vi böra likväl hafva Taflor öfver våra Öden ifrån detta Land. Der fins också stora Utsigter, man fournerar lätt ett Perspectiv.

John Bruce, som ej deltagit i alla dessa samtal, emedan han emellertid vid ett fönster läst en Uppsats om Hästsjukdomar i Argyle, lade nu bort papperet; Jag har en stund hört mycket tadel tror jag om Svenskarnas sinne för målning; utsträck det icke till all konst, Beatrice, Musiken i Norden! jag har knapt hört vackrare Visor sjungas i Skottland.

Hör Stallmästaren! — Ack min kära Patrik, tillade Frun i en beklaglig ton, er Farbror har ett visst Vansinne, när det blir frågan om Toner. Musik! — då glömmer han till och med sina Hästar, och påminner sig icke väl, om han sett sin Stalldräng rykta dem den dagen. Ni skall veta, att i Sverige, som här, sjunga Bondflickorna Visor — — och det är icke musik, eller Tonkonst, det är Instinct, hederliga Patrik.

Jag tror Beatrice att du föresatt dig göra Patrik ursinnig i dag, med alt ditt Gnabb, distinctioner och Förklaringar, af hvilka du ej menar hälften. Du talar om Nordens melodiösa[1] Visor, som om ingenting — har jag ej i Sverige sett dig ofta[2] bjuda in i din trägård Flickor, som sjungit för dig sina enkla toner, har jag ej sett dig med tårar sjunga efter — och nu?

Ja det är nu, aktningsvärde Stallmästare, afbröt Beatrice, det är nu vi föresatt oss att tala om[3] alla dessa dyrbara vackra Taflor som skola pryda vårt Hermitage i Raubinhay, är det icke så Sir Patrik [tro icke Stallmästaren, tro honom icke det är icke värdt att höra på honom *struket*]. Vi skola derföre tillåta det trumpna[4] Sverige att hafva alt hvad det kan hafva: men vi skola taga fram mina Papper. Har Ni noga öfvervägt hvad den första Taflan bör innehålla?

Jag har tänkt, sade Andrews, framställa den förskräckliga anblicken af det brinnande Svartvik, som de vilda partigängarne af

---

[1] *ä fr* romantiska, djupt underbara
[2] *ä fr* mången gång
[3] *ä fr* tala, öfverlägga, begrunda
[5] *ä fr* det goda

Hertig Benedictus, påtände, midt emellan lågorna står Beatrice Stuart öfvergifven af sin man som rest till Konungen, men omgifven af sina barn; som håller en Dolk i sin hand; storsint och beslutsam går hon fram mellan Röfvarne, räddar sig och sin familj undan eld och mord. Skogens mörker skall stå i fonden, det är den som mottar henne. Detta är efter mitt tycke den yppersta Taflan, som kan tillhöra och upphöja vår Slägt: *den andra* anser jag, bör innehålla den Scene, i trakten af Ramundaboda, dagen efter Slaget emellan K. Waldemar och H. Magnus, då Beatrice efter den svåraste och hjeltemodigaste Vandring ifrån det förstörda Svartvik genom så många landskap slutligen framträngt till detta ställe, och finner då sin Man, omgifven af svenska Krigare, som beskylla honom för Förräderi och skälla honom för Utlänningen — hon framträder då midt igenom Skarorna, som af förundran för henne gifva vika. Jag ville måla denna Grupp i det ögonblick då hon, framkommen till John Bruce i hotande hög ställning, med ena handen pekar på sina barn, med den andra på Krigarne[1] och säger: Sir John, le åt dessa uslingar, som med rätta förebrå dig att hafva spilt ditt blod för deras rike — men återgif det rätta Fäderneslandet åt dessa[2] barn! — Det var ifrån denna stund er återresa till Skottland var besluten såsom jag tror, och ehuru min Faders bud till Er mycket lättade och kanske påskyndade er öfverfart ifrån Sverige, tycker jag likväl, att taflan bör omfatta just detta ögonblick, emedan det afgjorde sjelfva Vändningen i ert öde.

En af Taflorna måste föreställa Händelsen i Warnhems Skog, inföll Lady Sophia[3], som hittils bibehållit en fullkomlig tystnad.

Patrik Bruce såg på sin Farbror och Beatrice med frågande blickar, emedan [han] väl hört alla berättelserna från deras Vistande i Sverige, och äfven kände hemligheten af Princessan J:s person, hvilken man i Sverige utgifvit för död i sitt Fångtorn, och som hos J. Bruce kallades Grefvinna af..., men han insåg icke hvad hon menade med Warnhems Skog.

Jag hade ej gärna velat genom några Taflor upplifva minnet af de olyckor som fästat sig vid Kon. Waldemar, sade Sir John. Grefvinnans närmare förening med vår slägt, är likväl ett ämne för vår ära och glädje. I detta afseende vore en Tafla öfver den ifrågav.

[1] *ä fr* på alla desse nedrige
[2] *ä fr* mina
[3] *ä fr* hastigt Judith

Skogen intressant i vårt Hermitage. Grefvinnan hade träffat Konungen straxt efter slaget vid Ramundaboda.[1]

Sir John viste ej, om han skulle närmare förklara för sin Brorson Patrik förhållandet härmed. Ehuru stött ifrån Waldemars hjerta på ett sätt, som sårade honom, brann dock evigt i hans Själ, den urgamla Vänskapen. Han hade tid efter annan fått underrättelser från Sverige, som bekräftade hans förmodan att Waldemar aldrig mer feck svenska Kronans myndighet i sina händer, eller dess glans kring sina tinningar. Efter Slaget vid Hofva feg, underbar, vaklande, än stor, beslutsam att strida, än ett svigtande Rö för Winden, ja sänkt i utsväfningar, nära föraktlig(?), hade W. flytt undan sina Bröder till Wermeland, men snart efter blifvit fången. Jag skall vara fri! obegränsad Frihet är min Lust så hade han talat till Sir John sista gången han såg honom — och tillagt med frugtansvärd stämma, Förrädisk har du öfvergifvit mig Bruce! O sjelfva Judith har öfvergifvit mig — mitt Rike — mitt Folk — alt.[2] Jag skall ock vara fri! — Så hade hans sträfvande altid varit efter friheten och derföre nådde han den aldrig. Likt en som traktar efter Helsa, söker alla botemedel, och derför aldrig når den, så är den som traktar efter[3] Friheten. Utan tygel mina Vänner, han har sjelf ingen fasthet — och emedan han ej vill hafva *någon* Boja, blir han bunden af *alla.* Dessa Betraktelser hade Bruce ofta gjort sig och med bedröfvelse påmint sig de händelser som träffat hans Kungl. ungdomsvän. Han hade hört hans kringsväfvande lefnadssätt, förbund med kon. i Danmark, att af Magnus återinkräkta sitt Rike, samt [att] han slutligen blifvit instängd på Nyköpings slott. Derföre var Bruce altid så tyst, han yttrade aldrig ett ord om Konung Waldemar.

Händelsen i Warnhems Skog frågade Patrik Bruce, ännu en gång, då han ej feck något svar.

Det var, inföll den sköna Lady Sophia, det var der, som Sir Bruce, på sin resa träffade mig och Grefvinnan; det var en brant förfärlig klippvägg: dystra djupa Skogar omgåfvo oss på alla sidor — måla ett högt Berg, Sir Patrik, med en mörkgrön mossbetäckt spets, omgifven af en röd strima från aftonsolen, utför dess ena sida forsar en strid ström med vreda skummande Vattenfall, som hoppa öfver stenmassorna, och så svart den visar sig öfveralt, likväl bryter sig

[1] Fr. o. m. Patrik Bruce och hit har Almquist strukit över texten.
[2] *ä fr* alt — Judith.
[3] *ä fr* söker endast

i hvitt skum när den träffar någon hvass kant hvaröfver den måste fram. Fram genom skogen öfver det rödstrimade Bergets spets går en vild Väg knapt farbar. Vid stranden af forsen[1] på höjden af en klippa vid vägen skall Ni måla en gubbe med mildt och döende anlete — Det är Pater Amaury, hvars Namn Ni någon gång hört mig nämna. Det var han som ledsagade Grefvinnan och mig, och skulle föra Grefvinnan till en aflägsen Skogsboning, som endast han kände, och der han beslutit att tillbringa sina öfriga dagar i enslighet och med en trägårds skötsel. Under vägen hade jag[2] blifvit afmattad af den starka Gången för att undvika Hert. Magnus och krigets skaror. Amaury geck att samla några Örter, hvars stärkande egenskap var honom bekant. Han vågade sig på en farlig brant. Ni bör afmåla honom i detta rysliga men evigt märkvärdiga[3] ögonblick, då en bölja ur bäcken öfver branten der han stod kom honom att halka, med ena handen håller han de helsosama Rosor, han ernar bjuda oss, i det han nedfaller på andra sidan, förgäfves tar emot sig, stöter sitt hufvud mot klippans uddar, och med droppar af det ädlaste blod purpurströr den hastigt framflytande forsen. Vattnet bortför dessa sköna förskräckliga bloddroppar — och Tiden bortför hans Dagar. I denna ställning fatta vi honom en på hvar sida; under det vi hafva honom midt emellan oss höra vi ett buller i skogen. Echo upprepade detta ljud och gjorde Vildmarken alt mer förfärlig. Men när det nalkades — hvilken glädje (28) för mig; det var denna man, som jag från mina späda år var van att älska under namn af Jon Amundson, med sin älskade dyrbara Maka. Glada och förvånade sågo de mig — än mer häpnade Herr Jon att se Grefvinnan — Hvilken anblick — O Patrick — Grefvinnan var en Person, som jag i min Barndom ej hade känt! Den förfärliga natt vid Ramundaboda, då jag en 10 års flicka var omgifven af Krigets åskor[4] och bodde i sjelfva Kon$^{\underline{g}}$ tält, utan att veta hvarken meningen med detta Krig, eller att denna Konung var med mig på ett sådant sätt[5] förbunden, att han med sin Själs eld älskade mig, men icke vågade eller icke ville erkänna det — denna Natt, då han olycklig och förföljd gått bort i en djup ödemark nära lägret och blott tog mig med sig — jag glömmer aldrig denna Vandring —

[1] *ä fr* den skummande bäcken
[2] *ä fr* Grefvinnan och jag
[3] *ä fr* men sköna
[4] *ä fr* blodiga åskor
[5] *ä fr* var mig på ett så underbart sätt

när vi framkommo mellan träden till en hög klippa lyst på ena sidan af månans sken, på den andra sidan svart som afgrunden, der var det som Konungen träffade en Gestalt — han talade med henne några Ord som jag för afståndet skull ej hörde, eller för min späda ungdom skull ej begrep — men tänk min bestörtning, då vid slutet af deras samtal, den främmande Gestalten framkom till mig tog mig vid handen och tillsade mig att följa sig. Konungen som jag förut var van att följa hindrade det icke, han satt nästan som sanslös på en vild sten, tycktes convulsiviskt hafva omfattat sitt Svärd — när vi bortgingo vinkade den beslöjade Gestalten ännu en gång liksom ett tyst evigt farväl till Konungen — snart förlorade vi honom ur sigte. Slutligen, Sir Patrik, när vi framkommo till en enstaka förborgad Hydda der vårt Sälskap på vandringen ökades med Pater Amaury, då först lyfte Gestalten slöjan — det var Grefvinnan Sir Patrik! Jag häpnade för hennes ansigte, som jag förr aldrig sett, men hvartill jag drogs af en outtrycklig känsla. Hon sade ingenting — men vi åtföljdes alla till den händelse inträffade på Warnhems Skog, som jag önskade Ni ville måla på er tafla, då Brucens kom, straxt efter den vördnadsvärde Paterns död — Måla om Ni förmår, min bestörtning — då Brucens visade djupaste vördnad för denna Gestalt, som fört mig — då Beatrice, i hvars armar jag sprang och kallade min mor[1], befalte mig att knäböja för henne med hvilken jag följt — Jag gjorde det! Himmel, då sänkte sig den höga med lågande ansigte till min mun kysste mig och sade — Ja, du är min Dotter O Sophia! — Förföljd utan Hem, utan Fader, utan Konung, utan Beskyddare skall du vandra med mig genom öknarna[2], men — — hon tystnade åter och slöjan föll för hennes ansigte. John Bruce, som blifvit uppmärksam af dessa Ord, och som ville underrätta sig om olyckan med Pater Amaury, hade snart derefter ett Samtal med den Gestalt jag åtföljt — jag hörde och såg intet — jag vet ej hvarom de talade, men följden blef att denna Person, som vi sedan kallat Grefvinnan, i Brucens sälskap jemte mig reste hit till detta nya land, som jag kallar mitt Fädernesland, emedan jag icke eger något, och emedan detta eger det käraste jag har.

Denna Tafla af återseende och upptäckt i Warnhems Skog skall bli en af mina vigtigaste Taflor, sade Patrik — utan denna händelse hade icke Lady Sophia varit i Skottland!

---

[1] *ä fr* som jag lydt som min mor, när hon snart upptäckte att jag sjelf icke viste med hvem jag vandrade [2] *ä fr* Lifvets öknar

Flere år äro sedan dess förflutna sade J. Bruce — svåra händelser — men det är icke godt — du skall icke måla flere Taflor ifrån Sverige — vi hafva minnen utan taflor, vi hafva sorger, som skulle vara lyckligare att glömma, än upplyfva[!] genom Konst och Pensel.

Efter så är, sade Fru Beatrice, efter ett ögonblicks tystnad, efter vi ej vilja upplifva minnet af en olycklig Konung, eller en Vän — är det kanske bättre att vi sätta vid de öfrige en Tafla af annat innehåll, hvarom jag öfverlemnar åt Er alla, om den skall vara sorglig eller tvärtom. Ni skall veta, min k. Patrik, att vi hade ännu en tämlig Väg att resa genom[1] Sveriges fasta land, innan vi kommo till Hafs kusten. Hela landet var uppfylt af Ströfpartier somlige tillhörande de Kunglige, andre de Hertiglige: vi behöfde således vara ganska försigtige och hvarje främling vi träffade kunde vara oss farlig. Vi kommo en dag på en Väg och funno en man i ganska [sorglig *överstruket*] ställning vandra sin Väg fram, han var dåligt och söndrigt klädd, men hade en kraftig Påk i sin hand. Ni bör måla taflan på det sättet, att man från höger ser en Väg slingra sig fram genom några kullar täckta med Hassel och annan löfskog. Ni målar derefter 4 hästar på hvilka vi rida och efter oss någon betjening med vårt bagage. Midt framför denna Grupp en trasig man af särdeles ansigte, hvari Ni måste aftekna den sällsama föreningen af Narraktighet men likväl godhet. I det ögonblick denne Vandrare hör ett tåg bakom, vrider [han] hastigt om sitt hufvud för att efterse om detta kunde medföra fara — hans ena fot tyckes vara beredd att begifva sig på flykten in i den täta Hasselskogen — men hastigt fastnar hans blick på Lady Sophia; han springer fram till hennes häst knäböjer och håller betslet, att vi måste stanna — det är i denna ställning Ni skall aftaga honom. Vi trodde han var vansinnig vi frågade hvem han var — En flykting, en kunglig svarade han! — Då har du ingenting att frukta af oss sade Sir John — gå blott af vägen och hindra ej denna Dams häst. O min Herre, sade den främmande Er känner jag icke men denna Dams häst vill jag aldrig lemna. — Besynnerlige hvad menar du härmed, förklara hvem du är? — Jag är en Tjenare hvars Herre fiendens lans störtat i Nattens Hem, och detta var icke nog: när jag var sysselsatt att uppsöka min ridderlige och förnäme Herre bland de döda i Fältslaget, kom en Olycksbåderska med eldröd tunga — godt

[1] *ä fr* inan vi kommo ur

jag vill tala mera begripligt — det kom ett bud ifrån min dödade Herres borg, som sökte honom — men fann ej honom, utan fann blott Tjenaren mig, och blandade tårar med mig — detta bud omtalade, att de Hertiglige sköflat min Herres Borg, emedan min Herre var en af Konungens förnämste Riddare — och icke nog härmed — de hade också sköflat alla hans Tjenare — ja min Herre, jag var en af dem, borta i Kriget, min kära hustru och mina barn hade hema emellertid blifvit ett rof för deras händer, som nu råda — jag begriper att hade jag sjelf varit hema, så hade jag fått dela de öfriges öde och falla Dödens man — men jag söker hålla det kära lifvet uppe och vandrar på nya Vägar tills jag kan finna ro. Jag beklagar dig ganska mycket sade Sir John, och jag önskar af hjertat att du måtte finna ett nytt och mera fredligt hemvist, men emedlertid behöfver du ej hindra vår resa — lemna betslet på denna unga Dams häst! — Ach nej, min Herre, hvem Ni kan vara, men denna späda Dam är en stjerna för mig, när jag första gången såg henne slog genast mitt hjerta af vördnad och beundran. Ni har farliga stigar att rida, jag vill till fots med min goda käpp följa hennes häst och med mitt lif försvara henne i farans stund. — Härvid vände sig Lady Sophia till Sir John — jag har en gång sett denne man, men jag vet ej hvem det är, Ni mins vist denna gång, då jag af främmande bortröfvades från Svartvik — de sökte en ledsagare genom vilda skogar — de förde denna hederliga och goda Man till oss, men långt ifrån att tjena deras afsigt, föll han ned till mig, kysste min hand med en känsla som jag ej förtjenat, och svor att mina Röfvare hällre skulle få binda honom, än han skulle hjelpa dem att bortföra mig. Knapt hade vi en stund samtalat med denne[1] Främling förr än ett hastigt buller nalkas oss. Sätt på venstra sidan af Taflan en Svärm vilda Karlar — de ropa att de äro Hertiglige, men under detta namn voro de Plundrare, Röfvare min kära Patrik; vi hade ganska få män med oss — men det är nu som den främmande med skäl kan kallas Lady Sophias Räddare undan deras vilda hop. Sir John hade nog att försvara sig mig, men denne Främling som hade så mycken enfald, snarare Dumhet i sitt ansigte — utdelade kring Lady Sophias häst, så kraftiga slag att ingen vågade nalkas henne och mätta sin rofgirighet med hennes dyrbarheter. Ni bör veta att Främlingen hade ej något Försvarsvapen af vigt han feck många djupa sår — och

[1] *ä fr* denne särdeles

en cirkel af hans blod omgaf Lady Sophias häst. När slutligen de vilde flydde, satte han sig af mattighet ned vid Sophias häst — men vi skyndade hastigt af våra hästar, och Sophia gret af ömhet för sin Försvarare, hon tog sin egen Slöja ref stycken deraf att förbinda hans sår. Då kommo tårar i den sittande främlingens ögon. Jag har varit olycklig nog under himmelen, efter jag förlorat min ridderlige Herre, min kära hustru och mina besk. barn — men jag får nu lefva en stor och lycklig Stund — jag får hålla denna adliga Slöja i mina armar — och sjelfva denna unga förnäma sköna Dam gråter öfver mig! — Gråt icke mina ståtliga Herrskaper fortfor han — jag dör aldeles icke nu — jag skall ännu lefva, ty jag känner att min bana såsom Skogvaktare nu är slutad, jag skall hädanefter lefva som Vapendragare; jag har i dag gjort profvet härtill — skall Ni neka mig att följa Er som Er skugga, som er Försvarare, som er ödmjuka Tjenare och Vapendragare; — Lady Sophia svarade intet — ett särdeles leende ville blanda sig i hennes tårar — snart derefter insomnade den tapre Besynnerlige — han stödde sitt hufvud i Ladyns(?) händer, och hon ville ej undandraga sig att hålla hans hufvud, hon smekte sin befriares gåa hår. — Vi måste länge rasta på denna Skog — nog af Sir Patrik; Om Ni vill se Originalet till denna gråhårige Vapendragare, så finner Ni honom på Raubinhay. Han upphörde ej att vara trogen Sophia (29) och vi funno rätt nyttigt att hafva en så rättskaffens man till följe i dessa tider.

Det måste då utan tvifvel vara samma Person, inföll Patrik Bruce, som är så road af vår skottska Jagt efter Gräfsvin, och som höll det narraktiga Bröllopet.

Det är just denne Jägare på Raubinhay, som vårt folk kallar Tuppen[1], sade Beatrice. Det är han, som aldrig låter någon Högtidsdag fattas vildt på vårt bord, men som i köket har den djerfheten[2], att bestämt tillsäga när han lemnar sina skjutna foglar: Ni må steka hur Ni vill, men denna fogel (han pekar på den fetaste) skall Ni endast tillaga åt Mylady Sophia. Det är han som aldrig kan lemna den egenheten att hvarje helgdag gå i sin gamla[3] Björnskinnsmössa, och deri sätta en Gulvifva om sommaren eller en Tallrisquist blandad med Tuppfjädrar om Vintern, emedan denna mössa är den enda

[1] *ä fr* Björnen
[2] *ä fr* försigtigheten
[3] *ä fr* gamla nästan barslitna

klädespersedel han eger ur kära gamla Sverige, och Gulvivor samt Tallris finnas der i ymnighet och påminna honom sin tid[1] då han var Skogwaltare och ung i sitt eget Fädernesland. Jag tror han uppblandar Tallriset med Tuppf. att gjöra plaggen prydliga. Jag vet med visshet, att han näst L. S. älskar ingenting utom sin Björnskinnsmössa, och skulle hon dö, reste han ännu en gång i sälskap med den sednare till Sverige. Det fattas honom icke Hufvudbonader Patrik, Ni skall vara öfvertygad, att min man har mycket gagn af honom i skogen, och en slags besynnerlig halfmelankolisk agtning för denna gamla svenska Antiquitet[2], han skänker Gubben alt hvad han[3] kan behöfva — och detta af bästa finaste slag, alt detta nyttjar han om hvardagarna och i arbetet, men när han vill vara präktig har han sin barslitna Björnmössa.

Du skall icke skämta öfver min Björn, sade Sir Bruce högtidligt; för öfrigt, dansade du sjelf ganska innerligt med honom på hans bröllopsdag.

Ja, min k. P., så gör altid Sir Bruce. När jag beslår honom med hans egenheter och i synnerhet hans dunkla tycke och Högaktning för någonting Svenskt — vänder han sig emot mig med den anmärkningen — att jag sjelf i hemlighet hyllar det sällsama[4] Norden lika mycket som han — detta land som är obehagligt, eländigt för all eftertanke, men drar hjertat i tysthet utan att man tänker[5] det, han talar då om, att också jag håller af den gamla token Erasmus som alla här kalla Tuppen, derföre att han älskar att upphöja sin Hufvudbonad med Tuppfjädrar. Jag har verkligen dansat med honom på hans Bröllopsdag, hvilken ej heller var ibland hans minsta Löjligheter.

Vet Ni, sade P., jag har mycken lust att i denna Salong ännu tillfoga en Tafla, en förening af skottskt och svenskt, och den ville jag sätta öfver dörren, emedan den snarare vore en Carikature än kunde bli ett Konststycke. Jag har svårt att motstå den frestelsen att afmåla Tuppens Bröllop, såsom man almänt här kallar det, och hvaraf minnet ej snart tör lemna mig — men jag skulle inunder vilja skrifva i Ord sjelfva hans Frieri till sin Ernestine.

Godt — detta är ett godt förslag! —

---

[1] *ä fr* sin lysande
[2] *ä fr* detta gamla svenska Inventarium Raritet
[3] *ä fr* det bästa och finaste
[4] *ä fr* förundransvärda
[5] *ä fr* begriper det

Jag skulle vilja afmåla i ett hörn denna Folksamling under den stora Eken der all ungdom på Raubinhay samlas till St. Andrews fest med målskjutning — på ena sidan sitta de åldrige af mankönet och alla matronorna till venster att bese och glädja sig öfver sina[1] rödblommiga barn. — Hastigt uppstår ett Skratt, ett Gny bland ungdomen. Svensken komer, Tuppen komer! ropa alla och de täflande bortlägga sina bågar. Då framträder denne gråe jägare i sin mössa, utmärkt och denna gång dubbelt smyckad med mycket gulvifvor blandade med än flere hvita Tuppfjädrar, han går rakt fram på den stora Platsen under Eken, der all ungdom gifver vika och slutar för att betrakta honom. Nu bugar han sig ridderligt och ganska vördsamt till venster för Matronorna, till höger för våra Gubbar, och slutligen äfven för[2] Ynglingarna — Jag är en Utlänning här säger han — viljen I tillåta mig, att också jag firar denna dag för min räkning? — Den allmänna spända Tystnaden är ett Ja på hans fråga. Ja, forfar han då, jag är en ärlig och i sjelfva verket bra Menniska, men jag har mina olyckor. Ni, mine Skottar, begripen att en Svensk kan sörja. Jag har haft en förträfflig Hustru i Sverige. De dagar jag egde med henne voro min Tids stjernor, såsom Clerkerna säga — de voro ett Solsken. Nu lefver mitt hjerta i snön, och mina ögon hafva ingen att möta, när jag är i kammaren. Ni, mina Skottar, firen detta såsom en högtidsdag för Er — jag vill fira den som en Högtidsdag för min afledna Hustru, och upresa henne till ära en åminnelse, att altid hafva för min ögon af henne. Ja, mine Vänner, jag vill gifta om mig! Vördnadsvärda Matronor, låt mig bland Er på denna ståtliga plats bland ridderliga öfningar utvälja mig en Maka, grå, alfvarsam och ärlig som jag, som vill bo hos mig och sköta mina Saker i min kammare! Jag begär icke mycket. Veten, förståndiga Quinnor! den tid jag var gift och hade barn omkring mig — då var jag betänkt att se mig om efter min andra hustru, och uti henne utse mig en ung menniska, emedan hon skulle hafva ansvaret för mina Barn. Men kriget och sköflingen ha icke skonat mina barn. Jag behöfver nu ingen ungdom i mitt hus. Långt hällre vill jag hafva en matrona, helst en *enka*. Mina[3] Vänner! jag vill hafva en sådan, som i mig föreställer sig

[1] *ä fr* sina raska
[2] *ä fr* för de skotske
[3] *ä fr* Goda

sin döde mans Hamn. (— Ni Skottar skolen veta att vi i Sverige kallar de dödas Väsenden Hamnar eller Spöken) — ja — jag önskar en sådan Vän, hälst enka, som när vi sitta tillsammans i ro i vår kammare här på Raubinhay i mig föreställer sig sin afledne mans spöke och tillika låter mig i henne se ett spöke af min älskade — —, min första hustru. På detta sätt skola vi lefva trifligt, och underhålla hvarann med samtal och bereda oss på döden, som är lifvets glädje[1] som Ni vet. — På denna hemska inledning följde icke heller något Svar, det var ingen af Quinnorna, ehuru de gamla de kunde vara, som likväl ville vara ett älskat spöke åt Erasmus. Men Svensken afskräcktes ej af tystnaden. Han geck objuden fram till matronornas bänk och räckte sin hand åt den gamla Ernestine, som i sin ungdom varit ganska vacker och gift med en Page i Jacob Stuarts tjenst. Tag du emot min hand! sade Jägaren — du Ernestine har varit behaglig som ung det har jag hört och du är ännu vacker som Hamn betraktad. Jag tror att jag icke heller är ful; fast en person en gång sagt mig att jag har ett drag af enfaldighet kring min mun: min öfre läpp kan vara litet lång, men min k. Ernestine, vi böra ej räkna så noga med hvarann. Jag har ett godt bröd i Herr Johns tjenst; jag skjuter ännu säkert: du skall hafva godt på ålderdomen hos mig, och om du vill berätta mig Sagor om Quällarna, samt låta mig älska dig som ett minne af min hustru, låta mig anse dig för en Marmorsten ofvanpå min hustrus Grift, som jag kan omfamna i stället för den verkliga, som hvilar osedd inunder — om du vill alt detta, så stig upp här från Bänken, och säg ifrån inför denna högtidliga Folk[2], att du vill vara min hustru. — Ernestine hade den skottska egenheten att ej misstycka en sådan slags kärleksförklaring. Hon var, när hon uppsteg, verkligen så hvit i sitt åldriga ansigte, att hon ej illa passande kunde liknas vid en marmorsten, såsom Jägaren sagt: hennes ögonbryn, ögon och mun voro mörka[3] drag på denna slags marmor, hvilka kunde liknas vid Inskrifterna på monumentet, Inskrifter tydande forntida kärlek, förfluten eld.[4] — Hela Samlingen uppsteg, omringande med bifallsrop de gamla, som[5] lofvade hvarann att vara ett par. — Folket har kallat denna händelse Tuppens förlofning:

[1] *ä fr* högsta glädje
[2] *ä fr* Samling
[3] *ä fr* punkter
[4] *ä fr* begrafven kärlek, forntida eld
[5] *ä fr* och voro vittnen hur de

detta namn skall jag sätta under denna del af Taflan — längre fram målar jag Raubinhays slottskyrka — ett Chor ridderligt genom min Farbrors frikostighet upplyst, ståtligt prydt — der gifver i Abbotens närvaro de gamle hvarann sina hjertan, Vigseln förrättas, och sjelfva Fru Beatrice, som gjort sig en fägnad att på det vackraste kläda den gamla Ernestine står sjelf bakom henne i kyrkan. — Beatrice! jag får då tillfälle att tekna edra drag, min Faster, på ett eget sätt, som ehuru ringa hela denna Tafla torde vara, likväl skall fordra en stor konst. Edra ögon uttryckte, jag mins det väl, att Ni fann hela detta bröllop onödigt snarare löjligt, likväl står Ni god, nästan tårögd bakom den gamla Ernestine, hvilken Ni skänkt en Sidenklänning för denna[1] Högtidsdag och hvars Brudpiga Ni velat vara. Ernestine i sin ålderdom inför altaret är ännu sådan, att vi alla[2] kallade henne »Skönhetens Hamn»[3] (eller efter E. uttryck Sk.s Spöke), hon stod som ett bleknadt Minne. — Härefter kommer den tredje Gruppen på mitt Konststycke — här skall jag måla högtidens slut — Dans, Gästabud och all den Glädje, som Sir Bruce, nästan med ett utmärkt öfverflöd tillstälde åt sina underhafvande, för att fira sin Svensk, som han kallade Brudgumen. Folket benämnde denna Fest Tuppens bröllop, och det går ej snart ur deras minne huru roligt de hade på det.

(30) Jag ber Er då, Patrik, sade L. S., att Ni målar mig i dans med denne min gamle Vapendragare, som jag värderar och vördar, jag håller det för en ära att hafva dansat med honom på hans Bröllop.

Jag skall söka tekna Erasmus, hur lycksalig han syns, huru hans ögon stråla när L. S. bjuder honom sin hand till dans! I hela sin dans i alla sina Gester söker han vara en Riddare lik — gör sin sak så ledigt och ändock zirligt han kan. Han aftager först sin mössa tre serskildta gånger för henne — derefter stiger han fram tager hennes hand — Ni, mina Skottar ropar han högt, I hafven ej förr sett en Svenska och en Svensk dansa tillsammans! Detta är något nytt — I fån kanske aldrig mer i er lifstid erfara något dylikt — Sen upp! det är en Svensk dam af ypperlig rang och en — — — en ganska ryktbar Skogvaktare som dansa — Dessa Ord skall jag sätta under Taflan. — — —

---

[1] *ä fr* denna sin
[2] *ä fr* så vacker, att Sir John
[3] *ä fr* den förgångna Skönhetens bleka men vackra minne

Man talade mycket om denna Salongs prydnader som på Raubinhay var favoritrummet. Man samlades der alla dagar. Sir Patrik teknade ifrigt efter de uppgjorda Förslagerna: Lady Sophia rättade ofta den unge Konstnärens hand, med en snillrik anmärkning.

---

7 B.

Såsom den bleknande, men lugna aftonen efter en het, färgrik dag[1] så var lefnaden i Skottland för denna Historia. Minnet af Sverige stod för Judith med ofta sköna, men[2] förskräckliga drag. Detta aftonlif var i Js Själ en stilla blek[3] spegel efter de brusande Vågor, som förut svallat derinne. — Svalkande och mildt[4] lade sig alt.

Ofta stod hon på en hög bergspets i Raubinhays skog och blickade åt nordost när Solen geck upp — hon såg då öfver Hafvet, och viste att der under Solens uppgång lågo Danmark och Sverige. Men när om aftonen Dagens fakla sänkte sig stupande, än sken öfver Vesterhafvet öfver Fingals Öar i Hebridernas krets vid[5] Skottlands sida, då sade Judith ofta: O Sol, du som har varit Eldens flammande Konung nu sjunker du, att svalkas i Aftonhafvet — nu är du blott Eldens Hamn!

Det var den svenska Grefvinnans sed, att tillbringa sin mesta tid i grottor eller på höga klippor. — Wi kalla henne den Svenska Grefvinnan, efter Skottarnes the swedish Countess, den enda benämning hvarunder Prinsessan Judith här var känd; och som förekommer hemlighetsfull, liksom hela hennes Person i detta land. Det är bekant, att titeln Grefve icke denna tid var bruklig i norden, så att detta Namn helt och hållit blifvit fingerad i Britannien, troligen efter Sir Bruces exempel och Judiths egen önskan, som här hvarken vill vara känd för en ättling af Konungar eller för en Nunna. Hon hade väl med djerf kraft afsagt sig Waldemar och detta till den grad, att när underrättelsen nådde henne om denne

---

[1] *ä fr* det bleknande, men lugna Aftonlifvet efter en het, eldig och skön dag,
[2] *ä fr* men eldiga och
[3] *ä fr* i hennes sinne en stilla blekblå
[4] *ä fr* Svalkande, stilla
[5] *ä fr* på andra sidan om

Konungs fullkomliga afsättning och slutligen fängslande på Nyköpings slott, hade ej en Suck häröfver undsluppit henne; tvärtom hade man hört ett slags uttryck af glädje. Det är väl! det är godt! hade hon sagt — Fängelset är[1] Waldemars Blomnings gård, nu hoppas jag säkert — han skall en gång blifva frisk! — mera hade hon ej sagt utan Tystnad var hennes vanligaste Tillstånd. Ej en gång underrättelsen om Dr. Sophias död som skedde förut, hade oroat henne. Man fann dock ej underligt, att hon icke ville återkomma till Sverige, eller der sluta sina dagar, då detta land under Magnus Ladulås kunde vara farligt för hennes Person, eller åtminstone medföra svåra minnen. Danmark, hennes födelsebygd, skulle tillika varit en djup blygd för henne, emedan hon der var känd som en bortflydd förnedrad Nunna och Prinsessa. Då den rika bruciska familjen i Skottland af Sir J. kärlek till hennes olyckliga Wr och till hennes Dotter, af intresse för Prinsessan sjelf, erbjudit henne en lugn okänd Vistelse Ort i sitt sköte, var det ej besynnerligt, att hon helst valt detta. Hon var aldeles okänd i Sk—d. En slags Förvåning åtföljde hennes Person, och gjorde att hon fullkomligt orörd(?), fick lefva som hon ville — man viste väl ej åt hvilka Fantasier hon öfverlemnade sig — men en dager af Renhet, Svalhet, Stränghet i uppförande spridde nu kring henne ett sken — de som kände hennes fordna lif glömde dess Omoral, dess häftiga Storm — de som icke kände det beundrade dess nuvarande höga Stillhet. — Grefvinnan i Grottan kallade man henne ömsom (the C. in the Caves), ömsom the Lady of the Mountains, (Bergdamen), och derimellan den Svenska Grefvinnan.

(N. B. utför tydligt att dessa Färgor äro *Charakteristik* öfver Judith.)

Ibland alla, var det ingen som hembar denna[2] Bergdam en djupare beundran, än den unga Sir Patrik, och det hade utgjort hans nöje att afmåla henne utan att hon sjelf viste det, i mångfaldiga ställningar. Än såg man en tafla af stupande förfärliga Branter, svarta af Nattens skuggor vid sina fötter men på spetsarne ljusare af en Dager från Himelen[3], som melan romantiska Skogar framkastade en stråle på dem[4], — då man med långvarig hänryckning betraktade detta konststycke och intogs af den egna melankoli, Sir

[1] *ä fr* är min
[2] *ä fr* denna sträga höga
[3] färgade af en Dager från Solen
[4] *ä fr* öfver dem på dessa spetsar

Patrik gjutit ur sin egen Själ öfver det hela — glömde man hastigt alt det öfriga på taflan, då man upptäckte en Quinlig gestalt rak, något längre än vanligt, en purpurröd Slöja öfver sitt hufvud och hvilken räckte ännu längre ned än hennes medja. Hon stod i en ställning, som vore hon sjelf en orörlig klippa. Man kunde ej förklara sig, hvad det kunde vara i denna Gestalt som fängslade blicken, man såg icke ansigtet — det tycktes endast vara den majestätiska ställningen, ännu mer befallande än sjelfva de branta klippor bland hvilken den stod, som ådrog en ovilkorlig häpnad — den ena handen var utsträckt och hon pekade framåt, liksom i mening att bana sig en fri oemotståndlig Väg midt emellan dessa klippor och fruktansvärda stigar — troligen var det Purpurfärgen på slöjan, hvilken tycktes dunkelt flamma omkring henne, och gaf henne denna colorit af kraft.

På en annan tafla hade Sir Patrik låtit sin bildrika förmåga alstra en Utsigt af Solens lyckliga Välsignande magt öfver jordens växter. Taflan förestälte egentligen en trägård — Middagssolens Guld glänste öfver det hela. Man såg på ena sidan en parterr af ymniga stora mest blomrika växter utan många blad — det var ett antal gula Tulpaner af alla schatteringar från mörk brandgulhet ända till ljus paille: Calendula officinalis, ett slags trädgårdsprydnad som denna tid mycket älskades, Sammetsrosor, Aurikler, Caprifolium — på andra sidan Fruktträn, liksom Hesperidernes besjungna gårdar, på hvarje quist lockade ett gyldene äple till måltid, gula Päron af alla slag. Pommes d'aurager, Citroner, (Körsbär). Konsten att måla frukt hör icke till den stora Genren, likväl fordras till all lefvande och sann Naturhärmning en grad af snille, ej blott de många nuancerne af frukternes skapnader, utan äfven deras sätt att hänga skall vara rätt, ledigt och behagligt. Längst in i trägården såg man åter den svenska Grefvinnans Gestalt, här teknad af Sir Patrik i sittande ställning; han hade här sökt yttra sin konst i utmålningen af en fin förnäm gul Sidensarge drägt, hvari Grefvinnan föreställdes klädd. Detta fordrar mera talent än man tror: att gifva sidensarget sin rigtiga lustre i målning, såsom det eger i verkligheten, med dess skiftande skuggor är ganska svårt. — Man beundrade hennes väl utförda drägt. Men det var ej detta, som gjorde, att man så uteslutande fäste sig vid henne, att man nästan glömde hela den omgifvande trägården. Hon satt med ryggen vänd mot åskådaren. Slöjan var så målad, att man såg den var till-

bakaslagen från ansigtet — likväl feck man ej se detta ansigte! — Hon satt något framlutad på sin trägårdsstol, så att man måste tro, att hon hade någonting framför sig, som fäste hennes uppmärksamhet, men man såg ej hvad det var.

Sir Patrik hade uppsatt dessa Taflor i ett eget rum, dit ej många hade tillgång, blott de som med honom älskade konsten och Naturen. Han hade till de förre fogat ännu en tredje. Denna tafla förestälde en grön enslig men ljuf Lund — åter såg man hans underbara Dam — men här var stoltheten borta — hon var teknad utsträckt på gräsets matta, hon låg med hufvudet tankfullt stödt mot armbogen — alt grönskade omkring henne, men hennes blick tillkännagaf ej hoppet och glädjen. När man från hennes ansigte åter såg på träden omkring henne i lunden, tyckte man den lifliga dagern[1] vara försvunnen, som man fann dem ega, innan man ännu sett[2] Damen — nu kunde man ej afhålla sig att se en oförklarlig colorit liksom ett[3] nät af svärmisk förtyning draga sig över hela denna tjusande Grönska. — Inga tårar syntes i Damens ansigte, men åskådarna hade svårt att ej gråta; några sönderrifna blad lågo på gräset, det var på dem hon tycktes se.

När Sir P. betraktade dessa Taflor, hvilka voro såsom en lefvernesbeskrifning, föreföll det honom att något fattades.[4] Han målade på en dag en ny Tafla en blå him̄el — man såg ingen jord eller fast land teknad derunder, det var endast Skyar, som drogo sig under det omätliga ljusblå hvalfvet, han hade fattat molnens mörkblå massor i sådana contourer att de tycktes föras[5] af en Vind fram öfver firmamentet — midt i dessa skyar såg[6] man en gestalt — den var såsom genomskinlig, den blåa dagern geck[7] obehindrad derigenom, det var denna sam̄a Dam — hon följde Skyarnas gång.

(31) Vid slutet af dem alla satte S. P. en Tafla, der hans Fantasi yttrade sig på ett sätt som vi ej skola söka förklara. Sjelfva Taflans grund var aldeles svart, derföre gjorde det en egen effect när man härpå såg teknad en löfsal, hvari träden, med löf och grenar voro fullkomligt hvita. Då detta icke är Natur, var det en nyck af

[1] *ä fr* färgen
[2] *ä fr* sett den sorgbundna
[3] *ä fr* ett svärmiskt nät draget öfv
[4] *ä fr* betraktade hvad han hittills gjort, föreföll det honom att han borde fortsätta denna Cykel af Taflor
[5] *ä fr* jagas *ä fr* dragas
[6] *ä fr* satt en triflig
[7] *ä fr* sken

Konstnären, som ej är att efterhärma[1] — emellertid fästade det ögat att se denna berceau[2], som upptill sammanböjde sina hvita grenar och bildade liksom ett vänligt tak. Omkring hela löfsalen sväfvade några dimmor äfven hvita, de gömde foten eller rötterna, så att träden tycktes stå i detta snöflor — in i löfsalen var åter the Lady of the Mountains — Bergfrun — men blott hennes öfre del syntes, hufvudet, bröstet, armarna — det nedre var liksom berceaun sjelf försvunnet i snöfloret. Öfver henne böjde sig trädens spetsar[3] tillsammans, liksom en ram på hennes porträtt. Hon sjelf till ansigte och hela gestalten var icke genomskinlig men hvit, som trädens löfvärk ofvanom henne.[4] Hennes hufvud var något sänkt och håret fest älskvärdt men i svanhvita bucklor kring halsen. — Hennes ögon voro öppna — men ur dem geck ingen enda Blick — ty de hade inga pupiller. —

När S. Patrik fullbordat den sista Taflan, sänktes han i en särdeles beskådning öfver dessa ögon, som syntes honom förskräckliga derföre att de icke kastade en[5] Blick ifrån sig — och likväl innehöll alt det öfriga i Skepnaden[6] och löfsalen någonting vänligt och dragande. Han hade under sin Framställning ritat[7] *Judiths* namn, men under det han satt tankfull, föll det ovilkorligt honom in hvad Erasmus sagt[8] om Ernestine på skämt. Detta förekom nu S. P. mera alfvarsamt än han förmodat, och han ritade ännu dessa ord under Taflan[9]: »Skönhetens Spöke». Han begrundade länge alt det, som denna oväntade föreställning uppväckte i hans själ.

J. Bruce lefde lyckliga dagar på sitt Gods; hans maka hade den gåfvan att gifva de småsaker som nalkades hennes krets[10] ett behagligt skick. Han sjelf blandade sig icke i de politiska hvälfningarne, men visserligen gladde det honom, att Baliols hus sjönk från sin höjd, och det bruceska nalkades kronan. Rik, lemnade honom likväl aldrig hans smak fö̆r Hästar — han ökade deras antal, skaffade sig de utvaldaste, for nästan aldrig bort från Robinhay, och den tid som ej fann honom i sitt ståtligt uppbygda

[1] *ä fr* berömma
[2] *ä fr* hvita lund
[3] *ä fr* kronor
[4] *ä fr* Hon sjelf till sin gestalt var äfven så hvit, som trädens löfverk omkri
[5] *ä fr* icke hade någon
[6] *ä fr* var det öfriga i denna skepnad så
[7] *ä fr* Under det han satt tankfull ritade han under denna Framställning
[8] *ä fr* för honom hvad Erasmus yttrat
[9] *ä fr* ritade under Namnet på Taflan
[10] *ä fr* som omgofvo dem

Stall, var säker att träffa honom i kretsen af sin familj. Lady Sophia var förklarad för hans dotter, och hans brorson P. Bruce tillbringade sin mesta tid på Robinhay.

Då Fru Beatrice, utan att det syntes i det yttre, var den som egentligen skötte hela huset; var hon häraf lika mycket upptagen som Sir John af sina Hästar — Patrik målade mest, och detta mest i Lady Sophias sälskap, de tänkte ej så mycket på något annat — häraf blir det troligt nog, att ingen eftersåg hvarest och huru Grottornas Dam tillbringade sin[1] tid. Hon var vissa tider af dagen hema, hon bebodde en egen del af borgen. Så ofta man såg henne, gick det en glädje i hvars och ens sinne, en sådan mildhet och vänlighet låg i hennes[2], annars af håret och ögonbrynen starkt[3] beskuggade ansigte. När hon talade några ord, var det frid och godhet i hennes uttryck. Hon nämnde i förtroliga stunder[4] Amaurys namn; Hvad[5] hon, med en tonvigt på orden, kallade *Pater Amaurys Lära* viste endast några få i familjen. Man trodde att detta utgjorde hennes Själs ljufvaste Fantaisie.

Det år som innehåller epochen för denna Historias Slut, nalkades till sin Sommar: Naturen höjde sig i fägring till den grad, att sjelfva invånarne i det annars utmärkta Raubinhay kände en hänryckning mer än vanligt. Lady[6] Sophia hade sina fönster åt Parken. — Det är icke en skottsk, utan snarare spansk vana, men som S. Patrik, hema i utländska bruk, härmade — att sköna aftnar nalkas älskade Damers fönster och göra deras ära bekant för luften, foglarne och löfven omkring. Sir P. spelade ej ett instrument, så att det han gjorde ej kan kallas en[7] Serenad; han sjöng ej en gång — men han hade en förmåga af utmärkt art att läsa högt, så att det skrifna han reciterade flöt som en kraftigt intagande ton, ehuru det icke var musik. Detta sätt intresserade Lady Sophia, emedan det var S. P. som utförde det, emedan hon var van att höra honom[8] i lectioner för henne recitera älskade Auctorer, och emedan han verkligen gjorde det väl. — Han satt på en grässoffa under hennes rum, mild var qvällen, hon öppnade sitt fönster, hon förstälde ej sin fägnad att höra sig hedrad af den som var hennes käraste vän.

[1] *ä fr* hvarest Bergdamen tillbringade sin mesta
[2] *ä fr* i dessa ögon, som svä
[3] *ä fr* kraftfullt
[4] *ä fr* nämnde ofta
[5] *ä fr* och hvad hon kallade »Pater Amaurys Lära» utgjorde ämnet
[6] *ä fr* Bland alla blommor var
[7] *ä fr* ej fullkomligt var [8] *ä fr* att ur romantiska

Det S. P. sade om Sophia var icke utmärkt, men hans ton och hans person gjorde det intagande. Lugna afton, sade han, du susar med vackra löf i parkens majestätiska träd — men hvad vill du?[1] — lugnare än du är L. Sophias panna, vackrare är hennes hår än löfrankorna, och hennes växt är mera majestätisk än dina träd, min Park.

Ljufliga Jord, du bär närande, lifvande, stärkande växter, — men hvad förmår du? — mera stärker Sophias hand, när hon fattar en Väns på[2] hans stig; lifligare blir hans blick genom henne än af tusen frukters must; mera ljuf är Sophia än jorden, ljufvare är ingen Vinds röst.

Ett buller i Parken störde de bägge — det lät såsom Steg, de voro icke spökrädda, men[3] fruktan gjorde Patrik stum, de vände bägge sina hufvuden till ena sidan hvarifrån ljudet kom. Det var Grefvinnan[4]; hon hade hört Sir P. — hon kom närmare och nickade med utmärkt Vänlighet till dem bägge, hon stadnade som för att få höra fortsättning — men Sir Patrik var betagen af häpnad, hon geck då bort, som för att ej störa dem.

Hon ogillar oss ej, var det första ord P. och S. växlade sins emellan då de träffades dagen efter. Vid Bergdamens ankomst om aftonen hade den tanken hastigt genomträngt dem bägge, att Pater Amaurys lära innehöll en Contrast[5] mot deras kärlek, och de viste att denna lära var den idee som afgörande beherskade Lady Sofias Mor. Genom kärlekens vanliga bekymmerfrihet hade de aldrig förr tänkt på denna Contrast, då den framkommandes Gestalt påminte och förfärade dem. Och likväl nickade hon sjelf så vänligt åt dem bägge!

När aftonen kom drog[6] känslan — och hjertat[7] P. åter under L. S. fönster. — »Glad är himmelen af sina stjernor, sade han, och glad är Patrik af Sophia. — den klara forsen strör perlor på sina stränder, på mig strör S. perlor af hopp, skönhet och behag genom lifvet.

Grefvinnan kom åter, satte sig på litet afstånd och lyssnade så

[1] *ä fr* hvad tror du dig om?
[2] *ä fr* vaktande på sin stig
[3] *ä fr* men en besynnerlig
[4] *ä fr* som kom
[5] *ä fr* en afgjord Stridighet
[6] *ä fr* förnyade P. sin Serenad
[7] *ä fr* hjertats eld

lugn och förnöjd — att S. P. fortsatte utan fruktan och L. S. var säll och förundrad.

Vi skola ej uppräkna dagarnes tal, eller Qvällarnes vackra stunder.

En dag vid en källa i trägården på en aflägsen trakt stod Sophia lutad mot Patrik — hög, från en berceau, kom Grottornas Dam — hon geck fram till dem, upplyfte sin slöja — de stego tillbaka, hon geck midt emellan. Fridens klara strålar öfver Er, mina barn sade hon. — De föllo af vördnad på knä på hvar sin sida om henne, hennes händer hvilade på deras hufvuden.

Jag har sett — fortfor hon — jag vet nu bestämdt att vacker kärlek lefver emellan Er båda. Jag kommer, att skilja Er åt, här der jag står emellan Er, skiljer jag Er åt, min Själs vingar omsväfva Er, I skolen ej komma tillsammans.

Hos Er är förmåga till evig ovansklig kärlek — derför skolen I ej komma tillsammans. I skolen ej hålla något bröllop på jorden. Jag står som en låga mitt emellan Er, en sval välsignande låga.

Sluten *väl*, emedan I hafven börjat så. — Patrik, du skall bygga två kloster, ett för unge män, till liknelse efter dig; ett för Sophia och kraftfulla Själsköna Quinnor, som likt henne ej vilja ett halft eländigt äktenskap, sådant som jorden erbjuder — utan vilja binda sig till ett helt fullkomligt — och anse ej jordiska lifvet för långt att beredas till himmelsk förlofning.

Meningen häraf ingeck i Patrik och Sophias tankar. — När de uppstego, tog Damen deras händer och lade i hvarandra. De tryckte hvarandras händer himmelskt förtroligt, de kystes som bror och syster. Om tvänne år derefter, voro de bägge klosterna färdigbygda. De lågo på tvänne höga berg i Raubinhays skog.

Midt emellan dem ligger en[1] dal, som af alla ställen i detta land varit Grefvinnans käraste hem. Hon dröjde der ofta under sina Vandringar — hon arbetade med egen hand på detta ställe, hon sade det liknade ett Ställe i Sverige, det enda som var henne kärt i Norden, det var det Hermitage der hon med sin syster planterat och vattnat.

Efter hennes död blef hon begrafven här, och en sten lagd på platsen — det var ungefär midt emellan dessa bägge Munk och Nunnekloster, som under Skottlands katolska tid mycket besöktes, och kallades Patriks och Sophiæ kloster.

[1] *ä fr* en dunkel mild

En Författare från deña tid, som begagnat sig af Patriks ord under en [af] hans Taflor har skrifvit på J. grafsten: Skönhetens Spöke[1] stälde sig emellan Man och Quinna på jorden att skilja dem här. I ett himelskt land, der Skönheten ej är ett Spöke der vill hon förena dem.

Anm. Vissa småändringar äro ej antecknade.

II.

BROTTSTYCKE AV OPERAN »DEN BLÅA FANAN».

Manuskriptet utgöres av ett halvark, skrivet på båda sidorna. Papperet bär den kända vattenstämpeln *Bolltorp*.

Detta stycke är tydligen tänkt som scen eller del av en scen i första akten av »Den blåa fanan»; närmast motsvarar det den fullständiga textens fjärde scen. Det har icke varit bekant för utgivarna av Almquists »Samlade skrifter».

Grefve *Conradin* kommer in, med Celina klädda i simpel[2] drägt.

Conr. Mina älskade barn! I njuten här af hvarandras sällskap, ensamna med den sköna naturen och edra hjertan. Hvilken qväll! hvilken luft! Ert bröllopskontrakt är redan skrifvet och undertecknat af edra händer. Gillen I nu mitt förslag? Sjelfva den muntra[3] fest, som bör sluta en högtid, har jag tänkt fira i denna park. Det beskedliga bondfolket samlar sig. Neken dem ej det nöjet, att dansa i deras sällskap. Sjelfva landets behag, hvars åtnjutande var vårt syftemål[4], när vi i denna trakt valde vår sommarvistelse, ökas genom folkets godhet, som omger oss — låt oss icke göra dem nedslagna — låt oss blanda oss i deras krets — Se der komma de redan

Chorus af landtfolk

Nu är den glada bröllopsdagen inne —
Kom bygdens fagra barn, kom alla hit!

---

[1] *ä fr* som ristade skref härom: Skönhetens spökgestalt
[2] *i simpel* strukna
[3] *ä fr* högtidliga
[4] *ä fr* landet, af hvars behag vi njuta ville njuta

Hvar sorglig tanke bort från oss försvinne;
I dans och muntra skutt nu göre hvar och en sin flit:
All annan flit
Rent af försvinne![1]

För Amadeos fot och för hans flicka
Vi våra hyllningsoffer lägga ned:
På dessa ringa skänker nådigt blicka!
Och tag i dans med oss; kom med i våra led, kom med!
Kom med, kom med
Och muntert blicka!

Så spelmän, upp! låt instrumenten klinga:
Hvar fågel hoppa skall från gren till gren;
Och vi med brud och brudgum så ska' svinga,
Att stjernor, sol och måne mista skall för dem sitt sken.
Var nu ej sen,
I dansen svinga.

Dans.

Anm. Av »Den blåa fanan» finnas dels en påbörjad annan avfattning, dels en helt och hållet ny plan, vilka torde vara skrivna av Adolf Lindblad, möjligen i samarbete med Almquist.

III.

OPERAUTKAST, UTAN TITEL.

Manuskriptet utgöres av sex ark, skrivna i stor hast, varför enstaka ord äro svårlästa eller rent av oläsliga.

I förkanten överst på första sidan står följande rollförteckning, som Almquist sedan korsat över:

Ombrosa, J. Lind

Clementia Zarisca, af folket kallad Satans Dotter *E. Högqvist* (eller *Gelhaar)*

[1] *ä fr* Nu rakt

Florentio-Günther
Urgando lika godt
Temesvaro d:o
Ingen lokal, men kan bli Italien, Ungern o. s. v.

Namnen på de båda kvinnliga huvudpersonerna förekomma i Törnrosens bok, Imperialoktaven II: 212 ff. i de tre Songes, som bära titlarna *Clementia Ombrosa, Biumaffos Krigssång* och *Zingari-Fest* (n:o XXXVII—XXXIX). Dessa songes höra emellertid ej till detta operautkast, ty i dem är Ombrosa (vars förnamn i operautkastet är tilldelat Zarisca) en kristen kvinna, »Höga slottets egarinna», som befriats från fångenskapen i »svarta tornet» hos jätten Biumaffo av den hedniske don Cerdalimfio, som blir kristen och viges vid Ombrosa, alltså en helt annan historia än den, som dramatiserats i föreliggande utkast. Möjligen tillhöra de något senare förslag till romantisk opera.

OPERA, SOM KAN BLI NÅGOT UTAF, OM DEN SÄTTES I VERKET.

Hos Carlmarkens i Kongl. Djurgården den 26 maj 39

Regissörens första Utkast.

Det är till och med icke afgjordt om det skall vara 5 eller 3 akter; men regeln för akterna bör vara, 1° att hvarje gång ridån går upp måste en anblick af värde förekomma, och 2° hvarje gång den faller, likaså; så att åskådaren här icke gäspar för mycket, och tänker Gudskelof!, utan lifligt önskar den åter uppdragen. Afskärningarne få rättas derefter.

1 Act.

Sc. 1. Huru ouverturen börjar, frågar jag icke efter, men den får icke sluta, såsom ett afgjort och slutadt stycke, på sina dominant- och tonike-ackorder, utan löpa in, äfven sedan ridån gått upp, såsom skildrare af en pantomim, hvarmed scenen begynner. Alltså bör Ou. småningom genom ett allt mer stegradt *agitato* bemägtiga sig Åsks alla nerver, och när ridån går upp, ser man följande:

En Flicka kommer, väl under grandiosa och graciösa rörelser, dock med uttryck af vild fasa, fram från venstra Kulissraden mel-

an träd, der man varsnar hälften af ett tält. Hennes hår är utslaget. Hon håller en dolk i högra handen, och några blodfläckar purpra hennes kläder. Utan att hvarken sjunga eller säga någonting, men under det att musiken fortfar att måla situationen, gör hon framme på scenen åtsk. rörelser, som utmärka att hon begått ett mord, men som tillika i högsta grad smärtar henne sjelf: man förstår att den mördade befinner sig i tältet der. —

Theat föreställer en skön bergstrakt nattlig och månljus (i fjärran synes ett läger)

Hastigt och oförmodadt höres ifrån motsatta sidan (långt bakom scenen) några starka, vackra valdthorns fanfarer: dermed slutar Orchestern sin Ouvertur. Flickan stannar tvärt, darrande lyssnande, och börjar sin Solo-monolog.

Den innehåller, att hon väntar sin far: för hvars och för hvars folks väl hon mördat sin egen älskare.

En krigare (fadren) inkommer nu med följeslagare (från högra sidan). Duett eller 3 ell. 4tett hvdraf man hör: »Fadrens glädje och förtjusning öfver att Prinsen (Sonen till folkets förtryckare) blifvit mördad: do förtjusning öfver dotterns lydnad» — Hon instämmer till hälften häri, men hennes egen sorg och fasa uttrycka sig skiftevis deri.

Af det hela begriper man nu så mycket som att denna folkstam utgöra en förtryckt och i uppror stadd bergnation. Alla ha en vild men nobel kostym. Flickan (Jenny Lind) — — passionerad vildinna. Hon agerar under hela sången expressivt med sin dolk: lockar, pojkar, flickor.

Nu utbäres den mördade Prinsen, och lägges på en mossig sarkofag. Kring honom samlas alla krigarne. De taga hvarann korsvis i hand öfver den fallnes bröst, och svärja en ed, att rädda sig, kämpa strida. — Denna krigsed kan göras superb. Här sjunges den mest martialiska Chorus som kan påhittas. De kunna göra den i fackelsken, — facklor och fanor rundtomkring den liggande, döde fursten. — Nu draga de sig undan. Flickan Jenny Ombrosa blir ensam.

Monolog. Skall i pjesen någonting få talas utan sång, så vore det nu. Flickan knäböjer, tillkännager, att sedan hon för att tillfyllestgöra sin fars och sitt folks fordran, mördat sin högt älskade, må det vara tillåtet för henne att ock sjelf dö. Hon stiger fram till Prinsens bädd — hyllar honom med sång, med himmelska åt-

börder — sticker dolken i sitt eget bröst, och nedsjunker vid hans fötter.

Men redan i början af denna monolog såg man bort i fonden en fantastisk figur smyga: en lång qvinna, klädd som trollpacka eller Zingarella eller — — men icke desto mindre mycket vacker. *Zarisca* (Emilie Högqvist kan vara hon bäst — sjunger obetydligt
costym
men får dess mera mimik och dans). Hennes utseende en blandning af trollpacka och hög, fin gentilesse.

När *Ombrosa* nedfallit, framträder Clementia Zarisca till henne, framtar en ask eller flaska, hvari hon förklarar, att en balsam finnes, som efter ett dygns påliggande helar dolkstygn (detta helt naturligt, men till hälften dock fantastiskt). Söker ingifva flickan hjeltemod, uppmanar henne att lefva, och vill drypa balsam i hennes sår. Sång. Hon rycker bort dolken och slungar den in bland kulisserna. (af åtskillig mimik hos Zarisca märker man en blandning af förtjusning och hat mot den dödade Prinsen Florentio, och glädje af uppfylld hämnd och någon plan m. m.). Men, som hon icke kommer åt, att utan fjäder smörja sin balsam i såret på Ombrosa, lemnar hon, under fantastisk dans, theatern för att söka sig en fjäder.

Ombrosa, ensam med balsamflaskan, tar, under recitativ eller vanligt tal, det beslut, att icke använda den för sig, utan för Don Florentio (Günther). Många motsattser och egna slitningar: ty sjelf är hon af sitt sår, som hon emellanåt betäcker med venstra handen, mycket afmattad — allt går också fort. Men skall hon sjelf dö, hvad glädje har hon då att uppväcka *Florentio?* Dock hesiterar hon icke häruti. Men Gud! hvartill tjenar att uppväcka honom; han skall snart, vaknad, dödas ånyo af hennes fader — Men balsamen skulle ju icke genast hela, utan först efter ett dygn? Derunder skall Florentio insättas i grafven, (man ser litet af grafven i kuliss). Han kan vakna i den och hemligt smyga sig derur nästa natt, sedan, såsom hon hoppas, hennes far genast afmarscherat för att göra upproret. Men grafven brukar läsas! O Gud. Hon utgjuter hela sin balsamflaska i den älskades sår på sarkofagen. — drager sig derefter under synbara både yttre och inre smärtor bort till grafven: går in bland kulissna återkommer genast — man ser att hon bemägtigat sig nyckeln och låset: hon nedkastar dem i brunn. Nu är *han* frälsad, utropar hon. Sjunker ned och dör. —

Temesvaro (Ombrosas far) inkommer med folkchoren. Consternation vid anblicken af den döda dottren. Qvinnor i ungerska folk

Costum inkomma. Kärlek, folkets förbittring, allmän stor folkchör. Ombrosa frambäres till rampen, och kring henne bildar sig en hjeltemodig samling män och qvinnor, som vid anblicken af den döda flickan, under härskri och musikaliskt tumult förnya eden att genast marchera mot fienden. Flera gifva tecken, att de vilja sön-
Florentio
derslita prinsen. Men fadren, Temesvaro, med nobel hållning, hindrar utbrottet mot en »död fiende». Befaller att med heder inbära honom i grafven, som sker. Grafven blir nat. oläst.

Nu återkommer Zarisca, som genom sina rörelser, mycket afsticker mot Temesvaros folk — men likväl icke på salongsvis, utan magiskt fin — Hon häpnar vid anblicken af att flickan ligger död, utan att balsam finns på hennes bröst, hvilket hon ger tillk. genom tecken, att hon märker icke finnes. Man finner, att Temesvaros folk icke är aldeles obekant med Zarisca, men betraktar henne som
drottning
en fée, eller förnäm trollpacka. Hon yttrar mycken häpnad vid anblicken af den sönderslagna balsamflaskan, men lofvar att med tillhjelp af *vissa magter* skaffa en ny och rädda Ombrosa, med vilkor att T- genast afgår till kriget. Temesvaro ger sitt bifall. Zar. tar en lock af Os hufvud. Å ena sidan ser man hela Ts folk i högsta enthusiasm afgå till strid. Å andra sidan ser man Zarisca (uppfara i moln) (ingå i skogen, hastigt omgifven af en blå glans, lik en stor låga). Ridån faller.[1]

Allt bör nu så ställas, att vid Rids fall 1° man är i spänning,
Zariscas
om O. skall komma till lifs, och då falla i onda magters våld. 2° om Florentio skall kom̄a till lifs. 3° Huru det skall gå med kriget. 4° Hvad Zarisca han hafva för intresse i allt detta; och om hon icke till slut är en sakramenskad djefvul, fast rar och gentil.

II.

1. När ridån går upp ser man ett kungligt hof. En gammal
T. Kinmans
konung (Urgono) på thron. I drottningen vid hans sida igenkänner

[1] N. B. af denna lock kan göras mycket på slutet i sista Acten om Tiden tillåter en längre pjes. Se sista acten. Nu står *locken* der blott projectvis. (Tillskrivet i margen.)

man Clementia Zarisca. Här firas födelsedag, tror jag.[1] Nog af. En stolt och präktig fest; men som [på] stunden afbrytes genom 3 riddare som inkomma den ene efter den andre.

1 Ridd. hvit nalkas thronen; lyckönskar kong på hans 70 födelsedag, med önskan, att hans och hans unga nya gemåls alla innersta önskningar måtte gå i fullbordan. — Kungen är glad, men tillkännager undran öfver att hans son ej återkommit från jagten, dit han för en vecka sedan for

2 Ridd. svart, efter en stund — nalkas thron med Rapport, att man fått veta det sonen på jagten ledd af (trolleri förmodligen) (eller kärlek) kommit långt undan, ända in i de rebelliska nylig. underkufvade Ts folks regioner: der blifvit fångad och dödad, att krig redan börjat: att rebell. gjort framsteg. — Kungen uppstiger bestört — Drottningen på sidan — låter åskådarne veta, att hon i hemlighet tycker om allt detta, hyst oförsonligt hat till sin Stjufson — Florentio. Nu begripa åsk.na orsaken till allt hennes åtgörande i första akten. Man ser något infernaliskt i hennes gentila åtbörder.

3 *Ridd. röd* inträder med rapport, att Kungens folk dagen förut slagit rebell. totalt, men också sjelfve förlorat mycket. Kungen ger tillkänna någon glädje — Drottningen på sidan låter Åskna begripa, att hon lyckats uppväcka Ombrosa, och att hon hoppas
susen
hon väl skall göra någonting, men sedan, såsom ett medel uppoffras. — (Man tycker sig kunna begripa, att Zarisca har den planen att sedan Fl. blifvit undanröjd, äfven, med Ts folk göra slut på kungen och få magt med hela folket). — Riddaren tillägger, att blott qvinnor återstå hos Temesvarinerna.

Sc. 2. *Theatern förvandlas.* Ombrosa uppträder klädd i krigisk kostym jemte en kamrat en flicka lika klädd med henne. Hon låter förstå, att hon nu ånyo aktade sitt lif för intet, sedan Florentio väl kommit ur grafven men försvunnit; hon har samlat alla folkets qvinnor, till krigerskor.

En stor krigsscen, af nytt slag. På ena sidan bara flickor kostymerade till krigs, med Ombrosa och flickan N:o 2 i spetsen. Fältslag med Kungens folk — som äro underlägsne till antal.

Dylikt krig kunde göras theatraliskt grant. Man har icke sett

[1] L. skall här göra gentil Dansmusik öfverträffande Strauss. (Tillskrivet i margen.)

en sådan till hälften qvinlig krigsscen förut. Superba marscher. Flickorna öfvervinnas slutligen, Rumster. [?] Ombrosa tillfångatages.

Sc. Domstolsscen på hofvet. Slafvar i kedjor på ena sidan. Slafvinnor i d^{o} på andra. Midt på scenen framför thronen står Ombrosa i en svart slöja från pannan till foten. Hon dömes ovärdig, att skåda majestätet. Men skall svara. Konungen anser henne med trolleri hafva lockat hans son i olyckan, och afkunnar hennes död — Hon svarar ingenting. När K^{n} dömer, att hon som trollpacka skall brännas, upphäfva alla fångarne groteska rop, och säga det ryktet vara sändt [??] att Prinsen lefver. Då springer K^{n} från sin thron. Han lefver! Hvar är han? Ombrosa = figuren står blott stilla och svarar intet. D^{n} går också från thron med utrop: *lefver han?* — Då Ombrosa ingenting vill svara: går K. och Dr. ifrån den ena fången till den andra; *begärande svar*. K^{en} frågar slafvarne — Drott^{n} slafvinnorna. De svara med kedjornas rassel och Chorus — *Vi veta ej!* men Ombrosa står orörligt stilla, och svarar intet.

Denna scen skulle kunna bli bra, om musik och gruppering
ömt
blef såsom jag tänker mig — symmetrisk — fint bedjande af Kungen — magiskt bedjande af Drottning — fint undvikande och tillika vildt Chorus-svar *Vi veta ej!* **Vi veta ej!** Ombrosa tiger.

Domare stiga slutligen fram från fonden och fordra trollpackans död.

Sc. Torg, Bål, upprest. — — Ombrosa införes tigande, beslöjad. (På ena sidan märker man Zarisca vifta med en hårlock mot skyn). Ombrosa uppföres på bålet — fastbindes. Bålet antändes och brinner på samma sätt, som armidas slott. — Man ser den beslöjade flickans bild bakom de uppflygande lågorna

(Ridån faller.)

III.

Sc. Th. föreställer en fond med böljor — ett haf. Scen sjelf är en idyllisk park, en Tempelö — Statyer af Helgon — Piedestaler, en ö — en båt kommer i land rodd af en flicka. Ombrosa stiger i land — skönt klädd.

Hon låter förstå — sorg och beundran öfver sin krigskamrat, den med henne lika klädda flickan, som i hennes ställe gått i döden

för henne — glädjen öfver att här på ön skall Florentio hafva kommit undan.[1] Efter himmelskt vacker idyllisk sång går hon undan att söka — Då hon försvunnit mellan kulissna, framkom̄er från andra sidan ett Lejon. — går bort bland ka. Ombrosa återkommer: stor förskräckelse — Jag är då bland Vilddjur på denna sköna ö? O i hvilka magters hand ligger då mitt öde? Lejonet kommer — Hon besluter stå som en staty, lik de öfriga — och hoppar upp på en piedestal. Lejonet kommer, betraktar henne — Stor tystnad på scenen — hvarunder Orchestern har tillfälle att göra underverk.

Lejonet utgår och Ombrosa står allt stilla.

Nu inträder Clementia Zarisca, utan att märka O:s närvaro. Hon har en högst grann, men infernalisk mantel öfver sig — — —

Monolog, hvaraf man får höra hennes eget olyckliga och förskräckliga öde, och hvarföre hon i högsta grad måste anstränga sig att bemägtiga sig Urgonos thron och folk Florentio och alltihop. Hon är nemligen i sig sjelf en fée, är Satans Dotter, har haft mycket plågsamt nere hos honom i helvetet; och derför velat ånyo komma upp på den sköna och älskvärda Jorden. Hon har fått sin faders lof härtill, med vilkor att hon skulle bemägtiga sig en hel nation och i synnerhet dess furstar och bringa dem samt och synnerligen i förderfvet. Lyckades hon häruti, så fick hon vara på jorden, och slippa kom̄a ned i underverlden igen. Både af djup önskan, att få vara på den vackra jorden, och af rädsla att återk. till Infernum, samt slutligen af kärlek till Florentio, hade hon gått till verket; men hennes plan hade strandat mot Florentios tycke, som lemnat hennes avancer åtminstone till hälften obesvarade. När han slutligen kom i färd med Ombrosa, hade Zarisca beslutit hans död, hellre, än att hela hennes välde öfver Urgonos folk skulle gå förloradt. (Detta är en lång exposé som jag gjort här ovuligt för att göra Zariscas ställning begriplig, men kan kort och expressivt göras på scenen förstådt). Nu tillkännager hon, att Ön dit hon kommit, är *alla helgons Ö* och att Florentio genom *goda makters* biträde dit begifvit sig. Hon ämnar nu uppkalla alla medel att förtjusa honom.

Florentio inkommer, i en skön landtlig drägt, märker ej i början Zarisca. Hon sjunger vackra saker om sin kärlek utan att nämna Ombrosa. (Man ser på statyn Ombrosa står som en bild —). Zarisca afkastar den infernaliska manteln framträder, som en skön

[1] Obs hvarför Fl. ej kommit hem [Antecknat i margen.]

dansös, omgifver honom med de mest förtrollande, i magiska sferer gående dans steg. Han svarar henne, än med afsky, än med förskräckelse, än med någon åtböjning. Zariscas dans jemte Orchestern gör en högst förförisk paus, under en inbjudande knäböjning, eller så, framför Prinsen. I detsamma höres en änglalik vacker ton — Zarisca och Florentio se uppåt bestörta. Ombrosa sjunger men stillast som en bildstod; de tro, att rösten kommer från höjden. Tonen tystnar efter några uppmaning. till Fl.

Detta repeteras. Zarisca dansar om igen sin förtjusningsdans. Fl. sjunger sin Solo Orchestern bär sig bra åt, och kommer ånyo fram till sin sin stora *Paus*.

Då höres *ånyo* Ombrosas sång med uppmaning till Florentio.

Han störtar fram på knä för helgonbilden. Han tror Ombrosa hafva blifvit ett helgon.

Zarisca i raseri, antar en annan röst en annan ton.

Trio mellan Zarisca, Florentio och Statyn. Mägtiga Contraster spela mellan afgrund, Himmel och Florentio — Under trion pekar slutligen Zarisca på moln och sjön — Böljorna börja häfva sig — åskan gå — Men [om] Ombrosas hufvud skiner en smal ring af ljus.

Florentio blir slutligen arg på Zarisca, (han har från början haft utseendet af en convalescent Günther — och derföre icke varit rätt hurtig: men under Trion vaknar modet hos honom —) Han går slutligen med hög vrede mot Zarisca — hotar henne — hon tar den infernaliska manteln på sig — han drar sitt svärd, och jagar henne från Scenen; hon flyr under de grymmaste hotelser (antingen beger hon sig till böljorna och dyker ned i hafvet undan honom, eller går hon bara helt simpelt bort mellan kulissna eller far hon till skyarne med drakar, allt som det behagas.) Nu är hon borta.

Florentio återkommer, under utrop af kärlek mot Ombrosa, som han vet vara ett helgon, gudinna, men som han ännu hellre ville hafva som menniska. Vid något passande utrop som han gör, nedgår Ombrosa från Statyn och störtar i hans armar. Ljuf Duett. Florentios glädje öfver att — — Emellanåt deras fruktan för lejonen och för Zarisca — De begifva sig bort. Han säger sitt beslut vara, att sedan han nu blifvit frisk åter bege sig till sin fader — De bortgå — Scenförändring.

Sc. Zariscas bönekapell på slottet. Om denna scen med sin musik gjordes så som jag tänkt mig den, så skulle håren resa sig på alla icke-skalliga åhörares hufvuden: och ändå vara artistiskt skön — — Musiken börjar med en den herrligaste Choral, som finnes men med grundbasar och mellanstämmor inrättad på samma sätt ungefär, som när Ferrando Bruno i sin monolog talar till satan, ehuru psalmen ursprungligen är till Gud.

Zarisca, skön enkel, hvitklädd, ligger på knä härunder framför ett altare. I Crucifixets ställe står ett Benrangel.

Hennes sång är öm, som en Dotters bön till sin fader. Hon ber brinnande om hjelp, emedan hon går förlorad den förutan.

Zarisca skulle sjunga på blott en och samma not hela sin Bön — under det orchesterns undulerande musik skulle häfva sig, än som åskan, och än som smidiga böljor. Men hennes ena ton (lilla terzen oupphörligt tror jag skulle låta hemskast) skulle höras igenom alltsammans. Och samma rhytm bara fjerndelar, eller så.

Hennes ord skulle vara rättade derefter, och innehålla ungefär detta.

Fader! Fader! Fader i Afgrunden! Mycket har jag gjort för dig, men mycket fattas! Konungen har jag bemägtigat mig, Hans son fördärfvadt! Folket lyder mig: Jag förer dem till din Dyrkan! Men ett fattas, O Fader i Lågorna! Hjelp din Dotter, att jag än må lefva och ej förgås! Sonen återkommer med Helgons makt, och jag kan icke bem. mig honom.

Jag älskar honom! Jag vill lefva på Jorden
Hjelp mig Fader
Du har gifvit mig Tjusarmagt, men den förslår icke!
Ett till måste du gifva mig!
Du har gifvit mig gestaltens skönhet, och
Dansens magt!
Men Han lyssnar till Sång! O fader
gif mig att kunna sjunga
Hvarför har du icke äfven gifvit mig *Sångens* Tjusarmagt!
Skall detta blott vara Guds änglars gåfva!
Gif mig äfven detta Fader! så skall jag
beherrska honom!

Knall. Benranglet öfver altaret försvinner och i dess ställe synes en stor Figur i lågor. Zarisca knäböjer för sin far ända till

golfvet. Figuren (Satan) lägger sin hand på hennes hufvud, och säger, »Jag har sjelf icke magt öfver mer än en endaste Melodi. Den skall du få!»[1] Hela Capellet upplyses med blå eld.

Scenförändring.

Sjelfva *slutet* eller Katastrofen vill jag, af flere skäl, icke utföra, utan öfverlemnar den åt L. Det är icke konstigt, att på allt detta få ett stort, vackert och imposant slut; men saken är att få ett, som förr icke brukats.

I korthet sagdt, måste upplösningen bli den, att Florentio hemkommer till hufvudstaden, der Kungen är död, men Zarisca har all magten. Likväl har Fl. folket på sin sida. Zarisca uppbjuder all sin tjusningsmakt, och är ganska nära att få Fl. på sin sida genom den ton hon lärt sig sjunga. Men Ombrosa kommer i rättan tid in och kan sjunga *samma* visa på ett him̄elskt sätt. (Compositören kan här inlägga stort snille i en så beskaffad uppfinning, att *samma melodi*, genom högst liten förändring, men genom accompagnement och någon rhytm=olikhet, kan i Zariscas mun, oagtadt skön, dock låta som från afgrunden, och i Ombrosas mun såsom från him̄elen. O. vinner slutligen seger, Florentio tar henne till sin Drottning, Zarisca far till sin Fader till helvetet; och allmänt folkjubel omgifver Ombrosa och Florentio.

Men detta slut kan göras mycket olika i detaljerna.

Har det föregående gjorts långt (genom musiken och ordens utdragning) så måste Katastrofen hastigt nog gå för sig. I annat fall kunde en och annan Scen insättas före slutet, deri intresset för Ombrosa kan förstärkas, derigenom, att när Florentio med henne återkommer, bemägtigar sig Zarisca såsom herrskande Drottning, hennes person, insätter henne i ett torn, hotar hennes lif o. s. v.

Om upplösningen göres såväl moraliskt som artistiskt skickligt, så kan den hafva det företräde framför Robert le Diable, att man

[1] Nu kommer det an på, om L. kan göra en melodi, så enkel, att Zarisca kan sjunga den, men den mest intagande, och ändå tillika med en dragning åt infernaliskt (smekande). [Tillskrivet i margen.]

mera kan sympatisera med Florentios dragning, mot slutet, åt 2 olika håll, då han befinner sig i mellanhand mellan 2 sköna qvinnor, Zarisca och Ombrosa, af hvilka den förra, oagtadt Flor$^{\underline{io}}$ emellanåt varit förargad på henne, dock nu kan erbjuda honom rikedom, magt, har skönhet och slutligen äfven musik m. m. Bertram är deremot en så ful kanalje i alla stycken, att Roberts vacklande(?) knappt rimar sig.

Men slutet här får hvarken bli en vacker Kyrka, eller Zariscas nedsjunkande i en brinnande öppning: ehuru begge delarna skulle kunna passa, men det är employeradt förut.

Ombrosa skall på slutet vara afklädd alla meriter (i jemnbredd med Zarisca), *blott* hafva qvar en *himmelsk naivetet och en skär Dygd*, hvarigenom Fl. bibehålles, och Ombrosa segrar.

Är rådrum för flera Scener, så kan lätt påhitt göras, hvarigenom Ombrosas ställning ej blott *utsjunges*, utan äfven visas för ögat. — Men här blir troligen kort om tiden.

Bäst är kanske, att sluta med en *Krönings Act*, dock ej i kyrka, utan på ett vilt haf.

Behöfver Zarisca för att förföra Florentio, utom den der melodien, som hon fått af Satan, sin far, äfven någonting analogt (fast helt annat) mea Nunnornas uppstigande ur grafvarne, så kan det nog påhittas, men jag fruktar tiden ej tillåter det.

Clementia Zariscas egen person kan icke anses för en reminiscens af Bertram. Ty, utom det att hon är fruntim̄er och är skön, så är hon icke Fan sjelf (såsom Bertram), utan en varelse med mensklig önskan att få lefva på jorden. Hon är, med ett ord, fans dotter.

Florentio, deremot, är icke Fans son, såsom Robert. Men nog litet krigisk har han visat sig: emedan han från början blott varit en Convalescent. Jag har tyckt om detta, emedan ett mera odeladt intresse derigenom concentrerar sig omkring Ombrosa. Det är också förlåtligt af Florentio, att vara mindre slagskämpe, då hon började med att mista lifvet; men han är derigenom icke mindre älskvärd, emedan man med säkerhet hoppas tapperhet af honom, blott han blir fullt restituerad, och blir kung. Med få ord, han är alldeles som Günther, hvilken skulle spela honom, i fall han lefver till dess.

Zariscas slutliga försvinnande (för att icke ske i en lavaström (la Muette) eller i ett hål (Robert D.) kan så tillgå, 1° att hon först, sedan alla hennes förförelseförsök misslyckats, får en för-

ändrad gestalt — Ormhår öfver sitt fagra hufvud — Mantel & och sedan reser till molnen i en drakvagn — 2° störtas i hafvet (hvilka fasoner då skulle sparas i det föregående). Nyast och vackrast vore kanske, att låta henne nedstörta sig i en magnifik Cistern (såsom en slags Undine), då med samma ett grannt fyrverkeri uppsprang ur cisternen — Vatten och eld blandadt.

Framför Ombrosas och Florentios thron, sedan de blifvit krönta, bör balletten först visa alla de slafvar och slafvinnor af Temesvaros folk, som man i en föregående act sett fängslade, inkomma och dansa med sina kedjor.

Om Selinder eller Johanson här bär sig åt som en karl, så kan en ny frappant Ballett här göras, nemligen till början en *Slafdans med kedjerassel* (lagom tungt, det begripes)! men under dansen genom artiga påhitt faller den ena kedjan bort efter den andra, och slutligen befriadt störtar hela detta lyckliggjorda folk fram under Dansen knäböjande för Ombrosa (Tennesvaros dotter), som ursprungligen tillhör samma folk. Henne hylla alla — under Vivarop faller Ridån.

IV.

TILLFÄLLIGHETSDIKT MED MUSIK.

Den lilla namnsdagsimprovisationen är tillegnad Charlotte Hazelius, gift Södermark. Året för dess tillkomst är icke känt.

NAMNSDAGS QVÄDE

diktadt och på Tonernas Tungomål öfversatt af L . . . . A . . . .

»Präntat da'n efteråt»

(*Anmärkning.* I anseende till mellankomne hinder blef uppförandet af närvarande Namnsdags Qväde uppskjutit till ett annat mera passande tillfälle.)

Adagio.

Wak - na Char - lot - ta! Klåc-kan är åt - ta Al-la kring

bor-det har . re-dan sam - lat sig. Din dag vi fi - re,

har re-dan för-sam-lat sig

Ditt namn vi si - re med blo-mor och kran-sar, ty al - la så

äl-ska vi dig. Län-ge må du nju-ta! i din famn må du

slu-ta Allt hvad jor-den än-nu ä-ger kärt för ditt äl-skan-de hjer-ta

qvar. Hvis-ka se-dan till å-ren, då de dig föl-ja i spå-ren

Ta-gen allt, blott ej min-net af det som jag äl-skat i ung-do-mens dar!

TILL STRIDEN OM PRÄSTBILDNINGEN UNDER 1830-TALET

NÅGRA NYFUNNA BREV FRÅN TEGNÉR OCH ANDRA TILL REUTERDAHL

MEDDELADE AV

SVEN ÅGREN

I ärkebiskop Henrik Reuterdahls, 50 år efter hans död (1920) offentliggjorda memoarer lämnas bl. a. en redogörelse för den strid rörande prästbildningen, som fördes under 1830-talet och i vilken han spelade en framskjuten roll. Han omnämner där de »Handlingar rörande prestbristen i Lunds stift samt prestbildningen vid rikets akademier», som 1836 utgåvos av C. A. Agardh och M. Bruzelius, och den »Granskning» därav, som han själv samma år utgav. Och han yttrar: »Jag skickade min granskning af Handlingarne till erkebiskop Rosenstein, biskop Wingård, doctor Nibelius, professor Grubbe och några andra som i presteståndet försökt göra en förnuftig mening gällande. De hade den godheten att svara mig. Jag äger ett exemplar af Handlingarne, deri svaren och ännu några till saken hörande skrifter äro inhäftade. Häftet är ett icke alldeles intresselöst uttryck af hvad Sveriges utmärktare män åren 1835—6 tänkte om theologi och prestbildning.»[1]

Det häri åsyftade »häftet», en ansenlig volym i blågrönt linneband med »Prestbildningsfrågan» tryckt på ryggen, befinner sig i Uppsala universitetsbiblioteks ägo. Strax efter Reuterdahls död 1870 kommo betydande delar av hans kvarlåtenskap till universitetsbiblioteket: storparten av hans papper donerades dit, och en ansenlig del av hans boksamling inropades för bibliotekets räkning på auk-

[1] *Memoarer*, s. 150.

tionen i april 1871. Häribland befann sig också den här nämnda volymen.[1] Fastän den sålunda funnits i biblioteket mer än 50 år, torde den där ha fört en skäligen obemärkt tillvaro, ja, säkerligen ha breven helt undgått forskarnas uppmärksamhet. Det finner sin förklaring i att endast en av de i volymen ingående skrifterna, Reuterdahls nyssnämnda Granskning, är katalogiserad, medan ingen anteckning finnes om de däri bundna breven, liksom breven ej heller äro förtecknade i bibliotekets brevkatalog.[2] De äro dock av så pass stort intresse, att deras utgivning av trycket i denna tidskrift synts motiverad. Vad som framför allt talar härför är att bland breven även befinna sig tvenne från Tegnér, vilka ej varit bekanta för utgivarna av den nya Tegnérupplagan och sålunda saknas i den del av denna, som omfattar här ifrågavarande år och som nyss utkommit, då undertecknad kom att uppmärksamma volymen.

Utom breven från Tegnér återfinnas i volymen 8 brev, nämligen ett från vardera av de i Reuterdahls nyss citerade redogörelse omnämnda Rosenstein, Wingård, Nibelius och Grubbe samt dessutom ett brev från Reuterdahls motståndare i striden, Agardh, två från August von Hartmansdorff och ett från domprosten Sven Lidman.

Breven avtryckas här i den ordning, i vilken de äro inhäftade i volymen — breven från Tegnér i sin helhet, de övriga i den mån de behandla frågan om prästbildningen.

* * *

Några kortfattade uppgifter om prästbildningsfrågans läge vid tidpunkten för brevens tillkomst torde ej böra saknas. De äro till största delen hämtade ur Rodhes undersökning »Kyrka och skola i Sverige under 1800-talet. 1.» (Lunds universitets årsskrift, N. F., Afd. 1: Bd 3: 3. 1908), kapitlet Prästbildningen. Detta arbete, som på intet sätt uttömmer frågan,[3] torde f. ö. vara det enda, till vilket den intresserade, som önskar mera ingående sätta sig in i saken, kan hänvisas.

Året 1831 är ett betydelsefullt år i den svenska prästbildningens historia. Genom inrättandet av prästseminarierna (i Uppsala 1806 och i Lund 1809) hade ett steg tagits i riktning mot den egentliga

[1] I auktionskatalogen upptagen som n:r 316 på avdeln. XI.
[2] Volymen är nu överflyttad till handskriftavdelningen (signum K 138 a).
[3] Rodhe behandlar frågan egentligen endast från synpunkten av kyrkans och skolans förhållande till varandra. RODHE, a. a., sid. 180.

prästbildningens förläggande till universiteten. Seminarierna tillgodosågo emellertid så gott som uteslutande den praktiska sidan av utbildningen och först genom de 1831 utfärdade kungliga breven av den 12 mars för universitetet i Uppsala och av den 17 september för universitetet i Lund blev även för den teoretiska utbildningen prästerlig ämbetsexamen vid universitetet i lag föreskriven. För att få undergå prästexamen vid domkapitlet fordrades hädanefter att ha vid teologisk fakultet avlagt godkänd dimissionsexamen och därefter ha deltagit i vissa praktiska övningar.

Den skärpning av fordringarna för inträde i prästämbetet, som 1831 års författningar inneburo, och den »ius improbandi», som de gåvo de teologiska fakulteterna, mötte på sina håll kritik. Den kom särskilt till uttryck i prästeståndet vid 1834—35 års riksdag. Den mest betydande bland kritikerna var C. A. Agardh. Han gick så långt, att han yrkade att den egentliga teologiska utbildningen skulle förläggas till domkapitlen, vars teologiska avdelning skulle bilda en särskild undervisningsanstalt för prästkandidaterna. Något beslut om sådant yrkande blev icke fattat i prästeståndet, men däremot lyckades Agardh vinna majoritet för att i en skrivelse till Kungl. maj:t ståndet anhöll, att domkapitlen måtte bibehålla sin rätt att pröva de blivande prästerna utan hinder av vitsord från teologisk fakultet eller annan auktoritet. I skrivelsen hade ståndet f. ö. anhållit om infordrande av utlåtanden från vederbörande myndigheter över de nya examensförordningarnas verkningar.

Skrivelsens avsändande var motiverad av att 1831 års författningar endast skulle gälla »på försök» under en tid av fem år. Kungl. Maj:t villfor prästeståndets uttalade önskningar, så till vida som Kungl. Maj:t efter att först ha hört de teologiska fakulteterna och kronprinsen-kanslern den 7 sept. 1836 infordrade domkapitlens yttranden 1) ang. verkningarna av 1831 års författningar på tillgången av präster och på deras kunskaper och skicklighet och 2) ang. eventuellt behövliga ändringar i och tillägg till dessa författningar.

Det var i denna situation, som Reuterdahl, vid denna tid professor i Lund, grep in i striden. Han gjorde det, såsom i det föregående nämnts, genom att utsända en granskning av de »Handlingar rörande prestbristen i Lunds stift samt prestbildningen vid rikets akademier», som Agardh och Bruzelius kort förut utgivit och där Agardh i form av »anmärkningar och upplysningar» ytterligare

utvecklat sina åsikter i frågan. I sin granskning gick Reuterdahl hårt till rätta med Agardhs förslag, men medgav f. ö. det berättigade i dennes anmärkningar mot att de nya författningarna ej sörjt tillräckligt för prästernas preliminära humanistiska utbildning.

Reuterdahls ingripande var troligen ej utan betydelse för den utgång, striden fick. I andra häftet av Theologisk Quartalsskrift för 1838 gav han själv en »Öfversigt af domcapitlenas och de theologiska faculteternas yttranden i fråga om prestbildningen». De flesta gingo i sådan riktning, att något upphävande eller någon väsentlig förändring i 1831 års författningar ej kom i fråga. Författningarna, som i Kungl. brevet av den 7 sept. 1836 förklarats t. v. alltfort skola lända till efterrättelse, blevo ännu lång tid framåt normerande för prästbildningen i Sverige.

Högvördige Herr Doctor!

Af Herr Doctorns godhet har jag mottagit Antikritiken mot Handlingarne om Prestbristen i Lunds Stift, och med så mycket större nöje läst den, som den är författad *fortiter in re, placide in modo.* Ehuru Agardh är fintlig, ser jag för honom ingen *rima elabendi.* Jag har erbjudit mig att uppsätta Consistorii Svar på de Kongliga frågorne[1], men beklagar blott, att så litet blifvit frågadt. Raisonnement skulle måhända vara obehörigt, då endast facta affordrats. Dock bevisa dessa godt. Jag känner så mycket närmare mine Prest Candidater, som jag tenterar och examinerar dem, och i öfrigt håller ett Efter-Seminarium i Ministerialia[2], egentligen för att varna mot de många oordningar eller misstag, jag, i mera än 30 år Consistorial, så noga känner. Candidaterne blifva bättre och bättre, och den uppsättning, jag vill Gud, d. 4 Nov. ordinerar, är den *jemnaste* jag haft.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —[3]

Med aktning har jag den äran förblifva
Herr Doctorns
ödmjuke tjenare
C. F. af Wingård.[4]

Götheborg d. 26 Oct.
1836.

---

[1] D. v. s. de i Kungl. Maj:ts ovan nämnda brev av 7 sept. 1836 framställda frågorna ang. 1831 års förordningar.

[2] Jfr RODHE, a. a., sid. 187.

[3] De uteslutna partierna röra recension av G. Pfizers Luthers Leben, Lundaprofessorn B. J. Bergqvists ekonomiska svårigheter och Göteborgs stifts prästmöteshandlingar.

[4] Reuterdahls svar på W:s brev, daterat 30 okt. 1836, finnes i UUB, G 323 c. Ett brev av 6 dec. 1836 i samma volym berör också prästbildningsfrågan.

Prof. Doct. H: Reuterdahl,
Lund.

Upsala & Brunna d. 1 Nov. 36.

S. H. T.

Den mig benäget meddelade skriften har jag bekommit och därigenom blifvit satt i dubbel förbindelse. Exemplaren till Hagberg[1] och Grubbe har jag afsändt. Skriften förtjenar sin Titel, ty den innehåller en manlig, värdig, och fullständig granskning af ämnet.

Jag begriper svårligen, huru en Man med Bisk. Agardhs kunskaper och lysande namn, i Wetenskapliga området, kunnat låta förleda sig att så häftigt och befallande framträda i en vigtig angelägenhet, den Han tydligen visat sig icke förstå, och för hvars utredande Han saknar all erfarenhets grund. Gymnasierna känner Han icke, — det i Församlingarna tjenande Prästerskapet föga, — och kan hända aldraminst, hvad utaf Theologiska Faculteter afhandlas och läres. Tit:s granskning synes mig innefatta ord, sagda i sinom tid, och jag hoppas Tit. icke tröttnar att följa det vigtiga ärendets blifvande utveckling. På några Dom Capitel tror jag väl, att man kan räkna för beståndet af en Författning, hvilken af välmening och rent nit utverkades.[2] Stark blir dock påkänningen. Genom sina åsigter i Financerna har Agardh vunnit mycket förtroende hos H. Mj:st; genom sina farhågor för renlärigheten torde Han äfven verka på den älsta i Rådkammaren[3]; och gammal vänskap sammanknyter Honom med den bästa af våra Tidnings-Redacteurer.[4] Men den goda saken har äfven några goda försvarare, bland hvilka jag med sann glädje och mycket hopp ser Tit. hafva framträdt.

Med utmärkt högaktning,

Tit:s

ödmjuke tjenare
C: v: Rosenstein.

Högvördige och Vidtberömde Herr Doctor och Professor!

Det är för mig en ganska angenäm pligt att förklara min lifliga tacksamhet för Herr Doctorns godhet att förära mig ett Exemplar af den nyligen utkomna upplysande och interessanta Granskningen af Handlingarne rörande Prestbristen i Lunds stift och Prestbildningen vid Rikets Akademier. Det kan ej annat än vara för mig högst tillfredsställande att se de Yttranden jag inom Preste-Ståndet vid Riksdagen afgaf rörande denna fråga i allt det hufvudsakliga gillade af en Man af Herr Doctorns utmärkta vetenskapliga förtjenster,[5] och jag finner deruti en för mig smickrande bekräftelse af min åsigt. I afseende på

---

[1] C. P. Hagberg, † 1841 som pastor primarius i Stockholm, tidigare prefekt för prästseminariet i Lund.

[2] Rosenstein hade ivrigt arbetat för 1831 års förordningar. RODHE, a. a., sid. 187.

[3] Justitiestatsministern M. Rosenblad.

[4] Askelöf, utgivaren av Svenska Minerva.

[5] Se REUTERDAHLS *Granskning,* sid. 9, 17, 31, 37, 44.

de ord i mina Yttranden, i hvilka jag förklarat mig osäker, huruvida de fordringar af Theologisk lärdom, hvilka skäligen kunna göras af blifvande Prester, möjligtvis i någon mån blifvit öfverskridna af Theologiska Faculteten i Lund, eller ej, tror jag mig böra uttyckligen försäkra, att jag under Riksdagens lopp aldrig hörde omtalas den uppgift på fordringarne, hvilken, enligt hvad jag nu ser af Herr Doctorns Afhandling[1], af Faculteten blifvit uppsänd till Herr Biskop Faxe för att meddelas Ståndet. Jag bör visserligen ej betvivla, att den af honom blifvit med Ståndet communicerad, men detta måste då hafva skett vid något af de tillfällen, då jag med vederbörlig permission var frånvarande, ehuru det i allt fall förundrar mig att jag ej åtminstone samtalsvis hörde den någonsin nämnas. Hade jag känt den, skulle jag säkerligen ej underlåtit att i mitt sednare Yttrande på densamma göra tillbörligt afseende.

Med utmärktaste högaktning har jag äran vara
Högvördige och Vidtberömde Herr Doctorns och Professorns
Upsala d. 9 Nov. 1836. ödmjukaste tjenare
S. Grubbe.

MkB.

Jag tackar dig för löftet om completteringen af de defekter, som jag fått på wårt Bokutbyte och Journalhandel. Widare äfwen för meddelandet om din granskning. Jag kan ej finna annat, än att du de facto deruti medgifwit allt hwad som Anmärkarne påstått. Du har wäl gjort litet narr af dem, men det kunna de wäl tåla — för det priset. Hwad mig angår, så kan jag ej aflemna någon replik, men jag förmodar att anmärkarne swara. — De kunna ej underlåta det för sin heder skull.

Ditt alfwar har någon gång urartat till bitterhet, t. ex. sista sidan, der Du åter med all gewalt will göra anmärkarne till obscuranter. Det lära de sannolikt icke wilja widkännas, utan söka wäl så godt de kunna skicka pilen tillbaka; och sannolikt hade de utan detta utfall låtit saken gå sin jemna gång, utan att widare bekymra sig derom. Det är naturligt att alla DomCapitel tillstyrka författningens bibehållande; och då är allt skrifveri inför allmänheten onödigt. Anmärkarne hade förra gången tegat, om — man ej i en tidning hade förklarat, att allt hwad som förut i frågan war ordadt, war strunt emot hwad Th. fac. hade att säga. Nu tyckes man på samma sätt wilja framkalla ett swar, hwilket i fall man ej welat åter wara obillig, säkert hade uteblifwit.[2] Att jag för egen räkning rider jemt på min gamla käpp-

[1] Se *Granskning,* s. 18 ff.

[2] På dessa Agardhs ord torde Reuterdahl syfta i sina *Memoarer* (s. 150): »Agardh ... lät helsa mig, att, om jag ej utgifvit denna motskrift, han skulle låtit saken falla. Nu fick faculteten och jag skylla oss sjelfve för hvad som hände. Det som hände var — ingenting. Agardh lät lika så litet som 'sällskapet' afhöra sig.» — Fullt riktigt är ej detta. Reuterdahl har själv i här ifrågavarande volym ang. prästbildningen låtit inhäfta bl. a. n:r 48 av Skånska posten för 1836, innehållande »Fragmenter utur 'Försvar mot granskningen af Handlingar rörande

häst, examenssystemet, det torde förlåtas. Det blir ej slut för det; men emedlertid har jag fått promenera och hämta frisk luft.

Det, som mera fägnar mig än sjelfwa saken oroar mig, är att Du icke sammanblandar wårt enskilta förhållande med wårt offentliga. Låt oss disputera offentligen; och dock bibehålla wårt gamla förhållande i öfrigt. Att jag uppsänder mina vota för att anmärkarne må segra i disputen, fastän de wist ej segra i saken med dess utgång, behöfwer ingen ursägt. Tapperhet är en dygd, om ej precist ensamt en christlig. *Victa Catoni.*[1]

Högaktning
d. 10 Nov. 1836. CAA.

d. 7 Novbr 1836.

Bäste Reuterdal. Jag borde längesedan ha tackat dig för den väntjenst du gjorde mig med öfversigten af vår Theologiska litteratur och den jag, mutatis mutandis begagnade vid prestmötet. För tryckningen som förestår skulle jag dock önska litet fullständigare notiser i afseende på PastoralTheologien: men du har väl nu mycket att göra, så att jag ej vet om jag törs besvära dig dermed. Hvad dina skarpare omdömen angår så söker jag att mildra dem. Skall man dömma strängt så måste man motivera sin stränghet.[2]

När man här fått Prestbildningsfrågan afgjord — jag menar vårt

prestbristen i Lunds stift af Reuterdahl, Lund 1836'», samt flera nummer av Wermlands tidning för 1837, innehållande Agardhs »Recension af recensionerne af Handlingar rörande prestbristen...». Det »Försvar mot granskningen...», varur fragment trycktes i Skånska posten och som enligt detta fragment »med det första utkommer i Stockholm», blev däremot aldrig tryckt.

[1] Victrix causa diis placuit, sed victa Catoni (Lucanus).

[2] Tegnér hade i brev av den 11 juli (*Samlade skrifter,* nya uppl., 8, s. 418) bett R. utarbeta en översikt av Sveriges teologiska litteratur 1817—1836, vilken översikt han skulle använda för sin ämbetsberättelse vid Växjö stifts prästmöte i sept. I brev av den 22 juli hade R. lovat detta och med brev av den 29 aug. hade han översänt sin redogörelse. I detta senare brev hade han bl. a. skrivit: »I synnerhet vid den practiska theologien har jag tagit saken bequämt. Önskas i de tryckta handlingarna en större utförlighet kan en sådan lätt åstadkommas.» Detta tog T. alltså fasta på. — I sitt svar (odat.) på T:s här tryckta brev bad R. att få se vad som redan var skrivet. Med ett brev av den 28 nov. (se nedan) sände T. R:s egen uppsats om pastoralteologien och den 9 dec. återsände R. denna »något modificerad och tillökt». — För fastställandet av varderas anpart i det »litterära samarbetet» (F. BÖÖK: *Tegnér och Reuterdahl. Svenska Dagbl.* 13/1 1921) i fråga om denna översikt är av intresse T:s ord om mildring i R:s skarpare omdömen (brevet här ovan) samt vad R. skriver i sitt brev av den 9 dec.: »Hr Biskopen får ytterligare mildra och jemna. Ännu är väl den practiska theologien något kortbyxad, men jag kunde ej sträcka tyget längre. Hr Biskopen får hjelpa saken med något vältalighetsfoder (under Wallin, Franzén, Hagberg, Rogberg och annorstädes).» Jfr i detta sammanhang uppgiften i nya Tegnérupplagan (8, s. 692), att ett bevarat brottstycke av R:s uppsats visar, att T. mycket nära ansluter sig till R:s omdömen och även begagnar hans ordalag. — För citaten ur R:s brev till T. i denna not liksom i en följande har jag att tacka förste bibliotekarien d:r G. Carlquist, som med största tillmötesgående i Lunds universitetsbibliotek genomgått R:s brev till T. från år 1836 och verkställt avskrift av de partier, som röra i T:s här meddelade brev omhandlade ämnen.

yttrande deröfver, och hvilket nu som bäst debatteras — så skall jag skrifva dig utförligare till. Emedlertid tackar jag dig hjertligen för din skrift i ämnet. Den har i de fleste fall — icke öfvertygat mig, ty redan vid prestmötet yttrade jag det samma[1] — men stadgat min öfvertygelse. Hos Fakulteterna, icke hos Consist. måste prestbildningen förläggas, åtminstone som saken nu är: men de usla Upsalienserna ha förderfvat saken och väckt misstroende mot Fakultetsbildningen. Äfven i mitt Consist. har Agardhs bok — onekligen genialisk — gjort stor effekt till förvillelse. Jag fruktar att den paralyserat Wingård och vunnit Franzén.[2] För min del tar jag, och förmodligen äfven pluraliteten i Consist. Fakulteternas partie, likväl med det uttryckliga förbehållet af en föregående bättre Humanistik, eller en Candidatexamen, sådan som Läroverkskomitén föreslog.[3] På annat sätt kunnen I ju i allt fall intet uträtta och byggen utan all grund. För öfrigt måste Domkapitlet emanciperas från Fakulteternas påstådda förmynderskap, hvartill möjligheten verkeligen ligger i författningen, nemligen om den missbrukas. Äfven blir nödvändigt att de Theolog. kurserna icke blott bestämmas utan äfven inskränkas. Schott i Isagogiken är för vidlyftig, i Dogmat. ingenting bättre än Bruhn, MoralTheolog. kan vara vida kortare än hos Er. Muller o. s. v. När saken är utagerad här, som väl ännu dröjer, skall jag skrifva dig vidare till. Jag fruktar dock att den nuvarande Theolog. Professorspersonalen i Upsala gör allt bättre bemödande i denna väg fåfängt.

Mitt Lat. Tal vid prestmötet kan jag ej låta trycka.[4] Det innehöll intet märkvärdigt om icke för Smålands Presterna. Är det Kahl, eller hvem, som gifvit Ag. de besynnerliga underrättelserna och ideerna om nuvarande Universitets-Theologi?[5] Att den är fiendtlig mot den orthodoxa kan dock icke nekas, och du har rätt deri att en af dem måste gå under.[6]

Bed Gleerup skicka mig *Strauss* Leben Jesu med posten, i fall han har något Exempl. Flere recensioner ha gjort mig kuriös.

Ställ till det bästa för Christofer.[7] Vidare snart. Vänskapsfullt

EsTegnér.

---

[1] Se *Saml. skrifter*, 8, s. 129 f. — För frågan om T:s åsikter i prästbildningsfrågan se f. ö. hans anförande i undervisningskommittén 1828 (*Saml. skrifter*, 6, s. 194 ff.) samt uttalanden i åtskilliga brev, *Saml. skrifter*, 8, s. 435. 442, 447 f.

[2] Se Wingårds uttalande i brev till Tegnér den 30 april 1836 (*Ur Esaias Tegnérs papper*, 1882, s. 387) och Agardh om Franzén i brev den 24 sept. 1836 (*Ur Esaias Tegnérs papper*, s. 393).

[3] Se Rodhe, a. a., s. 182.

[4] »De familiis nostri aevi Theologicis in Eccles. Lutherana» handlade talet — »ett långt och dumt tal», enl. T:s brev till Wingård den 8 jan. 1837 (*Saml. skrifter*, 8, s. 434). Det är ännu otryckt. (*Saml. skrifter*, 8, s. 709.)

[5] Se Rodhe, a. a., s. 193 ff.

[6] Se Reuterdahls *Granskning*, s. 39 f.

[7] Tegnérs äldste son, vid denna tid i Lund.

Östrabo d. 28 Nov. 36.

MkB.

Jag skickar härhos din egen uppsats om Pastoraltheologien, den jag skulle önska något utförligare. Men tryckningen är redan börjad och detta förekomer i början. Var derföre god och skicka mig supplementerna så snart du kan.

Hvad Prestbildningen angår så är jag från flere håll solliciterad att biträda det Agardska förslaget. Men ju mer jag tänker derpå, ju mera outförbart visar det sig för mig. Jag älskar vetandet, och det theologiska kan och bör, som saken nu står, ej inhämtas utom vid Akademierna, knappt nog der. Var därföre viss på att jag talar Fakulteternas sak i den frågan; men jag ville gerna lägga bättre Humaniora till grund för Theologien. Detta utgör den egentliga svårigheten och äfven det högsta behofvet för dagen. Skulle du icke i Lunds Consist. kunna drifva saken derhän att en slags filologisk Kandidat Examen fordrades ovillkorligt före inträdet i Theolog. Fakulteten, kanske äfven med 1 el. 2 års tjenstberäkning till en början och innan den kunde få gälla ss conditio sine qva non.[1] I annat fall måste jag gå löst på StudentExamen, som nu drifves skandalöst och endast som näringsfång för några lumpna Docenter för att få Lectionspengar, helst i Upsala. I allmänhet underställes om icke Upsala borde förklaras förlustigt sin Examensrätt i Theologien. Du kan ej föreställa dig hur usla prestämnen jag fått och får derifrån dagligen. Icke en gång den gamla symboliska skiten veta de något om. Gud hjelpe oss och preståndet med en sådan prestbildning.

Skicka mig Strauss à tout prix. Likaledes de begärte supplementerna. Din öfversigt, föga förändrad, blir det bästa i prestmöteshandlingarna. Det öfriga blott oratoriskt — eller factiskt, med statistiskt värde. Man berömmer min renlärighet. Gud skall veta hur dermed står till.[2]

Högvördige Herr Doctor!

För den ynnestfulla upmärksamhet, Hr Doctorn behagat fästa vid den del, jag vid sista Riksdagen kom att taga i Discussionerna rörande Prest-bildningen, äfvensom för Hr Doctorns godhet att lemna mig del af Dess skrift i detta ämne får jag härmed äran aflägga min skyldiga tacksägelse. Jag fortfar att i hufvudsaken med Hr Doctorn vara likatänkande, förblifvande altså vid den öfvertygelsen, att så väl nedsättning i fordringar på Theologisk Kunskap af Prest-Candidater — hvar-

---

[1] R. skriver i sitt svarsbrev 9 dec.: »Vi hafva beslutat att yrka candidatexamen såsom preliminärprof. Må man blott våga att antaga denna stränghetsmesure!» I överensstämmelse härmed avfattades också Lunds domkapitels yttrande. (Se R:s Öfwersigt af domcapitlenas och de theologiska faculteternas yttranden i frågan om prestbildningen, *Theol. Quartalskr.* 1838, s. 123 f.) T:s och Växjö konsistorii utlåtande kom däremot att stanna för ett förslag om att fil. kand.-examen skulle fordras först före pastoralexamen. (*Saml. skrifter,* 8, s. 197 ff.).

[2] Brevets slutrader med namnunderskriften äro bortklippta.

vid jag likväl rättar mig efter hvad i Upsala begäres; i Lund synes mig detta i ett eller annat ämne vara nog högt — som Theol. Faculteternas mistning af jus improbandi skall, i händelse något sådant af Regeringen sanctioneras, medföra mehnliga följder för Prest-Ståndet. Det skall imedlertid blifva interessant att se huru Consistorierna bedöma saken; Jag tviflar att deras opåkallade Målsman, Hr Biskop Agardh, får pluraliteten med sig.

Högaktningsfullt har äran teckna
Högvördige Hr Doctorns

Arboga och Fellingsbro ödmj: tjre
4/11 1836. G. Nibelius.

Linköping d. 11 jan. 1837.

HögVördige Herr Doctor.

Det är ett stort fel att vara en långsam betalare, men ett ännu större att glömma sina skulder. Jag har under förra året gjort mig saker till det förra, men skall aldrig göra mig saker till det senare.

Mer än ett husligt bekymmer ökade under hösten min procrastinationssjuka, som uprigtigt sagt är både ärfd och förvärfd; och så gick den ena postdagen efter den andra förbi och slutligen blef ett nytt år och Herr Doctorns vänskapsfulla bref af d. 16 okt. var ännu obesvaradt.

Jag är Herr Doctorn oändligen förbunden så för brefvet som för den kraftiga vederläggningen af Biskop Agardhs paradoxer, ty att hvad han i ämnet skrifvit kan vara hans δοξαι, det anser jag för rent af omöjligt.

Beklagligen är det det menskliga snillets Caractère att vara excentriskt.

Emellertid gläder det mig, att Han blifvit vederlagd. Gymnasium och Gymnasisterna i Carlstad skola nog factiskt bevisa sin nye Ephorus, att Academien äfven behöfves för Prester.

Tillåt mig att i utbyte emot hvad jag fått, lämna en liten tillfällighetsskrift från mig. Om den positift bevisar emot mig; så bevisar den åtminstone relatift till Herr Doctorn, att jag velat vara tacksam.

Med fullkomlig högagtning
Herr Doctorns
ödmjukaste tjenare
Sven Lidman.

Stockholm den 24 October 1836.

Högärevördige Herr Doctor!

Jag tackar förbindligast för ärade brefvet af den 16 dennes och den dermed åtföljande afhandlingen angående prestbristen. Att hon behöfdes bättre än Herr Doctorn vid författandet torde hafva anat synes af de artiklar, som Minerva derom skrifver på de theologiska

obscurantisternas vägnar.[1] Striden tyckes blifva häftig. Det skall blifva intressant att se huru DomCapitlen utlåta sig. Någras yttranden kan man på förhand veta.

— —[2]

Med fullkomlig högagtning har jag äran förblifva
Högärevördige Herr Doctorns
ödmjuke tjenare
Aug. von Hartmansdorff.

Stockholm den 16 December 1836.

Högärevördige Herr Doctor!

I detta ögonblick emottager jag ärade brefvet af den 13 dennes. Frågan om skolhuset är ingalunda ställd in suspenso, utan afgjord, såsom jag hoppas, på bästa sätt...

Jag kan ej nog tacka för skriften angående prestbildningen; men måste beklaga bristen på exemplar deraf; ty Westmark säger sig ej hafva några bekommit — så att jag ej heller haft några att utdela. Vore det icke möjligt att ännu erhålla några?[3] — Saken mistade i ÄrkeBiskoppen ett godt stöd. Den 12 November skref han till mig följande: »Emot A:s underliga skrift har D:r Reuterdahl utgifvit mästerliga anmärkningar. Jag önskar vi må kunna præstera något dylikt från Upsala, där vi äro ganska ense i hufvudfrågan.» — Endast Hernösands, Götheborgs, Calmare och Wisby Consistorier hafva hittills inkommit med yttranden, hvaraf blott det sistnämndas är något vacklande.

— —[4]

Högagtningsfullt och förbindl.
Aug. von Hartmansdorff.

---

[1] Se *Svenska Minerva* d. 3, 14, 21 och 24 okt.

[2] Det uteslutna rör frågan om nytt skolhus i Lund samt prof. Bergqvists ekonomiska svårigheter.

[3] R. hade i ett brev av den 16 okt. (Hartmandorffska saml. i Riksarkivet), som åtföljde översändandet av granskningen, skrivit: »Med pakettposten skickas några flera exemplar (under Hr Kungl. Secreteraren Westmarks couvert) för det fall att H:r Statssecreteraren skulle finna det lämpligt att lemna några af dem, som kunna hafva något inflytande på frågans slutliga afgörande, del af boken.» — Den 24 dec. skrev R. nu: »Med morgonposten afgå ytterligare så många exemplar, som ännu äro mig öfrige».

[4] De uteslutna partierna röra skolhusfrågan, ärkebiskopsvalet m. m.

FRÖDING ELLER LEVERTIN?

AV

OLLE HOLMBERG

Den 3 juni år 1889 inskrevs på Hotell Christiania i Göteborg en resande som tecknade sig litteratör Fröding från Värmland. Han blev inte den ende vittre gästen under sommaren. Hade han dröjt på stället några månader, kunde han ha fått tillfälle att diskutera nordisk mytologi med professor V. Rydberg, folklivsskildring med doktor Aug. Bondeson eller den esoteriska skönhetens mysterier med docent O. Levertin från Uppsala och hr W. von Heidenstam, Östhammar [!].[1]

Frödings syfte i Göteborg var emellertid inte att stifta celebra bekantskaper. Han var på genomresa till Varberg för att genomgå en badortskur. Först den 29 juni 1889, således mer än tre veckor efter ankomsten till Göteborg, kunde emellertid Norra Hallands Tidning Västkusten meddela hans namn bland anmälda badgäster i Varberg. Under mellantiden hade han legat sjuk i Göteborg, upplyser hans biograf, d:r Ruben G:son Berg.[2]

Varberg är de svenska skaldernas klassiska badort. Tegnér har legat där, Böttiger och Snoilsky likaledes, och en tid efter Fröding ankom en annan ung poet till stället: Oscar Levertin. Han är antecknad den 7 augusti i Norra Hallands Tidning, men kan ha kommit redan i början av månaden, ty närmast föregående lista på nyinskrivna badgäster stod införd redan den 31 juli. Det är inte sannolikt att de båda skalderna råkade varandra, ty i så fall borde hävderna ha haft något att förmäla om mötet. Levertins sejour på badorten blev för övrigt i möjligaste mån kortvarig. Redan

[1] Notiser i Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning.
[2] *Frödings Samlade skrifter*, utg. av Berg, XI: 283.

den 14 augusti är han på Hotell Christiania i Göteborg med Heidenstam; där fick han blodstörtning och nödgades återvända direkt hem. Fröding i sin tur reste strax därefter till Görlitz, i ungefär lika lite reparerat skick vad hälsan beträffade.

Blev det inget verkligt möte av mellan de båda diktarna, så kunna de emellertid i mera andlig mening tänkas ha snuddat vid varandras banor. Ett tillfälle därtill erbjöd sig verkligen. Till en bättre badort hör under sommarens lopp en välgörenhetsbasar, och till välgörenhetsbasaren i Varberg hörde traditionsenligt en badtidning. Traditionen sveks inte 1889, och den 10 augusti utgavs den efemära och uppsluppna publikationen *Fjärsingen, tidning för fiskar och andra badgäster.* D:r Alfred Levertin, badläkaren på stället, som hade fattat intresse för sin litteräre och något oberäknelige värmländske patient, bad honom bidra till bladet, och teoretiskt sett åtminstone finns det ingenting som hindrar att han riktat samma anmodan till sin vittre kusin, Oscar Levertin.

Vad Fröding beträffar, så var han inte svårbedd. Han kastade sig, enligt uppdragsgivarens tycke, med »oerhörd arbetsförmåga» in i företaget, och resultatet, säger han själv med obligatorisk blygsamhet, förelåg till sist i form av »några mer än vanligt dumma bitar».[1] Om Oscar Levertin finns det inga motsvarande direkta uppgifter, men två kännare, d:r Ruben G:son Berg och minister Werner Söderhielm, ha i tvenne av tidningens längre kåserier ansett sig finna spåren av samma penna som samtidigt sysslade med Livets fiender och Legender och visor.[2] Ett av dessa kåserier har den som skriver dessa rader förut velat tillskriva Fröding,[3] och meningen med föreliggande diskussionsinlägg är att en gång söka få det lilla problemet definitivt avgjort. Det är naturligtvis inte av någon stor litterär vikt, men det känns på något sätt oegentligt att två författare, som inte likna varandra och knappast på allvar uppskattade varandra, skola ha råkat ut för fataliteten att bli misstänkta för auktorskapet till samma stycke.

Den omdebatterade uppsatsen, som det är nödvändigt att anföra i dess helhet, lyder:

[1] Brev till Albin Forssell 5 april 1890.

[2] I *Frödings Samlade Skrifter* XI: 235 skriver d:r Berg (1922): »Det här nedan refererade kåseriet [»Gymnastik eller djurplågeri?»] anser jag i motsats mot herr Holmberg icke vara av Fröding utan tror, att det liksom skissen »Kurgästen» är av Oscar Levertin. Minister Werner Söderhielm, som på min anhållan haft vänligheten att undersöka 'Fjärsingen', delar denna åsikt.»

[3] I en artikel »Fröding i Varberg», *Nya Dagl. Alleh.* 6 febr. 1921.

GYMNASTIK ELLER DJURPLÅGERI?*)

»I som inträden låten hoppet fara,» står det öfver inkörsporten till Inferno, enligt Dante. På Upsala universitetshus stå samma ord, enligt den geniale och visionäre Georg Brandes, outplånligt inristade. Öfver en gymnastiksalsdörr står det endast: »Gymnastiksal».

Allmänheten har ofta haft under sina ögon teckningar öfver s. k. »gymnastik med apparater.» Redan dessa borde vara egnade att framkalla eftertanke. Man ser män och kvinnor, våra egna medmenniskor, hjelplöst inskrufvade i jernkrampor, intvingade i inrättningar som likna stegel och hjul och förvridna i de pinsammaste ställningar — för den menskliga organismen omöjliga att intaga utan hjelp af spanska stöflar och dylikt. Kan man vid en slik anblick låta bli att tänka på gamla protokoller från hexeriprocesserna, der det bland annat förekommer passager sådana som denna: »och vardt therefter thet ledha skarnet permedelst lijstigt uttänktja maskinerijer jämmerlijga torquerater.»

Men den tanklösa hopen betraktar dessa teckningar med samma likgiltiga ögon som de roliga gubbarne i Söndags-Nisse och Kasper. Känslolösheten för andras lidanden är ett af de mest utmärkande dragen hos den moderna tidsandan med dess utilistiska verldsåskådning och sjelfviska syften.

Jag vet mycket väl att det finns moralister, hvilka hålla före att gymnastik endast ålägges sådana, som genom ett allt för starkt hängifvande åt detta lifvets njutningar och nöjen sjelfva gjort sig förtjenta af sitt öde. Mot desse herrar, för hvilka jag i öfrigt hyser den högsta aktning, vill jag endast anmärka att det gifves talrika undantag samt att barbariska straff längesedan blifvit utdömda af det nittonde århundradets rättslära.

Lika väl vet jag att vetenskapsmän och läkare nästan med en mun förklarat gymnastiken för en nödvändig faktor i summan af samtidens läkekonst — men man känner deras hänsynslöshet, när det gäller att skaffa nya rön åt vetenskapen! Vi lefva i vivisektionens tidehvarf och hvem kan gå i borgen för, att icke gymnastiken användes för att utröna, huru långt menniskans nerfsystem är i stånd att uthärda intensivt lidande? Eller kanske för att i psykologiens och fysiologiens intresse erfara och jämföra de olika yttringarne af smärta hos olika individer?

Man torde invända att allt detta endast kan gälla den s. k. läkemetod, som bär det vackra och menniskovänliga namnet »sjukgymnastik», och detta är sannt. Men betraktar man med fördomsfritt öga

---

*) Redaktionen, som ingalunda delar hr Humanists mycket ensidiga åsigt, har dock ej velat undertrycka densamma, då den dessutom vet att i Lings fädernesland hans odödliga konst skaffat sig en ställning som ej något anfall af hvad slag som helst kan rubba.

äfven den beprisade gymnastiksporten, måste man ledas till icke mindre egendomliga tankar.

När man ser dessa utmagrade nerflösa gymnaster med abnormt utvecklade muskler, dessa ledlösa undantagsexistenser, som tillbringa större delen af sitt lif med att hjula i luften, gå på händerna och »vränga katt», kan man icke undertrycka en känsla af sorg öfver mensklighetens förnedring. Menniskans uppgift är att gå som folk på sina egna ben, tigerns att göra luftsprång, gorillans att gå på händerna och kattens att »vränga katt». Gymnasterna genomgå den Darwinska utvecklingen baklänges, när de försöka återlifva de djuriska färdigheterna, och detta är omenskligt och ovetenskapligt.

Och när man i dessa dagar hör talas om, huru de fara verlden omkring att visa sig för pengar eller anställa språngtäflingar för pris, föres tanken ovilkorligen på cirkus och kapplöpningar. Man »tränar sig», man gör sig svankryggig, man öfvar sig att sparka framlänges och baklänges alldeles som ett engelskt fullblodssto och är man ovanligt lifvad för sin sak, stoppar man brinnande fnöske i öronen för att kunna slå riktigt förvånande volter eller göra rigtigt rasande krumpsprång.

Kapplöpningar hafva längesedan af förståndigt folk börjat betraktas som djurplågeri. Den i detta liksom i andra afseenden tungt vägande hästmenniskan Sigurd har på sitt vanliga rättframma och uttrycksfulla språk gifvit tillkänna sin tanke om det rättmätiga i detta namn. Men hvilket annat namn skall man använda om menniskor som pina sig sjelfva och andra efter de mest raffinerade metoder, en mensklig intelligens tänkt ut? I min tanke kan gymnastiken kortast definieras sålunda: djurplågeriet satt i system.

Mången torde tycka att min uppfattning är alltför pessimistisk, men jag har vunnit den icke blott genom djupgående studier, utan äfven genom bitter personlig erfarenhet.

Jag kom till Warberg för att återvinna min helsa och vände mig för den skull till en af läkarne på platsen. Sedan han utfrågat mina hemligheter med den närgångenhet, som är alla läkare egen, började han betrakta mig med lifligt intresse. Jag tyckte nog det var bra att han var intresserad, men det var något i hans blick som syntes mig besynnerligt och som oroade mig. Emellertid utspann sig följande samtal:

»Ni är nervös eller hur?» Hans min var ännu djupt allvarlig.

»Ja, herr d:r, ett positiv kan göra mig förtviflad och jag blir tokig, om jag hör en dörr smälla!»

»Ömtålig för slag och stötar, hva?»

»Ja herr d:r!» Hans anlete ljusnade.

»Gör det ondt, om någon bultar er hårdt i ryggen?»

»Ja, det är just inte något nöje!»

»Skulle det genera er mycket, om man knepe er i magen, liksom man ville taga ut tarmarne?»

»Ja det vore mycket otrefligt!» stammade jag, som började känna mig kuslig till mods. Doktorn gnuggade händerna och såg glad ut.

»Nå, om man försökte bryta benen av er?» utbrast han med triumferande röst.

»Jag hoppas att ingen menniska vill vara så elak att göra mig så illa!» Jag var nästan gråtfärdig.

Doktorn klappade mig på axeln och tittade mig djupt in i ögonen med en utomordentligt lifvad och intresserad blick. Derefter sade han: »vi ska ta litet gymnastik, så blir det bra!»

Nu förstod jag allt. Det underliga i doktorns ögon var vivisektorns lifliga intresse vid åsynen af en ny kanin att sänka tänger och knifvar i. Han hade blifvit frapperad af min ovanliga skröplighet och det roade honom att se huru länge ett dylikt subjekt skulle kunna uthärda »knip i magen» etc. Han följde mig till dörren, alltjemt klappande mig på axeln och muntert upprepande: »Vi ska ta litet gymnastik, vi ska ta litet gymnastik!»

För större delen af allmänheten torde det vara obekant att på societetshusets vind, der man annars antager att de söta restaurationsflickorna ensamt hafva sin fridlysta boning, finnes en hemlig afskrankning för öfvandet af gymnastiska konster och dit var det jag en morgon stälde mina dröjande steg. Den anblick som mötte mig vid mitt inträde öfverensstämde fullständigt med de föreställningar jag gjort mig om en gymnastiksal.

Tvärt öfver rummet gingo bastanta bjelkar och upp till dessa förde bekväma trappsteg. Det vore en lätt sak att springa dit upp och fastgöra ett rep. Ett lagom förråd af flyttbara pallar, lätta att sparka undan, fanns der också. Den tanke, som föresväfvade mig, var nog icke så orimlig — man har ju hört talas om »läkaregalgar».

De personer som vandrade af och an efter väggarne skulle man i alla händelser icke kunna likna vid något annat än delinkventer på väg till schavotten. Hängande hufvud, krokiga knän, slappt nedhängande armar och i anletet den dödsdömdes dystra grubbel utmärkte dem alla. De togo sig här och hvar på kroppen, liksom för att känna efter, om de hade armar och ben i behåll. Icke underligt, de hade nyss »gymnastiserats!»

Midt på golfvet försiggick det egentliga skådespelet. Här och hvar lågo, stodo och sutto menskliga varelser i fantastiska ställningar, medan tvenne »gymnaster», för att använda ett eufemistiskt uttryck, oafbrutet bearbetade dem. Hos somliga af delinkventerna voro kvalen tydligt tecknade i de förvridna anletsdragen, medan andra bibehöllo det stela allvaret hos fatalisten, som gjort upp räkningen med lifvet.

Plötsligt kom den ene af de bearbetande herrarne fram till mig och ropade muntert, »välkommen, välkommen!» Han småskrattade och försökte se gemytlig ut, men mig lurade han inte. Äfven Mefistofeles kan skratta och säga roliga saker. Derefter grep han mig vid handleden och hade ikull mig på en bänk.

Det som sedan skedde är icke så lätt att beskrifva — det måste

kännas för att fullt förstås. Min vän, bearbetarn, började först långsamt att knipa mig i armarne. Han gick dervid mycket metodiskt tillväga, i det han noggrant uppsökte de ömtåligaste ställena — der nöp han. Sedan blef det mer allvarsamt. Han lade ihop mig till ett bylte, lade isär mig igen, vred omkring ryggen på mig ett par slag, tillbaka igen, bröt af mig armarne, satte ihop dem igen, kittlade mig i armhålen, bröt af mig benen, satte ihop dem igen, kittlade mig i knävecken, började slå mig på magen, tog ut tarmarne, lade in dem igen, pinade mig i maggropen, bultade mig åter på magen och rörde omkring i alltsammans som med en slef, slog mig i ryggen, slog mig nedanför ryggen, kittlade mig en stund, näpste mig, släppte mig. Sjukgymnastiken var slut.

När jag kom ut, kände jag mig märkvärdigt nog särdeles upplifvad. Förmodligen var det en känsla af samma slag, som den man känner, när man sprungit utför en brinnande trappa och åter är i fria luften.

I fem runda veckor har jag varit underkastad denna ansträngande behandling. Hvarje gång jag möter doktorn frågar han mig med skenbart deltagande, hur det står till. Men nu känner jag honom. Han väntar väl dagligen på något utbrott af sankt Veitsdans eller rabies eller »mania», som kunde utgöra en bekräftelse på hans hypotes om gymnastikens verkan på ett subjekt af mitt slag.

Jag har velat göra »Fjärsingens» läsare uppmärksamma på hvad som försiggår i all hemlighet på societetshusets vind. Må hvar och en, som önskar bekräftelse på mina utsagor, bege sig dit upp och pröfva en kur! Han skall aldrig glömma den. *Humanist.*

Detta är således aktstycket, och vem har författat det? Knappast någon dilettant eller duvunge; därom synas betraktarna vara eniga. Det är ett stycke, som snarare är nedklottrat med lejonklo än utarbetat med en trubbig fjäder. Det har ironi, distinktionsförmåga, parodiskt perspektiv och uppsluppet farshumör, men trots allt en viss hjälplös ängslan på bottnen. Tydligen är det inte för ro skull som författaren presenterar sig som nevrastenisk och ömtålig, och man skulle t. o. m. kunna fråga om det inte är på sig själv han har tänkt, då han talar om dem som »genom ett allt för starkt hängifvande åt detta lifvets njutningar och nöjen» kanske ha gjort sig förtjänta av sitt öde. Hur flyktigt och oarbetat kåseriet än är, innehåller det ingenting som motsäger antagandet av att en verklig diktare kan ha stått bakom dess snabba, skrattande croquis.

Levertin är denne diktare emellertid inte, och det redan av följande tre skäl:

1. Levertin ankom, som ovan nämndes, till Varberg någon dag mellan den 31 juli och den 7 augusti, och Fjärsingen förelåg färdigtryckt den 10 augusti. Författaren av *Gymnastik eller djurplågeri?* säger sig emellertid »*i fem runda veckor*» ha åtnjutit gymnastikens välsignelser, och synes i varje fall ha haft tid att ägna den ett ingående studium och en grundlig eftertanke.

2. Levertin var lungsjuk och kan följaktligen inte ha behandlats med gymnastik och massage.

3. Någon likhet i stil, idéer, uppfattningssätt, hållning inför tillvaron mellan detta svenska basargyckel å ena sidan och den överförfinade och något hektiske judiske estetens samtida verk å den andra har inte uppvisats och torde knappast heller kunna uppvisas.

Bortfaller således kandidaturen Levertin, så är det därmed inte omedelbart givet, att Frödings skall stå sig bättre. Liksom inte alla arkeologiens uppgrävda skallar behöva ha tillhört någon stor konung, så är det kanske inte givet att alla litteraturhistoriens uppgrävda diktverk behöva ha författats av de kända genierna. Vem garanterar att inte upphovsmannen till detta lilla skämt är någon av alla de talanger som inte behöva vara mindre därför att de inte ha gjort sitt namn gällande?

Granskar man emellertid kåseriet närmare, så skall man finna tillräckliga skäl att inte dröja vid detta skepticismens ignorabimus. Uppsatsen är i själva verket genomsyrad av erinringar om Fröding. Den driver med två ting: med gymnastiken, som liknas vid tortyr, och med författaren, vars skröplighet livligt utmålas. Fröding hade alltid den benägenheten — en farlig benägenhet kallar en granskare den[1] — att i sin humor inte lämna sig själv i fred. Han gör sig själv till löjets föremål. Agust Kallson skrattar åt Agust Kallson. Och att kurmetoderna inte alltid voro bekväma för en man av hans konstitution, måste Fröding livligt ha känt, ty redan i en korrespondensartikel med titeln *Småprat från Varberg*, som skalden den 5 juli hade publicerat i Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning, jämför han dem, humoristiskt visserligen, men inte utan personlig känsla med tortyr. Han talar nämligen om insubordinationsbrott mot överläkaren och tillägger: »Åtminstone har jag icke hört att någon för detta brott blivit dömd till någon svårare hudstrykning med skarpkantad tång, eller att levande begravas i antireumatisk

[1] Landquist, *Gustaf Fröding*, sid. 17.

utmärkt havsgyttja, eller att dricka sig fördärvad av arsenikhaltigt roncegnovatten».[1] Det är detta uppslag, som i Fjärsingen utvecklas och appliceras på gymnastiken. Början av kåseriet alluderar på hur Georg Brandes strax förut gjort skandal genom att jämföra inskriptionerna på Dantes Inferno och Uppsala universitet med varandra, och om denna remarkabla affär hade Fröding den 20 mars samma år skrivit en ledare i Karlstadstidningen. Kåsörens syn på Sigurd, hälften kritisk och hälften beundrande, passar i detalj ihop med de åsikter som Fröding brukade ge uttryck åt beträffande »den groflagde smäländske humoristen»[2], som synes ha mycket livligt sysselsatt hans intressen och som för övrigt nog på sitt sätt får räknas bland hans lärare och förebilder.[3] Den »moderna tidsandan» och »den darwinska utvecklingen» skildras likaledes i god frödingsk stil, och det lilla pastischfragmentet från häxprocesserna skulle mycket väl kunna vara skrivet av författaren till *En liten comedia.* Framför allt är hela gymnastikbeskrivningen gjord i samma stil som Fröding senare på året använde i ett kåseri från Görlitz, där han också utsattes för liknande marter. »Och så näpste han oss och släppte oss och så går sjukgymnastiken till i Tyskland» hette det om »turnmästaren» i Görlitz.[4] Massören i Varberg får samma fras: »— han kittlade mig en stund, näpste mig, släppte mig. Sjukgymnastiken var slut». I »fem runda veckor», säger författaren, hade han utstått plågorna, och det var på dagen den tid som förflutit mellan det att Fröding strax efter den 29 juni bör ha börjat sin kur och strax före den 10 augusti författat kåseriet i Fjärsingen. Ty utan tvivel har han författat det.

Vad innehåller det lilla bladet ytterligare? En ledare, som inte är skriven av någon professionell litterär förmåga, en längre »episk dikt» kallad *Warbergskuren,* som är författad av Fröding,[5] några

[1] *Frödings Samlade Skrifter* XI: 159.
[2] *Karlstadstidningen* 20 mars 1889.
[3] Fröding hade obeaktade lärare som folklivsskildrare. Den viktigaste av dem, frånsett naturligtvis Dahlgren, har väl varit den av honom högt beundrade Fritz Reuter.
[4] *Frödings Samlade Skrifter* XI: 196.
[5] Diktens existens påpekas av *Samlade skrifters* utgivare, d:r R. G:son Berg, i del I, sid. XXVI med följande ord: »En liten grupp tillfällighetsvers[?] hör slutligen till hans vistelse i Varberg och finnes i den där utgivna tidningen 'Fjärsingen'; av flera skäl kan jag likväl icke här dröja vid dessa[?] mindre betydande ting». Dikten citeras utförligt i *Nya Dagl. Alleh.* 6 febr. 1921, uppsatsen Fröding i Varberg.

små humoristiska »fenstygn», varibland ett, *Ett länge kändt behof*,[1] som sannolikt, och ett annat, *Missväxt på snillen*,[1] som kanske har samma förnämliga upphov; möjligen gäller det sistnämnda också om en liten notis, *Rättegångs- och polissaker*.[1] Återstå två längre uppsatser, en »romantisk skildring från medeltiden» med titeln *Den gruflíga hämden eller det första gyttjebadet i Warberg* av J. B. Ingemansson samt en »badsilhouett», benämnd *Kurgästen* av märket Voilà-tout.

D:r Ruben G:son Berg har om dessa båda ting framställt hypotesen att det förra möjligen skulle vara författat av Fröding, det senare troligen av Levertin.[2] Det är svårt att ansluta sig till dessa åsikter. *Den gruflíga hämden* är en sprithumoristisk, ganska plump novell om gyttjebadens välsignelsebringande, hälsogivande och törsten stärkande effekt, men Frödings humoristiska position var ju annars den att hävda att kurmetoderna *icke* inneburo någon välsignelse. Kåseriet *Kurgästen* i sin tur förefaller författad av en äldre jovialisk svensk herre med världserfarenhet i allmänhet, badortserfarenhet i synnerhet och erfarenhet av Varberg såsom specialitet. Han vet att det kvinnliga elementet klär sig »mycket stiligare» än det manliga, han reflekterar över tidens »rastlösa framåtskridande», han inser klokt att pressen är både »sund» och »osund» och skämtar godmodigt med de »giftaslystna damerna» — det utmärkande för de damer Oscar Levertin brukade skriva om var ju just att de *icke* voro giftaslystna.

Av de två diktare, som gemensamt borde ha gjort Fjärsingen till ett ganska unikt nummer i de svenska badortspublikationernas historia, återstår således endast den ena, Fröding, och det är omöjligt att säga att ens hans bidrag till bladet vittnade om några mera djupsinniga litterära ambitioner. De stänkte upp som droppar vid badstranden och försvunno som skum. Och ändå är det möjligt att denne diktares tanke samtidigt sysslade med svårtillgängliga och allvarliga ting, ting som skulle få betydelse för honom. Till hans erfarenheter på den idylliska badorten ha kanske hört inte bara kurtisen i parkerna och gymnastiken på societetshusets vind, utan också en fläkt av idéer, hopsmälta med det havsbrus,

---

[1] Se citat ur, referat av och diskussion om dessa stycken i HOLMBERG: *Fröding i Varberg* (*Nya Dagl. Allehanda* 6 febr. 1921) samt i Bergs Frödingsupplaga XI: 240—241.

[2] *Frödings Samlade Skrifter* XI: 235.

som han så ofta och så gåtfullt för in som ett majestätiskt ackompanjemang i bakgrunden av sina filosofiska dikter. Det är nämligen möjligt att det var i Varberg, som Fröding lade grunden till sitt intresse för teosofi.

Fröding såsom gammal journalist läste förmodligen tidningar, och bland dem sannolikt Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning, där han själv medarbetade under sommarens lopp och enligt ett rykte även tänkt söka inträde.[1] I så fall bör han inte ha undgått att fästa sig vid den långa debatt om teosofien, som började medan han låg sjuk i Göteborg och fortsatte under hela hans Varbergsvistelse. Ingenting tyder på, att dessa läror dessförinnan på allvar kommit under hans ögon, men här gjorde de det på ett alltigenom överlägset och kultiverat sätt, som mera tog fasta på teosofiens etiska grundsatser än dess metafysiska kuriositeter. En av lärans representanter förklarade i numret för den 29 juni att teosofiens mål var att sätta »samarbetet för tillvaron» i stället för »kampen för tillvaron» och göra front mot »varje fastslagen trosdogm, varje av kyrkomöten framkonstruerad lärosats, som ej har stöd i sunt förnuft och mänskliga tankelagar», talade om »livsgnistor» och om mänskligheten som »en enda stor organism» och formulerade på följande sätt kontentan av det hela: Teosofien »kan icke tro att någon, äfven den ädlaste, skulle kunna vara mogen för himlen eller att någon, äfven den mest nedrige och onde skulle kunna utsättas för 'den allgodes evige hat'.» Fröding kan inte ha undgått att sympatisera med dessa ord, för så vitt han har läst dem. Det dröjde inte så länge, innan han själv skrev i *En fattig munk från Skara:*

Det är icke sant, som jag lärde mig förr,
att någon är utanför himlens dörr,
ty varje själ därinom går,
och ingen är get och ingen är får.
Den gode han är väl ej så god
som själv han tror i sitt övermod.
Den onde, han är ej så ond ändå,
som själv han tror när kvalen slå.
Thy skall du ej mycket berömma,
ej mycket häckla och döma.

Teosofien vill, förklarade artikelförfattaren till sist: »jagets såväl som det helas höjande». Det är i sex ord Frödings hela livs-

[1] Bergs kommentar till *Samlade skrifter* XI, sid. 233.

filosofi. Han kom till den av etiska skäl, men gjorde så småningom metafysik av sin önskan. I båda fallen hade han hjälp av teosofien, och vad hindrar att det var på kurorten Varberg som han fick idén att hos den »esoteriska visdomens» moderna utläggare söka lösning på den spirande grubbelsjukans problem? Varberg är i hans livs historia en förstation till Görlitz, och på den senare platsen är han ett halvt år efteråt fullt uppe i intresset för madame Blavatskys stora kompendier i spekulativ djupsinnighet. Om han redan där fick tag i profetissans egna skrifter, vet man inte, men det är knappast tvivelaktigt att han studerade hennes lärjungar. Gjorde han det med böljeslagen från den lilla västkuststaden ännu susande i öronen?

MIN SON PÅ GALEJAN OCH DEN KOMISKA RESEBESKRIVNINGEN

Av

NILS AFZELIUS

När frågan om en beskattning av vår klassiska litteratur för någon tid sedan var uppe, visade den snabbinventering av den svenska nationallitteraturens tillgångar som då företogs, att Jacob Wallenbergs självsvåldiga och geniala ungdomsarbete var dess enda verkligt levande — och vinstgivande — äldre prosaverk, det enda som allt fortfarande skulle kunna räkna på nya upplagor. De många omtrycken av Min son på galejan äro en säker gradmätare på den popularitet som boken åtnjutit, alltifrån 1781, då en okänd utgivare ombesörjde den första, beskurna och vanställda texten, till de senaste åren, då den för första gången återgetts fullständigt troget efter originalet.[1] En rad av senare reseskildrare ända fram till Sehlstedt ha också hållit traditionen levande.

I förhållande till denna popularitet i ordets egentligaste mening är litteraturen om Wallenberg och Min son på galejan påfallande fattig. Den samtida kritiken hade med tystnad och ogillande sett ner på en så regeltrotsande och folklig form.[2] Genom Sondéns

[1] Emil Olsons mönstergilla upplaga anförs genomgående i det följande. Däremot ha citaten från Hansellis och Ahnfelts ytterligt vanvårdade upplagor måst rättas efter handskrifterna. — Ett par exempel kunna vara nog att ge ett begrepp om dessa utgivares okunnighet och slarv: »Vid handelsman Tults bröllop» (Hans. s. 46) — läs: Fult; den sista radens ordlek har härigenom gått förlorad. »Föste man bort dem [c. de prostituerade i London], ho skulle då vara barnlös bland männer?» (ibid. s. 105) — läs: hornlös[!]; felet upprepas kritiklöst av Ahnfelt.

[2] Den karakteristik, som Böök har upptäckt i Stockholmsposten 1783: 230 och som han kallar »både riktig och jämförelsevis uttömmande», är ingenting annat än ett obetydligt förkortat avtryck av originalupplagans företal. (*Romanens och prosaberättelsens historia* (1907), s. 299 n. 2.)

upplaga (1836—39) samt Hammarskölds och framför allt Atterboms karakteristiker fick Wallenberg en plats i litteraturen, som han allt framgent har behållit, en plats, där han dock tyvärr kom alltför mycket i skuggan av Bellman och i farligt grannskap till dennes s. k. fränder, vilka han i alla avseenden är så överlägsen. Först Levertin har haft sinne för att Min son på galejan är skriven av en utomordentlig skapande stilkonstnär. Wallenbergsporträttet tillhör det utsöktaste i hans essaistik, och den litteraturhistoriska analysen — mera intuitiv och antydande än bevisande och klarläggande, som så ofta hos Levertin — behåller ännu sin stilistiska charm och sin vetenskapliga giltighet.[1] Orsakerna till att litteraturhistorien aldrig ägnat vår konstnärligt mest betydande reseskildring och dess författare mera uppmärksamhet få väl sökas dels i det biografiska materialets torftighet, dels i svårigheten att anlägga en rent litterär synpunkt på en verklighetsskildring.

Till det man nu känner om Wallenbergs liv och hans personlighet torde intet väsentligt vara att tillägga, sedan breven till Älf och Lindblom och urkunderna från det sista levnadsåret i Mönsterås ha utnyttjats. Allt vad hans liv hade att bjuda av yttre spänning — reseintryckens fullhet och växling — finns nedlagt i Sanfärdig resebeskrifning och den berömda krönikan över den första av hans tre Kinaresor. I vänbreven till Lindblom har han tecknat sig själv med en vinnande älskvärdhet och en hänsynslös öppenhet som ingen levnadstecknare kan överträffa. Allt vad som rör *människan* Wallenberg är klart och genomskinligt och bjuder icke på tvistiga och dunkla problem. Med *författaren* förhåller det sig annorlunda. Man har haft en viss obenägenhet att betrakta den levnadsglade skeppsprästen som en litterär person och alltför ofta nöjt sig med en hänvisning till hans »temperament» eller »verklighetssinne». Men Wallenbergs livliga mottaglighet gällde icke minst de litterära intrycken. Under gymnasietiden i Linköping väckte Samuel Älf hans kärlek till den klassiska litteraturen och mottog hans gesällprov i latinsk vers — höviska gratulationsvers och elegiaca efter Ovidius och Tibullus och okynniga priapeia efter Martialis, Owenius och

[1] Böök kritiserar Levertins sammanställningar med Scarron och Holberg (a. a., s. 299 n. 1). Kritiken är i båda fallen oberättigad. Levertins formulering är lika klar som oangriplig: »det är snarare en hel riktning än en man Wallenberg åsyftar» och ännu bestämdare: »Direkt har han intet lärt af Scarron, men väl af hela den riktning denne företrädde». Vad Holberg beträffar, har denne spelat en minst lika stor roll som Levertin med framhävande av den djupgående temperamentsskillnaden mellan de två humoristerna anger.

Holberg. Ungdomsbreven till Lindblom äro fulla av vittra lansbrytningar och smått sofistiska hårklyverier; än väges Vergilius mot Ovidius[1] eller Alexander mot Cæsar, än framläggas skäl för och emot brottsligheten av Timoleons broder-mord — allt rena stilövningar och förberedelser till akademiens disputationer. Redan här röjer sig lusten och begåvningen för självständig humoristisk gestaltning av en händelse. När Wallenberg vill skildra kon Rölikas lyckliga förlossning »med ett wackert flickebarn», formar sig skildringen till en liten burlesk, en komisk hjältedikt (»Föreställ dig en Trojæ belägring» ...). Under sina studie- och konditionsår och under sin första utlandsresa försummade han helt visst varken att taga reda på, vad vin man drack eller vilka lärda och vittra män som funnos på de platser där han uppehöll sig. I »Upsala tunnor», där den gaddige Harlingson presiderade, och i de göteborgska bunkalagen av enahanda beskaffenhet flöt versen lika ymnigt som punschen — liksom sedermera inom Runio sacrum. Wallenbergs formella lätthet togs livligt i anspråk inom dessa bacchanaliska samfund, där han utan tvång kunde släppa lös sin verve och sin kvickhet, men även som officiell grift- och bröllopspoet flätade han på begäran kransar av cypress och myrten vid sina gynnares och vänners gravar och brudpallar. Av särskild vikt har den treåriga vistelsen i Göteborg varit. Här har han luftat ut lärdomskvalmet men helt visst också erhållit friska bokliga impulser västerifrån — Göteborg var med sina starka engelska och holländska inslag en viktig transitoort även i kulturellt hänseende. Läroåren avslutades med den första utländska resan, som slöts omedelbart före inmönstringen till ostindiefarten. Under denna färd, som gick över de tre brännpunkterna för Västeuropas kulturella liv, Amsterdam, Paris och London — samma väg som Dalin tagit 30 år före honom — måste han ha gjort många nya bekantskaper ej minst genom teatern: fransk dramatik och poésie fugitive, engelsk restaurationskomedi, Shakspeare, kanhända också Sterne. Han kom härunder i beröring med sådana resande svenskar som Biörnståhl och J. H. Lidén.[2] Slutligen har den långa Kinaresan

[1] Troligen har Holberg givit anledning till denna jämförelse. I epistel 201 (Chr. Bruuns uppl. (1865—1875), del 3, s. 57 f.) och i Trende epistle til *** (1745), s. 250 f.) framlägger H. utförligt sin åsikt, att Ovidius är den större diktaren.

[2] J. H. Lidén till sin far, London 11 sept. 1769 (Ålf'ska brevsaml. U. U. B.): »Hr Wallenberg ær nu hitkom̄en ifrån Paris och går i dessa dagar siöledes till Götheborg. Han är ett exempel att man lætt förtar sig på Præstämnen, och att qwickhet ej är ensam tillræckelig. Han war ock min åhörare [vid predikan i

ingalunda varit någon förvisning till Pontus. Inom skeppsbord rymdes en liten krets jämbördiga, som samlades kring bålen till skämt och vittra tidsfördriv. Icke utan stolthet nämnas de resurser som stodo till buds: »Vi behöfve ej öfva tungan med nötta historier om gamle ostindiefarare, om compass och väderlek, efter vanligheten: våra umgängesämnen kunna stiga, frå Linnæi plantor ända opp til Cartesii hvirflar. Man är hemma hos Hårleman, man känner Newton, man skäms icke heller för at ha bekantskap med Curtius och Virgilius. Huru långt ifrå den allmänna skepparekretsen!» (s. 122—3). Med tacksamhet nämnas i första rummet »de bägge ypperste», d. v. s. kaptenen Carl Gustaf Ekeberg och superkargören Anders Arfwedson, »den ene lika så bevandrad i lärdomsriket, som den andre på witterheternas fält». Dessa båda stodo väl en smula utanför den egentliga kretsen, Runio sacrum, men Wallenberg, som var sällskapets sekreterare, tillskriver den aktade och avhållne kaptenen, som själv icke var främmande för skönlitteraturen och bl. a. fördrev tiden i passaderna med att översätta en engelsk roman, ett visst förädlande inflytande på dess medlemmar: »Drucko vi, så skedde det af egen drift: öfvade vi oss med pännan, så var det en följd af hans exempel» (s. 121). För den kretsen skrev Wallenberg, och svensk litteratur står i djup tacksamhetsskuld till denna hans första publik. De många lediga stunderna ombord, vilkas enformighet icke alldeles kunde förjagas av glada dryckeslag och samtal, ha ofta förkortats med läsning. Min son på galejan ger vid handen, att rygg vid rygg med bibel och postilla ha stått både resebeskrivningar, klassiska auktorer och väl även lättare lektyr. Tyvärr finns det nu ingen möjlighet att taga reda på sammansättningen av detta bibliotek. Den ledtråd som man kunnat ha i en lista över Wallenbergs boksamling som ursprungligen tillhört bouppteckningen har gått förlorad, i det att listan frånskilts och trots efterforskningar ej kunnat anträffas. Lika litet har själva boksamlingen eller delar av den kunnat spåras; kanske har den skingrats i och med boets upplösning.[1]

Svenska kyrkan]. Utom dess hade jag ock en ganska oväntad åhörare, H[r] Assessor Swedenborg, som i dag reser till Stockholm». I Lidéns resedagbok (U. U. B., s. 519) kallas W. »oændeligen qwick, om icke stundom för qwick» och »Ganska munter och lustig». — Den lärde Lidén tycks alltså att döma av det något dunkla uttrycket ha funnit lärdomen mindre än kvickheten, en dom som Wallenberg icke skulle haft något att invända mot. — Det kan förtjäna anmärkas, att Wallenbergs uppgifter om Swedenborgs Parisvistelse i resebrevet till Göth. spionen även bestyrkas av Biörnståhls resa och att Ahnfelts upplysning härom (s. 259) är ovederhäftig.

[1] »*Böcker*. Är efter särskild här bifogad förteckning och värdering af Com-

»Hvarföre skulle jag följa reglor, när det jag skrifver om, har inga?», frågar sig Wallenberg (s. 70). Det kan också synas mindre tilltalande, ja pedantiskt, att utsätta ett verk, som helt enkelt återger intrycken från en resa och som saknar dramats eller t. o. m. romanens slutna komposition, för den litteraturhistoriska analysens skedvatten. Men en rent formell undersökning vore dock mera behövlig än lösandet av andra frågor, som äro förknippade med Min son på galejan. Ville man i första hand ta fasta på verklighetsbakgrunden, miljön på en svensk ostindiefarare, så skulle man knappast åstadkomma annat än en mer eller mindre fullständig bekräftelse av den poetiska skildringen. En sådan verifiering skänka ju redan de samtida ostindiska resebeskrivningarna, om vilka det senare skall bli tal. Om man t. ex. skulle samla notiser till belysning av kapten Ekebergs karaktär, om hans redliga och pliktuppfyllande arbete, hans initiativ till bättre ordning bland sjöfolket och ett förnuftigt bruk av de s. k. hönsepengarna o. s. v.[1] eller nämna att 1:e superkargören och kaptenen ombord på en svensk Kinafarare hade vardera 50 kannor arrak och 2 oxhuvuden vin som naturaförmån medan 1:e styrmannen fick nöja sig med respektive 40 kannor och 1 oxhuvud, o. s. v. i förhållande till graden[2] — så skulle man icke veta så mycket mera än man vet förut genom Wallenberg själv.

En undersökning av Min son på galejan's ställning inom den samtida litteraturen och av den genre — den subjektiva, komiska reseskildringen — som den tillhör skulle däremot kunna vara givande ur mer än en synpunkt.

Egenarten hos Min son på galejan ligger i dess förening av fritt spelande fantasi och vederhäftig verklighetsskildring. Utan det förra draget hade vi haft en resejournal av samma art som Kalms, Sparrmans eller Osbecks, utan det senare en hållningslös Sterneiad. Skämtet spelar över i allvar och allvaret slås bort i skämt. Inom den givna ramen rymmas de mest skilda stämningar, de mest avvikande manér. Men just detta till synes planlösa svävande från

---

minister Ekeroth upprättad till en summa 8 (Rdr) 36 (sk) 6 (rst) Specie». — Enligt benäget meddelande av arkivarien C. M. Kjellberg saknas bokförteckningen såväl bland bouppteckningarna från Stranda häradsrätt som bland inneliggande handlingar för denna tid i Vadstena landsarkiv. — Efterforskningar efter boksamlingen i Linköpings och Kalmar stiftsbibliotek ha givit negativt resultat.

[1] *Lunds veckoblad* 10. 8. 1775.

[2] J. F. Nyström, *De svenska ostindiska kompanierna* (1883), s. 79.

ämne till ämne är verkets konstnärliga princip: författarens personlighet som håller ihop alla ämnen och stilar till en enhet har satt sin omisskännliga och oefterhärmliga stämpel på varje sida. Wallenberg har här infört en ny genre eller åtminstone fullföljt de fattiga ansatser som funnos på svensk botten så att han hunnit långt utöver det bagatellartade hos de närmaste inhemska förebilderna, Dalins skämtsamma resebrev. Att han gjort det — därför ha vi troligen Linné och Linnélärjungarna att tacka: deras flärdlösa saklighet har varit en hälsosam motvikt till fabulering och burlesk. Men formen är dock icke den Linnéska, utan den komiska resebeskrivningens, en genre som står romanen nära. I Lüdekes Gelehrsamkeits-Archiv (Th. 5 (1790), s. 248) kallas Min son på galejan »Dieser halbe Roman, und Halbgeschichte», och samma uppfattning kommer fram i företalet till den tyska översättningen, Das Muttersöhnchen auf der Galere (Leipzig 1782).[1] Översättaren, Christian Heinrich Reichel, råkar t. o. m. ut för det lustiga missödet att taga hela boken för en fiktion: »Der Herausgeber hat diesen sinnreichen Verfasser zwar sterben lassen; aber ich vermuthe, mit vieler Wahrscheinlichkeit, dass der letzte und der erste Eine Person sind; und hoffe, dass Schweden noch mehr Früchte dieses muntern und witzigen Kopfs ärnten werde». Misstaget är förlåtligt på en tid, då konstgreppet att utge uppdiktade händelser för verkliga hörde till de vanligaste sätten att kasta ett sken av sanning över de mest romaneska förlopp. En anmälare av den tyska översättningen — som är ingen mindre än Wieland och till vilkens intressanta omdöme jag senare återkommer — har funnit det förlösande ordet: »humoristischer Reise Journal». Det är icke likgiltigt, vilken benämning man önskar välja; att bestämma, till vilken genre den Wallenbergska resan hör, är att ange dess litteraturhistoriska plats. Den ende som gjort försöket är E. Wrangel, som i sin uppsats »Till belysning af Jacob Wallenbergs mästerverk 'Min son på galejan'» (i En bok om Östergötland (1915)) sammanställt Wallenberg med Sterne. Frågan förtjänar tas upp till ny och ingående granskning och att betraktas i ett större sammanhang. Wrangel påpekar skillnaden mellan den lösa samling notiser, vers och infall

[1] Företalet är undertecknat 9 oktober 1782 och en anmälan lästes redan 1782 i Teutscher Merkur, titelbladet bär tryckåret 1783. Översättaren var fransk språklärare i Zittau sedan 1794 och undervisade tidigare i svenska och danska i Leipzig. Han har översatt ett flertal skrifter särskilt från danskan (MEUSEL, *Gel. Deutschl.* VI, s. 265, X, s. 456). Jfr nedan s. 205, n. 2

som är frukten av kontinentresan 1769 och det färdiga mästerverket och söker göra troligt, att Wallenberg under sin vistelse i England kan ha gjort bekantskap med Sterne, som året förut vunnit sin största framgång med Sentimental journey. Vissa egendomligheter hos den svenske resenären, de humoristiska kåserierna, kapitelindelningen, företalets placering *efter* första delens slut o. s. v., skulle då få en förklaring i Sentimental journey's och icke minst Tristram Shandy's bizarrerier. Wrangel påpekar också de stora olikheterna i uppfattning och form: Sterne låter icke som Wallenberg vers omväxla med prosa, och använder dialogen i mycket större utsträckning än denne.

Det är icke svårt att samla ytterligare sannolikhetsbevis för att denna bekantskap kan ha stiftats och att den t. o. m. kan ha stiftats redan på kontinenten. På 1760-talet hade Sterne's rykte nått över Kanalen. De franska och tyska litterära tidskrifterna hade haft ord av beundran, förvåning eller ogillande för den underliga romanen om Tristram Shandy's levnad och meningar och för Yorick's världsliga predikningar. I en av de tyska tidskrifterna hade Gjörwell uppsnappat ett par notiser, som infördes i Svenska Mercurius för 1764 och 1765, där de stå som ganska isolerade vittnesbörd om att Sverige följt med det nyaste nya inom litteraturen. När den excentriske engelsmannen under sina resor 1762—64 och 1765—66 allmänt hyllades i Paris' salonger, var det icke blott för sina sällskapstalanger, utan också för sitt författarskap, även om mycket få kände detta annat än ryktesvis. Den första franska översättningen av Tristram Shandy trycktes först på 1770-talet. Till tyska överflyttades de sex första delarna så tidigt som 1763 — en falsk nionde del följde med på köpet 1767 — men såväl i Tyskland som Frankrike var det först med Sentimental journey som Sterne slog fullständigt igenom. 1769 förläggs den första franska översättningen av Frénais i Amsterdam och Paris. Tyskland hade även här försprånget. Något mer än tre månader efter det originalupplagan utkom 24 eller 25 februari 1768 hade Sterne's outtröttlige tolk, J. J. C. Bode, hunnit översätta två valda stycken för Hamburgische Adress-Comptoir-Nachrichten. En annan Hamburgtidning, Unterhaltungen, införde i sina juli- och septemberhäften ett nytt översättningsprov, och i september eller oktober förelåg hela resan i Bodes eleganta översättning: Yorick's empfindsame Reise durch Frankreich und Italien. (Hamburg & Bremen), följande år omtryckt och tillökt med John

Hall-Stevensons beryktade fortsättning. Ungefär samtidigt utgick en annan översättning av Mittelstedt i två upplagor under samma år (Braunschweig 1769). Som man ser, har Hamburg spelat en viss roll för Sternekulten i Tyskland. Det har sitt intresse att anmärka detta, eftersom Hamburg var en av de första stationerna på Wallenbergs Europaresa. Han avreste därifrån den 22 maj 1769. Just under vistelsen i Hamburg kan andra upplagan av Bodes översättning ha släppts ut i marknaden (företalet är undertecknat början av maj 1769), och strax före Wallenbergs ankomst hade J. G. Jacobi i Hamburgischer unpartheyischer Correspondent — samma tidning, där Sterne's namn för första gången nämnes i Tyskland — i ett öppet brev till Gleim (daterat 4 april 1769) framkastat den sentimentala idén till »Lorenzodosorna» och till en vänskapsorden grundad på Sterne's episod om munken i Calais. Maningen åtlyddes genast av känsliga själar, och snusdosor med namnet Lorenzo och en sinnrik latinsk inskrift såldes i Hamburg till åminnelse för Yoricks läsare och lära t. o. m. ha exporterats därifrån.[1]

Man kunde också styrka bevisningen genom att anföra samtida omdömen. I den nyss nämnda recensionen av Das Muttersöhnchen auf der Galere kallar Wieland den svenska boken för den bästa efterbildningen (»in gehöriger Entfernung») av Sterne's humoristiska resor, d. v. s. sjunde delen av Tristram Shandy och Sentimental journey.[2] Reichel talar i förordet till sin översättning om

---

[1] F. B. Barton, *Étude sur l'influence de Laurence Sterne en France au dix-huitième siècle.* Paris 1911. H. W. Thayer, *Laurence Sterne in Germany.* (Diss.) New York 1905. — Om Sterne i Sverige se G. Ljunggren, *Sv. vitterh. häfder,* II: 505 f., III: 333 f.; M. Lamm, *Upplysningstidens romantik,* II: 586 f. och framför allt F. Böök, *Roman. o. prosaber. hist.,* s. 435 f.

[2] Recensionen förtjänar avtryckas i sin helhet:

»Dieses Buch kann nur in sehr uneigentlichem Sinne ein Roman genennt werden: es gehört vielmehr unter die *Humoristischen* Reise-Journale, von welchen *Tristram Schandys* Reise-Beschreibung im 7ten Theil das ewig unerreichbare Urbild und wovon selbst *Yoriks empfindsame Reise* (wiewohl beyde Einen Verfasser haben) nur *die beste Nachahmung* ist. Indessen hat doch diese hier eigenthümliches genug, um vielleicht in gehöriger Entfernung, die nächste Stelle an der besagten Tristramischen Reise einzunehmen; und, wenn auch die Leser nicht allemal, so oft sich der Verfasser bey seiner witzig-fröhlichen Laune wohl seyn lässt, mit von der Partie seyn können, so scheint uns doch das Ganze die günstige Aufnahme die das Buch in Schweden gefunden haben soll, genugsam zu rechtfertigen; zumal da es voller besonderer National-Züge ist, die in Schweden zwar die meiste Würkung thun müssen, aber doch auch selbst in Teutschland nicht ganz verlohren gehen, da wir uns noch immer von *Gustav Adolf* her für die schwedische Nation vorzüglich interessiren. Der Uebersetzer, Hr. Christian Heinrich *Reichel,* der nach einem vieljährigen Aufenthalt in Schweden dermalen in Leipzig privatisirt, scheint, soviel wir ohne das Original urtheilen können, alles was zu fodern ist geleistet zu haben; den verunglückten Titel ausgenommen,

»die Erscheinung empfindsamer Seereisen eines witzigen Schweden» och gör t. o. m. en direkt hänvisning till Sterne, då han vid ett ställe: »Die ehrbare *Sappho* begleitet ihn, und steckt die Vorhänge, mit einer Steckenadel, zu» gör följande anmärkning, »Für Yoriks Leser wird diese Tour den Reiz der Neuheit verlieren» (s. 224). Reichel syftar här tydligen på slutepisoden i Sentimental journey. Att anmärkningen saknar fog för sig, är utan vidare klart, men det är intressant att se, huru en sådan vändning har påmint en samtida läsare om Sterne's kända manér att avbryta i det kritiska ögonblicket och kasta ett florslätt täckelse över fortsättningen. Det är också betecknande, att bokens enda, i sirligt städat Chodowiecki-manér utförda kopparstick illustrerar just det kapitel, vari den nu anförda vändningen förekommer, det ovanligt litet Wallenbergska kapitlet »Om den musicaliska mamsellen» (III: 7).

Om man kan anföra flera skäl för att Wallenberg har lärt av eller åtminstone känt till Sterne, så äro de skäl som tala emot så mycket starkare. Att Sterne's verk ha kunnat falla i händerna på Wallenberg, är ju långt ifrån omöjligt — fastän det förefaller mig naturligt, att man på en resa har goda skäl att försumma även de bästa tillfällen till en ny litterär bekantskap.[1] Och tyvärr lär en resenär med Wallenbergs böjelser ha föredragit mindre respektabla ställen i Hamburg, Amsterdam, Paris och London framför boklådorna. Men en sak är, att han läst den berömde engelsmannen, en annan, att han tagit eller kunnat taga intryck av läsningen, ett så starkt intryck, att denna rent av givit impulsen till Min son på galejans mera genomfört humoristiska stil. Till att börja med kan jag icke finna, att skillnaden mellan de båda Wallenbergska resorna är något annat än en skillnad i konstnärlig mognad — mästerstycket hade föregåtts av ett lärlingsprov. Den förra är ingenting annat än en journal, men den har redan den parodiskt-humoristiska tonen, fastän mindre framträdande än i den senare. Om den förmodade bekantskapen verkligen gjorts under Europaresan 1769, så skulle man f. ö. kunnat vänta sig spår härav redan i Sanfärdig resebeskrifning, som till stor del skrevs efter hemkomsten, kanske först ombord på »Finland», eftersom författaren på det handskrivna titelbladet skämtsamt kallar

der mit dem Buche selbst nichts gemein hat, und ihm beym ersten Anblik Schaden thut. *W.*»

(*Der teutsche Merkur*, 1782, IV: 192, novemberhäftet. Omtr. i Hempels uppl. (Berlin, u. å.), del 36, s. 301. Jfr H. W. THAYER, *L. Sterne in Germany*, s. 97 n. 1.

[1] Lidén har icke försummat dem; i resedagboken citeras 20 dec. 1769 »den besynnerlige *Yorick*» (s. 641).

sig »*den vyrdige skepsläsaren*» (»Anno 3^{tio} et ultimo af mössregementet» är en något svävande tidsbestämning, som lika väl kan avse det år då resan företogs som det år den beskrevs). Men några likheter torde vara lika svåra att finna här som i Min son på galejan, såvida man ej nödvändigt vill jämföra Sterne's resehandboksparodierande beskrivning av Calais med den snarlika noten om Kungsbacka. — Att två samtida skulle finna slående likheter mellan Sentimental journey och Min son på galejan, när den utkom i en utslätande tysk översättning elva år efter dess författande, vid en tidpunkt då bokmarknaden översvämmades av mer eller mindre talangfulla imitationer av det oupphinneliga mönstret, är mindre underligt.

Det finns överhuvud ingenting i Min son på galejan, som hänvisar på Sterne, icke ett enda drag som ej kan härledas mera naturligt ur andra förutsättningar. Stilens rörliga impressionism är gemensam, men Wallenbergs läromästare är här som i så mycket annat Dalin. Den obesvärade direkta hänvändelsen till läsaren, som båda älska att använda, hade Spectator och Argus och deras hundra eftersägare bragt på modet. Det djärvt-barocka bildvalet har en närmare motsvarighet hos Fielding eller Congreve, de komiska digressionerna och jämförelserna finner man hos Swift, Fielding och framför allt Dalin. — I förbigående sagt begår Wrangel ett misstag, då han jämför några skämtsamma betraktelser om »något» och »intet», om »omeningar» o. s. v. med Wallenbergs. Dessa äro icke av Sterne, utan tillhöra de otaliga förfalskningar som gå under hans namn. Det anonyma originalet utgavs 1760 under titeln Yorick's meditations upon interesting and important subjects och översattes 1769 till tyska och 1802 till svenska. (Betracktelser öfver åtskilliga nyttiga och vigtiga ämnen af Sterne. Öfvers. af P. A. Granberg.) — En av de största likheterna ligger i kompositionens nyckfullhet, men man måste mera än som oftast sker ta hänsyn till hur mycket Sterne's originalitet just i den punkten inkräktas av sådana föregångare som Rabelais, Burton, Swift och Fielding för att ej tala om en rad nu glömda facetiösa författare i fransk renässans- och engelsk 1700-talslitteratur.[1] Båda resorna äro fragment, men när Wallenberg avbryter helt konstlöst, där han släppt pennan och med avsikt att ta

[1] Angående Sterne's lån kan man knappast hänvisa till andra arbeten än J. Ferriar, *Illustrations of Sterne* (London 1798; 2:a uppl. 1812 har icke varit mig tillgänglig), P. Fitzgerald, *The life of Laurence Sterne* (London 1864), S. Lee's artikel om S. i *Nat. dict. of biogr.* samt W. L. Cross, *The life and times of Laurence Sterne* (New York 1909), s. 130 f.

vid när lusten faller på (på de sista sidorna talar han om det han vill skriva i fortsättningen (s. 245—246), och i handskriften följer efter sista kapitlet en överskrift till det oskrivna elfte), så gör Sterne en dygd av nödvändigheten och slutar för att nå en viss effekt, på ett ställe där varje fortsättning hade varit en smaklöshet. Det är alltså oriktigt att kalla Sentimental journey ett fragment i egentlig mening, snarare är det här fråga om ett medvetet arrangemang. Att »Företal til den gunstige läsarn» fått sin plats vid slutet i stället för vid början av första avdelningen, erinrar onekligen om det kända företalet i desobligeanten, men fallet är ensamstående och litet bevisande. Den mera allmänna likheten — växlingen av högt och lågt, patos och humor, blandningen av olika stilar — beror även den på gemensamma utgångspunkter, de moraliska veckoskrifterna. Tristram Shandy kan rent tekniskt sett kallas en blandform av äventyrsroman och moralisk veckoskrift, och W. Dibelius har, låt vara med stor ensidighet, velat se »den Keim des ganzen Romans» i Spectator.[1] Med betydligt större skäl skulle detta kunna sägas om Min son på galejan och Argus. Men om Sterne bevarar och missbrukar tidningsskrivarens frihet gentemot läsaren och ämnet, släpper handlingens tråd, när det behagar honom, och följer första bästa nyck, obekymrad om läsaren, som han öppet driver med, så håller Wallenberg fast vid det rena underhållningssyftet och visar sig mera beroende av publiken. Hans berättelse avbryts visserligen av betraktelser och utvikningar, men dessa anknytas dock osökt till ämnet, och berättelsen följer troget händelserna åt. Medan man med stor svårighet skiljer Dichtung från Wahrheit i Sterne's erotiska turistfärd, så skimrar verkligheten igenom på varje sida hos Wallenberg.

Så stort är avståndet mellan två temperament och två diktverk, att man knappast hunnit anmärka en svag likhet, förrän man tvingas ta tillbaka eller dra utav. Redan vid en sammanställning av likheterna framträder det särskiljande så pass tydligt, att det är överflödigt att gå närmare in på mera djupgående olikheter. Hur litet gemensamt har icke den svenske skeppsprästen med sin gammaldags gudfruktighet, sitt glada pojkaktiga stridshumör och sin plumpt rättframma Giftasmoral med den aristokratiske engelske prästmannen, en mångtydig och nästan gåtfull personlighet, halvt satyr, halvt en vek sensuell dagdrömmare, så som Reynolds och Gainsborough ha målat honom! Och hur olika äro icke de miljöer i vilka de rört

[1] *Englische Romankunst.* Bd 1. 1910 (Palæstra, 92), s. 243.

sig: å ena sidan det sällsamma kotteriet på »Crazy castle», vars blotta namn, »The Demoniacs», vill ge en föreställning om medlemmarnas moraliska och intellektuella libertinage, å andra sidan Runio sacrum, som uppkallats efter en harmlös borgerlig rimmare, och andra hederliga supgillen i Uppsala och Göteborg, å ena sidan Londons och Paris' salonger, å den andra ett tjärdoftande, vågspolat skeppsdäck. Man kan invända, att en författare kan taga mot viktiga impulser från en annan vars lynne är hans eget främmande. Men det som förenar dessa båda är knappast annat än det, att de skapat var sitt mästerverk inom samma genre — den komiska eller om man så vill subjektiva reseskildringen. Min son på galejan är icke släkt med Sentimental journey i rakt nedstigande led, men de räkna gemensamma stamfränder, av vilka den äldsta är Chapelle's och Bachaumont's berömda och otaliga gånger efterbildade Voyage à Encausse. Vad Sterne beträffar, så har man på ett underligt sätt kringgått hela detta problem — själva reseformens ursprung — och den ende Sterneforskare hos vilken jag har funnit en antydan i sådan riktning är betecknande nog den äldste av dem alla, nämligen John Ferriar, som skriver:

> The plan of the Sentimental Journey seems to have been taken from the little French pieces, which have had such celebrity; the *Voyage* of Chapelle and Bachaumont; and the *Voyage* of Fontaine; the merit of which consists in making trifles considerable. The only material difference between Sterne's pleasant fragment and these, consists in the want of verse. The French sentimental tours are enlivened by rhymes of great variety, and Sterne would perhaps have imitated them in this respect, if he could have written poetry.[1]

I detta uttalande angives fullkomligt klart grundkaraktären hos de franska resorna, »the merit of which consists in making trifles considerable», och den bestämda formella olikheten — frånvaron av

[1] *Illustrations of Sterne* (1798), s. 177—178. — Även J. Dunlop har gjort denna riktiga klassifikation: »Zu den erwähnten Arten von *Voyages Imaginaires* kann man auch Werke wie *Sterne*'s 'Empfindsame Reise' zählen, wo das Land ein wirklich vorhandenes, die Vorfälle aber erdichtet sind. Das früheste und berühmteste dieser Erzeugnisse ist *Le Voyage de Chapelle,* aus der Mitte des siebzehnten Jahrhunderts, worin eine Reise durch verschiedene Provinzen von Frankreich beschrieben wird. Dies Werk diente als Muster zu La Fontaine's *Le Voyage de Paris en Limousin,* zu *Le Voyage en Languedoc* [av Racine] und einer Anzahl ähnlicher Produktionen, von denen viele, gleich ihrem Vorbilde, theils in Prosa theils in Versen abgefasst sind.» *(Geschichte der Prosadichtungen.* Übertr. v. F. LIEBRECHT (Berlin 1851), s. 426.)

rimmade partier. (Påståendet att Sterne icke behärskade bunden form, är mindre riktigt.) Växlingen mellan vers och prosa i Wallenbergs verk däremot är det som ger den tydligaste vinken om att det närmast hör hemma bland de av Ferriar nämnda resorna.

Då den franska reselitteraturen direkt eller indirekt har spelat en viktig roll för såväl Wallenberg som Sterne, vill jag gå närmare in på dess historia, så mycket mer som jag kan stödja mig på en utmärkt undersökning av denna länge obeaktade litteraturgren i ett nyligen utkommet arbete av Fritz Neubert.[1] Den komiska resan hör till de många petits genres som 1600-talets galanta poeter bragte på modet och som först under rokokon nådde sin fulländning. Den ger typiskt uttryck för den epikureiska underströmningen i Ludvig XIV:s tidevarv. Vid sidan av andra litterära resor, »voyages imaginaires» och »extraordinaires» (Cyrano och Fénélon) och oberoende av äventyrsromanen ha dessa vers-prosa-voyages utvecklats i Frankrike, och man kan utan svårighet föra de flesta tillbaka på en gemensam förebild, Chapelle's och Bachaumont's beskrivning av sin gemensamma resa till Pyrenéerna, som första gången trycktes 1663 efter att länge ha cirkulerat i avskrift. Alldeles utan föregångare i modern tid ha de båda resenärerna ej varit. Babeau nämner i sitt arbete, Les voyageurs en France (Paris 1885, s. 141—142), ett litet sällsynt arbete av en anonym författare, Les voyageurs inconnus, tryckt 1655, som likaledes är en humoristisk reseskildring på blandad vers och prosa. (Resan företogs 1652, Chapelle's 1656.) I varje fall dela de två poeterna äran av att ha skrivit det verk, som mest typiskt, kanske också talangfullast, företräder hela genren. Voyage à Encausse är ingenting annat än ett resebrev från två vulgära njutningsfilosofer, som i praktiken omsatte de epikureiska modelärorna. I motsats till Sterne skildra de mindre resesensationerna än resehändelserna, och av dessa med förkärlek sådana som försona en resenär med en resas små vedervärdigheter, en god säng och ett gott bord. Ögats njutning inför den sydfranska naturens leende skönhet kommer till korta i jämförelse med gommens betydligt mera bastanta. Utsökta realistiska miniatyrbilder omväxla med

[1] F. Neubert, *Die französischen Versprosa-Reisebrieferzählungen und der kleine Reiseroman des 17. und 18. Jahrhunderts. Ein Beitrag zur Geschichte der französischen Rokoko-Literatur.* Jena u. Lpz. 1923. (= Suppl.-heft 11 der Zs. f. franz. Spr. u. Lit.)

litterär satir och mytologisk burlesk, och över det hela spelar en arrogant och kylig kvickhet. Som prov på tonen kan man anföra ett stycke ur inledningen:

Il est vrai que nous reçûmes vos embrassements avec assez de fermeté, et nous vous parûmes sans doute bien philosophes

Dans les assauts et les alarmes
Que donnent les derniers adieux;
Mais il fallut rendre les armes
En quittant tout de bon ces lieux
Qui pour nous avoient tant de charmes;
Et ce fut lors que de nos yeux
Vous eussiez vu couler des larmes.

Deux petits cerveaux desséchés n'en peuvent pas fournir une grande abondance, aussi furent-elles en peu de temps essuyées, et nous vîmes le Bourg-la-Reine d'un œil sec. Ce fut en ce lieu que nos pleurs cessèrent et que notre appétit commença.[1]

Chapelle's och Bachaumont's resa blev förebildlig icke minst i fråga om formen, som så utmärkt ägnar sig för en elegant-ytlig framställning. Neubert visar, att denna har upptagits från den galanta epistolarlitteraturen, vars betydelse för den franska romanen han särskilt understryker. Vers-prosa-formen hade sedan länge använts i fransk litteratur, men i verk som Aucassin och Nicolette (chante-fable'n), Satyre Ménippée, D'Urfé's Astrée hade det varit fråga om inströdda lyriska partier. I den galanta brevstilen (t. ex. hos Sarazin) voro övergångarna mellan bunden och obunden form omärkliga, och häri ligger den avgörande skillnaden. Förklaringen till denna egendomlighet är enligt Neubert i främsta rummet helt enkelt »die Lust am Versemachen», och utan tvivel ha antika inflytanden, från Petronius' Satyricon och Senecas Apokolokyntosis spelat in. Ungefär samtidigt tillkomma La Fontaine's älskvärda Relation d'un voyage en Limousin, Racine's Voyage en Languedoc och Paul de Tallemant's Voyages de l'isle d'amour, à Lycidas, ett försök att tillämpa genren på det galant-allegoriska området, vartill vi i Sverige ha ett litet motstycke i Dalins »Pro Memoria af något, som är anmärkt på en

---

[1] CHAPELLE & BACHAUMONT, *Oeuvres.* Paris 1854 (Bibl. Elzév.), s. 49.

Resa til Paphos» (Witt.-arb., VI: 38 f.). De följande årtiondena uppvisa flera vers-prosa-resor, Dassoucy's Aventures (1677), Regnard's Voyage en Normandie (1689) o. a., men sin blomstring har genren under rokokon, mellan 1710 och 1780. Det finns få bland de mera bekanta författarna från denna tid som icke ha offrat åt den: Antoine Hamilton, Piron, Gresset, Lefranc de Pompignan, Voltaire äro endast några av namnen. Från 1760-talet börjar den ändra karaktär. Naturen får en allt större plats (Parny, Bertin m. fl.). Inflytandet från Sentimental journey fyller den gamla, lekfullt omväxlande formen med ett nytt känsloinnehåll. De två intressantaste exemplen på en sådan blandtyp erbjuder den tyska litteraturen: J. G. Jacobis Winterreise och Sommerreise (1769) och från senare tid Moritz August von Thümmels i flera avseenden verkligt betydande Reise in die mittäglichen Provinzen Frankreichs (1791—1805), som är en sammanfattning av hela den föregående utvecklingen. Det romanartade inkräktar allt mer på det beskrivande, och vissa drag, t. ex. kapitelindelning och förkärlek för komiska scener, äventyr med stjälpande vagnar, värdshusgräl o. s. v., övertagas från reseromanen på prosa (Marivaux, La voiture embourbée (1715) o. a.). Denna senare, som likaledes har uppstått ur 1600-talets brevlitteratur — jag-berättelsen till en adressat — utvecklas jämsides med den ovan beskrivna arten. Resan blir nu endast en ram, resehändelserna självständiga episoder. I Bonneval's Voyage de Mantes (1753) införs uppfostringsmotivet, som sedermera blir det ledande hos Thümmel. Gränsen till den rena romanen överskrids fullkomligt. Den senare prosa-resan står nästan undantagslöst under Sterne's inflytande. En och annan sådan, t. ex. L. B. Néel's lustiga och mycket populära Voyage de St. Cloud (1748) behåller ännu den i vers-prosa-resorna hävdvunna lätta badinage-tonen.[1]

Chapelle's och Bachaumont's Voyage har med säkerhet varit känd i Sverige. Ett vittnesbörd om att den varit det redan på 1600-talet lämnar en tidig avskrift, som tillhört den kände boksamlaren, riksskattmästaren Sten Bielke (1624—1684) — nu i Kungliga biblioteket.[2] Dalin inför genren med sina skämtsamma resebrev i fjärde

---

[1] Néel's Voyage har under titeln »En löjelig rese-beskrifning, ifrån Stockholm til Arboga, upsatt af en yngling» plagierats av Kexél i *Mina tids-fördrif på hög-wakten.* [1780—81], s. 168 f. Omtrycktes med en del förändringar och tillägg i Arboga 1839, utan uppgift om källan.

[2] Jag har icke kunnat avgöra, om denna med vacker fransk handstil utförda avskrift verkställts efter handskriftlig eller tryckt källa. Då den vid en jämförelse

delen av Witterhetsarbeten (1767) — jag bortser då från de ansatser, som finnas hos Werwing och Runius, vilka genomgående hållit sig till den bundna formen. Dalins resebrev äro små anspråkslösa tillfällighetsskämt, som ansluta sig till genren i största allmänhet.[1] Av dessa ha breven till grevinnan Piper från Haag, Brüssel och Paris 1739 och till grevinnan Douglas från Paris 1740 (IV: 123—132) skrivits på växlande prosa och vers, »Rese-Beskrifning» (IV: 344 f.) helt på prosa och »Rese-Beskrifning» (IV: 384 f.), som starkt påminner om Werwing, helt på vers. »Rese-Beskrifning 1743 i September Månad» (IV: 262 f.), som innehåller ett enda och helt kort rimmat stycke, har indelning i böcker och kapitel med överskrifter, som snarast påminna om Scarron's Le roman comique, och är illustrerad med små teckningar av författaren. Det är, som jag redan anmärkt, utan tvivel här som Wallenberg fått idén till sina båda reseskildringar. Redan Sanfärdig resebeskrifning visar tydligt nog på Dalin, särskilt partiet om Paris.[2] Dalin besjunger ironiskt Paris med dess flärd och ytlighet:

Ack härliga Paris!
Du alla nöjens Mor, du jordens Paradis!
I dig har pragt och vett och skönhet slagit läger.
Jag tror, *parbleu,* du har, hvad Himlen intet äger.
Du arma Svenska bygd, bland dina magra berg
Bor blott enfaldighet förutan konst och färg o. s. v.
(IV: 129).

Wallenbergs »Vue de Paris» går i samma stil, blott att ironien ersättes av en mera utförd satir, som efter mönster av Boileau's sjätte satir skildrar storstadens buller och trängsel och poetens sömnlösa nätter:

Paris beskrifvas bör:
O! Dårskap, statt mig bi! Dig offrar jag min fiäder;
Ty när jag siunger franska seder,
Din lofsång jag tillika gör.

När Dalins hyllning till Sverige ges mera indirekt, så slutar Wallenberg med de hänförda och ofta anförda raderna:

med Tenant de Latour's edition i Bibl. Elzév. uppvisar en del avvikande och delvis bättre läsarter, skulle den måhända förtjäna en undersökning. Den senaste kritiska upplagan av Souriau (Caen 1901) har icke varit mig tillgänglig.

[1] Se LAMM, *Olof Dalin* (1908), s. 77—78, 82, 398. — Verserna ur breven till grevinnorna Piper och Douglas ha tryckts 1756 i B. BERGIUS, *Smdsaker*, 4: 79—81.

[2] Ahnfelts uppl., s. 207. — En handskrift till »Vue de Paris» av Wallenbergs egen hand finns inhäftad i J. H. Lidéns resedagbok framför anteckningarna från Paris den 30 mars 1770 (s. 723).

Nej, kara-vulne svänske Nord!
Om man bland tusend land mig valet ville gifva,
Dig endast valde jag, o! dyra moderjord — — —
Ja, gånge hur det vill,
Hos mig är ingen bit, som ej hör Sverge till.

Att Wallenberg även har känt de franska resorna, är åtminstone ej otroligt. Versbehandlingen i Min son på galejan står ännu närmare deras teknik än Dalins. Tydligast framträder detta i första avdelningens andra, fjärde och åttonde kapitel och den andra avdelningens tolfte. Det är här samma oförmedlade övergång till bunden stil, samma fria alexandriner som t. ex. hos La Fontaine. (Chapelle och Bachaumont använda genomgående »le vers burlesque», d. v. s. jambisk fyrstavelsevers med växlande rimflätning — Dalin vanligen jambisk eller trokaisk fyrstavelsevers.)

Utom porten råkade jag en svärm ostindiska vänner, som fått samma ordres.
Vi strax med långa steg åt Stibergs-liden haste,
Fast högar utaf smuts på halfva benet stå» o. s. v. (s. 19).

Eller:

Morgonen härpå, innan hönsen vaknade under däck, började den vanliga siö-musiken i windspelet: ankaren lyftades: matroserna lupo rundt, liksom hästar ikring en qvarn, och hade infall i munnen, lika så läkra, som deras tugge-bussar. Dagen syntes, seglen sattes til: farväl, fader lots!
Farväl med lek och tidsfördrif!
Re'n östans andedräkt i seglen blåser lif.
På vågens högda rygg vårt tunga *Finland* vaggas — — — (s. 25).

Oxenstierna och Leopold ha senare lekt med formen med samma frihet och mästerskap, den senare bl. a. i sin bröllopsskrift Kärlekens Erics-gata (1778). Intressant är att träffa maneret i Fredmans epistlar (nr 1, 22, 23, 59), därav just i den epistel som målar överfarten till Djurgården. Bellman använder det även annars, i Fredmans sång nr 13 och i en del poetiska brev; Dahlgren (i Mollbergs epistlar m. m.) och efter honom Sehlstedt ha senare försökt sig häri.

När Wallenberg i ett brev till Lindblom, den 30 nov. 1771, med berättigad stolthet tillkännagav, att han avslutat en resebeskrivning, som väckt allas beundran, så kallar han den »singulier och ridicule» och tillägger »tonen är ny». Och lika lätt som det är att visa förebilder för det eller det draget, lika visst är det, att

»tonen är ny» — den är Wallenbergs och ingen annans. I kompositionen är Min son på galejan mycket större tillskuren än Dalins små reseskildringar och de franska voyages comiques. Där hade Wallenberg funnit föga mer än själva utgångspunkten, och jag har i det föregående endast velat visa på en allmän släktskap. Hans originalitet ligger i att ha tillämpat romanens och den moraliska veckoskriftens teknik på den komiska resan. Dessa äro de båda självständiga litterära former, som närmast överensstämma med hans.

Att Wallenberg ansluter sig till romanen är lika naturligt som att den komiska och subjektiva resan så småningom mister sin självständighet och går upp i denna. Ju längre reseförfattaren avlägsnar sig från att skildra sett och hört, dess längre drivs han in i en diktad romanvärld. Han stämmer hela sin skildring på en ton, utbildar resehändelserna till självständiga episoder, grupperar dessa kring ett huvudmotiv — huru hjälten drar sig ur en kinkig situation, hans hemkomst från en farlig färd, hans tillfrisknande eller utveckling eller det som blev det vanligaste: en kärlekshistoria. Utvecklingen gynnades därav att det rådde en så stark växelverkan mellan reseskildring och roman. Resan var oumbärlig i den äldre fabulerande romanens händelseutveckling. Den utgjorde ett bekvämt konstruktionsmotiv — en robinsonads lyckliga slut berättat av den hemvände resenären själv gav författaren en osökt upplösning. Pikareskromanen, som nådde högst i Scarron och Le Sage, Cervantes och Fielding, behövde reselivets rörliga omväxling till bakgrund och för att skänka spänning åt läsaren. Liksom utlandsresan är den avgörande händelsen i en ung students bildningsgång på 1600- och 1700-talen, så slingrar den sig som den röda tråden genom uppfostringsromanens virrvarr av händelser. Först den psykologiska romanen befriar sig från tvånget av yttre pittoresk handling och väljer andra ledmotiv.

Någon genomförd enhetlighet, något ledande motiv finns icke i Min son på galejan. Man kan icke ens säga, att Wallenberg brytt sig om att hålla samma stil. Den komiska reseskildringens klassiska stil, vers-prosa-maneret, är förhärskande i första avdelningen men överges sedermera, och mot slutet närmar sig skildringen stycketals den allvarliga resebeskrivningen. Hur nära det än skulle ha legat att spela på temat 'borta bra men hemma bäst', som tas upp i Sanfärdig resebeskrifning's slutvers: »Om jag vetat det förut, skulle jag ej utåt gapat», så försmådde han detta,

åtminstone i den del, som utfördes. Men om kompositionen kunde ha vunnit på att denna eller någon annan linje ristats skarpare, skulle kanhända skämtet ha lekt mindre fritt än nu. Min son på galejan har icke handlingens men vad bättre är stämningens enhet.[1] Däremot hämtar Wallenberg någonting annat, mera formellt, från romanen, nämligen dess indelning i kapitel och böcker. Som bekant hade redan Dalin infört nyheten i sina resebrev och andra skämtsamma skrifter. Men Wallenberg har haft Scarron och icke Dalin i tankarna, när han formade sina lustiga kapitelöverskrifter. Sättet att driva en smula med läsaren och hålla hans nyfikenhet spänd genom rubriker, som ange någonting fullkomligt självklart, är visserligen långt ifrån ovanligt i komisk roman; man finner det här och där redan hos Cervantes, hos Fielding och Smollett, i »le conte licentieux». Men hos Scarron är det mest utpräglat. Man kan jämföra i Le roman comique: I: 5. »Qui ne contient pas grand'-chose». I: 11. »*Qui contient ce que vous verrez, si vous prenez la peine de le lire*». I: 13. »Plus long que le précédent». I: 20. »Le plus court du présent livre». I: 21. »Qui peut-être ne sera pas trouvé fort divertissant». II: 1. »*Qui ne sert que d'introduction aux autres*». II: 11. »Des moins divertissans du présent volume». II: 18. »Qui n'a pas besoin de titre». Och i Min son på galejan: I: 6. »*Hvars innehåll hvar och en kan se, som vil läsat*». I: 11. »Som förtienar at läsas, efter det är så kort». I: 16. »Som är det nästa efter det föregående». II: 7. »*Hvilket tienar det följande til förstuga*». II: 10. »Hvars innehåll jag skal säga, när det är skrifvit». II: 12. »Som har kostat mig mer möda til at skrifva, än det kan kosta er til at läsa», o. s. v. Stort mera har Scarron icke heller haft att ge, och det var i stället hos en lärjunge till Scarron, mänskligt och konstnärligt överlägsen denne, som Wallenberg fann en befryndad läromästare.

Bland de många författarnamn som nämnas med beundran i Min son på galejan saknar man Fielding's. Men det lider intet tvivel, att åtminstone Tom Jones har hört till älsklingsböckerna. Ett indirekt bevis härför ser jag däri att Wallenbergs närmaste för-

[1] I sammanhang med Göteborgs 300-årsjubileum gjordes ett ej särdeles lyckligt försök att uppliva minnet av den ostindiska handelns dagar genom en dramatisering av Min son på galejan. Det är betecknande, att man här för att vinna någon enhet fann sig tvungen att betona ett oväsentligt motiv och göra en ren tilldiktning: ett par av »skeppsråttorna» råka trots räfsten bli kvar, något som ger anledning till en liten kärleksintrig.

trogne, J. A. Lindblom, som delade hans litterära sympatier, har antecknat romanen vid sidan av Holbergs Moralske Tanker och Klims underjordiska resa bland de böcker som han läste år 1767.[1] Ett direkt bevis är ett nästan ordagrant citat, som första gången förekommer i ett av breven till Lindblom, daterat Göteborg 11 februari 1769, och andra gången i Min son på galejan (II: 8). På det förra stället skriver Wallenberg om sig själv: »Hunger och torst drar honom: icke hunger efter bröd eller törst efter watten, utan hunger efter witt wackert qwinnokött, samt törst efter de droppar, som nederbäddade salig Gubben Noak, tå han sina blygd upptäkte», och i reseskildringen heter det: »En annan — — — ville bevisa, at kärleken icke var annat, än en häftig hunger efter et stycke hvitt vackert vomanflesh» (s. 116; jfr anm. i Olsons uppl.). Det är tydligen ett stycke i kapitlet »On love» (VI: 1), som föresvävat: »the desire of satisfying a voracious appetite with a certain quantity of delicate white human flesh». Wallenberg och Fielding äro båda syndiga världens barn med en blomstrande andlig hälsa, ärligt hat mot all vrånghet och trånghet och vidsynt förlåtelse för köttets svagheter. De äro humanister, som icke försmå böckernas visdom men först och sist älska verkligheten som de måla med breda saftiga penseldrag. I en av sina invokationer har Fielding tecknat ett program, som gäller för dem båda:

And thou, O Learning (for without thy assistance nothing pure, nothing correct, can genius produce), do thou guide my pen. — — — Lastly, come, Experience, long conversant with the wise, the good, the learned and the polite — — —. From thee only can the manners of mankind be known; to which the recluse pedant, however great his parts, or extensive his learning may be, hath ever been a stranger.
(Tom Jones, XIII: 1; jfr inledningen till bok XIV.)

Det finns i Min son på galejan flera drag, som mer eller mindre bestämt erinra om Fielding: den subjektiva inblandningen i berättelsens gång, kapitelinledningarna, den burleska karikatyrtekniken och de djärvt-barocka liknelserna. Som prov på Fieldingsk kari-

[1] I första bandet av Lindbloms brevväxling (Link. stiftsbibl.), tryckt i J. Sundblad, *Bland kräklor och mitror* (1886), s. 209—210. — Här förekommer också ett oanständigt engelskt epigram med försök till översättning; det återfinnes just i den författares skrifter som W. nämner i samband med sin cynism om ett »hvitt vackert vomanflesh», Rochester, vilken alltså hörde till bådas litterära bekantskapskrets — som man får hoppas, ej till den trängre.

katyr väljer jag ett ställe ur Svinörsundsskildringen (I: 15): »En oppstufvad ful käring, som hade hundra-åriga fåror i pannan, och redan räknat tio höstar, sedan hon miste sista tanden: hvars långe skrunkne hals sviktade under et darrande hufvud: hvars öfra kindben voro försedde med tvänne knölar, hvilka stodo ut, liksom et par bastioner, at betäcka hennes insiunkna ögon» (s. 66). Samma realism som slår över i burlesk genom hopande av anskrämliga detaljer och som bl. a. gör sig märkbar i porträtten av de norska nymferna i samma kapitel och av den svenske korpralens javanska concubina (s. 226—227), finner man i Fielding's karikatyrer. Kammarjungfrun Susan's beskrivning (Tom Jones, IX: 3) är en sådan:

As her hands and arms were formed to give blows with great mischief to an enemy, so was her face as well contrived to receive blows without any great injury to herself: her nose being already flat to her face; her lips were so large, that no swelling could be perceived in them, and moreover, they were so hard, that a fist could hardly make any impression on them. Lastly, her cheek-bones stood out, as if Nature had intended them for two bastions to defend her eyes — — —.

Men särskilt är det de djärva, i detalj utförda bilderna som föra tanken på Fielding. Att dessa voro något nytt i svensk litteratur, som kunde stöta en franskt fostrad smak, visar Gjörwells onådiga förbehåll, då han i sina Allmänna tidningar (1770: 39) trycker resebrevet till Götheborgske spionen av den 13 februari (med rättelse av Spionens datering, 13 januari, som är felaktig). Det är sådana »onaturliga liknelser», som stött Gjörwell för huvudet, som den, när skeppet Finland, vilket »med en mycket wigtig och Magistratelig gång, waggade makligt öfwer wågen» liknas vid en »ålderstegen stormagad Kämners-Präses», eller den som åskådligt målar dess bedrövliga tillstånd efter Nordsjöstormen: »et Fruntimmer, som under en lustresa på watnet iråkat et blåswäder, förlorat plumer och cornetter, tappat sina handskar och kommer äntel. med tårar i ögonen och söndersletna manschetter til den önskade stranden» (Göth. spionen, 10. 3. 1770) — bilder som ännu roligare utförda återkomma i reseskildringen (s. 26 och 60). Dylika omständliga, komiska liknelser, vilka ofta parodiera de homeriska (jfr M. S. G., s. 45), äro karakteristiska för Fielding, men heller icke ovanliga i annan engelsk litteratur, särskilt i restaurationskomedien, vars djärva bildspråk Holberg har ägnat en hel epistel, där han klandrar dess över-

drifter (Epistler, utg. av Bruun (1865—75), 3, s. 208—209). I Ben's repliker i Congreve's Love for love och hos Smollett utnyttjas sjöspråkets termer i samma komiska syfte som i den kapske galantens brev (»Makalösa skönhets-blomma», s. 181).[1] Emellertid får det ej förbises, att man finner liknande på närmare håll, nämligen hos Dalin, vars »*Parallel* mellan et Örlogs-Skepp och en wacker Flicka» (Witt.-arb., 6, s. 449) är ett skämt av samma slag. Det är intressant, att just de egendomligheter som här ha visats vara gemensamma för Fielding och Wallenberg kunna följas tillbaka till den komiska hjältedikten. Att Fielding har lärt mycket av den burleska stilen är en iakttagelse som ligger nära till hands men som man mig veterligen underlåtit göra. Man behöver ej förringa Cervantes' inflytande, om man säger att Tom Jones' författare i sin teknik ofta står närmare Scarron, dock mest i de något överarbetade inledningarna. Den här utförda jämförelsen mellan Wallenberg och Fielding kommer sålunda att belysa den sida av Min son på galejan, som Levertin analyserat med så stor finhet — burlesken.

Om romanen spelat en viss roll för Min son på galejan, så har den moraliska veckoskriften spelat en ännu större. Den skildring som ges av de litterära sysselsättningarna ombord ger t. o. m. vid handen, att det är här man har att söka själva utgångspunkten. När Finland passerade linjen, berättar Wallenberg, hade han för att roa sina medresande börjat utge

> weckotidningar, under namn af Swedenborgska Posten. De bestodo uti hvarjehanda politiska och historiska underrättelser från Europa, hvilka meddelades mig af några tienstfärdige andar, som stundom uppenbarade sig uti en hytta på Finland, fordom bebodd af H. secretarien E—. Men det synes, at alt som utkommer under detta namnet, nödvändigt borde mislyckas. Hvarken Herr Assessorn i Sverge, eller hans andar här på skeppet, niuta skrif-frihets-förordningen til godo. Wärket måste stadna vid de två första papperen. Imedlertid gick det här, som i campio: harlekin drar altid någon med sig. Mit exempel satte pännarna i gång: bläckslussarna öpnades, och hela floder af witterheter

[1] T. ex. *Peregrine Pickle* (*Works* (Edinb. 1817), 2, s. 18—19). — En annan parallell kan anföras ur P. J. AHLSTRÖMS anekdotsamling *Roliga stunder* (1768), 1, s. 6: »Den Persiska Scribenten Scheresiddin anförer et bref, som Tamerlan skrifwit til Bajazeth, af hwilket man wil anföra et kort utdrag, för at wisa det Orientaliska skrifsättet. Uti samma bref talar Tamerlan således til Bajazeth: Det skulle wara dig tjenligit, emedan dit ärerigirighets skepp lider skeppsbrott uti din egen-kärleks afgrund, at du intager dina dumdristighets segel, och kastar förtrytelsens ankar uti upriktighetens hamn, på det at wår rättfärdige hämnds storm icke må störta dig uti straffets haf».

öfversvämmade både bänkar och bord. Den ene utgaf en *Neptuni Spion*, den andre fägnade oss med *Finska Posten*. Somlige brefväxlade på rim, somlige började skrifva romaner (s. 109).

Detta var inledningen till vitterhetssällskapet Runio sacrum, som steg likt »en ny Phœnix» ur de kullstörtade tidningsföretagens grus. Man skulle på sätt och vis kunna använda uttrycket också om den odödliga krönika som bevarat dess namn till eftervärlden. Min son på galejan skrevs icke som ett slags humoristisk skeppsjournal under själva resan utan tillkom i sin helhet efter hemkomsten, under sommaren 1771 — i slutet av »första finska tåget» (s. 79) talar författaren om hela resan såsom förfluten.

Men flera partier äro betydligt äldre. Den kända målningen av stormen i Nordsjön finnes skisserad i en korrespondensartikel för Götheborgske spionen (se ovan s. 218). Mycket har tagits upp från Sanfärdig resebeskrifning, och somligt är av ännu äldre datum. Så hade det franska avskedskvädet till Runio sacrum (s. 120) redan dessförinnan använts för »bibancernas klubb» i Göteborg, och dikten »Högsta lott i wärlden» (s. 150) härstammar från Västervikstiden (dat. 17 mars 1766). Den version av »Oxeaden» som ännu under Wallenbergs livstid trycktes av Kexél och som med säkerhet går tillbaka på den äldsta är till hela sin läggning ett tillfällighetsskämt, som måste ha tillkommit under resan. Kanske har dikten varit spridd i avskrift redan då och genom någon mellanhand meddelats till Kexél. Detsamma är kanhända också förhållandet med det av sjömanstermer sammansatta kärleksbrevet »Makalösa skönhets-blomma!» (s. 181), vars tidigaste tryckta text i Mina tidsfördrif, 1780, avviker såväl från handskriften som från första upplagan.[1] Det är icke osannolikt, att en eller annan spillra från Swedenborgska Posten kan ha räddats på samma sätt som många av ungdomspoesierna. Säkert är, att den publik som författaren till Min son på galejan i tankarna vänder sig till är densamma som han en gång roat med sin tidning och att de litterära sysselsättningarna ombord ha varit ej oviktiga för-

[1] 1) »Oxiade. Heroi-comiskt Poëme, i en sång» (i KEXÉLS *Mina tidsfördrif på gäld-stufwan*, st. 3 (1777), s. 57—62). — Bland avvikelserna märkes en senare avlägsnad personlig anspelning i vers 6. — Omtryckt såsom skillingtryck, »En märkelig Klago-Sång öfwer Oxen Rölles Död. Sthlm u. å. Elmén & Granberg. (8) s. — 2) »Billet ifrån en Ost-Indisk Styrman til sin Fästemö i Götheborg» (i *Mina tidsfördrif* [tidskrift utg. av J. J. SCHILDT], Andra flocken, nr 27, $^{11}/_{11}$ 1780). — »Bref från en Sjöman til sin Cloris» (*Lunds veckoblad*, 10 okt. 1781 under rubriken »insändt») återgår däremot på första upplagans tryck.

studier, vare sig nu Swedenborgska Posten har varit en skämttidning i samma parodiska stil som de varmed Dalin underhöll sitt kungliga herrskap eller stått närmare den moraliska veckoskriften.

Att Argus och dess föregångare ha varit de formella förebilderna antyds redan av de latinska motton som ange temat i varje kapitel liksom deviserna ovanför varje nummer av Spectator eller Argus. (Motton i romaner är en långt senare uppfinning.) På tal om Sterne har den viktigaste allmänna likheten med den moraliska veckoskriften angetts ligga i det underhållande syftet och den därav följande omväxlingen i formen. Wallenberg tar hänsyn till sin läsare alldeles som Argus. Han duar honom och klappar honom förtroligt på axeln, han tar med blott det som kan roa envar och ursäktar sig, om han blir för lärd, han gör utvikningar om än det ena än det andra, strör in verser och anekdoter eller lustigheter som den parodiska stenstilen för tumlarehornet (s. 192) och det blomstersirade kärleksbrevet från Kap (s. 181), men sörjer också för den gedignare spisen med de allvarligt menade kararaktärsmålningarna i »naturaliesamlingen» (II: 4—5), hymnen efter stormen i Nordsjön (s. 47) och de rent beskrivande partierna om Java och Kina. Ett eller annat kan peka mot de engelska tidskrifterna — så erinrar idén till kapitlet »Om den musicaliska mamsellen» (III: 7) om uppslaget till ett par nummer av Tatler, där olika människotyper karakteriseras som olika musikinstrument (nr 153 och 157) — men Argus har vid sidan av Dalins Witterhetsarbeten, vilka jag för enkelhetens skull även tar hänsyn till i detta sammanhang, varit den förrådsbod, ur vilken Wallenberg har hämtat rikligast. Likheten framträder tydligast i de delar som icke äro ren skildring, sådana utvikningar som avhandlingen om sjöspråket (I: 7), den estetiska programförklaringen i företalet (I: 18), naturaliesamlingen (II: 4—5), »Et ord til häcklare» (II: 14) och »Ett piller för mine landsmän» (III: 8). Det sista kapitlet är intet annat än en utläggning av Argustexten om en rätt svenskhet: »Nog at wi weta, det de Swenske, om de rätt besinna sig, äro likså litet Hufwudlöse som annat Folk. Sannerligen, mina redelige Landzmän, om I willen alla som jag, sku wi afskudda oss de namnen af utlänningars Copier, Apor och slagdieknar» (Argus utg. av Hesselman och Lamm, 2, s. 439). Det är lätt nog att dra fram smärre och i det hela oväsentliga paralleller, mellan sådana verser som »Huru

skal min fästemö se ut?» (s. 118) och liknande i Dalins Witterhetsarbeten, mellan »Oxeaden» och gravskrifterna över hästarna Måns och Morre (IV: 99 och 330), mellan sammanliknelsen av Kungsbacka och skeppet »Finland» (I: 12) och Dalins lustiga bagateller »Jämförelse mellan *Octavius Cæsar Augustus* och en Stek-Rofwa» (VI: 92), »*Parallel* mellan et Örlogs-Skepp och en wacker Flicka (VI: 449) m. fl.

Men verkligt betydelsefullt har Dalins inflytande varit i två särskilda fall, ifråga om karaktärsteckningen och stilen. På ett par ställen i Min son på galejan använder Wallenberg samma maner att rada upp olika typer efter varandra, som vi känna t. ex. från Argus' Fruntimmersmålningar, en teckning i grovt förenklade drag, som tar sikte på det typiska och gärna löper ut i en sedolärande tillämpning. Dalins karaktärer äro marionetter, som dansa till hans moralpositiv; Wallenbergs äro trots förenklingen levande karaktärer, som skildras i rörelse och röras inifrån, men maneret är ett och detsamma: »Se bara när hon ler, huru skalken lyser tillika ur ögonen och ur et par små allersötaste hol på kindbenen. — Men fy! nu storskrattar hon: det kläder henne intet» — etc. (s. 173). Porträtten avse först och främst det yttre, äro fulla av sedda och hörda smådrag, av färg och liv och tokrolig överdrift. En gång har det lyckats Wallenberg att samla en rad av sådana karaktärer till en konstnärlig enhet. Uppslaget till de två lysande kapitel där detta skett, har Dalin givit, när han i ett Argusbrev lägger upp en naturaliesamling av moraliska porträtt (II: 42), en samling som omfattar sådana exemplar som »Skrymt-wargen», »Gräl-Biörnen» och »Räfwen», vilka icke ha mycket mer än namnet gemensamt med de fyrbenta. Dalins skämt är lika tungrott som Holbergs satiriska ålderdomsverk Metamorphosis — en omvändning av den ovidianska dikten, där djur och växter förvandlas till människor i stället för tvärtom. Wallenberg däremot utgår från den friska iakttagelsen, och hans djurporträtt vinna snarast i åskådlighet genom jämförelsen med olika varieteter av släktet homo. Det är den La Fontaine'ska fabelns sinnrika växelspel av djuriskt och mänskligt. — Samma uppslag anlitas ännu en gång, i kapitlet »Naturalier, samlade på Java» (IV: 5), där apor jämföras med sprätthökar o. s. v. (jfr även s. 214: »jag var på vägen, at kalla nämdemän ox-lärjungar, qvacksalfvare korpe-diäknar, sprätt-hökar ape-lärlingar, besökare hundgesäller»). Ännu ett litet exempel på detta Argusmaner

kan anföras. När Finland lättar ankar, anställes en givande jakt efter »skepps-råttor» (s. 24), vilka emellertid visa sig vara iklädda både kjolar och vita strumpor och beskrivas närmare på följande sätt: »De likna aldeles fruntimmer, ända frå hiässan neder til fotabiellet, ha ögon, öron och bröst, gå på två ben, äro mycke tama och sofva gärna på ryggen, som andra människor. I London är släktet ganska väl bekant under namn af *Ladies of pleasure*...» I stil härmed för Argus fram sin petit-maître på scenen: »Här finnas wissa Diur, som ha Hufwud, ögon, öron etc. som Menniskior, Bröst, Armar, Lif, Lår, Ben etc. som Menniskior, än mer: desse Creaturen kunna tala, siunga, äta, dricka, sofwa etc. som Menniskior» o. s. v. (II, s. 329).

Redan de korta citat som anförts ge antydan om att gemenskapen sträcker sig till själva stilen. Ur Dalins pittoreska springande prosa, som hämtat sina naturliga äktsvenska tonfall från det vardagliga talspråket, har Wallenbergs framgått som konsekvens. Båda kräva sin rätt att tala rent språk i enlighet med Boileau's regel »J'appelle un chat un chat et Rollin un fripon», att »gifwa all ting sina tilbörliga Färgor och Namn» för att tala med Dalin (Argus, 1, s. 223; jfr Levertins Wallenbergessay, s. 39).[1] Men Wallenbergs lynne behövde annat svängrum, och han var lycklig nog att få skriva obunden av varje censur, även av den som hänsynen till en större läsekrets utövar. Eftervärlden har allteftersom upplagorna följt varandra släppt alltmera efter på anständigheten och lämnat vår klassiske humorist en oinskränktare rätt till frispråkighet än han själv skulle ha unnat sig utanför vänkretsen. I stilens impressionism, i smidighet och slagkraft har lärjungen vida överträffat mästaren. Dalin hör icke till de benådade som lämna sin hemliga signatur i varje mening — Wallenberg gör det. Den förre har funnit sina oefterhärmligaste tonfall i härmning av andras stil, i folksaga, folkvisa, dialog, brev, den senare är alltid sig själv, även i sina parodier. Han är det till den grad, att hans stil nästan verkar som en anakronism i sitt århundrade och ännu efter 150 år spritter av liv. Tiden har farit annorlunda fram med dem: över den enes verk har den lagt ett höljande dammtäcke, över den andres en förnäm patina, som icke

[1] Även Holberg försvarar gärna sina fria uttryck. Så i företalet till Epigrammen, där f. ö. samma Pliniuscitat anföres som i Wallenbergs Företal (s. 77): »Porro vocum naturalium simplex mentio non est obscena. Obscenum est quod bonis moribus convicium facit ac ad libitudinem stimulat». Förklaringen har en annan säkerhet än Wallenbergs något stapplande ursäkt för sin plumphet!

döljer de naturliga färgerna men dämpar en eller annan råhet. Wallenberg är subjektiv och klart medveten härom men dock fullkomligt orörd av sin tids sentimentala strömningar till skillnad från en annan av århundradets ursprungligaste stilister, Thorild.[1] Vill man i ett ord sammanfatta vad Wallenberg lärt av sin svenske mästare så är det *naturlighet*, det bildade talspråkets och dialektens slående och pittoreska ordval och klara satsbyggnad. Att närmare utreda detta förhållande, därtill skulle krävas en ingående språklig undersökning som gör skillnad mellan personligt och tidstypiskt i bådas språkbruk.

Vad som kan sägas om Dalins inflytande på Wallenberg gäller också Holberg, ifråga om inflytandets omfattning med en viss inskränkning, men ifråga om dess art utan förbehåll. Det är naturligt, att Holbergs namn nämnes i detta sammanhang, närmast efter Dalins, eftersom en stor och viktig del av hans verk kan betraktas under samma synvinkel som dennes betydelsefulla tidning. »Hans Epistler (1748—54)», säger Sylwan, »— och man kan tillägga hans Moralske Tanker —» skulle utan någon förändring kunnat utges såsom en moralisk veckoskrift, och mången replik i hans dramer är till sin byggnad närmast lik en artikel i en sådan.»[2] Här finnes samma satir mot det förlegade gamla och det brådstörtade nya, samma ansatser till psykologisk typteckning som i Argus. Även Holberg är en trygg och erfaren auktoritet, vars skrifter höra till de oftast åberopade i Min son på galejan (s. 51, 132, 161). Allusioner på dramerna förekomma ibland, två gånger på Den politiske Kandestøber (s. 79 och 95), en gång på (den svenska översättningen av) Jacob von Tyboe, (s. 183). Men det är intet av Holbergs arbeten som så ofta går igen som hans berömda och omtvistade levernesbeskrivning,

---

[1] Rousseau kallas i ett brev till Samuel Älf, daterat Paris den 21 juli 1769, (U. U. B.) »den ursinnige Rousseau», vilket ungefär anger graden av sympati. Om man känner sig frestad att tänka på Rousseau vid läsningen av Vue de Paris, så ligger det som jag redan nämnt mycket närmare till hands att citera Boileau's veklagan över städernas fördärv. Och skulle någon vilja andraga Rousseau's kända retoriska fras i en av replikerna till hans första Discours för att belysa Wallenbergs »Skal jag ta miölet ur munnen på mig och strö det i håret, därför at en fåfäng fransos brukar så?» (M. S. G., s. 169; jfr s. 57 och Sanf. resebeskr., s. 211), så får man erinra om att den retoriska blomman icke är någon 100-pointare, som man skulle tro. Före Rousseau har t. ex. Holberg använt den i Moralske Tanker (1744), s. 93. Och en särdeles originell vändning har Dalin gett den i en av Argus' skickligaste brevpastischer, brevet från den fattiga gumman. »— — — at wi kun få nå åf dä hwita som di slår i hufwu på säg di säger dä ska war åf hweta, å då kan skie kun wi kok wälling åf ä, gunås dan fattiga behöfwer fel han» — — — (II: 36; del 2, s. 322).

[2] *Svenska pressens historia* (1896), s. 133.

»itinera mea», som författaren själv kallat den. Denna tillbakablick över ett livs samlade erfarenhet är tillika en underhållande skildring av främmande folk och länder, full av komiska eller spännande äventyr — såsom mötet med sjörövaren (s. 90) — och lustiga smådrag. Ett sådant är den raljerande beskrivningen av Sprogøe (s. [42]), vilken parodierar de vanliga reseskildringarnas pliktskyldiga redogörelser för folkmängd, näringar o. s. v., på ett sätt som erinrar om Wallenbergs lilla drift med linnæanerna (se nedan s. 227). Wallenberg har känt boken redan under sin Västerviktid, vilket framgår av det ovan citerade brevet till Lindblom och med ännu större tydlighet av hans smädedikt mot småstadsskvallret (1764):

Nu Fanens gamla mor är löser.
Nu bor en diæfuul i huar knut.
Huem har nu fred för squallertöser?
Påstväskan, som en blåsbälg, pöser,
Och lögner skeppas tunntals ut. — — —
(Hansellis uppl., s. 41.)

Det är den versifierade danska översättningen av ett Juvenaliscitat hos Holberg som givit anslaget:

Som Smede-Bælge man da blæser,
De allerstørste Løgne ud,
Man trættes, klamres, skriger, hvæser.
Og overspruder Vest og Klud.
(Trende Epistle til ***, s. 57.)

Det är alltså den danska översättningen, icke det latinska originalet som han varit förtrogen med — den äldre norska översättningen (1741), vilket endast omfattar de två första epistlarna, återger citaten på prosa. Folkpsykologien hos den danske resenären och satirikern är det som Wallenberg i främsta rummet tillägnat sig. Han ser på engelsmän, holländare och fransmän med samma förutfattade meningar och tecknar deras lynnen på samma schematiska sätt med framhävande av ett par tre huvuddrag som Holberg gjort i den »Betænkning over nogle Europæiske Nationer» vilken ingår i tredje episteln (s. 299—335). Sympatierna äro fördelade på liknande sätt. Båda ha trots alla hugg på fransmännen ändå en viss respekt för deras behagliga umgängesformer (Trende Epistle, s. 53, 72, 299 f.). Hos engelsmännen betona båda de starka motsättningarna på gott och ont. »Engellænderne ere enten Engle eller Dievle; thi det er en Nation, som aldrig holder Maade i nogen Ting»

(s. 306). Den engelska nationen kallas »den beste og tillige den verste af alle Nationer» (s. 309). (Jfr Sanf. resebeskr., s. 230: »Engelsman är en underlig människa. Ingen går så långt i det goda, som han, och ingen drifver heller onskan högre.» etc.). Sympatien eller åtminstone intresset för England äro omisskännliga, mest hos den engelskt fostrade Holberg, om vilken engelsmännen själva yttrade »he looks as an English Man» (s. 291), men även bakom Wallenbergs beskheter gömmer sig en hemlig beundran för det ärekära och myndigt självmedvetna som är så nära släkt med lynnesdrag i hans egen fosterlandskänsla. »Engelsman är engelsman hvar han kommer: hvarför icke vi likaså?» (s. 170). Gentemot holländarna bevarar han Holbergs ingrodda antipati, vilket skulle göra hans teckning av deras lynne till en ren kalkering, om den icke friskades upp med färger från hans egen erfarenhet. Liksom Holberg hinner han knappast fälla ett berömmande ord om holländarnas snygghet, gästfrihet eller arbetsamhet förrän lovorden vändas till klander av deras kruserlighet, deras närighet, oartighet, råhet o. s. v. (M. S. G., s. 132, 152 f., 217). Ett par gånger citeras Holbergska roligheter om Holland och holländarna från Trende Epistle (s. 132, 161; T. E., s. 319, 146); det senare citatet, som tydligen gjorts ur minnet, vittnar om läsarens stora förtrogenhet med sin auktoritet.

I den mån Wallenberg är upplysningsman, är han lärjunge till Dalin och Holberg. Hans ställning till tidens stora frågor markeras av deras namn, och gränserna för deras frisinne överskrider han sällan. Men åsikter betyda litet hos en så utåtvänd och impulsiv natur. Vi fästa oss mindre vid hans lovsång över den fredliga odlingen: »Columbus var en hiälte, Alexander en slaktare» (s. 142), än vid den ungdomliga hetta med vilken han berättar blotta möjligheten att byta psalmboken mot laddstaken i en verklig dust, mindre vid hans fullt tidsenliga tribut till nyttan: »Bondens ladugård är i min tanke den vackraste naturaliekammare, ty hvilken gagnar mer, oxen eller krokodilen, fåran eller tigren?» (s. 92), än vid avvikelserna från den rätta läran, när han prisar omväxlingen i ett svenskt landskap framför de fruktbara slättlandskapens tröttsamma enahanda. Wallenberg är först och sist berättare. Med den vakenhet som var honom egen följde han det som rörde sig i tiden och gjorde flera av upplysningens idéer till sina. Men det är dock ej fördenskull han läses, och jag har här avstått från all idéforsk-

ning, vilket icke faller sig svårt, och avsiktligt skjutit berättelseteknik och stil i förgrunden.

Det återstår att undersöka Wallenbergs förhållande till den rena verklighetsskildringen, till forskningsresan. Min son på galejan är ju icke endast en voyage comique — ensam i sitt slag —; dess författare visar ett så sällsynt verklighetssinne och ett så kritiskt omdöme, hans faktiska uppgifter om främmande länder och folk och om livet ombord äro så tillförlitliga och intressanta, att hans verk är fullt värdigt att räknas med i den stolta Linnétraditionen. Själv gör han inga anspråk på att komma med vetenskapliga »rön», men han är angelägen att framhålla sin pålitlighet i sak: »Det jag skrifver är värkeliga händelser: ty huru vågar jag liuga, när 150 ögon-vittnen dageligen kunna stå opp at beslå mig?» (s. 79). Denna pålitlighet är också i många fall möjlig att bestyrka.

Resans mest dramatiska episod — stormen i Nordsjön — finnes bevarad i tre vittnesgilla berättelser, av vilka två nedskrivits under det omedelbara intrycket av händelsen: utom Wallenbergs egna så gott som ordagrant överensstämmande, i resan och i korrespondensartikeln till Götheborgske spionen, finns kapten Ekebergs noggranna journal (1773) och ett litet brev från en av styrmännen.[1] Intet av dessa ögonvittnen har beslagit honom med osanning. Och man kan lägga Sparrmans eller Hornstedts beskrivningar av Kap bredvid hans för att övertyga sig om att den i allt väsentligt står sig. Den Linnéska traditionens betydelse för Min son på galejan har ofta och med all rätt framhävts. Kring dess fasta stam har Wallenbergs fantasi klängt och skjutit skott och blommat. Skeppsprästen på Finland har med ett älskvärt gyckel undandragit sig den för hans ställning nästan oundvikliga plikten att stoppa upp fåglar och lägga blommor i press. I stället har han inrättat ett naturaliekabinett efter sin egen smak med märkvärdigheter från ekvatorn och Java. Men beskrivningen gäller icke fenor och stjärtfjädrar utan mänskliga egenskaper, ty, säger förevisaren, »min lust är med människors barn» (s. 74). Skämtet med det ständiga noterandet och samlandet ute i naturen är både lustigt och träffande i kapitlet »Om en rar fisk» (I: 17), där en liten obetydlig norsk holme beskrives med kvasivetenskapligt allvar: »Bland rara stenar, fan jag här vår svänske grå-sten: utaf foglar flögo här skock-vis de så

[1] Även detta i *Göth. spionen* (31 mars 1770) — avtryckt i Ahnfelts upplaga med den felaktiga upplysningen att det författats av Ekeberg.

kallade fisk-måsar, och den märkvärdigaste wäxt jag råkade, var den evigt grönskande *Juniperus* eller enris-buskan» etc. (s. 72). Men allt detta hindrar ej, att Wallenberg läst sina allvarliga föregångare med intresse och behållning. Linnés betydelse är lika obestridlig som svårbestämbar; de svenska och utländska ostindiefararna däremot ha använts som källor för faktiska uppgifter. Vad som förenar de svenska forskningsresandena med Wallenberg är icke stort mera än det gemensamma ämnet och en viss linnéansk rättframhet och saklighet. Sannare och mera träffande än någon annan skulle kunna det har denne själv karakteriserat dem i ett par meningar.

Åtskillige ha före mig kastat dig i armarna dylika ostindiska foster: men hvart och ett synes ärft förmycket af sin faders alfvarsamhet. *Brelin* står på Ascension och liuger dig tårar ur ögonen: *Osbeck,* nyttig men trumpen, proppar dig händerna fulla med naturalier, och *Torén* gladlyntare än de andre, hade kanske kunnat roa dig med sina småtäcka bekantskaper i Suratte och China: men du såg ju lifvet flyta ur honom tillika med sista droppan i bläckhornet? (s. 76—77).

Osbecks Dagbok öfver en ostindisk resa åren 1750, 1751, 1752 (1757) är otvivelaktigt den värdefullaste av de tre resebeskrivningar som här nämnas. Stilen är här raka motsatsen till Wallenbergs — det framgår redan av företalets ursäkt: »Mina anmärkningar äro korte och okrusade, sådana som de blefvit på olika, dock merendels oroliga, ställen upteknade, at jämväl af skrifarten må kunna ses, huru trögt pennan flyter i en mörk och hvälfvande hytta» etc. Boken är katalogartad och händelserna intaga ett mycket litet rum. Emellertid har författaren till Min son på galejan högt värderat dess pålitlighet och anlitat den som källa. Så bygger sista kapitlet i sina kritiska uppgifter om Kinas folkmängd tydligt på dess meddelanden (s. 172), liksom den med Osbeck sammantryckta resan av Torén släppt till en notis om den kinesiske kejsarens sjömakt (s. 372). En kuriös fundering om den förbjudna frukten i paradiset (s. 241) går möjligen tillbaka på Osbecks naiva förmodan om pisangen: »Denna menes vara den frukten, igenom hvars olofliga ätande våra första föräldrar gjorde både sig och oss olyckelige» (s. 99). (Jfr även nedan.)

Dessa allvarliga forskningsresande ha dock ej tilltalat Wallenbergs fantasi i lika hög grad som vissa äldre resenärer av mindre trovärdig men mera pittoresk läggning. På flera ställen nämner han tyska ostindiefarare, som riktat hans vetande. En av dessa

har det varit mig möjligt att påvisa med ledning av ett par noter i Reichels tyska översättning (s. 321 och 326): Johann Gottlieb Worm, vars Ost-Indian- und Persianische Reisen etc. (Dresden & Lpz. 1737) uppenbarligen har studerats ombord. Det är denna bok som åsyftas, när det heter: »Den 15 Julii såg jag en siöko — — NB på papper i en tysk rese-beskrifning» (s. 191) — till sidan 31 hos Worm finns nämligen en liten avbildning av en »Meer-kuh» eller »Lamantin». Även en annan hänvisning stämmer; berättelsen om hottentotternas mindre aptitliga bröllopsceremonier (s. 155), för vilken »någre tyska resebeskrifningar» åberopas, återfinns här (s. 69). Worm har pompöst nog tillägnat sitt verk »der unüberwindlichen, allzeit siegenden und triumphirenden Wahrheit», men det hindrar ej, att många av de från allra äldsta tid nedärvda uppgifterna gå igen hos honom, sådana fantastiska och naiva saker som en svensk minns från Nils Matson Kiöping. Wallenberg har med förtjusning tagit upp dem, så t. ex. förmenandet, att pisangen skulle vara »Adams verbotener Apfel» (s. 94; jfr ovan), eller förklaringen av orangutangens släktskapsförhållanden: »Einige meynen, dieses Thier [Waldmann] sey von einem Affen und einer entlauffenen *Sclavin* gezeugt worden» (s. 185). Wallenberg vet även att berätta om »valdmannen», att han tros »vara en afkastning af någon bortlupen slafvinna, som haft umgång med stora apin-hannar» (s. 239).

De flesta bidragen har Worm emellertid lämnat till porträttet av »hafs-vargen» (s. 98 f.). Redan namnet, som man till att börja med skulle vara benägen att fatta metaforiskt som en nybildning av författaren, återger tyskans »Meerwolf». Karakteristiken inledes med en fundering av samma slag som de nyss nämnda: »säkert var denne prophetens hval-fisk». — Worm meddelar: »Man hält heut zu Tage insgemein für gewiss, dass der Fisch, so Jonam verschlungen, kein Wallfisch, wie in Norden gefangen werden, — — — sondern ein grosser See-Hund oder Meer-Wolf gewesen» — — — (s. 35). Vad därefter berättas om sjömännens hämnd på hajen, hur de efter att ha kapat fenor och stjärt surra fast djuret vid ett tomt fat, hur man använder den torkade huden till raspar och filar och hur hajen i sin omåttliga glupskhet rusar emot kroken, fastän blodet forsar ur svalget — allt detta finns också hos Worm (s. 43, 38, 39).

Min son på galejan blev det inhemska mönstret för en rad komiska resebeskrivningar. Efter att bokens första upplagor hade skickats

ut tio år efter dess författande, hade Sterne's namn på allvar hunnit bli känt och värderat i Sverige. Hos så gott som alla senare resor av den art varom här är fråga spelar inflytandet från Sentimental journey direkt eller indirekt in. Det engelska »sentimental» blev på svenska »känslosam» och »känslofull» — den fadda bitonen i det hemmagjorda ordet karakteriserar tydligt nog det mesta av den litteratur som stod under Sterne's omedelbara inflytande. Mot bakgrunden av all denna känslosamhet verkar Min son på galejan dubbelt välgörande. Ingen av de resor som skola nämnas i det följande kan kallas något mästerverk, men den inhemska tradition, som upprätthålles genom dem är icke helt att förakta.

Det första av dessa verk är Johan Fischerströms Utkast til beskrifning om Mälaren (1785), som inleds med en »Dagbok öfver en liten resa» (s. 1—64), skriven 1782 — året efter Min son på galejan's utgivande. Fischerström talar genast i början om, att vad han skrifvit »är påliteligt, äfven som sättet är nytt» — att sättet icke är hans eget, underlåter han nämna. Detta nya röjer sig till att börja med i stilen, som rör sig med vardagligt samtalsspråk och korta satser: »Vädret blef aldeles lugnt. Seglen slaknade. Rodret behöfde ingen styrsel. Den smala *Hessinge-fjärden*, en half mil lång, stod blank som en spegel. Ingen manöver gjordes, utom med pumpen» (s. 18). Vidare däri att resehändelserna, åtminstone i början, spela en viss roll vid sidan av de topografiska beskrivningarna. Ett missöde vid startskottets avlossande, den första förvirringen vid olyckshändelsen och de krutsveddas behandling med sirap (s. 9—11) berättas på ett sätt som starkt erinrar om Wallenberg. »Jag ser ännu tydeligen dessa skrämda figurer med gapande munnar, stirrande ögon, och ansigten fläcktals öfversmetade med den brunaste sirop, som i sega bukter sökte sig väg åt mungiporne! Detta, jämte de omkringvarandes beställsamhet och förvirring, utgjorde en tafla, värdig för en Hogard at måla». Till yttermera visso slutas denna beskrivning med utropet »Hvad skulle min Son på den galejan». Men scenen står i det hela taget ensam, och de betraktelser över lantlivets stillhet och oskuld vilka ibland avbryta de geografiska och naturhistoriska uppgifterna äro i själva verket mera betecknande för boken: författaren till den ekonomiska diktionnären var ju som bekant rousseauansk natursvärmare och föremål för fru Nordenflychts sista stora passion.

Ehrnfred Gravallius' Resa ifrån Gräddö till Ratan etc. (1809)

är en relation av krigshändelserna i Västerbotten, åtföljd av en krigsrapport och av situationskartor. Man skulle icke vänta att i denna sakliga redogörelse för ett sådant ämne finna en Wallenberg-imitation. Den besynnerliga form som författaren valt för sin framställning är »bref till ett fruntimmer» på omväxlande prosa och vers. Den kåserande framställningen av livet ombord i »vår Republik» (s. 18; jfr M. S. G., »vår flytande Republique») är en efterbildning av kapitlet »För främlingar, som önska bese Finland» (II: 2). På samma sätt skämtas här med sjöspråkets uttryck, »glas», »gast», »dagg» o. s. v., och med sjösjukans härjningar. Viktigast är emellertid vers-prosa-formen, om vilken följande stycke kan ge en föreställning:

Att stå utan att holla sig fast, var omöjligt, stolar och bord föllo öfver hvarandra, skeppet knakade i alla fogningar likasom det velat brista midt i tu, vågorna slogo upp på däck, och vädret tjöt i hvarje tågstump under tusende särskildta toner.

I tvärbrant hvälfning skeppet vräkes,
för sus och brak man intet hör;
den ena jämrar sig och — — —
en annan brister ut: »Jag dör!»
Den tredje bredbent går och skryter
att han i alla fall skall stå,
men svallningen hans tal afbryter
och Gynnarn ligger i en vrå. — — — (s. 43).

Intressantare är det att kunna belägga en inhemsk succession ifråga om Adolf Törneros' resebrev. Det kan förefalla djärvt att se Törneros' epistolära författarskap ur denna synpunkt. Men reseskildringens form ha alla de långa breven från 1823 till 1833 och det är lätt att visa, hur dessa ansluta sig till en bestämd genre, den komiska resan, och hur de två första verkligt genomförda reseskildringarna ha ett mycket nära samband med denna. Båda äro små reseromaner; den senare, sommarresan 1825, skildrad i brev till Nicander, de Frese, Falkenberg och P. W. Afzelius(?), har också nedskrivits i form av »Sommarodyssé. Bref till C. A. N[icander]», indelad i »Courser» och kapitel och med inlagda verser o. s. v. — en avfattning som sannolikt är den äldsta. Medan denna avfattning ställvis parafraserar, ställvis direkt översätter stycken ur Sterne's Tristram Shandy, så visar brevet till Melker Falkenberg från 16 juni till 4 augusti 1824 (Bergströms uppl., s. 25—51) tydliga an-

klanger från två andra humoristiska resenärer. Den ene av dem är Moritz August von Thümmel, vars Reise in die mittäglichen Provinzen von Frankreich har nämnts i det föregående, den andre är Wallenberg. Det är visserligen icke mycket som påminner om Min son på galejan men dock tillräckligt för att visa sammanhanget. Brevet handlar om en resa till Sjösa, och det är att märka, att resan till stor del gick sjöledes, från Riddarholmskajen till Nyköping. Här erbjöd sig alltså en liten anknytning. En viss frihet i tonen, eljes främmande för Törneros, får nog skyllas på Wallenberg (den lilla vitsen: »åtskilliga jungfru-domar, fyra magister-lärdomar» (s. 47), som utgivaren stympat och gjort meningslös). »Cölns 11 000 jungfrur» (s. 48) äro välkända för var och en som läst det roliga kapitlet »som börjas med 11 000 jungfrur och slutas med slags-mål». Och de båda sista verserna mot slutet ge ett svagt eko från det ej mindre kända kapitlet om vomering. Man skulle dessutom vilja sammanställa den parodiska beskrivningen av sjö- och stapelstaden Nyköping (s. 48) med Sanfärdig resebeskrifning's inledande not om Kungsbacka, om icke den omständigheten lade hinder i vägen, att stycket om Kungsbacka saknas i de tidigare upplagorna. Avgörande är slutligen den för ett brev ovanligt genomarbetade och slutna formen med företal och inströdda verser, vilket senare annars ej förekommer hos Törneros.

Ännu en av romantikerna, Carl Fredrik Dahlgren, har försökt sig i genren med sina starkt Jean-Pauliserande »Fragmenter ur min resejournal» (först i Kometen, 1827) och »Fragment ur min journal vid en resa till Finland» (först i Saml. ungdomsskr. 1828). Båda äro lika obetydliga som onjutbara, och man behöver ej beklaga att de måste bära namnet fragment. Jag har nämnt dem, därför att de jämte Törneros' brev utgöra länkar mellan vår första komiska reseskildring och de sista av detta slag, Sehlstedts gemytligt anspråkslösa kåserier. — Sommaren 1840, samma år som Törneros' posthuma brev utgåvos, företog Palmær den lilla fotvandring utmed Kanalen som han samtidigt skildrade i brev till Wilhelm von Braun. Breven, som i sin helhet trycktes 1848, ha skrivits med all den kvickhet och älskvärdhet som Palmær var mäktig, och det lilla verket hör otvivelaktigt till det mest underhållande i sitt slag. Emellertid har En liten lustresa ingenting att göra med Min son på galejan, oaktat Palmær hörde till dess varmaste beundrare. Förutsättningarna äro andra: Sterne och Heines Reisebilder, och som man har att

vänta saknas ej direkta lån ur dessa källor (s. 66 — jfr Tristram Shandy; s. 56 — Harzreise.).

Hos Sehlstedt är anslutningen så mycket tydligare, även om den är lättare att visa i förhållande till Dahlgren och Törneros än omedelbart. Sehlstedt har upprepade gånger under sin författarbana alltifrån 1850-talet försökt sig i genren.[1] Frånsett en del resebeskrivningar på vers finnas i hans Samlade sånger och visor icke mindre än tio sådana på blandad vers och prosa — den av gammalt vedertagna formen, som Sehlstedt även eljes har använt. Dessa obetydliga men roande småsaker, »En resa till Norrland» (II, s. 203), »En restur från Stockholm till Göteborg» (IV, s. 26), »En liten utflygt på Mälaren» (IV, s. 171), o. s. v. äro ingen ovärdig avslutning av den utveckling jag här har sökt teckna. Den fyndiga, osökta, litet slängiga stilen erbjuder i sin ofta lustiga, men oftare tröttsamma böjelse för parodiering av känd poesi och sina toklustiga och lösliga naturpersonifikationer ständiga beröringar med Dahlgren — så tydliga, att det är onödigt att närmare gå in på dem. Mindre i ögonen fallande men lika uppenbar är anknytningen till Törneros. I »En resa till Norrland» är redan mottot en vers ur dennes brev, och flera citat, bl. a. uttrycket om inpackningens besvär, vilket hämtats just ur det ovan omtalade brevet från 1824, äro fingervisningar, att »den älsklige Törneros», som Sehlstedt kallar honom på ett ställe i »Rese-minnen» (III, s. 183), har spelat en roll vid sidan av Dahlgren och Wallenberg (jfr II, s. 211, 222, 223).

Ehuru det ligger något vid sidan av ämnet, kan jag icke underlåta att till slut påpeka ett danskt motstycke till Min son på galejan: Poul Møllers »Optegnelser paa Reisen til China» (1819—1820). Även Poul Møller var skeppspräst på en ostindiefarare, som lättade ankar jämnt 50 år efter »Finland», en skeppspräst med Wallenbergs friska humör, som studerade sin Tibullus eller Homer uppkrupen i lä av storseglet. Även han hade stormvräkts av Nordsjön mot de norska skären och känt den aromatiska doften från Javas hängande trädgårdar slå emot sig, och färden var även för honom den avgörande händelsen, under vilken han fann sig själv och upptäckte sitt eget land. »Optegnelser paa Reisen till China» blev som

[1] *Samlade sånger och visor*. 1—5. 1861—76. På vers: I, s. 4, 153; II, s. 49, 81, 136, 150; III, s. 13; IV, s. 75, 132; V, s. 80, 102, 192, 199. På vers-prosa: II, s. 203; III, s. 117, 180; IV, s. 26, 80, 171; V, s. 30, 116, 174, 201.

så mycket annat av Møller ett brottstycke — även detta är en likhet — men dessa spridda anteckningar på knappa 40 sidor äro förtjusande i sin omedelbara friskhet och skulle förtjäna flera läsare i Sverige än de förmodligen ha. En svensk undgår icke att göra sina jämförelser, och det är fråga om man icke har rätt att tro på ett närmare samband. Den svenska diktningen har betytt mera för Poul Møller än för någon annan av Danmarks mera betydande författare: hans lyrik har mottagit viktiga intryck från Geijer i främsta rummet, men även från Atterbom och Dalin. En förmodan att Min son på galejan varit honom känd ligger därför nära till hands. Det är någonting visst i själva det poetiska handlaget som antyder detta. Man finner det lättast genom att läsa de uttrycksfulla sidorna om Nordsjöstormen och den »Jerusalems Forstyrrelse» som går ut över fartyget och dess passagerare, ej minst deras magar. (Jfr M. S. G., I: 5 och I: 9, »Om Jerusalems jämmerliga förstöring»!).

I detta försök till en analys av Min son på galejan har utgångspunkten valts i den komiska reseskildringen, en litteraturart som icke i främsta rummet avspeglar verkligheten utan är en fantasiens fria lek med dess former. Också den motsatta vägen — från verklighetsskildring till fiktion — har prövats. Men det synes mig, som om Levertin, när han vill visa, att diktverket har sin upprinnelse i Linnés resor, ger en vilseledande föreställning såväl om dess uppkomst som av dess litteraturhistoriska ställning. Sanfärdig resebeskrifning börjar med en parodi av Linnéstilen. Av detta och liknande skämt hos Wallenberg kan man dock icke sluta sig till att han ursprungligen *utgick* från Linné. Snarare någonting helt annat. Min son på galejan har skrivits i medveten motsats till den allvarliga naturvetenskapliga reseskildringen av en humanist, för vilken studiet av människan var det angelägnaste. Vad var då naturligare, än att tidens mest betydande svenska reseskildring, den linnéska, blev föremål för skämtet! Att Wallenberg till en viss grad har smittats av dess stil och att detta inflytande uteslutande var av godo har icke bestritts utan tvärtom understrukits i det föregående.

MISCELLANEA.

En hittills obeaktad latinsk förebild till dryckesscenen i Stiernhielms "Hercules" och i "Bröllopps Beswärs Ihog Kommelse".

I sin uppmärksammade undersökning »Hvem har skrifvit Bröllopps Beswärs Ihog Kommelse?» (Samlaren 1914) har JOHAN NORDSTRÖM bl. a. visat upp flere slående paralleller mellan denna dikt och vissa äldre, i synnerhet tyska framställningar av giftasbekymmer och hushållsbestyr. Ett par citat meddelas även från JOH. MATTHESIUS' *Oeconomia,* av vilka åtminstone det ena synes ha varit i den svenske poetens tankar.

Det är rätt naturligt, att arbeten av ekonomiskt innehåll förete ett med Br. Besw. besläktat innehåll. Av en tillfällighet har jag kommit att göra bekantskap med ett dylikt verk: M. JOHANNIS COLERI *Oeconomia* Oder Hauszbuch, som tycks ha utgivits första gången på 1590-talet. Den mig tillgängliga upplagan, som tillhör Västerås läroverks bibliotek, är tryckt i Wittenberg 1627 hos Johann Haken på Paul Helwigs förlag. Det är ett väldigt band, som tillsammans med samme författares *Calendarium perpetuum* omfattar över 1,500 stora foliosidor. I andra bokens sextonde kapitel talas om dryckenskapslasten — i de närmast föregående kapitlen har konsten att brygga öl och att tillverka brännvin och ättika avhandlats — och efter en mängd citat från bibel, kyrkofäder och filosofer utbrister den fromme författaren:

Summa die leidige Trunckēheit ist ein Brunquell vnd vhrsprung aller schanden vnd laster / denn sie macht einen Menschen vnverschemet / vnzuchtig / leichtfertig / zornig / tyrannisch / etc. Wie auch die alten Versz lauten / darinnen die *conditiones ebriosorum* fein kurtz vnd rund begriffen seyn:

Ebrius atq̌; satur his ecce modis variatur,
Hic canit, hic plorat, hic est blasphemus, hic orat,
Hic est pacificus, hic est mulieris amicus,
Hic saltat lætus, hic est sermone facetus:
Iste loqui nescit, hic cespitat, ille pigrescit,
Hic est clamosus, hic est nimium vitiosus.
Disputat hic, villæ per compita cursitat ille.
Hic vomit, ille vorat, sic Bacchi turba laborat.

Till dessa latinska verser fogar Colerus några rader längre fram en fri översättning eller parafras:

Einer singet, der ander weinet, der dritte lachet, der vierde fluchet, det fünffte betet, der sechste ist friedlich, der siebende kiefet vnd Hadert / der achte sitzt stille vnd ist traurig / der neundte tantzet vnd ist frölich / der zehende bulet / der eilffte schertzet mit worten / der zwölffte kan nichts reden / der dreyzehende schreyet / plaudert vnd wescht / das vor seinem Geschrey niemand kan auffkom̄en / der vierzehende schlefft / der funffzehende disputirt / der sechzehende spöttert / der siebenzehende laufft vmbher vnd kan nirgend auff einer stelle bleiben / der achtzehende speyet / der neunzehende frist / der zwanzigste ist gar ein Narr / vnd also fortan.

Beklagligtvis nämner ej Colerus varifrån de anförda verserna härstamma; antagligen visste han det ej. En kännare av senmedeltidens och femtonhundratalets latinska student- och vagantpoesi kanske kan lämna närmare upplysning. I alla händelser måste verserna ha varit bekanta för Stiernhielm, då han skrev Hercules (v. 239 ff.), och det kan väl knappast vara möjligt, att han saknat kännedom om Colerus' utläggning av den poetiska texten. Br. Besw. (v. 209 ff.) med sin fylligare men ock mera pedantiska uppräkning av de drucknas olika sysselsättningar röjer väl än säkrare förtrogenhet med den prosaiska framställningen.

Det bör kanske tilläggas, att en svensk poet ej nödvändigt behövde få de latinska verserna och deras tyska utläggning direkt från Colerus — just kapitlet om dryckenskapen översattes vid 1600-talets början av riksrådet Erik Ribbing (d. 1612) och utgavs som ett slags traktat av den bekante Silvester Joh. Phrygius under titeln *M. Johannis Coleri,* Aureo Montani-Silesij, Grundelige Betänkiande / om thet wederstyggelige och fördömlige **Fylleriet** etc. (Stockholm 1620). I verscitatet saknas visserligen där en rad — den näst sista —, men prosatexten återges troget med alla sina tjugu olika sorters fasoneringar av rusets verkan.

Emil Liedgren.

Svante Caméen.

En karolinsk poet.

De stora diktarenamn, Triewald i sin satir från 1708 spelar ut emot »våra wers-pinare», äro Stiernhielm, Lagerlöf, Columbus, Camen, Werwing, Lucidor, Spegel, Ruden, Dalstierna och fru Brenner; som synes idel bekanta namn, så när som på »Camen». Den litteraturhistoriska forskningen vet just ej mycket om denne poet. Hans namn förekommer, såvitt jag kunnat finna, blott i tre nyare arbeten; senast nämnes han i Lamms Dalinbok, dels såsom en av Isr. Holmströms efterföljare, dels emedan han av Triewald placerats i en så lysande ensemble på själva »Pindens topp».

Den ende forskare, som något sysselsatt sig med Svante Caméen, är Eugène Lewenhaupt i sin studie över J. G. Werwing i denna tidskrifts förstlingshäfte 1880, s. 12 ff. Enligt L. äro hans levnadsöden »svepta i ett visst dunkel, men troligen är han identisk med den Svante Caméen, som föddes 1669 i Stockholm av borgmästaren Daniel Camenii (adlad Caméen) hustru, den 7 Febr. 1701 blev second-kapten vid Dalregimentet och 1706 stupade i Polen». Även hos Anrep uppges att Svante Caméen vart kapten vid Dalregementet 1701 och »dödad, ogift, 1706 under kriget i Polen». Hans namn förekommer likväl ej bland de stupade karolinerna i Ennes, Biogr. minnen af kon. Carl XII:s krigare.

Svante Caméens militära bana är emellertid nu fullständigt klarlagd. Ur Adam Lewenhaupt, Karl XII:s officerare (1920) och Pihlström & Westerlund, Dalregementets hist. III (1906) inhämtas, att han började som fänrik vid guvernörsregementet i Riga, blev löjtnant vid Dalregementet 17 okt. 1700, 2. kapten vid Mora kompani 7 febr. 1701, kort därpå chef för detsamma (P. & W. s. 98, 105 n., 121 n.) och att han den 18 febr. 1703 av Magnus Stenbock sändes från Chelm (Cholm) i Polen till konungens huvudkvarter vid Jacobowiec, men på vägen blev »överfallen av fientliga friskaror och nedhuggen» (s. a. s. 131) eller, enligt Ad. Lewenhaupt, »i medlet av mars under vägen ihjälslagen av kosacker».

Om Caméens civila liv äger man inga så exakta underrättelser. Eug. Lewenhaupt har först framställt den förmodan att Caméens vänskap med Werwing daterade sig från 1698, då han kanhända liksom Werwing innehade någon underordnad plats i den ambassad, som till England överförde strumpebandsordens insignier, vilka burits av Carl XI. Denna ambassad förenade sig i Amsterdam med den svenska Rysswijksambassaden, vilken efter fredskongressens slut återvände hem via London. Såsom nedan skall visas, är detta Eug. Lewenhaupts antagande riktigt.

Samme forskare avtrycker också ur Palmsk. saml. i UUB det enda kända provet på Caméens diktkonst, en till Carl XII riktad längre supplik, röjande »den poetiska begåvningen och det lätta, äventyrliga sinnet», som Werwings brevuttalande från 1709 låter oss ana hos vännen: »l'avanturier Caméen, de poetique memoire, n'est plus au monde». Såsom Wrangel sedermera påpekat, är det i själva verket flera suppliker som hopskrivits. (Det Carol. tidehv. kom. diktn., Wexiö 1888, s. 191.)

Den handskriftsversion i UUB, på vilken Wrangel stöder sin iakttagelse, har jag ej kunnat anträffa. I den Palmsköldska (Psk. 388) är det en enda dikt, ehuru avdelad på trenne ställen. Del II utgöres av följande sex rader: »Underdånigst iag beder / Att iag för min Konung neder / läggia töhr än en Suppliq; / den som Jag allredan wågat / Uthan twifwel föga dågat, / Ty än är iag lijka rijk.» I III förekomma så orden: »min stora Kung, / Som allredan mina både / Twå Suppliquer läst med nåde, / Nådigst öppna lär sin Pung.» Sista delen av dikten (IV) börjar: »Hålla hwad man hafwer låfwat / Plägar sällan wara ett».

Det vill sålunda synas som om Palmsköld — kanske med ute-

lämnande av några rader — sammanfogat *fyra* olika suppliker, av vilka måhända någon blott är fingerad. (Att Wrangel räknar *tre*, beror på att han sammanför II och III.) Ej heller Wrangel känner någon annan dikt av Caméen än supplikerna.

I en handskrift på KB, Rålambska samlingen nr 5 in 12:o, har jag emellertid funnit några kompletterande notiser om Caméen och några dikter av honom. Handskriften ifråga innehåller Gustaf Rålambs dagboksanteckningar under ambassaden från Stockholm till Rysswijk 1697—98. 22 sidor äro skrivna, återstående blad blanka. Författaren var son till den store diplomaten och juristen Claes Rålamb och född 1675. (Se vidare Anrep.) Dagboken börjar den 12 aug. 1697 med avresan från Stockholm och två dagar senare berättar unge Rålamb: »d. 14. Följde iag medh H. Carl Horn till hans Frumor på Christinaholm, hwarest iag tillika medh Gustaff Baneer war till D. 16, då wij dädan upbröto, till att begifwa osz till det andra compagniet nämbl. Rheinhold Strömfeldt ok Sven Cameen som osz förwäntade i Jönköping.» Utan tvivel är »Sven Cameen» just vår poet *Svante* och ej hans yngste farbror *Sven* (f. 1667, senare Carl XII:s hovpredikant, d. 1729), vilken då vistades vid tyska universitetet (Westén, Sv. Kongl. Hofcler. Hist. III : 652).[1] Enligt Ad. Lewenhaupt erhöll Svante Caméen 16 aug. 1697 avsked från sin fänriksbeställning »för att gå i utländsk tjänst.

Från Jönköping fortsattes resan. Köpenhamn besågs och kungagravarna i »Rottschild». Färden gick vidare över Hamburg och Leyden, där Rålamb gjorde en del bokinköp. Så anlände man till Haag och Rysswijk. Ambassadörernas visitceremoniel, deras visiter och kontravisiter dagbokföras noga. Intressant är skildringen av hur Carl XII:s kröning firades. Sedan förhandlingarna slutförts, avreste man 1 mars 1698 från Haag till England.

Redan förut finnas tvenne epigram av okänd auktor införda i dagboken. Det ena är ett »Improptu fait par un galand homme sur les portraite de Gustave Adolphe et du Pape»:

Si ce grand Gustave eust vescu
il auroit fait baiser son cu
à ce Marouffle.
Étrange revolution
Sa fille baise sa pantouffle
avec grand devotion.

[1] Bland Biographica i RA finnes en skrivelse från Bened. Cameen till K. M:t 1696 med begäran om vidare respass för sonen Mag. Sven Cameen som vistades sedan 1695 vid »uthrijkes academier». En namnförväxling med denne Sven föreligger också i Palmskölds anteckning: »Camoenhielm (Suante) adlad 1701. 7 Novembr.» (UUB, Psk 199, s. 49. »Suante Cameen Capitein under Dahlregementet» förekommer där å stamtavlorna s. 37, 39). En annan Svante Cameen var prof. i Pernau och förordnades av Carl XII genom en i RA (Biographica) bevarad, 16/10 1701 daterad fullmakt att vara LandtRichter på Ösel. Om honom se Anrep under Caménhjelm.

Det andra epigrammet är av följande lydelse:

Öfwer Ryssvijk.

der är wähl wärdt att see det ädla Ryssvijks Slått,
der frid omsider mehr än strid och örlig rått;
der pennan seger want uthöfwer Martis dart,
och några droppar bleck så mycket blod bespart.

I dagboken finnes efter 22 mars, på sjöresan till England av Rålambs hand trenne dikter. Först ett föga märkligt

Epitaphium

Här ligger en Fransyska,
Så artig som en Ryska:
Hon låg så giärna blött:
Hon älska hälldre träta
Än confiturer äta.
Dock wart hon aldrig trött
Ok mycket mindre mättad,
Af såcker-söta rätter
Ox-tungor ok rökt kiött:
Hon hade lärt att dricka
Så kiäckt som någon Flicka
O! iämmer att hon dött!
Nu hörs ey mehra buller
Än skiönt i grafwen fuller
Hon ligger sofwer sött.
S. Camen.

Den andra dikten är av J. G. Werwing, kallas »L'improptu du voyage d'Angleterre» och är med några obetydliga ortografiska avvikelser identisk med den av E. Lewenhaupt (a. a. s. 11) omnämnda »Uppå Resan till England uti öppna sjön den 8 Mars 1698», som förekommer i ms V. 40 i UUB. (Eljest träffas ej Werwings namn i dagboken.) Rålamb inför därefter åter en dikt av »S. Cameen», elva fyrradiga epigram på franska över Rysswijksambassadens yngre medlemmar och några med dem lierade damer. Några av dessa epigram, vars gemensamma överskrift är *Les Portraits,* må här återges. I sin helhet ger dikten en god bild av de unga diplomaternas glada liv och fria umgängeston under vistelsen i Rysswijk och Haag, på färden över kanalen och i London.

Carl Horn.[1] Du beau sexe l'amour ne peut dompter mon ame
Car j'apprehende trop les amoureux perils.
Je ne me Soucie pas de fille ni de femme
Je suis un bon garçon, et j'aime mes pareils.

[1] Carl Gustafsson Horn af Marienborg, f. 1665, kammarherre, marskalk på ambassaden. Slutade sin äventyrliga levnad i Sachsen 1711. Hans mor, Maria Silfwerhielm, änka sedan 1666, ägde bl. a. Kristineholm. Jfr om honom C. Bildts uppsats i Hist. Tidskr. 1895, s. 396 ff.

Secret. Fritz.[1] J'envoye des baizers en des lettres de change
Regulierement à ma chere moitié.
J'en reçois bien aussi des changes en revange,
Et je suis soubçonné de trop de chasteté.

Gust. Banér.[2] Je m'attache moins au solide qu'a l'ombre
Je mange peu, pourtant je dors en assumé.
Et quand j'ay bien trinqué j'ay la mine si sombre
Que mes meilleurs dessains s'en vont tout en fumée.

Gust. Rålamb. Je suis sage et heureux: au moins en apparance;
Mais l'est on dans le fond quand on est amoureux!
Je suis tranquille: Mais les rigeurs de l'absance
Empechent bien mon coeur de se trouver heureux.

Strömfelt.[3] J'aime la hyperbole et la galanterie:
Mais j'aime encore plus de dormir dans mon lit.
La moitié de mon tems se passe en coucherie,
Car s'il fait jour ou non je me leve à midy.

Bangelius.[4] J'ay beau prêcher, ah! l'on ne m'en tient aucun compte,
Se sont des indocils qui me font enrager.
Personne veut helas! que leur vices l'on dompte!
Et pour eux, et pour moi meme, j'ay beau precher.

Övriga personer, som avporträtteras äro: »Pet. Frank»[5], »Mad. Gonsette», »Mad. Cathrina Forsteen», »Mad. Arckenholtz». Sist tecknar Caméen sig själv:

Et moi qui parle ainsi en fou de tout le monde
Jamais à plaisanter ma veine se tarit.
O! si ma bourse estoit en or ainsi feconde
Que j'aurois mille fois encore plus d'esprit!

Jag har ej sökt utreda i vad mån epigrammen verkligen äro original. Såvitt en icke initierad förmår döma äro de icke överdrivet kvicka. Men de vittna om Caméens goda och litet elaka lynne och

[1] Joh. Christian Fritz, legationssekreterare, kanslist hos hertiginnan Hedvig Sophia. Död 173 .

[2] Sannolikt G. Banér till Mostena, f. 1674 i Stockholm, löjtnant vid fortifikationen. Död 1706.

[3] Otto Reinhold S. till Runsa (Uppland), f. 1679, stud. i Dorpat, »Ambassadkavaljer med Kongl. Rådet Grefwe C. Bonde till Rysswikska Kongressen 1697, Den:s Hofjunkare på Ambassaden till England 1698» (o. s. v. se Anrep). Död som hovrättspresident 1746.

[4] Martin Jonae B., f. 1677, snickareson, stud. i Uppsala 1688, i Åbo 1695. Prästvigd 1697. »Legationspredikant i London vid den legation, som 1698 skulle till Konung Carl II återlämna Strumpebands-Orden, vilken blivit buren av Konung Carl XI. Hovpredikant 1699.» Död som kyrkoherde 1730. (Håhl, Link. St. Herdam. I : 375)

[5] Pehr Franc, f. 1674; i utländsk krigstjänst; kapten vid Dalreg., död vid Pultava 1709.

hans blick för vännernas små egenheter. Slutstrofen förråder hans penningnöd, en egenskap, som hör lika intimt ihop med begreppet poet, som sorglösheten, det drag som av allt att döma tycks varit det förhärskande hos Caméens sångmö eller, om man så vill, camoena.

Rålambs dagbok slutar med ännu en dikt och en odaterad anteckning, som höra samman och som visa huru Caméen förstod att med sitt sorglösa humör och sin fyndiga rimtalang trösta vännerna, även då de råkade ut för en sådan malör som att utplundras av landsvägsrövare:

Sur la rencontre des Voleurs du grand chemin Londres d: 17 Junij 1698.

Cher Banies, dont le nom a tant de vacarmes,
Vous avez herité de vos braves ayeux
Leur coeur, et leur esprit, et leur faite glorieux:
Des votre naissance vous respirez les armes.
Mais hier sur tout parust, au milleu des allarmes,
Cet esprit, ce grand coeur, si noble et genereux,
Qui, ne daignant charger des Brigants malheureux
Les chassast seulement par des Charmes.

S. Cameen.

d. tänkte iag att fortsätta min resa till Frankrike, men blef obligerad att wända om af några voleurer som mig öfwerföllo ok borttogo hwad iag hade.

Med litet fantasi kan man lätt föreställa sig situationen vid diktens tillkomst: utblottad, skamsen och en smula nedslagen återvänder unge Rålamb med sin betjänt från den stolta Parisfärden, som han nyss anträtt, och Caméen står genast redo att i ett epigram ge uttryck åt kamraternas spefulla skämt över den snöpliga utgången.

Det var tydligen med sådana muntra improptun i minnet, Werwing skrev sin skämtsamma italienska avskedssång »Al signor Cameen andando à Moscovia 1699», då denne jämte åtta andra »Håfjunkare» avreste från Stockholm i febr. nämnda år med den manstarka ambassaden till Moskwa — den räknade i allt 124 personer —, för vars öden utförligt redogöres i »Ett kort och enfaldigt Diarium», tryckt i Loenboms Swenska Archivum I (1766). E. Lewenhaupt, som påpekat dessa förhållanden, meddelar också några utdrag ur Werwings dikt, varför jag anser det onödigt att återge densamma. Den visar att Caméen varit högt uppburen »bland den svenska skaran i England», att han tydligen icke var någon kostföraktare och framför allt att han var en stor donjuan, som enligt Werwing överallt gjort erövringar bland det täcka könet och vilken det nu blott återstod att i stället för deras ludna mössor sätta horn på de snuskiga moskoviterna. Med komisk överdrift säger Werwing: »Nu då du ostadige (vagabondo) rustar dig att företa en resa till världens ända, klagar jag våldsamt (fieramente) över mitt öde, som icke tillstäder mig att vara dig följaktig.»

Ambassaden återkom från Ryssland efter jämnt ett års bortvaro 13 febr. 1700. Några månader senare åtföljde Svante Caméen, såsom

vi sett, Dalregementet till Narva, Düna och Klissow, och i febr. 1703 fann den glade sällskapspoeten och säkerligen tappre och dugande kaptenen sin död för fiendehand.

C. Vilh. Jacobowsky.

To brever fra Fredrika Bremer til Henrik Wergeland.

(Meddelt av *Herman Jæger.*)

I »Fredrika Bremers brev» findes kun to brever til Wergeland, de övrige skal efter utgivernes oplysninger være tapt.

Det er imidlertid ikke tilfælde, idet der findes to til i Universitetsbibliotekets manuscriptsamling i Kristania. Som et supplement til den store brevutgaven har de kanske en vis interesse, selvom ikke indholdet av brevene er saa væsentlig som bidrag til Fredrika Bremers karakteristik.

I.

Det är på Er kärlek till Norrge, till Ert sköna Fädernesland som jag förtröstar, för att vinna tillgift, då jag nu vänder mig till Er, med en önskan och en bön, som säkert ingen bättre än Ni kan uppfylla. Under de lyckliga år jag tillbringat i Norrge, har jag sökt göra mig hemmastadd med dess historia och litteratur, och så mycket möjligt med dess egenheter i natur, seder, m. m. Min kännedom i detta sednare har dock förblifvet högst ofullständig, och då jag innerligen önskar att den måtte bli det mindre, och gerna ville kunna riktigare[1] *värdera* det land jag redan *älskar*, vänder jag mig med bön om upplysning till den Norrman, i hvars Digter jag lärt känna hans hjerta, som meniska och medborgare, och denna det origenella snillets blick, som i lifvet uppfattar det betydelsefulla och karakteriserande. Det är Norrges snillrikaste skald, som jag ber att lära mig känna de »heliga blommor» som lifvet uppkallat på hans fosterlands jord, och i hvilka denna uttalar sina innersta tankar och känslor.

De Norrska provinsernas egenheter, i afseende på natur, folk och seder, enskilda drag ur Norrges . . .[2] karakteriserande det bästa af dess hvardagslif och lynne, märkvärdigheter i natur, eller i sägner, sagor[3] och sånger, sådana de lefva i folkets mun, — se der ungefär hvad jag mycket önskade att veta mera om, men måste förtrösta på att skaldens siare-blick skall fatta[4] min önskan och mitt behof bättre än jag förmår uttala dem.

---

[1] Först er der skrevet »rätt», som er overströket.

[2] Brevet er »reparert» paa en slik maate at hele denne linjen er saa at si ulæselig, særlig dette ene ordet. Jeg kan bare gjætte paa at der staar »lif».

[3] Der staar egentlig: och folk sagor; de to förste ord er ströket over.

[4] Der er först skrevet »förstå», som saa er overströket.

Om Hr. Wergeland ville ha godheten blifva min ledsagare vid denna literära excursion och utvälja åt mig böcker och skrifter tjenliga för mitt ändamål, så torde jag få nämna att Professor Sverdrup[1], en gång förr tillåtit mig få begagna mig af Universitets Bibliothekets böcker, och jag hoppas att äfven nu få njuta det förtroende han då godhetsfullt visade mig, det neml. att få låna böcker mot *mitt löfte* att på utfäst tid oskadda lemna dem tillbaka. Bifalles min ödmjuka anhållan, så får jag vidare be Herr Wergeland ha den godheten lägga de böcker Ni ville utvälja för mig, i ett paket[2], som Hr. Candidat Sverdrup torde vara så god lemna till sin broder Hr. Georg Sverdrup, Förvaltare på Tomb och som efter några dagars vistande i Christiania återvänder hit i slutet af weckan. Kunde jag få behålla böckerna en eller två månader, vore jag tacksam derför; äfven bönfaller jag om att en bok kallad: »Qvindekönets Kaar i det gamle Norden» af Engelstoft, får medfölja!

I förbigående får jag nämna, att af resor i Norrge äro mig Laings, Bloms och Keilaus[3] bekanta, och Fayes bok om Norrska minnesmärken äger jag. Det är med verklig glädje jag tar detta tillfälle, för att hjerteligen tacka Er, för de många *stora* och *innerliga* njutningar, läsningen af Era Skrifter skänkt mig; många sköna stunder har jag njutit under Norrges himmel, inga skönare än dessa. Med glädje och längtan motser jag hvad Ni ännu skall gifva. Den som *begynte* med ett verk sådant som »Skabelsen-Menesket-Messias», hvilken herrlig bana har han ej brutit för sig! Må han gå fram, gå framåt som sitt sköna fädernesland[4] och *framgång* och lycka kröna båda.

Med förnyad bön om ursäkt för det steg jag tagit, tar jag avsked, men ber att få försäkra Er att Ni icke har en sannare välönskarinna och beundrarin

än

Tomb d. 2 Febr. —40. *Fredrika Bremer.*

II.

S. T.

Theologie Candidaten

Hr. Henrik Wergeland

Christiania.

Bästa Herr Wergeland! Jag fruktar att Ni anser mig alldeles ovärdig att någonsin mer låna böcker af Univ. Bibliotheket, ty jag har

[1] Prof. Georg Sverdrup var Universitetsbibliotekar; Wergeland og den nedenfor nævnte Cand. Sverdrup amanuenser.

[2] Pakken indeholdt foruten Engelstofts nævnte verk: Fölsch *Resa i Norrige,* Grave *Nationale Fortællinger,* »*Hermoder*» B. 1—6 og 8, Hjorthöy *Beskrivelse over Gudbrandsdalen.* »*Iduna*» B. 4. Lund *Beskrivelse over Øvre Telemarken* (anfört som laant til »Demoiselle Brehmer [!] ved H. Wergeland» i Universitetsbibliotekets utlaansprotokol).

[3] Skal naturligvis være Keilhau.

[4] Oprindelig er sætningen sluttet her og en ny linje paabegyndt med »Ännu en gång.» Dette er saa ströket.

alltför länge dröjt att återställa dem jag fick derifrån i Februari, och jag måste bedja Er att ha tålamod med mig ännu, till början af Juli månad; ty först då kan jag få ett säkert bud, med hvilket jag kan afsända dem. Grefvinnan Sommerhjelm (en i högsta grad säker och ordentlig Fru) bestyr derom; ty vid denna tid är jag hos de mina i Sverge. Förlåt mig detta nya uppskof, och var viss på, att det skall bli det sista. och att alla de af Er mig lånade böckerna, skola ordenligt återsändas, så vida icke någon yttersta Dom kommer emellan och vänder upp och ned på verlden.

Tack hjerteligen Herr Wergeland, för Er sednare skrifvelse och för deres vänliga tanke på mig med »Buketten»[2], hvars ljufva doft jag tycker mig känna i denna stund! Denna vår-ånga — barn af Norges vår, skall när jag är långt härifrån, återkalla i min själ alla mina kära norrska minnen, mitt hela vistande i detta land, så likt *»ett blomsterstycke»* med en darrande tårperla på, en ljuf vemodstår, utan smärta, utan bitterhet! Er historia[3] om Norska Constitutionen längtar jag oändeligen att se. Jag har tröttat folk med frågor öfver denna Constitutions tillblifvelse, men — nå Gudskelof för att en gång få ett riktigt svar.

Jag har nyligen läst en skrift, af en af denna Constitutions verkmästare[4] (Tidens Tarv og Tidens Brøst) som gjort mig stort nöje. Den är ett af de klaraste ord i ämnet som jag ännu hördt.

Gud välsigne Norge! Gud välsigne Er Herr Wergeland. Innom kort skall Ni ännu en gång höra ifrån

Er
Svenska Veninde
Fredrika Bremer.

Tomb d. 8. Juni —40.

Om Thorsdag reser jag till Sverge med Grnan S. hvilken sednare återvänder hit vid Midsommar.[5]

*

Paa det første av disse brever svarer Wergeland pr. omgaaende. (nr 46 i Hartvig Lassens utgave) og dertil knytter sig Fredrika Bremers svar, trykt som nr 1361 i »Fredrika Bremers brev».

Saa dör brevvekslingen litt efter litt bort. Dog kan man av Wergelands brever til hende, trykt i Lassens utg., se at der har været flere skrivelser fra hende ogsaa. De kjendes ikke længer, og er ganske sikkert forsvundet.

---

[1] Statsminister Sommerhjelm paa Tomb var gift med grevinde Christine Maria Lewenhaupt.

[2] Henr. Wergeland hadde tilegnet Fredrika Bremer sin *Jan van Huysums Blomsterstykke.*

[3] Wergelands *Norges Konstitutions Historie* begyndte först at utkomme i mars 1841.

[4] W. Sverdrup. *Tidens Tarv og Tidens Brøst af N. F. S. Grundtvig betragtet.* Chria 1840. Fredrika Bremer har altsaa trodd det var forfatterens far, prof. Sverdrup, som har skrevet boken.

[5] Disse linjer er tilföiet i margen av brevet.

SVENSK LITTERATURHISTORISK BIBLIOGRAFI

42.

1923.

Upprättad av NILS AFZELIUS.

---

1. Bibliografier.

Aberstén, S. Bibliographia Gothoburgensis. 1922.
Anm. av S. Hallberg (Nord. tidskr. f. bok- o. bibl.-väsen, Årg. 10, s. 51—55).

Afzelius, N. Svensk litteraturhistorisk bibliografi. 40 (1921). 28 s.
Bil. till Samlaren. N. F. Årg. 3 (1922).

Broberg, S. Grén. [Nordisk filologisk] Bibliografi för 1921. (Arkiv f. nord. filol., Bd 39, s. 350—384.)

Bryk, F. Bibliotheca linnæana. 1. Die schwedische Linnéliteratur seit 1907. Sthm (tr. i Tübingen). 52 s. 35 kr.
Anm. av O. Gertz (Sydsv. dagbl. 25 okt.), A. Randel (Aftonbl. 19 aug.).

Förberg, E. Förteckning över till Linnésamlingen hörande böcker, som ej äro upptagna i J. M. Hulths Bibliographia linnæana. (Sv. Linné-sällsk:s årsskr., Årg. 6, s. 160—165.)

Hackzell, A. Några anteckningar om upsaliensiska studentspex. (Tryckt som manuskript.) Ups. 73, (1) s.
Tr. i 47 numr. ex.

Hausen, R. Bibliografi öfver Åland intill maj 1923. Sammanställning af bibliografin i verket »Åland», tom 6, samt en dess fortsättning afsedd att ingå i tom 7. Hfors. 40 s.

Katalog öfver den svenska litteraturen i Finland — — — 1906—1915. 1. Allmän alfabetisk afdelning. — Tidskrifter och facktidningar. — Tidningar. Utarb. af H. Nohrström. Hfors. (7), 946 s. 150 fmk.
Skrifter utg. av Sv. litt.-sällsk. i Finl., 166: 1.

Küntzel, H. Bibliografi över de under 1922 från trycket utgivna, huvudsakligen svenska skrifter och uppsatser, som röra modersmålsundervisningen. (Årsskr. f. Modersmålslärarnas fören., 1922/23, s. 9—18.)

Sahlgren, J. Ett Linnébibliotek. Några reflexioner och anteckningar. (Sv. Linné-sällsk:s årsskr., Årg. 6, s. 152—159.)

Samzelius, J. L:son. Nordisk bibliografisk litteratur under år 1922 förtecknad med biträde av S. Dahl, H. Hermansson, H. E. Pipping, W. P. Sommerfeldt. (Nord. tidskr. f. bok- o. bibl.-väsen, Årg. 10, s. 237—250.)

Setterwall, K. [Svensk historisk] Bibliografi. 43 (1922). 40 s.

Bil. till Hist. tidskr., Årg. 43.

—— Svensk historisk bibliografi 1901—1920. Systematisk förteckning över skrifter och uppsatser som röra Sveriges historia utkomna fr: o. m. 1901 t. o. m. 1920. Upps. XI, 835 s. 20 kr.

Skrifter utg. av Sv. hist. fören., 3.

Anm. av N. Ahnlund (Sv. dagbl. 4 aug.), S. E. Bring (Nord. tidskr. f. bok- o. bibl.-väsen, Årg. 10, s. 200—206), C. Grimberg (Dagens nyh. 28 aug.), A. Nelson (Stockh.-tidn. 6 sept.), K. P[etersson] (Gbg:s handelstidn. 12 sept.), L. Stavenow (Hist. tidskr., Årg. 43, s. 301—304).

Svensk bok-katalog för åren 1916—1920. På uppdrag af Svenska bokförläggareföreningen utarb. af C. Efvergren. Sthm. 4:o VI, (1), 851, (1) s. 150 kr.

Årskatalog för svenska bokhandeln utg. av Svenska bokförläggareföreningen genom H. E. Lagerqvist. Årg. 51 (1922). Sthm. 197 s. 3 kr.

2. Lärdomshistoria. Universitets- och skolhistoria.

Annerstedt, C. Ur mina minnen från skolan. Skolgång och skoloriginal i Uppsala på 1840- och 50-talen. (Sv. dagbl. 23 dec.)

Berg, R. G:son. Skolgång och skolseder för 100 år sedan. Professor Gustaf Svanbergs minnen från Söderköpings trivialskola och Linköpings gymnasium. (Stockh.-tidn. 11 nov.)

Camenæ Arosienses. Festskrift vid det svenska gymnasiets trehundraårsjubileum. Utg. av Högre allmänna läroverkets i Västerås kollegium. Västerås. 4:o. 211, (1) s., 5 portr., 1 faks., 5 pl. 7,50 kr.

Inneh. bl. a.: Ch. Bengtsson, Skolliv i Västerås i gången tid. — G. Kallstenius, Allmänna läroverket i Västerås. Historik. — (Dens.), Musiken vid allmänna läroverket i Västerås före 1850. — W. Molér, Förteckning på rektorer vid Västerås gymnasium 1623—1850.

Dahlman, A. Gamla gymnasiehuset i Karlstad. (Värml. förr o. nu, 1923, s. 3—56.)

Hackzell, A. Studentmössan. Några anteckningar till dess historia. Ups. 11 s. + omsl.

Tr. i 15 numr. ex.

Avtr. ur Ups. nya tidn., 1922, juln:r.

Hamilton, K. Två lärare. Hågkomster från Uppsala katedralskola. (Hågkomster och livsintryck av svenska män och kvinnor. Saml. 3, s. 115—118.)

Bl. a. om P. Wikner.

Hellqvist, M. (Tummen). Försök till teckning av några lärare vid vårt läroverk [Västerås] under tiden 1887—1897. (Arosiana, Ser. 4, s. 115—131.)

Karlinder, K. A. Från skollivet i Västerås i äldre tider. 1—4. (1—2: Arosiana, Ser. 2 (tr. 1913), s. 37—55; 3: Ser. 3 (tr. 1917), s. 52—63; 4: Ser. 4, s. 82—92.) 1—2 undert.: Ask.; 3 undert.: Axs. K.

Kohfeldt, G. Briefwechsel schwedischer und dänischer Gelehrten mit dem Rostocker Orientalisten O. G. Tychsen 1753—1816. (Nord. tidskr. f. bok- o. bibl.-väsen, Årg. 10, s. 98—102.)

Ljungqvist, S. (Nils Sture). Mitt djäkneliv vid Linköpings högre allmänna läroverk åren 1862—1872. Link. 4:o. 62 s., 1 pl. + omsl. 3 kr.

Storskolan i Kalmar. Minnen och hågkomster från Kalmar högre allmänna läroverk af förutvarande lärjungar. 1. Redaktörer: A. Roosval, W. Swahn. Kalmar (tr. i Sthm). 4:o. 371 s. 20 kr.

Inneh. bl. a.: Hj. Alving, Ur Kalmar läroverks äldre historia.
Anm. av Ch. P. Backman (Stockh.-tidn. 26 nov.), H. W[åhli]n (Nya dagl. alleh. 23 dec.).

Sveriges allmänna läroverksstadgar 1561—1905. Under fleras medverkan utg. av B. R. Hall. 4—6. 1693, 1724 och 1807 års skolordningar. Lund. (2), 122 s. 3 kr.

Årsböcker i sv. undervisn.-hist., vol. 7 (1922: 3).

Söderbaum, P. Hj. I skola och på gymnasium i Gävle 1851—1858. (Hågkomster och livsintryck av svenska män och kvinnor. Saml. 3, s. 32—39.)

Vendel, V. Gymnasistlivet i Karlstad under det gamla gymnasiets sista tid 1840—1852. (Värmland. Värml:s hemb.-förb:s årsbok, Årg. 1, s. 38—57.)

Wessén, E. Odinslund eller Gamla Upsala? En lärd strid på 1600-talet. (Tidn. Ups. 5 jan.)

Om striden mellan J. Schefferus och O. Verelius.

Lund.

Carlquist, G. Lundagårds Have. (Lustgården, Årg. 3 (1922), s. 78—86.)

Rosenius, P. Mitt äldsta Lund. (Sv. dagbl. 7 okt.)

Bl. a. om A. Wallengren.

Se avd. 3 A: Tufvesson.

Uppsala.

Bagge, P. Studentminnen och andra minnen från Uppsala 1869—1899. 81 s. 2,25 kr.
Skrifter utg. av Pedagog. sällsk. i Sthm, [7].
Anm. av E[ri]k H[edé]n (Soc.-demokr. 15 dec.).

Förberg, E. Hortus Upsaliensis. Några anteckningar om dess öden under 180 år. (Sv. Linné-sällsk:s årsskr., Årg. 6, s. 120—135.)

Grape, A. Studentkonventen i Upsala 1793. 1—2. 1. Konstituering och värksamhet. 2. Det kungliga förbudet. (Ups. nya tidn. 24 okt. och 31 dec.)

—— Tryckfrihetens begravning i Upsala 1792. (Ibid. juln:r.)

Minnesblad från Uplands nation, 1. maj 1923. 4:o. Upps. 24 s. + omsl. 1,50 kr.
Inneh. bl. a.: R. Simonsson, Tal på hundraårsdagen av Uplands och Fjärdhundra nationers förening. — K. Nyblom (»Manasse»), Några enkla Upsalaminnen. — K. Hamilton, Theaterdirektör. Nationsminnen från sjuttiotalet. — B. Idestam—Almquist, Några ord om spex.

Norrelius, A. Andreas Norrelius' hebreiska oration vid jubelfesten i Uppsala den 16 juni 1730, utg. och öfvers. af K. V. Zetterstéen. [Tr.] Lpz. 58 s.

Nyblom, K. Studentmötet i Uppsala 1843. Ett minne från studentskandinavismens dagar. (Stockh.-tidn. 27 maj.)

Swahn, W. Glimtar ur ett försvunnet studentliv. [1—17.] (Stockh.-tidn. 3, 10, 17 juni, 1, 8, 22 juli, 12, 19, 26 aug., 2, 9, 16, 23, 30 sept., 7, 28 okt., 9 dec.)

Uppsala universitets matrikel. 10. 1740—1750. På uppdrag af universitetets rektor utg. af A. B. Carlsson. Upps. (1) s., s. 297—383, (4) s. 2,50 kr.
Upps. univ:s årsskr., 1923. Progr., 2.

Finland.

Borgå lyceum 1873—1923. En minnesskrift. Borgå. (4), 291, (1) s. 125 fmk.

Carpelan, T. Helsingfors universitet och Åbo akademi. (Det svenska Finland, 2: 2. Hfors, s. 197—209.)

—— & Tudeer, L. O. Th. Helsingfors universitet. Lärare och tjänstemän från år 1828. 2—5. Hfors. à 75 fmk. — 2. 1922. S. 161—320. — 3. 1922. S. 321—480. — 4. S. 481—640. — 5. S. 641—800.

Hultin, A. Borgå gymnasii historia. Senare delen: 1840—1872. Hfors. XIII, 346 s. 30 fmk.
Skrifter utg. av Sv. litt.-sällsk. i Finl., 169.

Pontán, E. Elementarläroverken [i Finland]. (Det svenska Finland, 2: 2. Hfors, s. 175—196.)

Schybergson, C. M. Per Brahes ställning till rättegångarna angående förbjuden lärd magi vid Åbo akademi. (Förh. o. upps., 36 (1922), s. 1—90.)

Svenska klassiska lyceum i Åbo 1872—1922. En minnesskrift. Åbo. 280 s., 9 pl.-bl. 120 fmk.

3. **Svensk litteraturhistoria.**

A. Allmänt.

Edda. Nordisk tidsskrift for litteraturforskning. Red. G. Gran; red.-sekr. F. Bull. Bd. 19—20. Kra. 4:o. (3), 436, (3), 312 s. 20 kr.

Förhandlingar och uppsatser. 36 (1922). Hfors. (8), XCIV, XLII, 159 s. 30 fmk.

Skrifter utg. av Sv. litt.-sällsk. i Finl., 167.

Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen under medverkan av V. Madsen, W. Munthe, G. Schauman utg. av I. Collijn. Årg. 10. Upps. 4:o. VIII, 250 s. 15 kr.

Samlaren. Tidskrift för svensk litteraturhistorisk forskning. Ny följd. Årg. 3 (1922). Upps. 4:o. (3), 276, 28, (8) s. 10 kr.

Skrifter utg. av Sv. litt.-sällsk., 1.
Anm. av N. Afzelius (Ups. nya tidn. 19 okt.), [F. Böök] (Sv. dagbl. 18 okt.), S. Cederblad (Stockh.-tidn. 16 dec.), [E.] L[ied]g[re]n (Vår lösen, Årg. 14, s. 269—270), T[ora] R[amm]-E[ricson] (Lunds dagbl. 29 okt.).

Samlingar utg. af Svenska fornskriftsällskapet. H. 159 [: 1]. Sthm. Medl.-avg. 10 kr. för år.

159 [: 1]. Jungfru Marie psaltare utg. af R. Geete. H. 1. 160 s. (Tr. i Upps.) 12 kr.

Skrifter utg. av Svenska litteratursällskapet. 1. N. F. 3, 7: 12: 2, 25. Upps. 4:o. Medl.-avg. 10 kr. för år.

1. N. F. 3. Samlaren. Ny följd. Årg. 3 (1922). — 7: 12: 2. 1500- och 1600-talens visböcker utg. af A. Noreen och A. Grape. 12. Petter Rudebecks visuppteckningar. H. 2. — 25. V. Svanberg, Rydbergs Singoalla.

Skrifter utg. av Svenska litteratursällskapet i Finland. 166: 1, 167—172. Hfors. Medl.-avg. 100 fmk för år.

166: 1. Katalog öfver den svenska litteraturen i Finland 1906—1915. 1. Allmän alfabetisk afdelning. Utarb. af H. Nohrström. — 167. Förhandlingar och uppsatser, 36 (1922). — 168. M. Hallberg, Minnespenningar öfver enskilda personer födda eller verksamma i Finland. 2. — 169. A. Hultin, Borgå gymnasii historia. Senare delen: 1840—1872. — 170. Studier i nordisk filologi. Utg. genom H. Pipping, 14. — 171. T. E. Karsten, Svensk bygd i Österbotten nu och fordom. En namnundersökning. — 172. Finlands svenska folkdiktning. 3. Ordstäv. Utg. av V. Solstrand.

Svenska akademiens handlingar ifrån år 1886. 33 (1921)—34 (1922). Sthm. à 10 kr. 33. (4), 439 s. — 34. (4), 575 s.

33 anm. av A. Blanck (Gbg:s handelstidn. 3 okt.), O. Holmberg (Nya dagl. alleh. 30 sept.), G. St[ridsber]g (Sv. dagbl. 21 sept.).

Svenska författare. Utg. av Svenska vitterhetssamfundet. 9: 6: 2, 10: 2. Sthm. Medl.-avg. 15 kr. för år.

9: 6: 2. Samlade skrifter av J. H. Kellgren. D. 6. Brev. H. 2.—10: 2. Skrifter av C. A. Ehrensvärd. H. 2.

Andersson, O. Folkvisa och folkmusik. (Det svenska Finland, 2: 1. Hfors 1922, s. 250—278.)

—— Något om medeltidsvisans moral. (Budkavlen, Årg. 2, s. 67—72.)

Appelberg, B. Svensk litteraturhistoria. 1921.

Anm. av R. Hollmérus (Tidskr. utg. av Pedagog. fören. i Finl., Årg. 59 (1922), s. 22—29).

Aurell, T. Porträtt av poeter. 1—3. 1. Bo Bergman. 2. Pär Lagerkvist. 3. Ragnar Jändel. (Frihet, 1922, n:r 4, s. 4, 9; n:r 7, s. 5—6; 1923, n:r 4, s. 6—7.)

Belfrage, S. Gustavianska dikter i stilhistorisk belysning. Sthm. 140, (2) s. 3 kr.

Inneh.: Til Bacchus och kärleken! — Til Rosalie [av J. H. Kellgren]. — Ur »Erotiska oder». — Öfver begäret till ett odödligt namn. — Det slutande århundradet [av C. G. af Leopold]. — Grefvinnan Spastaras död. — Hymn ur »Yttersta domen» [av B. Lidner]. — Cantate den 1 januari 1789. — Til Christina. — Den nya skapelsen [av J. H. Kellgren].

Anm. av H. Küntzel (Sydsv. dagbl. 15 maj), E. Olson (Sv. dagbl. 3 juli), Kj. [R. G.] S[trömber]g (Stockh.-tidn. 6 maj), O. Sylwan (Gbg:s handelstidn. 7 juni), H. Vessby (Hufvudstadsbl. 1 sept.), E. Wessén (Pedagog. tidskr., Årg. 59, s. 154—155).

Berg, R. G:son. Svenska diktare som sjungit Stockholms lov. (Stockh.-tidn. 24 juni.)

Bergman, G. Dalsländska vallvisor. (Hembygden. Utg. av Dalslands hemb.-förb., 1923, s. 5—10.)

Blanck, A. Anna Maria Lenngren. 1922.

Anm. av R. G:son Berg (Aftonbl. 12 april), F. Böök (Sv. dagbl. 26 nov. 1922).

Bruhn, K. Skönlitteraturen [i Finland]. (Det svenska Finland, 2: 2. Hfors, s. 259—317.)

Bördh, A. G. Dalsländsk diktning. En liten handledning. 1. (Färgelanda, Årg. 4, h. 2, s. 6—9.)

Cederberg, E. Kaksi Kajaaninlinnan vankia [Två fångar på Kajaneborg: Messenius och Wivallius]. Tavastehus. 209, (2) s. 15 fmk.

Anm. av I. H[av]u (Valvoja-Aika, 1923, s. 541—542).

Christensen, G. Danskes Rejser i Sverige. (Samlaren. N. F. Årg. 3 (1922), s. 175—207.)

Cohn, A. F. En tysk diplomat om vår skånska diktning. D:r Alfons Fedor Cohn skildrar sina gamla minnen från Malmö och Lund. (Sydsv. dagbl. 19 mars.)

Dahlgren, Lotten. Nordenfeldtarna på Björneborg. 1922.
Anm. av F. Böök (Sv. dagbl. 2 jan.), O. R[abeniu]s (Stockh. dagbl. 11 febr.), Lydia Wahlström (Ord o. bild, Årg. 32, s. 277—281).

Danielsson, A. E. Ur en hundraårings historia. [Åbo underrättelsers jubileum.] (Lucifer, 1923, s. 52—59.)

Dikt och studie. 1922.
Anm. av K. Asplund (Sv. dagbl. 10 jan.), R. G:son Berg (Aftonbl. 16 okt.), A. Brunius (Gbg:s handelstidn. 5 jan.), G. Castrén (Nya Argus, årg. 16, s. 48—49).

Ek, S. Folklig visdiktning i västra Sverige. (Skrifter utg. till Göteborgs stads trehundraårsjubileum, 16, s. 177—212.)

—— Norsk kämpavisa i östnordisk tradition. 1921.
Anm. av H. de Boor (Lit.-blatt. f. german. u. roman. Philol., Jahrg. 44, Sp. 166—169).

[Ekelund, E.] Skönlitteraturen [i Finland]. (Finlands svenskar. Hfors, s. 86—93.)

Elgeskog, J. Två svenska diktens hövdingar, Viktor Rydberg, August Strindberg. Några folkhögskoleföreläsningar. Karlskoga. 48 s. 1,25 kr.

[Fogelqvist, T.] Skaldens liv och skaldens bokhylla. Några repliker. 1—2. (Dagens nyh. 6 och 10 jan.) Undert.: T. F—t.
Genmäle av F. Böök med titel: Karlfeldt och Bo Bergman (Dagens nyh. 14 jan.). Svar av förf. (ibid. 14 jan.). Härpå följde inlägg av E. Hedén (Soc.-demokr. 17 jan.), T. F[ogelqvis]t (Dagens nyh. 2 febr.), sign. »Pencil» (Aftonbl. 3 febr.) och [N.] E[rdma]nn (Nya dagl. alleh. 4 febr.).

Fulton, Magnhild. Ett folkvisemotiv [Den bergtagna]. (Studiecirkeln, n:r 73 (jan. 1923), s. 217—218.)

Hasselberg, G. Realistisk lyrik. Studier i svensk versdiktning från Bellman till Talis Qualis. Akad. avh. Lund. IV, 236 s. 4,75 kr.
Anm. av F. Böök (Sv. dagbl. 5 nov.).

Hedén, E. Stockholm i svensk diktning. (Soc.-demokr. 23 juni.)

Holmberg, O. Alexander och tröskverket. Aforismer om naturalistisk och romantisk människouppfattning. (Nord. tidskr., 1923, s. 480—493.)

Jacobowsky, C. V. Robinsonaden om Petter Sparre. (Sv. dagbl. 28 dec.)

Kihlman, E. Ur Finlands svenska lyrik. Antologi utg. och försedd med en översikt. Sthm (tr. i Hfors). 570 s. 12 kr. inb.

Anm. av E. B[lomber]g (Stockh.-tidn. 20 dec.), G. Castrén (Nya Argus, 1923, s. 148—150), A. M[örn]e (Sv. pressen 10 okt.), O. R[abeniu]s (Stockh. dagbl. 25 nov.), H. S[öderhjel]m (Gbg:s handelstidn. 19 nov.). A. Österling (Sv. dagbl. 15 okt.).

Kuylenstierna, O. Svensk rokoko. Människor och dagligt liv. Sthm. (1), 343 s. 9,50 kr.

Inneh. bl. a.: Carl Gustaf Tessin, rokokons förste representant i Sverige.

Landquist, J. Sveriges moderna litteratur. (Schweden in Kultur und Wirtschaft. Frankf. 1922, S. 76—90.)

Svensk och tysk text.

Langenskjöld, Agnes. Litterära studier. Hfors (tr. Lovisa). 250, (1) s. 50 fmk.

Essayer och kritiker, 12.
Inneh. bl. a.: Lenau-toner i Viktor Rydbergs diktning. — Magister Lars som modern typ. — En Rydbergsstudie. — Rydbergs dikt »Grubblaren» och Pascals »vad». — Två böcker om svensk romantik [F. Vetterlund, Romantik (1920) och C. Santesson, Atterboms ungdomsdiktning (1920)]. — Fredrik Vetterlund och hans senaste diktsamling. — Anders Österlings senaste böcker. — Emil Zilliacus' skaldskap. — Ragnar Ekelunds diktning. — Jarl Hemmers poetisk[a] utveckling. — Edith Södergran. En modern diktarprofil.

Leach, H. G. Angevin Britain and Scandinavia. 1921.

Anm. av H. Larsen (The journ. of engl. a. germ. philol., vol. 22, p. 147—150), S. B. Liljegren (Namn o. bygd, Årg. 11, s. 179—180).

Lefler, B. Az ujabb svéd líráról. Strindberg. Heidenstam. Fröding. Karlfeldt. Debrecen. 22 s.

Lindeberg, G. Svenska diktarsilhuetter. Sthm. 103 s. 2 kr.

Inneh.: Ur Tegnérs religiösa diktning. — Viktor Rydberg — uppfostraren. — En blick på Strindbergs religiösa utveckling. — Heidenstam. Från Epikuros till Stoa. — Sagoförtäljerskan. [Selma Lagerlöf.] Tillika ett kapitel om religionens verklighet. Selma Lagerlöfs Jerusalem. — Gustav Fröding. — Erik Axel Karlfeldt. — Karl-Erik Forsslund — Storgårdsskalden. — Dan Andersson. — Gunnar Hede.
Anm. av E. L[iedgren] (Vår lösen, Årg. 14, s. 330—331).

Lindquist, I. Galdrar. De gamla germanska trollsångernas stil undersökt i samband med en svensk runinskrift från folkvandringstiden. Akad. avh. Gbg. VIII, 193 s., 1 pl. 5 kr.

Även = Gbg:s högsk:s årsskr., Bd 29: 1.
Anm. av F. Ohrt (Da. stud., 1923, s. 183—186), E. Olson (Sydsv. dagbl. 19 aug.).

Lindstam, R. Fragment av fornnordiska handskrifter. 1922.

Anm. av Hj. Lindroth (Gbg:s handelstidn. 24 jan.). — Anmälaren påvisar, att handskrifternas språk är forndanska, icke fornsvenska.

Lizell, G. Hembygdssånger. Studier för en dalsländsk hembygdssång. 1. (Hembygden. Utg. av Dalslands hemb.-förb., 1923, s. 1—4.)

Marcus, C. D. Guldåldersdrömmar i nysvensk poesi. (Förf:ns Nordiska essayer, s. 244—261.)

Förut tr. i Nord. tidskr., 1921.

—— Nordiska essayer. Hfors (tr. Lovisa). 288 s. 50 fmk.

Essayer och kritiker, 11.
Inneh. bl. a.: Verner von Heidenstam: Hans Alienus. — Selma Lagerlöf: Gösta Berlings saga. — Selma Lagerlöf: Körkarlen. — August Strindberg: I havsbandet. — Ett ord om Ibsens och Strindbergs dramer. — Per Hallström. — Guldåldersdrömmar i nysvensk poesi. — Dikter av Thorild.
Anm. av C.-A. B[olander] (Dagens nyh. 9 okt.).

Maury, L. Den svenska litteraturen i Frankrike. (Gbg:s handelstidn. 21 nov.)

Neander, S. »Signaturernas» första offentliga framträdande. En episod från 1860-talets Uppsala. (Saisonen, Årg. 8, s. 635—636.)

Neckel, G. Die altnordische Literatur. Lpz. u. Berlin. 119 s. 1,30 Rmk.

Aus Natur u. Geisteswelt, 782.

Noreen, E. Studier rörande Eufemiavisorna. 1. Textkritiska anmärkningar till Flores och Blanzaflor. Upps. 34 s. 2 kr.

Skrifter utg. av K. humanist. vet.-samf. i Upps., 22: 2.

[Pipping, H. E.] Tidskrifterna [i Finland]. (Finlands svenskar. Hfors, s. 103—109.)

Rabenius, O. Stockholm i sången. (Stockh. dagbl. 18 mars.)

Salokas, E. Maallinen arkkirunoutemme Ruotsin vallan aikana. Akat. väitösk. [Vår världsliga flygbladsdiktning under svenska tiden. Akad. avh.] Hfors. VIII, 255 s. 25 fmk.

Behandlar finskspråkig diktning med till stor del svenska motiv.

Schück, H. Histoire de la littérature suédoise. Traduite du suédois sur le manuscrit de l'auteur, avec un avant-propos, par L. Maury. Paris. XXIII, 348 s. 16,25 frcs.

Bibliothèque scandinave. Hors série.
Anm. av A. Blanck (Gbg:s handelstidn. 24 okt.), L. Maury (Revue bleue, Année 61, p. 125—130), K. R. G. Strömberg (Stockh.-tidn. 21 okt.).

Steffen, R. Den backanaliska riktningen i Sveriges vitterhet. (Tirfing, Årg. 17, s. 33—43.)

Sverige i England. Anteckningar samlade inom den svenska kolonien under red. av J. Mortensen. Gbg. 337 s. 7,50 kr.

Inneh. bl. a.: B. D. Jackson, Linnésällskapet i London. — D. Wynter, Swedenborgssamfundet i London. — J. Mortensen, Svensk litteratur [i England]. — A. Roth, Svensk musik [i England].
Anm. av [N.] E[rdma]nn (Nya dagl. alleh. 30 sept.).

Sydow, C. W. v. Beowulf och Bjarke. Hfors. 46 s.

Stud. i nord. filol., Bd 14: 3.
Anm. av G. Cederschiöld (Sv. dagbl. 18 okt.).

Sydow, C. W. v. Beowulfskalden och nordisk tradition. (Vet.-soc. i Lund. Årsbok, 1923, s. 77—91.)

Söderlund, A. Hufvudstadsbladet under August Schaumans tid. (Åbo underrätt. 30 dec.)

Tiselius, C. A. Tidningspressen [i Göteborg]. (Göteborg. En översikt vid trehundraårsjubileet 1923. = Skrifter utg. till Gbg:s stads trehundraårsjubileum, 20, s. 778—792.)

Tufvesson, Th. I kärra och karet genom gångna tider. Anteckningar. Malmö. 143, (1) s. 5 kr.

Inneh. bl. a.: Wahlbomska konditoriet. En 40-talsbild från Lund. — Radikala tidningsplaner i Lund 1839. — Almqvist och Lund. Ur en students papper. — Vem skrev Ystadiaden? — »Mamsell Nora». [Eleonora Säfström.] Anm av G. Carlquist (Sydsv. dagbl. 23 dec.).

Wallén, E. Studier över romantisk mytologi i svensk litteratur. Akad. avh. Lund (tr. i Malmö). 300 s. + rättelser. 6 kr.

Anm. av H. Emilson (Sydsv. dagbl. 23 juli).

[Wendt, E. v.] Då Å. U. började. (Åbo underrätt. 21 jan.) Undert. E. v. W.

—— Tidningspressen [i Finland]. (Finlands svenskar. Hfors, s. 98—103.)

Vetterlund, F. [Värmland i dikten.] (Aftonbl. 24 aug.)

Åkerberg, E. Skrubben N:o 24. En samling handlingar på vers och prosa, framletade ur arkivets gömma. Till hundraårsminnet av Bellmanska sällskapets stiftande. Sthm. 138 s. 3,50 kr.

Anm. av [N.] E[rdma]nn (Nya dagl. alleh. 3 okt.), E[ri]k H[edé]n (Soc.-demokr. 28 nov.).

Österling, A. Dagens gärning. 1921.

Anm. av Agnes Langenskjöld (Fi. tidskr., T. 95, s. 108—112).

B. Särskilda författare.

ADLERSPARRE, SOPHIE (ESSELDE).

Leijonhufvud, Sigrid. Sophie Adlersparre (Esselde). Ett liv och en livsgärning. 2. Sthm. (7), 280 s., 2 pl. 7 kr.

Anm. av M[aria] C[ederschiöld] (Aftonbl. 29 dec.), Lydia Wahlström (Sv. dagbl. 15 dec.).

ALMQUIST, C. J. L.

Samlade skrifter. Under redaktion av F. Böök, utg. av O. Holmberg, J. Mjöberg, E. Olson och A. Werin. 3—4, 12, 29. Sthm. 3. Guldfågel i paradis, Rosaura, Amorina. Utg. av J. Mjöberg. IX, 476 s. 7,50 kr. — 4. Filosofiska och estetiska avhandlingar. Utg. av O. Holmberg. XXVI, 432 s. 7,50 kr. — 12. Folkskrifter. Utg. av A. Werin. XXXVI, 250, (1) s. 4,50 kr. —

29. Syster och bror, Själarnes ängel, Herr Lauritz Björnram och lilla Karin. Utg. av O. Holmberg. XIX, 348, (2) s. 5,75 kr.

Samlade skrifter. [5—9.] 1921. 13—17. 1922.

Anm. av R. G:son Berg (Aftonbl. 4 juni), H. Olsson (Gbg:s handelstidn. 27 juni), A. Österling (Sv. dagbl. 1 juni).

Berg, R. G:son. Almquists Värmlandstragedi. Hur skalden övergavs av sina vänner. (Stockh.-tidn., juln:r.)

Från den litterära salongen i Uppsala. Ett brev från A. F. Lindblad till Love Almquist [publ. av F. Böök]. (Sv. dagbl. 18 okt.)

Holmberg, O., C. J. L. Almqvist. 1922.

Anm. av T. F[ogelqvis]t (Dagens nyh. 6 och 16 febr.), E. Lindström (Gbg:s handelstidn. 2 nov.), R. Sjöberg (Aftonbl. 10 jan.), K. R. G. Strömberg (Stockh.-tidn. 7 aug.).

Petri-Liljekrantz, Hedvig. Carl Jonas Love Almqvists pedagogiska verksamhet. Sthm. 171, (1) s. 3 kr.

Pedagog. skrifter utg. av Sveriges allm. folkskollär.-fören:s litt.-sällsk., 105.

Räddade Almqvistminnen från Bremen. (Allsv. saml., Årg. 10, n:r 11, s. 3.)

Sjöberg, R. Den nya Almqvistforskningen. (Det nya Sverige, Årg. 17, s. 440—442.)

Söderhjelm, W. Almqvist och Finland. (Samlaren. N. F. Årg. 3 (1922), s. 65—158.)

Tufvesson, Th. Almqvist och Lund. Ur en students papper. (Förf:ns I kärra och karet genom gångna tider, s. 63—68.)

Werin, A., C. J. L. Almquist. Realisten och liberalen. Akad. avh. [Lund.] Sthm. 394, (1) s. 9,50 kr.

Anm. av F. Böök (Sv. dagbl. 4 juni), O. Holmberg (Nya dagl. alleh. 2 juni), E. Lindström (Gbg:s handelstidn. 2 nov.), K. R. G. Strömberg (Stockh.-tidn. 7 aug.).

ANDERSSON, DAN.

Skrifter. 1—4. 1921—1922.

Anm. av S. Engholm (Studiekamraten, Årg. 5, n:r 10, s. 8—10), R. Jändel (Frihet, 1923, n:r 9, s. 8—9).

Bolander, C.-A. Dan Andersson in memoriam. (Förf:ns Tidens oro, s. 218—232.)

Förut tr. i Julfacklan, 1921.

Lindeberg, G. Dan Andersson. (Svenska diktarsilhuetter, s. 89—95.)

Förut tr. i Unga tankar, Årg. 17 (1922), s. 188—189.

Lundberg, G. Andliga kraftkällor. Dan Andersson och döden. (Frihet, 1923, n:r 6, s. 6—7.)

Silverstolpe, G. Westin. Dan Andersson. Några minnesord till Samlade skrifter. (Ord och bild, Årg. 32, s. 529—537.)

Svanberg, V. En ursprunglig diktare. (Forum, Årg. 10, s. 496—502.)
Föranledde ett inlägg av T. Fogelqvist: Den »antilitterära skaldeuppfattningen». Ett diskussionsinlägg. (Ibid. s. 544—551.)

ARWIDSSON, A. I.

Forsman, R., A. I. Arwidssonin väitöskirja keskiajan romantiikasta. [A. I. Arwidssons avhandling om medeltidens romantik.] (Valvoja-Aika, 1923, s. 524—537.)

ASKELÖF, JOHAN CHRISTOFFER.

Tufvesson, Th. Vem skrev Ystadiaden? (Sydsv. dagbl. 26 sept.; omtr. i förf:ns I kärra och karet genom gångna tider, s. 115—125.)

ATTERBOM, P. D. A.

Berg, R. G:son. Från Atterboms ungdomsår. (Samlaren. N. F. Årg. 3 (1922), s. 1—64.)

Björkman, C. Tre brev från H. C. Andersen till Atterbom. (Da. stud., 1923, s. 69—74.)

Fjeldstad, R. P:son. Atterbom och Napoleon. (Veckojournalen, 1923, s. 1045.)
Avtr. av ett brev från Atterbom till sin mor, 13 maj 1809.

[Fjeldstad, R. P:son.] »Atterboms vagga.» Från skaldens födelsehem, komministergården Pålsbo i Östergötland. (Veckojournalen, 1923, s. 930.) Undert.: R—d Fj—d.

Vetterlund, F. De centrala äventyren i »Lycksalighetens ö». (Edda, Bd 20, s. 153—214.)

—— Tieck och dramaformen i »Lycksalighetens ö». (Vår tid. Årsbok utg. av samf. De nio, Årg. 8, s. 179—200.)

BELLMAN, C. M.

Skrifter. 1—2. 1921—1922.
Anm. (Times literary suppl. 8 febr.).

—— 2.
Anm. av S. Belfrage (Sv. dagbl. 3 mars).

[Belfrage, S.] Till Fredmans epistel n:o 69. (Nysv. stud., Årg. 3, s. 262—263.) Undert.: S. B—e.

[Bellmans konkursakter förvärvade till Stockholms rådhusarkiv.] (Hvar 8 dag, Årg. 24 (1922/23), s. 26.)

[Gobom, N.] En nyfunnen Bellmansdikt. (Stockh.-tidn. 26 juli.) Undert.: N. G.

[Hedvall, Y.] Bellmansminnen och Bellmanssamlare. (Stockh.-tidn. 16 dec.) Undert.: Bo Grip.

Kuylenstierna, O. Bellman och hans samtida Stockholm. 1922.
Anm. av Y. Hedvall (Saisonen, Årg. 8, s. 220—221).

Kuylenstierna, O. Bellman och verklighetens Ulla Vinblad. (Nya dagl. alleh. 14 jan.)

—— Bellmans vigselattest och dödsannons. Några unika Bellmansminnen hos Stockholmssamlare. (Veckojournalen, 1923, s. 232—234.)

—— Hur såg Bellmans barndomshem ut? Några arkivfynd. (Stockh.-tidn. 29 juli.)

Matthiessen, H. Bellmanske Sange i København. Bidrag til Belysning af Digtenes Forekomst i 1770'erne og 1780'erne. (Hist. Meddel. om Kbhvn. R. 2. Bd 1, s. 106—115.)

Randel, A. Ett hundrafemtioårigt Bellmansminne. Kring Follan och Magelungen, där »Opp Amaryllis» föddes. (Veckojournalen, 1923, s. 949—950, 964.)

—— Mollberg eller Mowitz? — det är frågan. (Aftonbl. 3 jan.)

M. anl. av O. Kuylenstierna, Mollberg och Mowitz (ibid. 20 dec. 1922). Genmäle av O. Kuylenstierna (ibid. 28 jan.).

Simonsson, I. Från Bellmans sista dagar. Ett otryckt brev från den bysatte skalden till hertiginnan Hedvig Elisabet[h] Charlotta. (Stockh.-tidn. 22 juli.)

BERCH, C. R.

Schück, H. Ett porträtt från frihetstiden. Carl Reinhold Berch. Sthm. (3), 234 s. 6,50 kr.

BERGER, H.

Centerwall, B. Hemma hos Henning Berger i Köpenhamn. (Gbg:s handelstidn. 26 maj.)

[Olson, E. W.] Hos Henning Berger på Utö. (Sv. dagbl. 25 nov.) Undert.: Eveo.

BERGER, KRISTINA CHARLOTTA ULRIKA, f. CRONHJELM.

Se avd. 3 B: G. Snoilsky.

BERGMAN, B.

[Svensson, N. P.] Bo Bergman. I anledning af hans senaste diktsamling »Livets ögon». (Ukens revy, Årg. 10, s. 184—189.) Undert.: Qvidam Qvidamsson.

Se avd. 3 A: Aurell, Fogelqvist.

BIRGITTA.

Bildt, C. Santa Birgitta i riddräkt. En omtvistad bild av helgonet i kyrkan S. Petronio i Bologna. (Dagens nyh. 8 juli.)

Cornell, H. Meister Franckes Madonna i Hamburg. Har konstnären inspirerats av Birgitta? (Sydsv. dagbl. 16 sept.)

—— Renässanskonstens uppfattning av Kristi födelse ett verk av Birgitta. (Ord o. bild, Årg. 32, s. 647—656.)

Fürst, C. M. Birgittareliker i Sverige och i Rom. Ett apropå till minneshögtiden i Vadstena 23 juli. (Sv. dagbl. 22 juli.)

Kjellberg, C. M. S:ta Birgittas hus vid Ulvåsa. (Hembygden. Organ f. sv. ungdomsringen f. bygdekultur, Årg. 3, s. 72—73.)

Lagerlöf, Selma. [Tal vid minneshögtiden över Birgitta.] (Sydsv. dagbl. 24 juli.)

Pira, S. Aspanäs. Ett Birgitta-minne. Tranås. 39 s., 4 pl. 2 kr.
Tr. i 200 ex.

[Sundberg, I.] Nyupptäckt Birgittabild i Dalarna. Ett intressant fynd i St. Tuna. (Sv. dagbl. 20 juli.) Undert.: Capellanus Amsbergensis.

BJÖRCK, ERNST DANIEL.

Ullman, U. L. Fader och son. [Gustaf Daniel och Ernst Daniel Björck.] (Hågkomster och livsintryck av svenska män och kvinnor. Saml. 3, s. 9—21.)

BLANCHE, A.

Holmberg, O. August Blanche. 1—3. 1. Novellisten. 2. Romanförfattaren. 3. Dramatikern. (Nya dagl. alleh. 30 juli, 6 och 11 aug.)
M. anl. av A. Blanche, Valda skrifter. 1—10. 1922.

BONDESON, AUGUST.

Holmberg, O. Skolläraren John Chronschoug. (Nya dagl. alleh. 28 aug.)
Anm. av A. Bondeson, Skrifter. 1—2.

CEDERBORGH, F.

Böök, F. Ottar Trallings författare. (Sv. dagbl. 23 dec.)

CRONHOLM, B.

Carlquist, G. Ur Bernhard Cronholms papper. (Sydsv. dagbl. 8 maj.)

CYGNÆUS, F.

Forsman, R. Fredrik Cygnæus kirjailijana ja ajanilmiönä. Akat. väitösk. [F. C. som författare och tidsföreteelse. Akad. avh.] Hfors. 211 s. 25 fmk.

Kihlman, E. Fredrik Cygnæus. [1—2.] 1. Poeten. 2. Kritikern. (Nya Argus, 1923, s. 58—61, 77—81.)

DAHLGREN, C. F.

Karlfeldt, E. A. Minnesteckning över Carl Fredrik Dahlgren. (Sv. akad:s handl. ifrån år 1886, D. 33 (1921), s. 67—225, 1 pl.)
Anm. av K. B[arr] (Stockh.-tidn. 28 sept.), A. Fjelner (Sydsv. dagbl. 18 okt.), O. R[abeniu]s (Stockh. dagbl. 8 okt.).

DELEEN, C.

Holmberg, A. Carl Deleen. Geniet-hjälten-martyren. Några kompletterande drag. Sthm. 72 s. 5,25 kr.

Förut tr. i Sv. bokh.-tidn., 1923.
Inneh. bl. a.: Carl Deleen, poeten. — Deleen och Svenska akademien.

EHRENSVÄRD, C. A.

Skrifter. Utg. av Gunhild Bergh. H. 2. (4) s., s. 193—397.

Sv. förf. utg. av Sv. vitt.-samf., 10: 2.

EKELUND, R.

Langenskjöld, Agnes. Ragnar Ekelunds diktning. (Förf:ns Litterära studier, s. 138—152.)

Förut tr. i Fi. tidskr., 1920, 1923.

EKELUND, V.

Adelborg, G.-O. Om Vilhelm Ekelund och hans verklighetssinne. (Förf:ns Afsides. Iakttagelser och betraktelser, s. 89—98.)

Förut tr. i Social-demokr., 1922.

Enckell, O. Vyer över Vilhelm Ekelunds dikt. (Nya Argus, 1923, s. 63—66.)

Olsson, H. Vandraren. [Vilhelm Ekelund.] (Polstjärnan, Årg. 28, s. 95—96.)

Svanberg, N. Vilhelm Ekelunds lyrik. (Nysv. stud., Årg. 3, s. 148—156.)

EKLUND, J. A.

Liedgren, E., J. A. Eklund som psalmdiktare. (Vår lösen, Årg. 14, s. 6—7, 9—11.)

ENGSTRÖM, ALBERT.

Se avd. 3 B: Strindberg.

FORSSLUND, KARL-ERIK.

50-årsdagen den 14 sept. 1922. Artikel av T. Fogelqvist. (Frihet, 1922, n:r 10, s. 4, 10.)

Bannbers, O. Karl-Erik Forsslund — naturskyddare och hembygdsvårdare. (Sveriges natur, Årg. 14, s. 65—74.)

Lindeberg, G. Karl-Erik Forsslund — Storgårdsskalden. (Förf:ns Svenska diktarsilhuetter, s. 82—88.)

Förut tr. i Unga tankar, Årg. 17 (1922), s. 172—173.

FRÖDING, G.

Samlade skrifter. [Red. av R. G:son Berg.] 11—16. Sthm 1922. à 4,50 kr. 11—14. Tidningsuppsatser. 1—4. XVIII, (1), 242, (2) s.; (4), 316, (2) s.; (4), 348, (2) s.; (4), 404, (3) s. — 15—16. Brev. 1—2. XI, 216 s.; (4), 179 s.

Anm. av Kj. [R. G.] S[trömber]g (Stockh.-tidn. 11 febr.), F. Vetterlund (Aftonbl. 22 febr.).

Samlade skrifter. 1—16. 1918—1923.

Anm. av O. Holmberg (Nya dagl. alleh. 12 och 21 maj). — Med anledn. härav ett öppet brev från utg., R. G:son Berg, samt bemötande av O. Holmberg (ibid. 22 och 23 maj).

Belfrage, S. Frödings »Ett gammalt bergtroll». (Bokstugan, Årg. 7, s. 289—292.)

Larsson i By, C. Ett besök hos Gustaf Fröding. (Hågkomster och livsintryck av svenska män och kvinnor. Saml. 3, s. 216—220.)

Lindeberg, G. Gustav Fröding. (Förf:ns Svenska diktarsilhuetter, s. 58—68.)

Förut tr. i Unga tankar, Årg. 17 (1922), s. 140—141, 156—157.

Nielsen, H. Gustaf Fröding. (Förf:ns Moderne Litteratur. Ny Samling. Kbhvn, s. 1—38.)

Förut tr. i Ord o. bild, Årg. 19 (1910).

Paul, A. Frödings »bekännelser». Ur ett par av hans egna hittills obekanta brev [från 1893]. (Sv. dagbl. 13 dec.)

Med anl. härav en rättelse av A. Berggren (ibid. 20 dec.). Svar av förf. (ibid. 3 jan. 1924).

Segerström, S. Källorna till Frödings dikt Parken. (Edda, Bd 20, s. 118—152, 312.)

Se avd. 3 A: Leffler.

GABRIELSSON, K. J.

Jungen, E. En bortglömd diktning. Till minnet av en arbetardiktare. (Frihet, 1922, n:r 2, s. 4, 9.)

GEIJER, E. G.

Samlade skrifter. Ny ökad upplaga ordnad i tidsföljd, genomsedd av J. Landquist. 1, 12. Sthm. à 10 kr., 1. Essayer och avhandlingar. 1803—1817. (4), 486, (1) s., 1 portr. — 12. Geijers brev till hans hustru. 1808—1846. XXXII, 495 s., 1 portr.

1 anm. av A. Blanck (Gbg:s handelstidn. 14 nov.), [F. Böök] (Sv. dagbl. 8 nov.) — Med anl. härav ett påpekande av S. Falk (ibid. 22 nov.) — G. Carlquist (Sydsv. dagbl. 20 nov.), Kj. [R. G.] S[trömber]g (Stockh.-tidn. 9 dec.).

Dikter. 1922.

Anm. av O. Holmberg (Nya dagl. alleh. 20 mars).

Erik Gustaf Geijers brev till hans hustru 1808—1846. Med inledning och upplysningar utg. av J. Landquist. Sthm. XXXII, 495 s., 6 pl. 10 kr.

Utgör även del 12 av E. G. Geijer, Samlade skrifter.

Anm. av A. Blanck (Gbg:s handelstidn. 1 mars), F. Böök (Sv. dagbl. 15 april), T. F[ogelqvis]t (Dagens nyh. 12 mars), O. Holmberg (Nya dagl. alleh. 20 mars), Kj. [R. G.] S[trömber]g (Stockh.-tidn. 11 mars).

Degerman, A. Geijer och folkbildningsarbetet. (Polstjärnan, Årg. 28, s. 137—139.)

Landquist, J. Geijer »Om Europas världsherravälde». Ett dokumentfynd i Uppsala universitetsbibliotek. (Stockh.-tidn. 22 juli.)
E. G. Geijers installationsföreläsning 27/3 1817.

Paludan, J. Geijer och Grundtvig. (Edda, Bd 20, s. 99—117.)

GUSTAV III.

Fröding, H. Två operor om Gustav III [D. F. E. Auber, Le bal masqué och G. Verdi, Un ballo in maschera]. (Stockh.-tidn. 26 jan.)

HALLENBERG, J.

Ahnlund, N. Historieskrivaren Jonas Hallenberg. Sthm. 23 s.
Särtr. ur Sv. tidskr., Årg. 13, s. 107—123, med tillagda anmärkningar.

HALLSTRÖM, P.

Ungdomsnoveller. Berättelser. Sthm (tr. i Hfors). 291 s. 6,75 kr.
Anm. av E[ri]k H[edé]n (Soc.-demokr. 2 juni), S[onja] R[oland] O[hlon] (Gbg:s handelstidn. 13 juli), S. Selander (Ord o. bild, Årg. 32, s. 661—664), Kj. [R. G.] S[trömber]g (Stockh.-tidn. 13 maj), S. Söderman (Stockh. dagbl. 9 juli), A. Österling (Sv. dagbl. 10 maj).

Holmberg, O. Per Hallströms noveller. 1—2. (Nya dagl. alleh. 7 och 12 april.)

Lindblad, G. Per Hallström som novellist. 1—2. (Sv. dagbl. 10 och 11 april.)

Marcus, C. D. Per Hallström. (Förf:ns Nordiska essayer, s. 214—243.)
Förut tr. i Det nya Sverige, Årg. 16 (1922).

Nielsen, H. Per Hallström. (Förf:ns Moderne Litteratur. Ny Samling. Kbhvn, s. 39—69.)
Förut tr. i Ord o. bild, Årg. 19 (1910), s. 54—64.

HANSSON, OLA.

Samlade skrifter. 1—17. 1919—1922.
Med anl. av upplagans avslutande offentliggjordes en förfrågan, undert.: »Bokmal», varför vissa arbeten icke blivit tryckta i uppl. (Sv. dagbl. 3 jan.). Svar från förlaget (ibid. 4 jan.). — Senare meddelade O. Hansson en förteckning över sina ännu outgivna arbeten (Dagens nyh. 31 mars).

—— 16—17.
Anm. av E. Hedén (Soc.-demokr. 13 febr.).

Ekelund, E. Ola Hansson. 1—2. 1. Ola Hansson och tidsproblemen. 2. Ola Hanssons diktning. (Nya Argus, 1923, s. 144—147, 159—164.)

Hedén, E. Ola Hansson som 1900-tals-diktare. 1—2. (Bokstugan, Årg. 7, s. 1—10, 40—47.)

Marcus, C. D. Ola Hansson. (Det nya Sverige, Årg. 17, s. 470—482.)

HEDBERG, TOR.

Söderhjelm, Alma. Vi finländare och Johan Ulfstjerna. En förklaring. (Sv. dagbl. 14 aug.)

HEDE, G.

Lindeberg, G. Gunnar Hede. (Förf:ns Svenska diktarsilhuetter, s. 96—103.)
Förut tr. i Unga tankar, Årg. 17 (1922), s. 200—202.

HEIDENSTAM, V. v.

Lindeberg, G. Heidenstam. Från Epikuros till Stoa. (Förf:ns Svenska diktarsilhuetter, s. 32—39.)
Förut tr. i Unga tankar, Årg. 17 (1922), s. 106, 124—125.

Marcus, C. D. Verner von Heidenstam: Hans Alienus. (Förf:ns Nordiska essayer, s. 9—53.)
Förut tr. i Edda, Bd 16 (1921).

Se avd. 3 A: Leffler.

HEMMER, J.

Langenskjöld, Agnes. Jarl Hemmers poetisk[a] utveckling. (Förf:ns Litterära studier, s. 153—192.)
Förut tr. i Fi. tidskr., 1920—1923.

HIERTA, L. J.

Forssell, N. Lars Johan Hierta. En banbrytande journalist och politiker från Karl-Johans-tiden. (Sv. dagbl. 8 juli.)

HJÄRNE, H.

Harald Hjärnes död. Artiklar av G. Jacobsson (Nordens årsbok, 1923, s. 168—171), J. Paul (Hist. Vierteljahrschr., Jahrg. 21 (1922/23), S. 254—256).

Nydal, J. Några hågkomster från Harald Hjärnes skoltid. (Hågkomster och livsintryck av svenska män och kvinnor. Saml. 3, s. 46—58.)

HOF, S.

Beckman, N. Sven Hof. En levnadsskildring från frihetstidens Västergötland. Gbg. XI, 153 s. 4 kr.
Gbg:s vet.- o. vitt.-samh:s handl. F. 4. 27:1.

JÄNDEL, RAGNAR.

Se avd. 3 A: Aurell.

KARLFELDT, E. A.

Hedlund, K. Vår tid i Karlfeldts diktning. (Från Gästrikebygder, Årg. 3 (1922), s. 7—22.)

Lindeberg, G. Erik Axel Karlfeldt. (Förf:ns Svenska diktarsilhuetter, s. 69—81.)

Förut tr. i Unga tankar, Årg. 17 (1922), s. 8—9, 24—25.

—— Karlfeldts religiösa skaldskap. Ett bidrag till hans karaktäristik. (Julbok f. Västerås' stift, Årg. 18, s. 33—40.)

Lindorm, E. Den store Dalmålaren Erik Axel Karlfeldt. (Julfacklan, 1923, s. 20—22.)

Se avd 3 A: Fogelqvist, Leffler.

KELLGREN, J. H.

Samlade skrifter. Utg. av S. Ek och O. Sylwan. D. 6. Brev. H. 2. XIII, (2) s., s. 241—363.

Sv. förf. utg. av Sv. vitt.-samf., 9: 6: 2.

Belfrage, S. Cantate den 1 januari 1789. (Förf:ns Gustavianska dikter i stilhistorisk belysning, s. 103—112.)

—— Den nya skapelsen eller inbildningens verld. (Ibid. s. 128—140.)

—— Til Bacchus och kärleken! (Ibid. s. 9—27.)

—— Til Christina. (Ibid. s. 113—127.)

—— Til Rosalie. (Ibid. s. 28—33.)

Mjöberg, J. »Polens platta bygd.» (Nysv. stud., Årg. 3, s. 196—197.)

Till en vers i »Mina löjen».

KEY, ELLEN.

Mina julminnen. (Idun, Årg. 36, juln:r, s. 3.)

KNÖS, THEKLA.

Horn, Vivi f. Ankarcrona. Vänskapen mellan Thekla Knös och Zacharias Topelius. (Fi. tidskr., T. 95, s. 35—52.)

KOCH, M.

Nilsson, Selma. Martin Koch som arbetardiktare. 1—2. (Soc.-demokr. 29 nov., 28 dec.)

LAGERGREN, CLAES.

Mitt livs minnen. [1.] 1922.

Anm. av O. Holmberg (Nya dagl. alleh. 4 mars).

LAGERKVIST, P.

[Hällström, R. af.] Pär Lagerkvist teatterireformaattorina. [P. L. som teaterreformator.] (Ultra, Tidskr. f. ny konst o. litt., 1922, s. 116—118.) Undert.: R. H—m.

Se avd. 3 A: Aurell.

LAGERLÖF, SELMA.

Mårbacka. 1922.

Anm. av S. Selander (Ord o. bild, Årg. 32, s. 281—284).

[Brodin, L.] »Niger-Nils», förebilden till Gunnar Hede i En herrgårdssägen. Ett intressant vandringsoriginal från 1870-talets Värmland. (Nya Werml.-tidn. 19 maj.) Undert.: Fryksdalspojken.

Bülow, W. Selma Lagerlöf 65 år. Ett besök på Mårbacka. (Lunds dagbl. 20 nov.)

Lindeberg, G. Om Selma Lagerlöfs »Jerusalem». (Förf:ns Svenska diktarsilhuetter, s. 47—57.)

—— Sagoförtäljerskan. Tillika ett kapitel om religionens verklighet. (Ibid. s. 40—46.)

Förut tr. i Unga tankar, Årg. 17 (1922), s. 88—89.

[Lindqvist, Märta.] Hos sagoberätterskan på Mårbacka. (Sv. dagbl. 17 nov.) Undert.: Quelqu'une.

Marcus, C. D. Selma Lagerlöf: Gösta Berlings saga. (Förf:ns Nordiska essayer, s. 54—135.)

Första kap. förut tr. i Det nya Sverige, Årg. 14 (1920).

—— Selma Lagerlöf: Körkarlen. (Ibid. s. 136—144.)

Förut tr. i Det nya Sverige, Årg. 7 (1913), s. 198—202.

Munch-Petersen, Valfrid. Selma Lagerlöf. (Gads danske Magasin, Aarg. 16 (1922), s. 384—388.)

Stark, Hanna-Lisa. En herrgårdssägen. (Sv. dagbl. 20 dec.)

LAURENTIUS PETRI GOTHUS.

Nordström, J. Laurentius Petri Gothus' Strategema gothici exercitus. Ett återfunnet humanistepos. (Samlaren. N. F. Årg. 3 (1922), s. 221—276.)

LEFFLER, ANNE CHARLOTTE.

En självbiografi. 1922.

Anm. av O. Holmberg (Nya dagl. alleh. 29 jan.), Ellen Kleman (Hertha, Årg. 10, s. 108—111), A. N[ilsson] (Gbg:s handelstidn. 10 jan.), O. Rabenius (Stockh. dagbl. 26 jan.), Tora Ramm-Ericson (Lunds dagbl. 17 jan.).

Linder, Gurli. Anne Charlotte Leffler. (Ord o. bild, Årg. 32, s. 561—574.)

Med anl. av A. Ch. Leffler, En självbiografi. 1922.

LENNGREN, ANNA MARIA.

Armini, H. Till en dikt av fru Lenngren [Epitaphe]. (Nysv. stud., Årg. 3, s. 265—266.)

Se avd. 3 A: Blanck.

LEOPOLD, C. G. af.

Belfrage, S. Det slutande århundradet. (Förf:ns Gustavianska dikter i stilhistorisk belysning, s. 58—74.)

—— Ur »Erotiska oder». (Ibid. s. 34—39.)

—— Ö[f]ver begäret till ett odödligt namn. (Ibid. s. 40—57.)

Se avd. 3 B: Oxenstierna.

LIDFORSS, B.

Hedén, E. Bengt Lidforss. Ett minnesord. (Studiekamraten, Årg. 5, n:r 17, s. 1—3.)

[Hedén, E.] Bengt Lidforss. På tioårsdagen av hans död. (Soc.-demokr. 25 aug.) Undert.: Ek. Hn.

Herrlin, A. Bengt Lidforss och August Strindberg. En studie över deras tankegemenskap och förhållande till samtida naturfilosofiska och metafysiska idéströmningar. (Bengt Lidforss. En minnesskrift, s. 53—85.)

Lindström, R. Bengt Lidforss och arbetarungdomen. (Frihet, 1923, n:r 11, s. 1—2.)

En minnesskrift. På initiativ av studentföreningen D. Y. G. och Lunds arbetarkommun och under medverkan av fränder och vänner red. av E. Sjövall. Malmö. 4:o. XVI, 166 s. 6 kr.

Inneh. personliga minnen och uppsatser om B. Lidforss av Hj. Branting, A. Engberg, Gärda af Geijerstam f. Lidforss, N. Heribert-Nilsson, A. Herrlin, Karin Jensen f. Lidforss, W. Johannsen, P. A. Johansson, R. Larsson, E. Lidforss, N. E. Lindberg, K. Ljunggren, J. A. Mjöen, I. Pauli, H. Persson, K. Petrén, L. Ribbing, P. Rosenius, C. W. Sjöström, E. Sjövall, E. Strömgren, Hedvig Strömgren f. Lidforss, F. W. Thorsson, O. Wangson, F. Weis, E. Wigforss.

Anm. av T. F[ogelqvis]t (Dagens nyh. 23 sept.), E[ri]k H[edé]n (Soc.-demokr. 24 sept.), P. Rosenius (Lunds dagbl. 18 okt.).

[Stenick, E.] Bengt Lidforss. Ett par ord om Lidforss och ungdomen. (Frihet, 1923, n:r 7, s. 6.) Undert.: E. St.

LIDNER, BENGT.

Afzelius, N. Lidners resa till Kap. En färdeskildring av honom själv i en nyfunnen dikt. (Sv. dagbl. 28 jan.)

Belfrage, S. Grevinnan Spastaras död. (Förf:ns Gustavianska dikter i stilhistorisk belysning, s. 75—97.)

—— Hymn ur »Yttersta domen». (Ibid. s. 98—102.)

LINNÉ, C. v.

Svenska Linné-sällskapets årsskrift. Årg. 6. Upps. 4:o. (4), 177, (2) s. Medl.-avg. 10 kr. för år.

Inneh. bl. a.: E. Malmeström, Linnés humor. — E. Nordenskiöld, En blick på Linnés allmänna naturuppfattning och dess källor. — C. Forsstrand, Några uppgifter om Danmarks socken och Linnés grannar. — A. Levin, En samling Linnémedaljer. — J. Almkvist, Studier över Carl von Linnés verksamhet som läkare, ett bidrag till syfilidologiens historia. — E. Förberg, Hortus Upsaliensis. Några anteckningar om dess öden under 180 år. — E. Lindell, Råshult Södregård. — J. Sahlgren, Ett Linnébibliotek. Några reflexioner och anteckningar. — E. Förberg, Förteckning över till Linnésamlingen hörande böcker, som ej äro upptagna i J. M. Hulths Bibliographia Linnæana.

Anm. av A. Randel (Aftonbl. 28 maj).

Brev och skrivelser av och till C. v. Linné. 1: 8.

Anm. av F. Bryk (Aftonbl. 21 febr.), C. F[orsstrand] (Sv. dagbl. 10 mars).

Linnés Nemesis divina utg. och kommenterad av K. Barr. Sthm. 162, (1) s., 1 pl. 4,50 kr.

Anm. av O. H[olmber]g (Nya dagl. alleh. 22 dec.), T. S[egerstedt] (Gbg:s handelstidn. 7 nov.).

Bryk, F. Linné som opponent på ett naturvetenskapligt föredrag i Leyden. En vetenskaplig dispyt mellan Linné och Lieberkühn. (Aftonbl. 27 maj.)

Jackson, B. D. Linnæus (afterwards Carl von Linné). The story of his life adapted from the Swedish of Th. M. Fries, and brought down to the present time in the light of recent research. London. xv, 416 s., 3 portr., 4 pl., 1 karta. 25 sh.

Anm. (Nature, 1923, p. 715—716).

Jacobowsky, C. V. Linné och H. C. Andersen. (Ups. nya tidn. 6 mars.)

Mortensen, J. Ett besök i Linnæan society. (Sydsv. dagbl. 1 febr.)

Se avd. 1: Bryk, Förberg, Sahlgren; 3 A: Sverige i England.

LYBECK, MIKAEL.

Samlade arbeten. 10—11. Hfors. à 4 kr. 10. 1921. Breven till Cecilia. 287 s. 11. Domprosten Bomander. Samtal. 164, (1) s.

MESSENIUS, JOHANNES.

Se avd. 3 A: Cederberg.

MÅNSSON, P.

Geete, R. Peder Månsson. Vår siste svenske medeltidsskald. (Ord o. bild, Årg. 32, s. 129—140.)

NORSTRÖM, V.

Haralds, Hj. Tal vid avtäckandet av Vitalis Norströms bild i Göteborgs högskola den 3 febr. 1923. (Nord. tidskr., 1923, s. 252—255.)

Se avd. 3 B: Tegnér.

NYBLOM, HELENA.

Mina levnadsminnen. 1—2. 1922.

Anm. av O. Holmberg (Nya dagl. alleh. 19 febr.).

80-årsdagen. Art. av O. Rabenius (Stockh. dagbl. 6 dec.), W. Swahn (Stockh.-tidn. 2 dec.).

OLSSON, JOHANNES (BRÅNASMEDEN).

Jacobowsky, C. V. Brånasmeden. En dalsländsk bondeskald. (Hembygden, utg. av Dalslands hemb.-förb., 1922, s. 1—5.)

OXENSTIERNA, J. G.

Johansson, J. V. Några dikter av J. G. Oxenstierna, publicerade av Leopold. (Samlaren. N. F. Årg. 3 (1922), s. 159—174.)

PETRI, OLAUS.

Wieselgren, O. Olavus Petris Tobiæ comædia. Några konturer av skolkomediens och bibeldramats utvecklingshistoria. (Sv. dagbl. 13 dec.)

RUDBECKIUS, J.

300-årsjubileet. Art. av E. Billing (Julbok f. Västerås' stift, Årg. 18, s. 7—13), W. Fevrell (Studiekamraten, Årg. 5, n:r 23—24, s. 7—9).

Från Johannes Rudbeckius' stift. En festgåva till Rudbeckius-jubileet 1923. Sthm (tr. i Upps.). 4:o. VII, (1), 465 s., 1 portr. 15 kr.

Inneh. bl. a.: G. Andersson, En episod ur Gagnefs och Mockfjärds krönika från Johannes Rudbeckius' tid. — E. Billing, Johannes Rudbeckius' aristotelism. — F. Fåhræus, Johannes Rudbeckius' tankar om predikoämbetet enligt hans första synodalorationer. — E. Liedgren, Psalmbeståndet i Petrus Rudbeckius' Enchiridier 1622 och 1627.

Hall, B. R. Johannes Rudbeckii liv och insatser. Översikt vid 300-årsminnet. (Sydsv. dagbl. 10 juni.)

—— Till Joh:s Rudbeckius' karaktäristik. Några konturer vid 300-årsminnet. (Sv. dagbl. 14 juni.)

Holm, R. Johannes Rudbeckius och hans kulturgärning. (Gbg:s handelstidn. 14 juni.)

Samuelsson, Vilhelmina. Johannes Rudbeckius (1581—1646). Strängnäs. 15 s. 0,75 kr.

RUNEBERG, J. L.

Böök, F. Runebergs Soldatgossen. (Sv. dagbl. 12 febr.)

Jfr nedan: Vasenius.

Edelfelt, Berta. Ur en gammal dagbok. 1922.

Anm. av O. Holmberg (Nya dagl. alleh. 13 jan.), V. A. Koskenniemi (Historiallinen aikakauskirja, 18, s. 340—341). — Med anl. av några yttranden av P. Nordmann (Fi. tidskr., T. 95, s. 23—25) publicerade förf. ett bemötande (ibid., s. 252—255), som besvarades av denne (ibid. s. 255).

[Enckell, O.] Runebergs Fästningsfångarna. (Nylänningen, 1923, s. 19—21.) Undert.: O. E.

Vasenius, V. Runeberg och förebildsforskningen. 1—2. (Hufvudstadsbl. 9 och 17 mars.)

—— Tappre fäders andar än en gång. 1—2. (Ibid. 27 och 30 mars.)
Med anl. av F. Böök, Runebergs Soldatgossen. — Artiklarna ha även utkommit som gemensamt särtr. utan titelbl. (Hfors. 20 s.)

RYDBERG, V.

Brev. 1. Viktor Rydbergs och S. A. Hedlunds brevväxling samt några brev från Viktor Rydberg till Hedlundska familjen. I urval utg. av E. Haverman. Sthm. x, (1), 431 s. 12 kr.
Anm. av A. Blanck (Gbg:s handelstidn. 19 dec.), O. Holmberg (Nya dagl. alleh. 23 dec.), F. Vetterlund (Aftonbl. 18 dec.).

Två brev från Viktor Rydberg [publ. av F. Böök]. (Sv. dagbl. 6 dec.)
Två brev från 1882 ställda till H. L. Westin.

Beskow, N. Viktor Rydberg och de sociala frågorna. (Studiekamraten, Årg. 5, n:r 8—9, s. 7—10.)

Blanck, A. »Fribytaren på Östersjön», ett stycke av Rydbergs egen historia. (Gbg:s handelstidn. 1 aug.)
Med anl. av V. Svanberg, Rydbergs Singoalla.

—— Rydbergs Narkissos-myt och några principiella reflexioner. (Samlaren. N. F. Årg. 3 (1922), s. 208—220.)

Galschiöt, M. [Minnen om Viktor Rydberg.] (Förf:ns Skandinaver i Rom for halvhundred Aar siden. Kbhvn, s. 132—134.)

Grip, E. Vår vitterhets stormän under 1800-talet. 5. Viktor Rydberg. Sthm (tr. i Upps.). 109 s. 2,25 kr.
Sveriges kristl. studentrörelses folkskr., 39.

Langenskjöld, Agnes. Lenau-toner i Viktor Rydbergs diktning. (Förf:ns Litterära studier, s. 9—43.)
Förut tr. i Nord. tidskr., 1919.

—— Magister Lars som modern typ. En Rydbergstudie. (Nya Argus, 1923, s. 151—154; i utförligare form omtr. i förf:ns Litterära studier, s. 44—59.)

—— Rydbergs dikt Grubblaren och Pascals »vad». (Vår lösen, Årg. 14, s. 278—281; omtr. i förf:ns Litterära studier, s. 60—69.)

Lindeberg, G. Viktor Rydberg — uppfostraren. (Förf:ns Svenska diktarsilhuetter, s. 17—22.)
Förut tr. i Unga tankar, Årg. 17 (1922), s. 73—74.

Svanberg, V. Rydbergs Singoalla. En studie i hans ungdomsdiktning. Akad. avh. Upps. VII, 199, (1) s. 6 kr.
Utgör även del 25 av Skrifter utg. av Sv. litt.-sällsk.
Anm. av A. Blanck (Gbg:s handelstidn. 27 juli).

Se avd. 3 A: Elgeskog.

RÄÄF I SMÅLAND, L. F.

Strussenfelt, Gunhild v. Leonard Fredrik Rääf i Småland. Ett femtioårsminne. (Arte et marte, 1922/23, s. 18—23.)

SCHILDT, R.

Söderhjelm, W. Runar Schildts dramatik. (Sv. dagbl. 13 nov.)

Öhquist, J. Runar Schildt und die jüngste schwedische Dichtung Finnlands. (Deutsch-nord. Jahrbuch f. Kulturaustausch u. Volkskunde, 1923, S. 92—99.)

SEHLSTEDT, E.

Bianchini, Lisa. Elias Sehlstedt — Sandhamns upptäckare. (Veckojournalen, 1923, s. 1191, 1203.)

SILFVERSTOLPE, G. M.

Wengström, G. Poeten Gunnar Mascoll Silfverstolpe. (Studiekamraten, Årg. 5, n:r 23—24, s. 10—11.)

SILVERSTOLPE, A. G.

Gobom, N. Axel Gabriel Silverstolpe. Bidrag till belysning av hans personlighet och tidigare författarskap. Akad. avh. Upps. VII, (1), 182 s. 4 kr.

Anm. av A. Blanck (Gbg:s handelstidn. 5 sept.), N. Forssell (Sv. dagbl. 2 sept.), O. Holmberg (Nya dagl. alleh. 16 sept.).

SJÖBERG, BIRGER.

Brunius, A. Något om »naivismen» och »Fridas bok». (Forum, Årg. 10, s. 49—55; omtr. i förf:ns Kätterier, s. 184—191.)

SNOILSKY, CARL.

Neander, S. När Waldenström stämplade Snoilsky som ateist. En kulturbild från åttiotalets slut. (Veckojournalen, 1923, s. 255, 258, 262.)

SNOILSKY, GUSTAF.

Neander, S. Trettio riksdaler för en roman. Snoilskys farfar och författarinnan till »Kors på Idas graf» [Kristina Charlotta Ulrika Berger f. Cronhjelm]. (Veckojournalen, 1923, s. 1154, 1168.)

SOMMELIUS, G. L. (BEPPO).

Gillby, J. Gustaf Lorenz Sommelius. (Blekingebygder, Årg. 1, s. 145—155.)

Holmberg, O. Byron i Borås. En svensk skaldesilhuett för 75 år sedan. (Nya dagl. alleh. 9 sept.)

SPEGEL, HAQUIN.

Dagbok ånyo utg. av S. Hildebrand. Sthm. XX, 174 s. 15 kr.

Bring, J. Th. Haqvin Spegel. Sthm (tr. i Upps.). 25 s. 0,60 kr.
Sveriges kristl. studentrörelses folkskr., 40.

STAGNELIUS, E. J.

Valda skrifter utg. med inledning och anmärkningar av F. Böök. 1—2. Sthm. à 7,50 kr. 1. Lyriska dikter. Liljor i Saron. 412, (4) s. — 2. Episka och dramatiska dikter. Prosa. 383, (1) s.

Stagnelius om äktenskapet. Ett otryckt prosafragment i Brinkmanska arkivet på Trolle-Ljungby [publ. av F. Böök]. (Sv. dagbl. 11 okt.)

Hundraårsminnnet. Art. av F. Böök (Sv. dagbl. 3 april), O. Holmberg (Nya dagl. alleh. 2 april), T. Fogelqvist (Dagens nyh. 31 mars), E. L[indor]m (Soc.-demokr. 3 april), O. R[abeniu]s (Stockh. dagbl. 3 april), Kj. [R. G.] S[trömber]g (Stockh.-tidn. 3 april).

Cederblad, S. Studier i Stagnelii romantik. Akad. avh. [Uppsala.] Upps. & Sthm. IX, 327 s. 7 kr.

Anm. av N. Ålenius (Ups. nya tidn. 30 nov.).

Risberg, B. Kring Stagneliustexten. (Nysv. stud., Årg. 3, s. 157—195.)

Genmäle mot F. Bööks art. i Nysv. stud., Årg. 2 (1922).

—— Något om Stagnelius' handskrifter. I anledning av 100-årsdagen av Stagnelii död den 3 april. (Nya dagl. alleh. 31 mars.)

STRINDBERG, A.

[Brev av den 18. nov. 1901 till O. Eliasson.] (Stockh.-tidn. 2 jan.)

Aurell, T. Fragment. Till Strindbergs-minnet. (Frihet, 1922, n:r 6, s. 5—6.)

Bianchini, Lisa. August Strindberg på Sandhamn. (Veckojournalen, 1923, s. 1214—1215.)

[Brev från Strindberg till hans dotter Kerstin Sulzbach funna i Wien.] (Lunds dagbl. 1 och 3 febr.)

Dürr, E. Strindbergs 'Ostern'. (Saarbrücker Blätter, I, 11.)

Engström, A. August Strindberg och jag. Sthm. 77, (1), 19 s. faks. 4,75 kr.

Anm. av C. A. Dymling (Gbg:s handelstidn. 25 juni), E[ri]k H[edé]n (Soc.-demokr. 23 maj), J. L[andquist] (Stockh.-tidn. 18 maj), A. Ö[sterling] (Sv. dagbl. 20 maj).

Fulton, Magnhild. August Strindbergs resor genom Gästrikland 1890 och 1891. (Från Gästrike-bygder, Årg. 4, s. 100—111.)

Gerloff, H. Strindberg. (Deutsch-schw. Blätter, Jahrg. 3, S. 97—104.)

Groothoff, O. Strindberg på landsortsscenen. Kompletterande anteckningar till en nyutkommen Strindbergsbok [Y. Hedvall, Strindberg på Stockholmsscenen]. (Scenen, Årg. 9, s, 192, 194—195.)

Grussendorf, H. Strindbergs 'Anno achtundvierzig. (Baden-Badener Bühnenblatt, II, 134.)

Hedén, E. August Strindberg som europäisk diktare. (Schweden in Kultur und Wirtschaft. Frankf. 1922, S. 58—64.)
Svensk och tysk text.

Hedvall, Y. Strindberg på Stockholmsscenen 1870—1922. En teaterhistorisk översikt. Sthm. 190, (1) s. 13,50 kr.
Anm. av A. B[runiu]s (Gbg:s handelstidn. 20 juni).

Jaspers, K. Strindberg und Van Gogh. 1922.
Anm. av R. Lagerborg (Sv. dagbl. 17 aug.).

Klages, V. Auf Strindbergs Spuren. (Schles. Zeit. 19 nov. 1922.)

Klein, P. Strindberg und der Katholizismus. (Stimmen d. Zeit, Bd 104 (1922/23), S. 149—150.)

Levi, C. Augusto Strindberg. (Förf:ns Studi di teatro, 1. Palermo, p. 277—287.)

Lindblad, G. Friluftsskildringarna i Röda rummet. (Aftonbl. 5 aug.)

Lindeberg, G. En blick på Strindbergs religiösa utveckling. (Svenska diktarsilhuetter, s. 23—31.)
Förut tr. i Unga tankar, Årg. 17 (1922), s. 56—58.

Lissauer, E. Strindbergs Monomanie. (N. Bad. Landeszeit., 211.)

Manacorda, G. [August Strindberg.] (Inl. till A. Strindberg, La storia d'un anima. Firenze, p. v—xxiii.)

Marcus, C. D. August Strindberg: I havsbandet. (Förf:ns Nordiska essayer, s. 145—173.)
Förut tr. i Det nya Sverige, Årg. 15 (1921).

—— Ett ord om Ibsens och Strindbergs dramer. (Ibid. s. 174—190.)
Förut tr. i Sv. dagbl., 1921.

—— Strindberg och Wedekind. (Stockh. dagbl. 17 sept.)

—— Strindbergs naturalistiska skådespel. (Tiden, Årg. 15, s. 443—464.)

Marcuse, L. Strindberg. Das Leben der tragischen Seele. 1920.
Anm. av [N.] E[rdma]nn (Nya dagl. alleh. 30 april), H. Franck (Hannov. Kurier, 1923, 313/14, 325/26), A. Klaar (Voss. Zeit., 1923, Lit. Umschau, 259).

Möhlig, K. Strindbergs Weltanschauung. 1. Strindberg und der Katholizismus. Mit 1 Titelbild. Elberfeld. xv, 320 s. 4 Rmk.

Oljelund, I. Strindbergs religiositet. (Frihet, 1922, n:r 6, s. 6—7.)

Schönebeck, E. Strindberg als Erzieher. Berlin. 70 s. 1 Rmk.
Entschiedene Schulreform, hrsg. v. P. Oestreich, 3.

[Strindberg, Maria.] Med August Strindberg på 90-talet. En vän och släktings hågkomster. (Sv. dagbl. 1 juli.) Undert.: S.

Vedel, V. August Strindberg. (Förf:ns Firsernes Førere. Karakteristiker og Kritiker. Kbhvn, s. 91—108.)

Westman, G. Strindbergsminnen. (Maj. Skånejournalisternas vårtidn., 1923, s. 18—19.)

Wetterhoff-Asp, S. August Strindberg, Sarah Bernhardt — och jag. (Veckans krönika, Årg. 20, s. 37—38.)

Se avd. 3 A: Elgeskog, Leffler; 3 B: Lidforss; 4: Brunius.

STRUSSENFELT, ULRIKA SOFIA v. (PILGRIMEN).

[Kerfve, A.] »Pilgrimen». (Aftonbl. 22 jan.) Undert.: A. K.

STURZENBECKER, O. P.

Tufvesson, Th. Radikala tidningsplaner i Lund 1839. (Förf:ns I kärra och karet genom gångna tider, s. 53—62.)

SVEDBERG, JESPER.

Ur biskop Svedbergs levnadsminnen. (Från ådalar o. fjäll, 1923, s. 175—183.)

Avtryck ur J. Svedbergs handskrivna biografi.

SWEDENBORG, E.

Beaumont, L. B. de. Swedenborg as a literary man. (The New-church magaz., vol. 41 (1922), p. 101—114.)

Eulenberg, H. [Swedenborg.] (Neue freie Presse, 1922, 15 okt.)

Koelsch, A. [Swedenborgs Wandlung.] (N. Zür. Zeit., 1346, 1352.)

Lagerborg, R. Till frågan om Swedenborgs sinnessjukdom. 1—3. (Fi. tidskr., T. 95, s. 137—159, 204—219, 278—300.)

Med anl. av följ. arb.: K. Jaspers, Strindberg und Van Gogh . . . unter vergl. Heranziehung von Swedenborg und Hölderlin. 1922; M. Lamm, Swedenborg [tysk uppl.] 1922; E. A. G. Kleen, Swedenborg. 1917—20.

Ludovici, E. [ɔ: Else Ludwig]. Emanuel Swedenborg, der Begründer des Neuen Jerusalem. Lpz. 1921. 34 s. 7 Rmk.

[Lundgren, O.] Emanuel Swedenborg som blomsterodlare. (Sv. dagbl. 31 mars.) Undert.: —ck.

Med anl. av: Cyriel Ljungberg Odhner, Swedenborg's hobby.

Mauthner, F. [Swedenborg.] (Voss. Zeit., 283.)

Odhner, Cyriel Ljungberg. Swedenborg's hobby. (New-church life, vol. 43, p. 65—72, 1 pl., p. 109, 370.)

Se avd. 3 A: Sverige i England.

SÄTHERBERG, H.

Möller, A. Vår populäraste vårpoet. Hur Sätherbergs »Vintern rasat» sjunges och borde sjungas. (Stockh.-tidn. 29 april.)

Med anl. härav ett beriktigande inlägg av R. G:son Berg (ibid. 6 maj), varpå följde svar av förf. samt slutord av R. G:son Berg och förf. (ibid. 9 och 13 maj).

SÖDERBERG, HJ.

Centerwall, B. Hemma hos Hjalmar Söderberg i Köpenhamn. (Gbg:s handelstidn. 21 april.)

[Svensson, N. P.] Hjalmar Söderberg. (Ukens revy, Årg. 10, s. 39—43.) Undert.: Qvidam Qvidamsson.

SÖDERGRAN, EDITH.

Hemmer, J. Edith Södergran. (Nya Argus, 1923, s. 113—115.)

Langenskjöld, Agnes. Edith Södergran. En modern diktarprofil. (Förf:ns Litterära studier, s. 193—206.)

TAVASTSTJERNA, K. A.

Brev till Nixe. Utg. av Gabrielle Tavaststjerna. Sthm (tr. i Hfors). 188 s., 1 portr. 4,50 kr.

Anm. av C.-A. B[olander] (Dagens nyh. 13 dec.), A. Österling (Sv. dagbl. 16 dec.).

Wendt, E. v. Ett verskrig i kulturvaggan och ett julpoem av K. A. Tavaststjerna. (Lucifer, 1923, s. 65—67.)

TEGNÉR, E.

Samlade skrifter. Ny kritisk upplaga kronologiskt ordnad. Utg. av E. Wrangel och F. Böök. 7—8. Sthm. à 8 kr. 7. 1831—1835. (4), 628 s., 1 pl. — 8. 1836—1839. (4), 738 s., 1 pl.

7 anm. av A. Blanck (Gbg:s handelstidn. 25 april), H. Emilson (Sydsv. dagbl. 6 aug.); 8 av A. Blanck (Gbg:s handelstidn. 24 dec.).

Böök, F. Levnadsteckning [över Esaias Tegnér]. (Inl. till E. Tegnér, Samlade skrifter. Nationaluppl. 1, s. 1—48.)

[Böök, F.] En okänd gravdikt av Tegnér. (Sv. dagbl. 4 okt.)

Hallendorff, C. Tegnér i Karlsbad. (Veckojournalen, 1923, s. 877—878, 894.)

Hammar, G. Esaias Tegnérs bildningsideal. (Studiekamraten, Årg. 5, n:r 15—16, s. 3—5.)

Lindeberg, G. Ur Tegnérs religiösa diktning. (Förf:ns Svenska diktarsilhuetter, s. 9—16.)

Förut tr. i Unga tankar, Årg. 17 (1922), s. 40—41.

Stjernkrantz, K. Esaias Tegnér. Två stridsdikter sedda i sammanhang med nutida litterära förhållanden. Arvika. 62, (1) s. 2 kr.

Bil. till Arvika realskolas årsredogörelse, 1922/23.
Är väsentligen en pamflett riktad mot F. Böök.
Anm. av N. Afzelius (Ups. nya tidn. 22 sept.), E[ri]k H[edé]n (Soc.-demokr. 25 juli), O. H[olmber]g (Nya dagl. alleh. 26 juni), H. Schiller (Gbg:s handelstidn. 8 okt.).

Åkesson, E. Esaias Tegnér och Vitalis Norström. (Det nya Sverige, Årg. 17, s. 306—314.)

TENGSTRÖM, J.

Anthoni, E. Jacob Tengström och stiftsstyrelsen i Åbo stift 1808—1832. Med 2 bil. 1. Akad. avh. Hfors. 270, (1) s.

Anm. av G. Nikander (Hist. tidskr. f. Finl., Årg. 8, s. 88—90), G. Suolahti (Historiallinen arkisto, Årg. 31, s. 476—479.)

TESSIN, C. G.

Kuylenstierna, O. Carl Gustaf Tessin, rokokons förste representant i Sverige. (Förf:ns Svensk rokoko, s. 5—38.)

Leijonhufvud, Sigrid. Carl Gustaf Tessin på Svindersvik. Utdrag ur Åkerödagboken. (Ord o. bild, Årg. 32, s. 437—443.)

THORILD, THOMAS.

Marcus, C. D. Dikter av Thorild. (Förf:ns Nordiska essayer, s. 262—288.)

Förut tr. i Studier tillägn. K. Warburg. 1912.

TOPELIUS, ZACHARIAS.

Dagböcker. Utg. av P. Nyberg. 4: 1. 1839—1840. Sthm (tr. i Hfors) 1922. 239 s. 12,50 kr.

Självbiografiska anteckningar. 1922.

Anm. av F. Böök (Sv. dagbl. 18 juni), H. Emilson (Sydsv. dagbl. 5 juni), [N.] E[rdma]nn (Nya dagl. alleh. 10 och 17 juni), O. R[abeniu]s (Stockh. dagbl. 8 april), Kj. [R. G.] S[trömber]g (Stockh.-tidn. 15 april), F. Vetterlund (Aftonbl. 29 april).

Se avd. 3 B: Knös.

WALLENGREN, A. (FALSTAFF FAKIR).

Samlade skrifter. Utg. av H. Küntzel. 1. Sthm. (7), 255 s., 1 pl. 5 kr.

S. 1—68: H. Küntzel, Axel Wallengren. En studie.

Anm. av T. F[ogelqvis]t (Dagens nyh. 25 nov.), S. Genell (Lundagård, Årg. 4, n:r 15, s. 3—5), O. Holmberg (Nya dagl. alleh. 5 dec.), T. S[egerstedt] (Gbg:s handelstidn. 29 nov.), Kj. [R. G.] S[trömber]g (Stockh.-tidn. 16 dec.), [A. Österling] (Sv. dagbl. 29 nov.). Med anl. härav en insändare av K.-O. Zamore (ibid. 6 dec.).

Se avd. 2: Lund (Rosenius).

WALLIN, J. O.

[Bernholm, J.] Strövtåg i J. O. Wallins hembygd. Några glimtar i dunklet kring barndoms- och ungdomsåren i Stora Tuna. (Stockh.-tidn. 10 dec. 1922.) Undert.: J. B.

Härmed rättas uppgiften om förf. i föreg. års bibl.

Feuk, J. Ett brev från J. O. Wallin. Till belysning av hans psalmboks historia. (Vår lösen, Årg. 14, s. 220—222.)

Hippel, O., J. O. Wallin som polemiker. (Sv. dagbl. 19 maj.)

WENNERBERG, G.

Brev från Gunnar Wennerberg [till J. Seligmann] utg. av D. Fryklund. Hälsingborg. 20 s.

Tr. i 100 ex.

Den första glunten. Ett 75-årsminne. Ups. 1922. (7) s. + omsl.
Avtr. efter orig.-ms. i 30 numr. ex.

Sextettens upplösning. Ups. 1922. (4) s. + omsl.
Avtr. efter orig.-ms. i 30 numr. ex.

WIKNER, P.

Skrifter. Utg. av A. Ahlberg och Th. Hjelmqvist. 11. Brev utg. av Th. Hjelmqvist. 1. (1851—1869). Sthm. (4), 599 s. 12 kr.

Hjelmqvist, Th. Johan Borelius och Pontus Wikner. Brev och brevutdrag. (Studier tillägn. M. Pfannenstill, s. 44—61.)

—— Pontus Wikners skämtlynne. (Folkhögskolans julbok, 1923, s. 21—38.)

Se avd. 2: Hamilton.

WIVALLIUS, LARS.

Se avd. 3 A: Cederberg.

WRANÉR, HENRIK.

Valda skrifter. Utg. av F. Böök. Ny samling. 1—3. Sthm. à 4,50 kr. 1. 253, (1) s. — 2. 275, (1) s. — 3. 284, (1) s.

ZILLIACUS, E.

Langenskjöld, Agnes. Emil Zilliacus' skaldskap. (Förf:ns Litterära studier, s. 123—137.)
Förut tr. i Fi. tidskr., 1921, 1922.

ÖDMANN, S.

Wijkmark, H. Samuel Ödmann. [Akad. avh. Lund.] Sthm (tr. i Upps.). XXXVII, 367 s. + rättelser, 5 portr., 3 s. pl., 3 faks. 10 kr.
Anm. av F. Böök (Sv. dagbl. 24 sept.), T. F[ogelqvis]t (Dagens nyh. 1 dec.), O. Holmberg (Nya dagl. alleh. 27 okt.), Hj. Holmquist (Sydsv. dagbl. 6 nov.). E. Liedgren (Vår lösen, Årg. 14, s. 275—278), B. Olsson (Ups. nya tidn, 22 nov.), O. R[abeniu]s (Stockh. dagbl. 14 okt.).

—— Samuel Ödmanns politiska och sociala idéer. (Studier tillägn. M. Pfannenstill, s. 430—449.)
Omtr. i omarb. skick ss. slutkap. i ovanst.

ÖSTERLING, A.

Kihlman, E. Anders Österling. (Nya Argus, 1923, s. 129—136.)

4. Teater- och musikhistoria.

Svensk tidskrift för musikforskning. Utg. av T. Norlind under medverkan av C. F. Hennerberg, E. Sundström, J. Rabe. Årg. 5. Sthm. (3), 148 s. 10 kr.

Andersson, N. Svenska låtar. Samlade av N. Andersson. Dalarna. H. 2. Sthm. 4:o. (4), 160 s., 7 pl. 15 kr.

Anm. av H. G[limsted]t (Aftonbl. 21 nov.), O. Lundgren (Sv. dagbl. 30 sept.), G. N[orlén] (Tidn. Ups. 20 sept.), A. Nyman (Sydsv. dagbl. 23 dec.).

—— H. 1.

Anm. av O. Andersson (Budkavlen, Årg. 2, s. 8—12), K. Barr (Stockh.-tidn. 8 jan.), E. Norlind (Lunds dagbl. 8 mars; Sydsv. dagbl. 12 mars), A. Nyman (Sydsv. dagbl. 12 mars), N. Rabenius (Stockh. dagbl. 18 och 25 febr.).

—— H. 1—2.

Anm. av N. K[eylan]d (Fataburen, 1923, s. 123—125), [W.] L[undgren] (Ups. nya tidn. 31 juli), A. Nyman (Ord o. bild, Årg. 32, s. 656—660), J. R[abe] (Gbg:s handelstidn. 3 aug.).

Andersson, O. Stråkharpan. En studie i nordisk instrumenthistoria. Akad. avh. Hfors. VII, 330, (1) s., 1 pl. 75 fmk.

Beijer, A. Gustaviansk opera. (Ord o. bild, Årg. 32, s. 23—38.)

Broberg, G. Das Hoftheater in Drottningholm. (Bühnentechn. Rundschau, Jahrg. 7, Nr 4, S. 2—3; 5, S. 3—4.)

Brunius, A. Kätterier. Essayer. Sthm. 209, (1) s., 16 pl. 8 kr.

Inneh. bl. a.: Teatercensur. — Svensk och dansk teater. — Svenskarna och komedien. — Svenska Baletten. — Samverkan och personlighet på teatern. — Människan Strindberg och hans senaste biografer [Rec. av N. Erdmann, August Strindberg (1920) och E. Hedén, Strindberg (1921)]. — Något om »naivismen» och »Fridas bok» [av Birger Sjöberg].

Förut tr. i olika tidn. och tidskr.

Anm. av E. B[lomber]g (Stockh.-tidn. 7 dec.), H. Fett (Gbg:s handelstidn. 21 dec.), G. S[jöberg] (Stockh. dagbl. 4 dec.).

Claudius, C. Svenske Bondespillemænd. (Aarbog f. Musik, 1922 (tr. 1923), s. 100—109.)

[Colliander, E.] Teatersträvandena [i Finland]. (Finlands svenskar. Hfors, s. 113—118.)

Estlander, B. Teatern [i Finland]. (Det svenska Finland, 2: 2. Hfors, s. 233—258.)

Från Mazerska kvartettsällskapets förhistoria. (Sv. tidskr. f. musikforskn., Årg. 5, s. 89—99.)

[Furuhjelm, E.] Musiken [i Finland]. (Finlands svenskar. Hfors, s. 118—125.)

—— Tonkonsten [i Finland]. (Det svenska Finland, 2: 2. Hfors, s. 211—232.)

Hennerberg, C. F. Ur Fredrik Samuel Silverstolpes brevsamling. (Sv. tidskr. f. musikforskn., Årg. 5, s. 100—116.)

Forts. från Årg. 4 (1922).

Laurin, C. G. Ros och ris. Från Stockholms teatrar. Saml. 3. 1919—1923. Sthm. (5), 348 s. 14 kr.

Anm. av R. G:son Berg (Aftonbl. 21 dec.), B. B[ergma]n (Dagens nyh. 18 dec.).

Norlind, T. Svensk musik. (Schweden in Kultur und Wirtschaft. Frankf. 1922, S. 54—57.)

Svensk och tysk text.

[Nyblom, H.] Gustaf III:s opera. Minnesskrift utg. med anledning av Kungl. teaterns 150-årsjubileum 1773 $^{18}/_{1}$ 1923. Sthm. 95 s., 12 pl. 5 kr.

Nyblom, K. Kring Orphei drängars jubileum. (Stockh.-tidn. 2 dec.)

—— Orphei drängar 70 år. Några ord om stiftaren Jonas Widén. (Ibid. 30 okt.)

Operajubileet. Art. av S. Haglund (Veckojournalen, 1923, s. 30—31), Y. Hedvall (Stockh.-tidn. 14 jan.), O. Kuylenstierna (Stockh. dagbl. 19 jan.), Kj. [R. G.] Strömberg (Hvar 8 dag, Årg. 24 (1922/23), s. 244), Elsa Marianne Stuart (Nya dagl. alleh. 7, 9 och 16 jan.), P. Vretblad (Soc.-demokr. 13 jan.).

Peterson-Berger, W., P.-B.-recensioner. Glimtar och skuggor ur Stockholms musikvärld 1896—1923. 1—2. Sthm. à 5,75 kr. 1. 1896—1908. 261 s. — 2. 1911—1923. (1), 230 s.

Anm. av H. Glimstedt (Aftonbl. 23 dec.), A. L[indberger] (Dagens nyh. 16 dec.), [W.] L[undgren] (Ups. nya tidn. 19 dec.), A. Nyman (Sydsv. dagbl. 16 dec.), J. R[abe] (Gbg:s handelstidn. 24 dec.), Kj. [R. G.] S[trömber]g (Stockh.-tidn. 23 dec.).

Rabe, J. Teater- och musiklivet [i Göteborg]. (Göteborg. En översikt vid trehundraårsjubileet 1923. = Skrifter utg. till Gbg:s stads trehundraårsjubileum, 20, s. 927—937.)

FORSSELL, J.

Wendt, E. v. När John Forssell var operachef i Åbo. (Veckojournalen, 1923, s. 1246, 1252, 1257.)

HAGMAN, SOPHIE.

Ed, K. Sophie Hagman på Stocksundstorp. (Stockh.-tidn. 15 april.)

KRAUS, J. M.

Anrep-Nordin, B. Studier över Josef Martin Kraus. (Sv. tidskr. f. musikforskn., Årg. 5, s. 15—20, 55—80, 117—138.)

Art. skall fortsättas.

LINDBLAD, A. F.

Se avd. 3 B: Almquist.

MOLANDER, H.

Flodin, K. En duell med Harald Molander. (Åbo underrätt. 28 jan.)

NAUMANN, J. G.

Engländer, R. Johann Gottlieb Naumann als Opernkomponist. 1922.
Anm. av T. Norlind (Sv. tidskr. f. musikforskn., Årg. 5, s. 31—41).

NILSSON, KRISTINA.

Norlind, T. Kristina Nilsson, grevinna de Casa Miranda. Sångerskan och konstnärinnan. Sthm. 300 s. 8,50 kr.
Anm. av H. G[limsted]t (Aftonbl. 25 nov.), [W.] L[undgren] (Ups. nya tidn. 5 nov.), M. Pergament (Sv. dagbl. 21 nov.).

PETERSON-BERGER, W.

Saul, F. Wilhelm Peterson-Berger. (Ur nutidens musikliv, Årg. 4, s. 6—8, 54—55, 65—68.)

RANDEL, A.

[Randel, Ane.] [Andreas Randel.] (Aftonbl. 4 febr.) Undert.: A. R.

SVEDBOM, V.

Galschiöt, M. [Minnen om Vilhelm Svedbom.] Förf:ns Skandinaver i Rom for halvhundred Aar siden. Kbhvn, s. 139—142.)

SWARTZ, CLEMENTINE.

Hedberg, T. Ett dödsfall och ett minne. (Dagens nyh. 19 dec.)

SÄFSTRÖM, ELEONORA.

Tufvesson, Th. »Mamsell Nora» (Förf:ns I kärra och karet, s. 127—135.)
Förut tr. i Sydsv. dagbl., 1922.

UTTINI, FRANCESCO ANTONIO.

[Sundström, E.] Till minne av »Thetis och Pelées» tonsättare. (Saisonen, Årg. 8, s. 84—86.) Undert.: E. S—m.

5. Metrik och stilistik.

Nysvenska studier. Tidskrift för svensk stil- och språkforskning. Utg. av B. Hesselman [och] O. Östergren. Årg. 3. Upps. (3), 268 s. 8 kr.

Abenius, Margit. Fallande vers. Några stilistiska drag. (Nysv. stud., Årg. 3, s. 52—92.)

Belfrage, S. De stående epiteten och karikatyren. (Bokstugan, Årg. 7, s. 110—116.)

—— En svensk stil. (Sv. dagbl. 25 jan.)

Gjerdman, O. Fonetiska studier i vers. (Nysv. stud., Årg. 3, s. 212—261.)

6. Folklore, mytologi o. d.

Svenska landsmål ock svenskt folkliv. Tidskrift utg. genom J. A. Lundell. H. 157—161 = 1923: 1—5. Sthm. 6,50 kr.

Allardt, A. Folksagan och -sägnen. (Det svenska Finland, 2: 1. Hfors 1922, s. 221—237.)

Arill, D., Cederschiöld, W. m. fl. Folksägen och folkdiktning i västra Sverige. Gbg. 215 s. 10 kr.

Skrifter utg. till Göteborgs stads trehundraårsjubileum, 16.

Inneh.: D. Arill, Några ord om folksägnen. — D. Arill, Folksägner från norra Bohuslän. — W. Cederschiöld, Folksägner från södra Bohuslän. — J. Kalén, Folksägner från norra Halland. — J. Götlind, Folksägner från Västergötland. — G. Bergman, Dalsländska folksägner. — D. Arill, Ur den västsvenska folksagodiktningen. — S. Ek, Folklig visdiktning i västra Sverige.

Anm. av E. K[lein] (Sv. dagbl. 9 dec.).

—— Celander, H. m. fl. Västsvensk forntro och folksed. Gbg. 239 s. 10 kr.

Skrifter utg. till Göteborgs stads trehundraårsjubileum, 15.

Inneh.: D. Arill, Vårhalvårets märkesdagar, arbetsliv och fester i Västsverige. — H. Celander, Från midsommar till kyndelsmässa. — K. Ågren, Lekar. — D. Arill, Frieri och bröllop. — H. Rosén, Död och begravning. — M. Lundqvist, Folklig sjukdomstro och läkekonst i västra Sverige. — P. Heurgren, Husdjuren i västsvensk folktro och folksed.

Bing, J. Die Götter der südskandinavischen Felsenzeichnungen. (Mannus, Bd 14 (1922), S. 259—274.)

Bohuslänska folkminnen. 1922.

Anm. av W. Cederschiöld (Gbg:s handelstidn. 27 jan.).

Bork, F. Germanische Götterdreiheiten. (Mannus, Bd 15, S. 1—19.)

Burjam, F. Segerhuvan i skandinavisk folktro. (Brage. Årsskrift, 12—14 (1917/20; tr. 1923), s. 84—97.)

Finlands svenska folkdiktning. 3. Ordstäv. Utg. av V. Solstrand. Hfors. XII, 370 s. 40 fmk.

Skrifter utg. av Sv. litt.-sällsk. i Finl., 172.

Gaerte, W. Das Schuhsohlen-, Rad- und Kreuzsymbol auf den schwedischen Felszeichnungen. (Mannus, Bd 15, S. 271—285.)

Grip, E. Förhållandet mellan man och kvinna i svensk folktro. (Tidn. Ups. 23 mars.)

—— Tomtens väsen och ursprung enligt nyaste forskningar. (Ibid. 25 juni.)

Hammarstedt, N. E. Svensk forntro och folksed. Ett jämförande utkast. (Hävd och hemb., 1923, s. 53—64.)

Johnsson, P. Seder, bruk och vidskepelse i svensk folkminnesforskning. (Tidn. Ups. 6 okt.)

Jung, E. Germanische Götter und Helden in christlicher Zeit. Beiträge zur Entwicklungsgeschichte der deutschen Geistesform. München 1922. 393 s. 90 Rmk.

Anm. av A. Heusler (Deutsche Lit.-zeit., Jahrg. 44, Sp. 177—178), G. Wilke (Mannus, Bd 15, S. 329—330).

Jungner, H. Gudinnan Frigg och Als härad. 1922.

Anm. av K. R. V. Wikman (Budkavlen, Årg. 2, s. 12—18). Se även avd. 6: Wikman.

Karsten, R. Uppfattningen om själen i den finlands-svenska folktron. (Bothnia, 2, s. 27—31.)

Keyland, N. Seder och bruk vid dödsfall och begravning i västra Värmland. Några anteckningar från äldre tid. (Fataburen, 1923, s. 94—108.)

Kjellmark, K. Var finnas offerkällor i södra Småland? 1922.

Tillägg av förf. (Hyltén-Cavallius-fören. f. hemb.-kunsk. o. hemb.-vård. Årsbok, 1923, s. 156—160) och av J. A. Göth (ibid. s. 161—163).

—— Var förekomma »älvkvarnar» i södra Småland? (Hyltén-Cavallius-fören. f. hemb.-kunsk. o. hemb.-vård, Årsbok, 1923, s. 111—143.)

Klein, E. Midvinter och tjugondag. (Fataburen, 1923, s. 44—66.)

—— Mytosofien — en modern vidskepelse. (Sv. dagbl. 24 juli.)

Bemöttes av A. Nordén (Sv. dagbl. 18 aug.). Svar av förf. (ibid. 12 sept.). — Jfr även avd. 6: Sahlgren.

Krohn, K. Skandinavisk mytologi. 1922.

Anm. av Hj. Lindroth (Gbg:s handelstidn. 28 juni).

La Cour, V. Hejmdals Navne. (Da. stud., 1923, s. 61—68.)

Levander, L. Om *rå* 'mytiskt väsen'. (Nysv. stud., Årg. 3, s. 101—147.)

Lindqvist, N. Ortnamn som leda sitt ursprung från magiska handlingar. Till tolkningen av namn på Vret och Vreta. (Ups. nya tidn., juln:r.)

Lundqvist, M. Om vår gamla folkmedicin. 1—2. Sthm. 1. 54 s. 0,75 kr. — 2. 62 s. 1 kr.

Studentfören. Verdandis småskr., 275—276.

Nikander, G. Folkliga festbruk i Nyland—Åboland—Åland. (Det svenska Finland, 2: 1. Hfors 1922, s. 177—197.)

Nordén, A. Ramundersagan i ny belysning. Ett sagohistoriskt utkast. Norrköp. 4:o. 15, (1) s. 0,75 kr.

Förut tr. i Norrköp:s tidningar 16, 20—21 april, 3 maj 1923.

Pira, S. Gamla färdevägar och kultställen i Holaveden. Anteckningar och studier. Tranås. 65, (1) s. 3 kr.

Tr. i 100 ex. — Förut tr. i Tranås tidn. 1917—1922.

Sahlgren, J. Är mytosofien en vetenskap? (Vet.-soc. i Lund. Årsbok, 1923, s. 26—36.)

Jfr avd. 6: Klein.

Solstrand, V. Ordstäv och gåtor. (Det svenska Finland, 2: 1. Hfors 1922, s. 238—249.)

Sydow, C. W. v. Jul och nyår, makternas tid. (Sydsv. dagbl. 30 dec.)

—— Maj- och midsommarfirning i Blekinge. (Blekingebygder, Årg. 1, s. 181—203.)

Tegengren, J. Seder vid barnfödsel och barnsöl i Vörå. (Brage. Årsskrift, 12—14 (1917/20; tr. 1923), s. 60—67.)

Wessén, E. Minnen av forntida gudsdyrkan i Mellan-Sveriges ortnamn. Hfors. 26 s., 3 kart.

Stud. i nord. filol., 14: 1.

Wikman, K. R. V. Fröja och hennes släkt. (Brage. Årsskrift, 12—14 (1917/20; tr. 1923), s. 113—132.)

—— Föreligionen och Priaposhypotesen. (Budkavlen, Årg. 2, s. 12—18.)

Polemik mot H. Jungner, Gudinnan Frigg och Als härad. 1922.

—— Människolivets högtider i svenska Österbotten. (Det svenska Finland, 2: 1. Hfors 1922, s. 198—218.)

SVENSKA LITTERATURSÄLLSKAPETS ÅRSMÖTE.

hölls den 8 december, därvid följande ämnen förekommo:

1. ÅRSBERÄTTELSE FÖR ÅRET 1923.

Sällskapet har sedan föregående årsmöte utgivit *Samlaren*, Ny följd, Årg. 3, 1923, med bidrag av SVEN CEDERBLAD, BIRGER WEDBERG, ALBERT NILSSON, TORSTEN EKLUND, CARL SANTESSON, OLLE HOLMBERG, ANDERS GRAPE, NILS AFZELIUS, RAGNAR EKHOLM, EMIL LIEDGREN, GUNNAR W. LUNDBERG samt NILS AFZELIUS (bibliografi).

Uppsala den 8 december 1924.

VICTOR SVANBERG.

2. REVISIONSBERÄTTELSE FÖR ÅR 1923.

Undertecknade, utsedde att revidera Svenska Litteratursällskapets räkenskaper för år 1923, få efter verkställd granskning avgiva följande revisionsberättelse:

Behållning från föregående år:

Obligationer	kr.	12,800: —	
Å bankräkningar	»	910: —	
Kontant i kassan	»	2: 13	13,712: 13
		Transport	13,712: 13

	Transport	13,712: 13

Inkomster:

380 årsavgifter för år 1923 à 10 kr. . .	kr. 3,800: —	
1 årsavgift » » 1921 » 10 » . .	» 10: —	
11 årsavgifter » » 1922 » 10 » . .	» 110: —	
2 » » » 1924 » 10 » . .	» 20: —	
5 » » » 1923 » 5 » . .	» 25: —	
1 årsavgift » » 1922 » 5 » . .	» 5: —	
56 årsavgifter för 1922 av finländska medlemmar	» 187: 93	
Statsanslag	» 1,200: —	
Svenska Akademiens anslag	» 2,000: —	
Räntor	» 789: —	
Lagerförsäljning	» 483: 79	
Debiterade porton	» 19: 10	8,649: 82
	Summa kronor	22,361: 95

Utgifter:

Honorar	kr. 1,565: 10	
» för 1922	» 250: —	
Tryckeriräkningar	» 4,179: 15	
Post och frakt	» 391: 08	
Distribution	» 253: —	
Diverse	» 32: 50	6,670: 83

Behållning:

Obligationer	kr. 12,800: —	
Å bankräkningar	» 2,884: 50	
Kontant i kassan	» 6: 62	15,691: 12
	Summa kronor	22,361: 95

Svenska Akademiens anslag har för ifrågavarande räkenskapsår ökats till kr. 2,000: — från kr. 1,000: — för föregående år, vilket jämte minskade tryckeriutgifter bidragit att öka behållningen från kr. 13,712: 13 till kr. 15,691: 12.

Räkenskaperna befunnos ordentligt förda och med nödiga verifikationer försedda.

Revisorerna hemställa därför, att full och tacksam ansvarsfrihet beviljas Sällskapets skattmästare, fil. lic. Jonas L:son Samzelius, för hans förvaltning under den tid revisionen omfattar.

Uppsala den 8 december 1924.

A. E. Sjöding. C. Vilh. Jacobowsky.

3. Beviljades skattmästaren full och tacksam ansvarsfrihet.

4. Företogs den föreskrivna utlottningen av en av arbetsutskottets medlemmar, varvid undertecknad utlottades.

5. Omvaldes undertecknad till medlem av arbetsutskottet. Dess kvarstående medlemmar äro professor Anton Blanck, förste bibliotekarie Anders Grape, förste bibliotekarie Axel Nelson och amanuens Jonas L:son Samzelius.

6. Till suppleant i arbetsutskottet omvaldes fil. lic. J. Nordström.

7. Till revisorer 1924 valdes fil. mag. E. Ehnmark och fil. lic. A. Lidén samt till deras suppleanter fil. mag. A. Sjöding och fil. mag. N. G. Fredén.

8. Höll fil. kand. Gotthard Johansson föredrag om »Naturskildringen i Röda Rummet».

Uppsala som ovan. VICTOR SVANBERG.

Arbetsutskottet har omvalt till ordförande professor Blanck, till sekreterare undertecknad och till skattmästare amanuens Samzelius.

Uppsala den 19 december 1924.

VICTOR SVANBERG.

REGISTER TILL SAMLAREN, NY FÖLJD, ÅRG. 1—5 (1920—1924) OCH ÖVRIGA AV SVENSKA LITTERATUR-SÄLLSKAPET DESSA ÅR UTGIVNA SKRIFTER

A) Författare-register

B) Kronologiskt register.

Medeltiden.

1500-talet.

1600-talet.

1700-talet.

1800—1850.

1850—1900.

Allmänt.

AV SVENSKA LITTERATURSÄLLSKAPET UTGIVNA SKRIFTER

1: 1—40. Samlaren. Årg. 1—40. 1880—1919. Pris kr. 195: — (1: 1. kr. 3: —, 1: 2. kr. 2: —, 2: 1. kr. 2: —, 2: 2. kr. 1: 50, 3: 1. kr. 2: —, 4: 1. kr. 2: —, 4: 2. kr. 2: 50, 5. kr. 3: —, 6: 1. kr. 2: —, 6: 2. kr. 2: —, 7. kr. 3: 25, 8—9. per st. kr. 4: —, 10. kr. 3: 25, 11. kr. 2: 50, 12. kr. 4: —, 13. kr. 3: 50, 14. kr. 3: —, Extrahäfte kr. 3: —, 15—16. per st. kr. 4: —, 17—18. per st. kr. 5: —, 19—23. per st. kr. 3: 50, 24. kr. 4: —, 25—26. per st. kr. 6: —, 27. kr. 3: 50, 28. kr. 6: —, 29—30. per st. kr. 4: 50, 31. kr. 6: —, 32. kr. 4: —, 33. kr. 6: —, 34. kr. 7: 50, 35—36. per st. kr. 6: 50, 37—38. per st. kr. 7: —, 39. kr. 10: —, 40. kr. 10: —). [Årg. 1: 1—2. 1880. Utsålda.]

1: N. F. Samlaren. Ny följd. Årg. 1—5. 1920—24. (1. kr. 7: 50, 2—5 per st. kr. 10: —.)

2: 1—2. Dagboksanteckningar af Johan Gabriel Oxenstierna, Åren 1769—1771. Utg. genom G. Stjernström. 1881. Pris kr. 5: —.

3: 1—5. [G. E. Klemming.] Ur en antecknares samlingar. 1881—83. Pris kr. 6: —. [Utsåld.]

4. En svensk ordeskötsel angående bokstäfver, ord och ordesätt af Samuel Columbus. Med inledning, anmärkningar och register utg. af G. Stjernström och A. Noreen. 1881. Pris kr. 2: —.

5: 1—2. Skrifter af Karl Gustaf Tessin. Efter författarens på Åkerö befintliga handskrift utg. af G. Frunck. 1882—83. Pris kr. 2: 50.

6: 1—3. G. Benzelstjernas Censorsjournal 1737—1746. Utg. af L. Bygdén och E. Lewenhaupt. 1884—85. Pris kr. 5: —.

7: 1—4. 1500- och 1600-talens visböcker. Första bandet. Utg. af A. Noreen och H. Schück. 1884—94. Pris kr. 15: —. (1: 1—2. Harald Oluffsons visbok. H. 1—2. Per st. kr. 1: 25; 2: 1—3. Bröms Gyllenmärs visbok. H. 1—3. Per st. kr. 2: —; 3. Barbro Banérs visbok. Kr. 1: 50. 4. Pär Brahes visbok. Kr. 5: —.)

7: 5—7. 1500- och 1600-talens visböcker. Andra bandet. Utg. af A. Noreen och J. A. Lundell. 1900—15. Pris kr. 13: —. (5. K. Bibliotekets visbok i 16:o. Kr. 3: —; 6: 1—2. K. Bibliotekets visbok i 8:o., H. 1—2. Per st. kr. 2: —; 7: 1—3. K. Bibliotekets visbok i 4:o. H. 1—3. Per st. kr. 2: —.)

7: 8—12. 1500- och 1600-talens visböcker. Tredje bandet. Utg. af A. Noreen och A. Grape. 1916—25. Kr. 17: —. (8. Drottning Sofias visbok. Kr. 3: —; 9. Stjerneldska handskriftens (E 133) visor. Kr. 1: —; 10: 1—2. Samuel Älfs visbok. H. 1—2. Per st. kr. 3: —; 11. Forsius visbok. Kr. 3: —. 12: 1—2. Petter Rudebecks visuppteckningar. H. 1—2. Per st. kr. 4: —. 13. Supplement. Kr. 2: —.)

8: 1—4. Johannes Messenius, Samlade dramer utg. af H. Schück. H. 1—4. 1886—88. Fortsättes. Pris per häfte kr. 1: 50.

9: 1—6. Bref rörande Nya Skolans historia 1810—1811. Med anmärkningar utg. af G. Frunck. 1886—91. Pris kr. 5: 75.

10: 1—4. G. E. Klemming, Sveriges bibliografi 1481—1600. Redigerad och utg. af A. Andersson. H. 1—4. 1889—92. Fortsättes. Pris per häfte kr. 2: —.

11: 1—7. Skrifter från reformationstiden. I urval utg. af A. Andersson. 1889—98. Pris kr. 11.—. [Utsåld.]
12: 1—3. Bref rörande teatern under Gustaf III. 1788—1792. Utg. af E. Lewenhaupt. 1891—94. Pris kr. 7:—.
13: 1—2. H. Schück, Lars Wivallius, hans lif och dikter. 1893—95. Pris kr. 8:—. [Utsåld.]
14. Bref från Esaias Tegnér till Carl Fredr. af Wingård. Utg. af E. Tegnér. 1894. Pris kr. 2:—.
15: 1—2. O. Levertin, Johan Wellander. Literaturhistorisk studie öfver skiftet mellan frihetstiden och den gustavianska åldern. 1896—98. Pris kr. 3:75. [Utsåld.]
16. Holofernes och Judit. Ett drama från reformationstiden. Utg. med en inledning om dess utländska förebilder af O. Sylwan. 1895. Pris kr. 1:50.
17: 1—18. L. Bygdén, Svenskt anonym- och pseudonymlexikon. Bibliografisk förteckning öfver uppdagade anonymer och pseudonymer i den svenska litteraturen. Band 1—2. 1898—1915. Pris kr. 32:—. (1. kr. 15:—, 2. kr. 17:—.) [H. 1—3. Utsålda.]
18: 1—2. Ur Hans Järtas literära brefväxling. 1. Bref till och från C. G. v. Brinkman. Utg. af E. Lewenhaupt. H. 1—2. 1899—1900. Fortsättes. Pris per häfte kr. 1:50.
19: 1—3. Thomas Thorilds bref. Utg. af L. Weibull. H. 1—3. 1899—1902. Fortsättes. Pris per häfte kr. 1:50.
20. Thorilds bref till C. F. Cramer. Med inledning och anmärkningar utg. af M. Lamm. 1907. Pris kr. 2:50.
21: 1—5. Lejonkulans dramer. Utg. af E. Ljunggren och C. Pollack. H. 1—5. 1908—12. Fortsättes. Pris per häfte kr. 1:50.
22. O. Wieselgren, Studier öfver Lejonkulans dramer. 1909. Pris kr. 2:25.
23. F. Böök, Studier i Stagnelii ungdomslyrik. 1911. Pris kr. 3:50.
24. S. Ek, Studier i Wivalliusvisornas kronologi. 1921. Pris 4 kr.
25. V. Svanberg, Rydbergs Singoalla. En studie i hans ungdomsdiktning. 1923. Pris 6 kr.

Utsålda skrifter: Nr 1: 1: 1—2. Samlaren 1880 h. 1—2.; Nr 3. Klemming, En antecknares samlingar.; Nr 11: 1—7. Skrifter fr. Reformationstiden; Nr 13. Schück, Wivallius.; Nr 15. Levertin, Johan Wellander.; Nr 17: 1—3. Bygdén, Anonymlexikon, h. 1—3.

Omtryckta skrifter: Nr 1: 5. Samlaren 1884; Nr 7: 4. Pär Brahes Visbok.

Den årliga utgivningen av sällskapets skrifter har haft följande omfattning.

1880/81. 1: 1: 1—2 (uts.), 2: 1, 3: 1 (uts.). **1881/82.** 1: 2: 1—2, 2: 2, 3: 2 (uts.) —3, 4. **1882/83.** 1: 3: 1, 3: 4—5, 5: 1—2. **1883/84.** 1: 4: 1—2, 6: 1. 7: 1: 1. **1884/85.** 1: 5, 6: 2—3, 7: 1: 2, 7: 2: 1. **1885/86.** 1: 6: 1—2, 7: 2: 2, 8: 1, 9: 1. **1886.** 1: 7, 8: 2, 9: 2. **1887.** 1: 8, 7: 2: 3, 8: 3. **1888.** 1: 9. 8: 4, 9: 3. **1889.** 1: 10, 7: 3, 10: 1, 11: 1—2 (uts.). **1890.** 1: 11, 9: 4, 10: 2, 12: 1. **1891.** 1: 12, 9: 5, 10: 3. **1892.** 1: 13, 9: 6, 10: 4, 12: 2. **1893.** 1: 14, 1: extrahäfte, 11: 3—4 (uts.), 13: 1 (uts). **1894.** 1: 15, 12: 3, 14. **1895.** 1: 16, 13: 2. **1896.** 1: 17, 15: 1. **1897.** 1: 18, 7: 4, 16. **1898.** 1: 19, 11: 5—7 (uts.), 15: 2 (uts.), 17: 1 (uts.). **1899.** 1: 20, 17: 2, 18: 1, 19: 1. **1900.** 1: 21, 17: 3, 18: 2, 19: 2. **1901.** 1: 22, 7: 5, 17: 4. **1902.** 1: 23, 17: 5, 19: 3.

1903. 1: 24, 7: 6: 1, 17: 6. 1904. 1: 25, 17: 7. 1905. 1: 26, 17: 8. 1906. 1: 27, 7: 6: 2, 17: 9, 20. 1907. 1: 28, 17: 10, 21: 1. 1908. 1: 29, 17: 11, 21: 2. 1909. 1: 30, 17: 12, 22. 1910. 1: 31, 17: 13, 21: 3. 1911. 1: 32, 17: 14, 21: 4, 23. 1912. 1: 33, 7: 7: 1, 17: 15, 21: 5. 1913. 1: 34, 7: 7: 2, 17: 16. 1914. 1: 35, 7: 7: 3, 17: 17. 1915. 1: 36, 7: 8, 17: 18. 1916. 1: 37, 7: 9. 1917. 1: 38, 7: 10: 1. 1918. 1: 39, 7: 10: 2. 1919, 1: 40, 7: 11. 1920. 1: N. F. 1, 7: 12: 1, 24. 1921. 1: N. F. 2. 7: 12: 2. 1922. 1: N. F. 3, 25. 1923. 1: N. F. 4. 1924. 1: N. F. 5. 7: 13.

Samlaren har under de sista fem åren innehållit följande uppsatser.

1920.

Anton Blanck: Om allvaret i Fru Lenngrens diktning. Olle Holmberg: Några motiv i Amorina. Agne Beijer: Abbé Domenico Michelessi. Sven Cederblad: Correggios San Sebastian och änglakören i Stagnelii drama Riddartornet. Anton Blanck: En okänd Strindbergsöversättning från H. C. Andersen. Jonas L:son Samzelius: Svensk litteraturhistorisk bibliografi 1919.

1921.

A. Nordfelt: Erikskrönikans ålder och tillkomst. Johan Nordström: Friedrich Menius. Victor Svanberg: Rydbergs romanfragment »Benoni Strand» och femtitalsliberalismen. Henrik Schück: Ur gamla anteckningar. XI—XIII. Henry Olsson: Almquists Ormus och Ariman. Johan Nordström: Det första Shakspeare-exemplaret utom England. Verner Söderberg: J. A. Hazelius och Almquists bondelivsplaner. Anton Blanck: Leopold om fru Lenngren. Jonas L:son Samzelius: En omtvistad Lidnerbiografi. Johan Nordström: Ett bidrag till den svenska prosaberättelsens historia. C. V. Jacobowsky: Bellman som bokägare. Nils Gobom: Svensk litteraturhistorisk bibliografi 1920.

1922.

Ruben G:son Berg: Från Atterboms ungdomsår. Werner Söderhjelm: Almqvist och Finland. J. Viktor Johansson: Några dikter av J. G. Oxenstierna, publicerade av Leopold. Georg Christensen: Danskes rejser i Sverige. Anton Blanck: Rydbergs Narkissos-myt och några principiella reflexioner. Johan Nordström: Laurentius Petri Gothus' Strategema gothici exercitus. Nils Afzelius: Svensk litteraturhistorisk bibliografi 1921.

1923.

Sven Cederblad: Romantikern Stagnelius. Birger Wedberg: Blom och Reuterholm. Albert Nilsson: Naturbegreppet hos Boileau. Torsten Eklund: En obeaktad uppsats av Strindberg. Carl Santesson: Exotism och orient i »Lycksalighetens ö». Olle Holmberg: Fiktionskaraktären. Anders Grape: Tidsrörelser inom studentvärlden i Uppsala 1792—1793. Nils Afzelius: Konventvisor och andra politiska dikter från revolutionsåren 1792—1793. Ragnar Ekholm: Ett par anteckningar rörande Urban Hjärne. Emil Liedgren: Ett par smådikter från Wallin till Leopold. Gunnar W. Lundberg: En dikt av J. O. Wallin. Nils Afzelius: Svensk litteraturhistorisk bibliografi 1922.

1924.

Ruben G:son Berg: Palmblad och Brockhaus. Henry Olsson: Mannasamfund. Ruben G:son Berg: Nya Almquistfynd. Sven Ågren: Till striden om prästbildningen under 1830-talet. Olle Holmberg: Fröding eller Levertin? Emil Liedgren: En hittills obeaktad latinsk förebild till dryckesscenen i Stiernhielms »Hercules» och i »Bröllopps Besvärs Ihog Kommelse». C. Vilh. Jacobowsky: Svante Caméen. Herman Jæger: To brever fra Fredrika Bremer till Henrik Wergeland. Nils Afzelius: Svensk litteraturhistorisk bibliografi 1923.

Meddelande.

Anmälan om inträde i **Svenska Litteratursällskapet i Uppsala** sker till sällskapets *skattmästare*, adr. Uppsala.

Avgiften är för *årligt betalande* medlem 10 kr. årligen, för *ständig* medlem 125 kr. en gång för alla. Årsavgiften och kostnaderna för distribueringen av skrifterna uttagas genom postförskott vid skrifternas utsändande.

Medlem av sällskapet erhåller ett exemplar av alla av sällskapet utgivna skrifter från och med det år, då han inträder i sällskapet. Därförut utgivna skrifter säljas genom *skattmästaren* till *medlemmar* av sällskapet med 25 % rabatt å bokhandelspriset. Hel årgång av skrifter för tiden 1880—1918 säljes för 5 kr., för tiden efter 1919 för 10 kr. och vid försäljning av minst fem årgångar lämnas 25 % även å årgångspriset. Nytillträdande medlemmar erhålla samtliga i lager kvarvarande skrifter av den äldre serien för kr. 100:—. Samlaren (utan bilagor) för åren 1881—1919 kostar kr 50:—. Vid alla försäljningar uttagas försändningskostnaderna av köparen. Av andra häftesvis utgivna skrifter än Samlaren och Visböckerna säljas i regel ej lösa häften.

För angelägenheter rörande redaktionen av Samlaren och sällskapets övriga publikationer hänvände man sig till docent VICTOR SVANBERG, Uppsala.

Med **Svenska Litteratursällskapet i Finland** har överenskommelse träffats på grund varav medlemmar av vårt sällskap mot erläggande av endast halv avgift kunna bliva medlemmar av det finlandssvenska sällskapet. Avgifterna äro sålunda för medlem av grupp A, som erhåller sällskapets samtliga skrifter utom ett fåtal vetenskapliga specialundersökningar, Fmk 50:— och av grupp B, som endast erhåller sällskapets årsbok »Förhandlingar och Uppsatser», Fmk 12:50 (i st. för resp. Fmk 100:— och 25:—). Dessutom äga medlemmarna av bägge litteratursällskapen rätt att för halva priset tillösa sig de båda sällskapens äldre skrifter, ifall det återstående lagret sådant medgiver. Anmälan göres till *Svenska litteratursällskapets skattmästare, Uppsala.*

Uppsala i december 1924.

Svenska Litteratursällskapets Arbetsutskott.

UNIVERSITY OF ILLINOIS-URBANA
3 0112 112274771